

00 May

00 Jura'

E. H. Fr zu Döllberg

M. T. CICERONIS
XIX
SELECTARVM
ORATIONVM
LIBER.

EDITIO SECUNDA.

HALAE MAGDEBURGICAE,
IMPENSIS ORPHANOTROPHEI,
M DCC LXXI.

M.T. CICERO

INDEX
ORATIONUM
QVAS HIC LIBER CONTINET.

I. Pro S. Roscio Amerino.	Pag. 1
II. Pro Lege Manilia.	64
III. In Catilinam I.	97
IV. In Catilinam II.	113
V. In Catilinam III.	128
VI. In Catilinam IV.	144
VII. Pro A. Licinio Archia Poeta.	159
VIII. Ad Quirites post Reditum.	174
IX. Pro T. Annio Milone.	188
X. Pro M. Marcello.	237
XI. Pro Q. Ligario.	251
XII. Philippica secunda.	267
XIII. Post Reditum in senatu.	321
XIV. Pro Rege Deiotaro.	343

INDICES ORATIONUM
MDCCLXVII

M
g. 1
64
97
113
128
144
159
74
188
237
251
67
321
43

ORATIO PRO SEXTO ROSCIO AMERINO.

C redo ego vos, iudices, mirari, quid sit, quod, cum tot summi oratores, hominesque nobilissimi sedeant, ego potissimum surrexerim, qui neque aetate, neque ingenio, neque auctoritate fina cum iis, qui sedeant, comparandus. Omnes enim hi, quos videtis adesse in hac caussa, iniuriam nouo scelere conflatam, putant oportere defendi, defendere ipsi propter iniquitatem temporum non audent. Ita fit, ut adsint propterea, quod officium sequuntur: taceant autem idcirco, quia periculum metuunt. Quid ergo? audacissimus ego ex omnibus? minime. At, tanto officiosior, quam ceteri? ne istius quidem laudis ita sum cupidus, vt aliis eam praereptam velim. Quae me igitur res praeter ceteros impulit, vt caussam Sex. Roscii reciparem? quia, si quis istorum dixisset, quos videtis adesse,

Orat. Cic. Sel.

A

in

ORATIO

in quibus summa auctoritas est atque amplitudo: si verbum de republica fecisset, id quod in hac caussa fieri necesse est; multo plura dixisse, quam dixisset, putaretur. Ergo etiamsi omnia, quae dicenda sunt, libere dixerim, nequaquam tamen similiter oratio mea exire, atque in vulgus emanare poterit. Deinde, quod ceterorum neque dictum obscurum potest esse, propter nobilitatem & amplitudinem; neque temere dicto concedi, propter aetatem & prudentialiam: ego si quid liberius dixerim, vel occultum esse, propterea, quod nondum ad reipublicam accessi, vel ignosci adolescentiae meae poterit: tametsi non modo ignoscendi ratio, verum etiam cognoscendi consuetudo iam de ciuitate sublata est. Accedit illa quoque caussa, quod a ceteris forsitan ita petitum sit, ut dicent, ut vtrumvis saluo officio se facere posse arbitrarentur: a me autem ii contendunt, qui apud me & amicitia, & beneficiis, & dignitate plurimum possunt, quorum ego neque benevolentiam erga me ignorare, nec auctoritatem aspernari, nec voluntatem negligere debeam.

II. His de caussis ego huic caussae patronus existi, non electus unus, qui maximo ingenio; sed relictus ex omnibus, qui minimo periculo possem dicere: neque vti satis firmo praesidio defensus Sex. Roscius, verum vti ne omnino desertus esset. Forsitan quaeratis, qui iste terror sit, & quae tanta formido, quae tot ac tales viros impedit, quo minus pro capite & fortunis alterius, quemadmodum consueverunt, caussam velint dice-

re.

re. Quod adhuc vos ignorare non mirum est, propterea quod consulto ab accusatoribus eius rei, quae conflauit hoc iudicium, mentio facta non est. Quae res ea est? bona patris huiusce Sex. Roscii, quae sunt sexagies: quae de viro fortissimo & clarissimo L. Sylla, quem honoris caussa nomino, duabus millibus nummum se dicit emissae adolescens vel potentissimus hoc tempore nostrae ciuitatis, L. Cornelius Chrysogonus. Is a vobis iudices, hoc postulat, vt, quoniam in alienam pecuniam tam plenam atque praeclaram nullo iure inuaserit: quoniamque ei pecuniae vita Sex. Roscii obstat, atque officere videatur; deleatis ex animo suo suspicionem omnem, metumque tollatis: se se hoc incolumi non arbitratur huius innocentis patrimonium tam amplem & copiosum posse obtinere: damnato & eiecto sperat se posse, quod adeptus est per scelus, id per luxuriam effundere atque consumere. Hunc sibi ex animo scrupulum, qui se dies noctesque stimulat ac pungit, vt euellatis, postulat: vt ad hanc suam praedam tam nefariam adiutores vos profiteamini. Si vobis aequa & honesta postulatio videtur, iudices, ego contra breuem postulationem affero, & quomodo mihi persuadeo, aliquanto aequiorem.

III. Primum a Chrysogono peto, vt pecunia fortunisque nostris contentus sit, sanguinem & vitam ne petat: deinde a vobis, iudices, vt audaciun sceleri resistatis, innocentium calamitatem leuetis, & in caussa Sex. Roscii periculum,

A 2

quod

quod in omnes intenditur, propulssetis. Quod si aut caussa criminis, aut facti suspicio, aut quaelibet denique vel minima res reperietur, quainobrem videantur illi nonnihil tamen in deferendo nomine fecuti; postremo, si praeter eam praedam, quam dixi, quidquam aliud causae inueneritis; non recusamus, quin illorum libidini Sex. Roscii vita de-datur: sin aliud agitur nihil, nisi ut iis nequid de-sit, quibus satis nihil est: si hoc solum hoc tempore pugnatur, ut ad illam opimam praeclaramque prae-dam damnatio Sex. Roscii, velut cumulus, acce-dat; nonne cum multa indigna, tum vel hoc indi-gnissimum est, vos idoneos habitos, per quorum sententias, iusque iurandum id adsequuntur, quod antea ipse scelere & ferro adsequi consuerunt? Qui ex ciuitate in senatum propter dignitatem, ex senatu in hoc consilium delecti estis propter seueritatem, ab his hoc postulare homines sicarios atque gladiato-res, non modo ut supplicia vitent, quae a vobis pro maleficiis suis metuere, atque horrere debent: verum etiam ut spoliis Sexti hoc iudicio ornati aucti-que discedant?

IV. His de rebus tantis, tamque atrocibus, neque satis me commode dicere, neque satis grauiter conqueri, neque satis libere vociferari posse intelligo. Nam commoditati ingenium, grauitati aetas, libertati tempora sunt impedimen-to. Huc accedit summus timor, quem mihi natu-ra pudorque meus attribuit, & vestra dignitas, & vis aduersariorum, & Sex. Roscii pericula. Quapropter

propter vos oro & obsecro, iudices, vt attente bona-
que cum venia verba mea atendiatis. Fide sapien-
tiaque vestra frētus plus oneris sustulī, quam ferre
me posse intelligo. Hoc onus si vos aliqua ex par-
te alienabitis, feram, vt potero, studio & industria,
iudices: sin a vobis (id quod non spero) deferar:
namen animo non deficiam, & id, quod suscepī,
quoad potero, perferam: quod si perferre non po-
tero, opprīni me onere officii malo, quam id, quod
mihi cum fide semel impositum est, aut propter
perfidiam abiicere, aut propter infirmitatem animi
deponere. Te quoque magnopere, M. Fanni,
quaeso, vt, qualem te iam antea populo Romano
praebuisti, cum huic idem quaestioni iudex p̄a-
cesses, talem te & nobis, & populo Romano hoc
tempore impertias.

V. Quanta multitudo hominum conuenerit
ad hoc iudicium, vides: quae sit omni-
um mortaliū exspectatio, quae cupiditas, vt acris
ac seuera iudicia hiant, intelligis. Longo interuallo
iudiciū inter sicarios hoc primum committitur,
cum interea caedes indignissimae maximaque factae
sint. Omnes hanc quaestione, te praetore, de
manifestis maleficiis quotidianoque sanguine, haud
remissius sperant futuram. Qua vociferatione in
ceteris iudiciis accusatores uti consueuerunt: ea nos
hoc tempore utimur, qui caussam dicimus. Peti-
mus abs te, M. Fanni, a vobisque, iudices, vt quam
acerreme maleficia vindicetis: vt quam fortissime
hominibus audacissimis resistatis: vt hoc cogitetis,

A 3

nisi

nisi in hac caussa, qui vester animus sit, ostendetis, eo prorumpere hominum cupiditatem & scelus & audaciam, vt non modo clam, verum etiam hic in foro, ante tribunal tuum, M. Fanni, ante pedes vestros, iudices, inter ipsa subfella caedes futurae sint. Etenim quid aliud hoc iudicio tentatur, nisi **vt id fieri liceat?** Accusant ii, qui in fortunas huius inuaserunt: caussam dicit is, cui, praeter calamitatem, nihil reliquerunt. Accusant ii, quibus occidi patrem Sex. Roscii bono fuit: caussam dicit is, **cui non modo luctum mors patris attulit, verum etiam egestatem.** Accusant ii, qui hunc ipsum iugulare summe cupierunt: caussam dicit is, qui etiam ad hoc ipsum iudicium cum praefidio venit, ne hic ibidem ante oculos vestros trucidetur. Denique accusant ii, quos populus poscit: caussam dicit is, qui unus relictus ex illorum nefaria caede restat. Atque **vt facilius intelligere possitis, iudices, ea, quae facta sunt, indigniora esse, quam haec sunt, quae dicimus;** ab initio, res quemadmodum gesta sit, vobis exponemus: quo facilius & huius hominis innocentissimi miseras, & illorum audacia in cognoscere possitis, & reipublicae calamitatem.

VI. Sex. Roscius, pater huiusc, municeps Amerinus fuit, cum genere, & nobilitate, & pecunia non modo sui municipii, verum etiam eius vicinitatis facile primus; tum gratia atque hospitiis florens hominum nobilissimorum. Nam cum Metellis, Seruiliis, Scipionibus erat ei non modo hospitium, verum etiam domesticus usus &

con-

consuetudo: quas, ut aequum est, familias honestatis amplitudinisque gratia nominio. Itaque ex suis omnibus commodis hoc solum filio reliquit. Nam patrimonium domestici praedones vi eruptum possident: fama & vita innocentis ab hospitibus amicisque paternis defenditur. Hic cum omni tempore nobilitatis fautor fuisset, tum hoc tumultu proximo, cum omnium nobilium dignitas & salus in discrimen veniret, praeter ceteros in ea vicinitate eam partem, causamque opera, studio, auctoritate defendit. Etenim rectum putabat, pro eorum honestate se pugnare, propter quos ipse honestissimus inter suos numerabatur. Posteaquam victoria constituta est, ab armisque recessimus: cum proscriberentur homines, atque ex omni regione caperentur ii, qui adversarii fuisse putabantur; erat ille Romae frequens, atque in foro, & in ore omnium quotidie versabatur, magis ut exsiliare victoria nobilitatis videtur, quam timere, ne quid ex ea calamitatis sibi accideret. Erant ei veteres inimicitiae cum duobus Rosciis Amerinisi, quorum alterum sedere in accusatorum subselliis video: alterum tria huiusc prædia possidere audio. Quas inimicitias si tam cauere potuisset, quam metuere solebat, viueret. Neque enim, iudices, iniurja metuebat. Nam duo isti sunt T. Roseii, quorum alteri Capitoni cognomen est; iste, qui adest, Magnus vocatur: homines eiusmodi, alter plurimarum palinarum vetus ac nobilis gladiator habetur: hic autem nuper se ad eum lanistam contulit, qui, cum ante hanc pugnam tiro

A 4

efset

esset scientia, facile ipsum magistrum scelere audaciaque superauit.

VII. Nam cum hic Sex. Roscius esset Ameriae,

T. autem iste Roscius Romae: cum hic filius assiduus in praediis esset, cumque se voluntate patris rei familiaris vitaeque rusticae deditisset: iste autem frequens Romae esset, occiditur ad balneas Palatinas rediens a coena Sex. Roscius. Spero ex hoc ipso non esse obscurum, ad quem suspicio maleficii pertineat. Verum id, quod adhuc est suspicium, nisi perspicuum res ipsa fecerit, hunc ad finem culpae iudicatore. Occiso Sex. Roscio primus Ameriam nunciat Mallius Glaucia quidam, homo tenuis, libertinus, cliens & familiaris istius T. Rosci: & nunciat domum, non filii, sed T. Capitonis inimici: & cum post horam primam noctis occisus esset, primo diluculo nuncius hic Ameriam venit. Decem horis nocturnis sex & quinquaginta millia passuum eis peroulavit, non modo, ut exoptatum inimico nuncium primus afferret, sed etiam cruento inimici quam recentissimum, telumque paullo antea corpore extractum ostenderet. Quatriduo, quo haec gesta sunt, res ad Chrysogonum in castra L. Syllae Volaterras defertur: magnitudo pecuniae demonstratur: bonitas praediorum, (nam fundos deceam & tres reliquit, qui Tiberim fere omnes tangunt, huius inopia & solitudo commemorantur, demonstrant, cum pater huiusc Sex. Roscius, homo tam splendidus & gratiosus, nullo negotio sit occisus, perfacile hunc hominem incatum, & rusticum, &

Ro-

Romae ignotum, de medio tolli posse: ad eam rem operam suam pollicentur. Ne diutius vos teneam,
iudices, societas coitur.

VIII. Cum iam proscriptionis mentio nulla fieret, & cum etiam, qui antea metuerant, redirent, ac iam defunctos se se periculis arbitrarentur: hominis studiosissimi nobilitatis manceps fit Chrysogonus. Tria praedia vel nobilissima Capitonii propria traduntur, quae hodie possidet: in reliquas omnes fortunas iste T. Roscius nomine Chrysogoni, quemadmodum ipse dicit, impetum facit. Haec bona sexages HS. emuntur duobus millibus numimum. Haec omnia, iudices, imprudente L. Sylla facta esse certo scio. Neque enim mirum, cum eodem tempore & ea, quae praeterita sunt, & ea, quae videntur instare, praeparet: cum & pacis constituenda rationem, & bellum gerendi potestate in solus habeat: cum omnes in unum spectent, unus omnia gubernet: cum tot tantisque negotiis distentus sit, ut respirare libere non possit, si aliquid non animaduertat: cum praesertim tan multi occupationem eius obseruent, tempusque aucipientur, ut, simulatque ille despicerit, aliud huiuscmodi moliantur. Huc accedit, quod quamvis ille felix sit, sicut est: tamen in tanta felicitate nemo potest esse in magna familia, qui neminem neque seruum, neque libertum improbum habeat. Interea iste T. Roscius, vir optimus, procurator Chrysogoni, Ameriam venit, in praedia huius inuadit, hunc miserum luctu perditum, qui nondum etiam omnia paterno

funeri iusta soluisset, nudum eiicit domo, atque focis patriis diisque penatibus praecipitem, iudices, exturbat: ipse amplissimae pecuniae fit dominus. Qui in sua re fuisset eagentissimus, erat, ut sit, insolens in aliena. Multa palam domum suam auferebat: plura clam de medio remouebat: non pauca suis adiutoribus large effuseque donabat: reliqua, constituta auctione, vendebat.

IX. Quod Ameriis usque eo visum est indignum, ut urbe tota fletus gemitusque fieret. Etenim multa simul ante oculos verfabantur: mors hominis florentissimi Sex. Roscii crudelissima: Filii autem eius egestas indignissima: cui de tanto patrimonio praedo iste nefarius ne iter quidem ad sepulcrum patrum reliquisset: bonorum entio flagitiosa, flagitiosa possessio, furta, rapinae, donationes. Nemo erat, qui non ardere omnia mallet, quam videre in Sex. Roscii, viri optimi atque honestissimi bonis iactantem ac dominantem T. Roscius. Itaque decurionum decretum statim fit, ut decem primi proficiscantur ad L. Syllam, docentque eum, qui vir Sex. Roscius fuerit: conquerantur de istorum scelere & iniuriis: orent, ut & illius mortui famam, & filii innocentis fortunas conseruatas velit. Atque ipsum decretum, quaeso, cognoscite. **DECRETUM DE CVRIONVM.** Legati in castra veniunt; intelligitur, iudices, id quod iam ante dixi imprudente L. Sylla, scelera haec & flagitia fieri. Nam statim Chrysogonus & ipse ad eos accedit, & homines nobiles allegat iis, qui peterent, ne ad Syllam adi-

adirent, & omnia Chrysogonum, quae vellent, esse
facturum pollicerentur. Vsque adeo autem ille
pertimuerat, ut mori mallet, quam de his rebus Syl-
lam doceri. Homines antiqui, qui ex sua natura
ceteros fingerent, cum ille confirmaret, sese nomen
Sex. Rosci de tabulis exempturum, praedia vacua
filio traditurum: cumque id ita futurum T. Roscius
Capito, qui in X legatis erat, appromitteret, credi-
derunt: Ameriam re inorata reuerterunt. Ac pri-
mo rem differre quotidie, ac procrastinare illi coe-
perunt: deinde aliquanto lentius, nihil agere, at-
que deludere: postremo, (id quod facile intellectum
est) insidias vitae huiusc Sex. Rosci parare: ne-
que sese arbitrari posse diutius alienam pecuniam
domino incoluni obtinere.

X. Quod is simulatque sensit, de amicorum
cognatorumque sententia Romanum confu-
git, & sese ad Caeciliam, nepotis filiam, quam ho-
noris causa nomino, contulit, qua pater usus erat
plurimum: in qua muliere, iudices, etiam nunc,
id quod omnes semper existimauerunt, quasi exem-
pli causa vestigia antiqui officii remanent. Ea Sex.
Rosciū inopem, eiectum domo, atque expulsum
ex suis bonis, fugientem latronum tela & minas, re-
cepit domum: hospitique oppresso iam, desperato-
que ab omnibus, opitulata est. Eius virtute, fide,
diligentia factum est, ut hic potius viuus in reos
quam occisus in proscriptos referretur. Nam post-
quam isti intellexerunt, summa diligentia vitam
Sex. Rosci custodiri, neque sibi ullam caedis facien-

dae potestatei dari: consilium ceperunt plenum
sceleris & audaciae, vt nomen huius de parricidio de-
ferrent: vt ad eam rem aliquem accusatorem veter-
rem compararent, qui de ea re posset dicere aliquid,
in qua re nulla subfesset suspicio: denique, vt quo-
niam criminis non poterant, tempore ipso pugna-
rent: ita loqui homines, QVOD IVDICIA
TAMDIV FACTA NON ESSENT,
CONDEMNARI EVM OPORTERE, QUI
PRIMVS IN IVDICIVM ADDVCTVS
ESSET. Huic autem patronos propter Chryso-
goni gratiam defuturos: de bonorum venditione,
& de ista societate verbum esse facturum ne minem:
ipso nomine parricidii, & atrocitate criminis fore,
vt hic nullo negotio tolleretur, cum ab nullo defen-
sus esset. Hoc consilio, atque adeo hac amentia im-
pulsi, quem ipsi, cum cuperent, non potuerunt oc-
cidere, eum iugulandum vobis tradiderunt.

XI. Quid primum querar? aut unde potissi-
mum, iudices, ordiar? aut quod, aut a
quibus auxilium petam? deortunne immortalium?
populine Romani? vestramne, qui summam pote-
statem habetis, hoc tempore fidem implorem? pa-
ter occisus nefarie, domus obfessa, ab inimicis bo-
na ademta, possessa, direpta; filii vita infesta, sae-
pe ferro atque infidiis appetita. Quid ab his male-
ficiis sceleris abesse videtur? tamen haec aliis nefariis
cumulant, atque adaugent: crimen incredibile
configunt: testes in hunc & accusatores huiusc
pecunia comparant: hanc conditionem misero fe-
runt,

runt, (vt optet) vtrum malit, ceruices Roscio dare, an insitus in culeum, per summum dedecus vitam amittere. Patronos huic defuturos putaerunt: defunt. Qui libere dicat, qui cum fide defendat, (id quod in hac caussa est satis) quoniam quidem suscepī, non deest profecto, iudices. Et forsitan in suscipienda caussa temere impulsus adolescentia fecerim: quonia in quidem semel suscepī, licet hercules vndique omnes terrores, periculaque impendeant omnia; succurrat atque subibo. Certum est deliberatumque, quae ad caussam pertinere arbitror, omnia non modo dicere, verum etiam libenter, audacter, libereque dicere. Nulla res tanta existat, iudices, vt possit vim mihi maiorem adhibere metus, quam fides. Etenim quis tam dissoluto animo est, qui, haec cum videat, tacere ac negligere possit: patrem meum, cum proscriptus non esset, iugulastis: occisum in proscriptorum numerum retulistis: me domo mea per vim expulstis: patrimonium meum possidetis: quid vultis amplius? etiamne ad subsellia cum ferro atque tellis venistis, vt hic aut iuguleris, aut condemnatis Sex. Rosciū?

XII. Hominem longe audacissimum nuper habimus in ciuitate C. Fimbriam, & quod inter omnes constat, nisi inter eos, qui ipsi quoque insariunt, insanissimum. Is cum curasset in funere C. Marii, vt Q. Scaeuela vulneraretur, vir sanctissimus atque ornatissimus nostrae ciuitatis, (de cuius laude neque hic locus est, vt multa dicantur,

neque plura tamen dici possunt, quam populus Romanus memoria retinet) diem Scaeulae dixit, posteaquam comperit, eum posse viuere. Cum ab eo quaereretur, quid tandem accusaturus esset eum, quem pro dignitate ne laudare quidem quispiam satiis commode posset: aiunt hominem, ut erat furiosus, respondisse, QVOD NON TOTVM TELVM CORPORE RECEPISSET. Quo populus Romanus nihil vidit indignius, nisi eiusdem viri mortem: quae tantum potuit, ut omnes ciues suos perdiderit & afflixerit: quos quia feruare per compositionem volebat, ipse ab iis interemtus est. Estne hoc illi dicto atque facto Fimbriae non simillimum? Accusatis Sex. Roscium? quid ita? quia de manibus vestris effugit: quia se occidi passus non est. Illud, quia in Scaeula factum est, magis indignum videtur: hoc, quia fit a Chrysogono, num est ferendum? Nam, per deos immortales, quid est in hac caussa, quod defensionis indigeat? qui locus ingenium patroni requirit, aut oratoris eloquentiam magnopere desiderat? totam causam, iudices, explicemus; atque ante oculos expositam consideremus. Ita facillime, quae res totum iudicium contineat; & quibus de rebus nos dicere oporteat, & quid nos sequi conueniat, intelligetis.

XIII. Tres sunt res, quantum ego existimare possum, quae obstant hoc tempore Sex. Roscio, crimen aduersiorum, & audacia, & potentia. Criminis confictionem accusator Erucius suscep-

suscepit: audaciae partes Roscii sibi poposcerunt:
Chrysononus autem, is, qui plurimum potest, po-
tentia pugnat. De hisce omnibus rebus me dicere
oportere intelligo. Quid igitur est? non eodem
modo de omnibus? ideo quod prima illa res ad
meum officium pertinet: duas autem reliquas vo-
bis populus Romanus imposuit. Ego crimen opor-
tet diluam: vos & audaciae resistere & hominum
eiusmodi perniciosa atque intolerandam poten-
tiam primo quoque tempore extinguiere, atque op-
primere debetis. Occidisse patrem Sex. Roscius
arguitur. Scelestum, dili immortales, ac nefarium
facinus, atque eiusmodi, quo yno maleficio scelera
omnia complexa esse videantur. Etenim si id,
quod praecclare a sapientibus dicitur, VVLTV
SAEPE LAEDITVR PIETAS: quod sup-
plicium satis acre reperietur in eum, qui mortem
obtulerit parenti? pro quo mori ipsum, si res postu-
laret, iurá diuina atque humana cogebant. In hoc
tanto, tam atroci, tam singulari maleficio, quod ita
raro extitit, vt, si quando auditum sit, portenti ac
prodigiū simile numeretur; quibus tandem te, C.
Eruci, argumentis accusatorem censes vti oportere?
nonne & audaciam eius, qui in crimen vocetur,
singularem ostendere: & mores feros, immanem-
que naturam, & vitam vitiis flagitiisque omnibus
deditam, & denique omnia ad perniciem profligata
atque perdita? quorum tu nihil in Sex. Roscium,
ne obiciendi quidem caussa, contulisti.

XIV. Patrem occidit Sex. Roscius. Qui homo? adolescentulus corruptus, & ab hominibus nequam inductus? annos natus magis quadraginta, Vetus videlicet sicarius, homo audax & saepe in caede versatus? At hoc ab accusatore nedici quidem audistis. Luxurias igitur hominem nimirum, & aeris alieni magnitudo, & indomitae animi cupiditates ad hoc scelus impulerunt? De luxuria purgauit Erucius, cum dixit, hunc ne in convivio quidem vlo fere interfuisse. Nihil autem unquam debuit. Cupiditates porro, quae possunt esse in eo, qui, (vt ipse accusator obiecit) ruri semper habitarit, & in agro colendo vixerit? quae vita maxime disiuncta a cupiditate, & cum officio coniuncta. Quae res igitur tantum istum furem Sex. Roscio obiecit? patri, inquit, non placebat. Patri non placebat? quam ob causam? Necesse est enim eam quoque iustum, & magnam, & perspicuum fuisse. Nam vt illud incredibile est, mortem oblatam esse patri a filio sine plurimis & maximis causis: si hoc verisimile non est, odio fuisse parenti filium sine causis multis, & magnis, & necessariis. Rursus igitur eodem reuertamur, & quaeramus, quae tanta vitia fuerint in unico filio, quare is patri displiceret? At perspicuum est, nullum fuisse. Pater igitur amens, qui odissent eum sine causa, quem procrearat. At is quidem fuit omnium constantissimus. Ergo illud iam perspicuum profecto est, si neque amens pater, neque perditus filius fuerit: neque odii causam patri, neque sceleris filio fuisse.

XV.

XV. Nescio, inquit, quae cauſſa odii fuerit: fuisse odium intelligo, quia antea, cum duos filios haberet, illum alterum, qui mortuus est, secum omni tempore volebat esse, hunc in praedia rustica relegarat. Quod Erucio accidebat in mala nugatoriaque accusatione, idem mihi vsu venit in cauſſa optima. Hie, quo modo crimen commentarium confirmaret, non inueniebat: ego, res tam leues qua ratione infirmem ac diluam, reperire non possum. Quid ais, Eruci? tot praedia tam pulchra, tam fructuosa Sex. Roscius filio suo relegationis ac supplicii gratia colenda ac tuenda tradiderat? Quid hoc? patresfamilias, qui liberos habent, praeſertim homines illius ordinis, ex municipiis rusticaniſ nonne optatissimum ſibi putant eſſe, filios ſuos rei familiari maxime feruire, & in praediis colendis operaे plurimum ſtudiique conſumere? An amandarat hunc ſic, vt eſſet in agro, ac tantummodo aleetur ad villam, & commodis omnibus careret? Quid ſi conſtat, hunc non modo colendis praediis praeſuſſe, ſed certis fundis patre viuo frui, ſolitum eſſe? tamenne haec attenta vita & rusticana relegatio etque amandatio appellabitur? Vides, Eruci, quantum diſtet argumentatio tua ab re ipſa, atque a veritate. Quod conſuetudine patres faciunt, id quaſi nouum reprehendis? quod benevolentia fit, id odio factum criminaris? quod honoris cauſſa pa-ter filio ſuo confeſſit, id eum ſupplicii cauſſa feciſſe dicis? Neque haec tu non intelligis, ſed uſque eo, quid arguas, non habes: vt non modo tibi contra nos

nos dicendum putas, verum etiam contra rerum naturam, contraque consuetudinem hominum, contraque opiniones omnium.

XVI. At enim, cum duos filios haberet, alterum a se non dimittebat, alterum ruri esse patiebatur. Quaeſo, Eruci, vt hoc in bonam partem accipias. Non enim exprobrandi cauſſa, ſed commonendi gratia dicam. Si tibi fortuna non dedit, vt patre certo naſcerere, ex quo intelligere poſſes, qui animus patrius in liberos eſſet: at natura certe dedit, vt humanitatis non parum haberes. Eo acceſſit ſtudium doctrinae, vt ne a litteris quidem alienus eſſes. Ecquid tandem tibi videatur (vt ad fabulas veniamus) ſenex ille Caecilianus minoris facere Eutychum, filium rusticum, quam illum alterum, Chaereſtratum? (nam, vt opinor, hoc nomine eſt) alterum in vrbe fecum honoris cauſa habere, alterum rus ſupplicii cauſa relegasse? Quid ad iſtas ineptias abis, inquieres? Quaſi vero mihi difficile fit, quamuis multos, nominatim proferre (ne longius abeam) vel tribules, vel vicinos meos, qui ſuos liberos, quos plurimi faciunt, agricultas affiduos eſſe cupiunt. Verum homines notos ſume-re, odiosum eſt, cum & illud incertum ſit, velintne hi ſeſe nominari: & nemo vobis magis notus futu-rus fit, quam eſt hic Eutychus: & certe ad rem nihil interſit, vtrum hunc ego coimicin adolescentem, an aliquem ex agro Veiente nominem. Etenim haec conſiſta arbitror a poetis eſſe, vt effictos nostros mo-res in alienis personis, expreſſainque imaginem noſtræ

nostrae vitae quotidianae videremus. Age nunc,
refer animum, sis ad veritatem, & considera, non
modo in Vmbria atque in ea vicinitate, sed in his
veteribus municipiis, quae studia a patribus fami-
lias maxime laudentur. Iam profecto te intelliges
inopia criminum summa laudem Sex. Roscio vi-
tio & culpae dedisse.

XVII. At non modo hoc patrum voluntate libe-
ri faciunt: sed permultos & ego noui,
&, nisi me fallit animus, unusquisque vestrum, qui
& ipsi incensi sunt studio, quod ad agrum colen-
dum attinet, vitamque hanc rusticam, quam tu
probro & criminis putas esse oportere, & honestif-
simam & suauissimam esse arbitrantur. Quid cen-
ses hunc ipsum Sex. Roscium, quo studio, & qua
intelligentia esse in rusticis rebus? vt ex his pro-
pinquis eius, hominibus honestissimis, audio, non
tu in isto artificio accusatorio callidior es, quam hie
in suo. Verum, vt opinor, quoniam ita Chryso-
gono videtur, qui huic nullum praedium reliquit:
& artificium obliuiscatur, & studium deponat, lice-
bit, quod tametsi miserum & indignum est, feret
tamen aequo animo, iudices, si per vos vitam & fa-
mam potest obtinere. Hoc vero est, quod ferri
non potest, si & in hanc calamitatem venit propter
praediorum bonitatem & multitudinem, & quod
ea studiose coluit, id erit ei maxime fraudi: vt pa-
rui miseriae sit, quod aliis coluit, non sibi; nisi et-
iam, quod omnino coluit, criminis fuerit.

XVIII. Nae tu, Eruci, accusator essem ridiculus,
si illis temporibus natus essem, cum ab
aratro arcesserantur, qui consules fuerent. Etenim,
qui praeceps agro colendo flagitium putes, profecto
illum Attilium, quem sua manu spargentem semen,
qui missi erant, conuerterunt, hominem turpissi-
mum, atque inhonestissimum iudicares. At her-
cule maiores nostri longe aliter & de illo, & de cete-
ris talibus viris existimabant. Itaque ex minima
tenuissimaque rem publicam maximam & florentissi-
mam nobis reliquerunt. Suos enim agros studio-
se colebant, non alienios cupide appetebant: qui-
bus rebus, & agris, & vrbibus, & nationibus rem
publicam atque hoc imperium, & populi Romani
nomen auxerunt. Neque ego haec eo profero, quo
conferenda sint eum hisce, de quibus nunc quereri-
mus? sed ut illud intelligatur, cum apud maiores
nostros summi viri, clarissimi homines, qui omni
tempore ad gubernacula reipublicæ sedere debebant,
agris quoque colendis aliquantum operae temporis-
que consumserint? ignosci oportere ei homini, qui
se fateatur esse rusticum, cum ruri aspiditis semper
vixerit: cum praesertim nihil esset, quod aut patri
gratius, aut sibi iucundius, aut revera honestius fa-
cere posset. Odium igitur acerrimum patris in filium
ex hoc, opinor, ostenditur, Eruci, quod hunc ruri es-
se patiebatur. Numquid est aliud? imo vero inquit,
est. Nam istum exheredare in animo habebat. Au-
dio: nunc dicis aliquid, quod ad rem pertineat.
Nam illa, opinor, tu quoque concedis leuia esse atque
inepta,

inepta. Coniuia cum patre non inibat, quippe qui ne in oppidum nisi perraro veniret. Domum suam istum non fere quisquam vocabat: nec mirum, qui neque in vrbe viueret, neque reuocaturus esset.

XIX. Verum haec tu quoque intelligis esse nungatoria. Illud, quod coepimus, videamus: quo certius argumentum odii reperiri nullo modo potest. Exheredare pater filium cogitabat. Mitto quaerere, qua de caussa: quaero, qui scias: tametsi te dicere atque enumerare caussas omnes oportebat: & id erat certi accusatoris officium, qui tanti sceleris argueret, explicare omnia vitia, atque peccata filii, quibus incensus parens potuerit animalium inducere, ut naturam ipsam vinceret: ut amorem illum penitus insitum eiiceret ex animo: ut denique patrem esse se obliuisceretur: quae sine magnis huiusce peccatis accidere potuisse non arbitror. Verum concedo tibi, ut ea praeterreas, quae, cum taces, nulla esse concedis. Illum quidem voluisse exheredare, certe tu planum facere debes. Quid ergo affers, quare id factum putemus? vere nihil potes dicere. Finge aliquid saltem commode, ut ne plane videaris id facere, quod aperte facis, huius miseri fortunis, & horum virorum talium dignitati illudere. Exheredare filium voluit, quam ob causam? nescio. Exheredauitne? Non. quis prohibuit? cogitabat: cogitabat? cui dixit? nemini. Quid est aliud, iudicio ac legibus, ac maiestate vestra abutit ad quaestum, atque ad libidinem, nisi hoc modo accusare, atque id obiicere, quod planum facere non modo

ORATIO

modo non possis, verum ne coneris quidem? Nemo nostrum est, Eruci, quin sciat, tibi inimicitias cum Sex. Roscio nullas esse: vident omnes, qua de causa huic inimicus venias: sciunt huiusce pecunia te adductum esse. Quid ergo est? ita tamen quaestus te cupidum esse oportebat, vt horum existimationem, & legem Remmiam putares aliquid valere oportere.

XX. Accusatores multos esse in ciuitate utile est, vt metu contineatur audacia: veruntamen hoc ita est utile, vt ne plane illudamur ab accusatoribus. Innocens est quispiam: veruntamen, quanquam abest a culpa, suspitione tamen non caret: tametsi miserum est, tamen ei, qui hunc accuset, possim aliquo modo ignoroscere. Cum enim aliquid habeat, quod possit eriminose ac suspiciose dicere; aperte ludificari, & calumniari sciens non videatur. Quare facile omnes patimur, esse quamplurimos accusatores, quod innocens, si accusatus sit, absolui potest: nocens, nisi accusatus fuerit, condemnari non potest. Utlius est autem absolui innocentem, quam nocentei cauillam non dicere. Anseribus cibaria publice locantur, & canes aluntur in Capitolio, vt significant, si fures venerint. At fures internoscere non possunt, significant tamen, si qui noctu in Capitolium venerint: &, quia id est suspiciosum, tametsi bestiae sunt, tamen in eam partem potius peccant, quae est cautor. Quod si luce quoque canes latrent, cum deos salutatum aliqui venerint: opinor, iis crura suffringantur,

tur, quod acres sint etiam, tum cum suspicio nulla sit. Simillima est accusatorum ratio. Alii verstrum anseres sunt, qui tantummodo clamant, nocere non possunt: alii canes, qui & latrare, & mordere possunt. Cibaria vobis praeberi videmus: vos autem maxime debetis in eos impetum facere, qui merentur: hoc populo gratissimum est. Deinde si volletis, etiam tum cum verissimile erit aliquem commissum, in suspicione latratote: id quoque concedi potest. Sic autem sic agetis, ut arguatis aliquem patrem occidisse, neque dicere possitis, aut quare, aut quomodo: ac tantummodo sine suspicione latrabitis: crura quidem vobis nemo suffringet, sed si ego hos bene noui, litteram illam, cui vos usque eo inimici estis, ut etiam alias omnes oderitis, ita vehementer ad caput adfigent, ut postea neminem alium, nisi fortunas vestras, accusare possitis.

XXI. Quid mihi ad defendendum dedisti, bone accusator? quid hisce autem ad suspicandum? ne exheredaretur, veritus est, audio: sed qua de causa vereri debuerit, nemo dicit. Habebat pater in animo. Planum fac, nihil est: non, quicum deliberarit, quem certiorem fecerit: unde istud vobis suspicari in mentem venerit. Cum hoc modo accusas, Eruci, nonne hoc palam dicis? ego, quid acceperim, scio: quid dicam, nescio: unum illud spectaui, quod Chrysogonus aiebat, neminem isti patronum futurum: de bonorum emtione, de que ea societate neminem esse, qui verbum facere hoc

hoc tempore auderet. Haec te opinio falsa in istam fraudem impulit: non mehercule verbum fecisses, si tibi quemquam responsurum putassem. Operae pretium erat, si animaduertistis, iudices, negligentiam eius in accusando considerare. Credo cum vidisset, qui homines in hisce subselliis sedarent, quaesisse, num ille, aut ille defensurus esset: de me ne suspicatum quidem, quod antea causam publicam nullam dixerim: posteaquam inuenit, neminem eorum, qui possunt, & solent; ita negligens esse coepit, vt, cum in mente veniret ei, resideret: deinde spatiaretur, nonnunquam etiam puerum vocaret, credo, cui coenam imperaret: prorsus vt vestro confessu, & hoc conuentu, pro summa solitudine abuteretur,

XXII. Perorauit aliquando, assedit: surrexi ego, respirare visus est, quod non alias potius diceret: coepi dicere, vsque eo animaduerti, iudices, eum iocari, atque alias res agere, antequam Chrysogonum nominauit: quem simul atque attigi, statim homo se erexit, mirari visus est; intellexi, quid eum pupugisset. Iterum ac tertio nominauit. Postea homines cursare vltro & citro non destituerunt: credo, qui Chrysogono nunciarent, esse aliquem in ciuitate, qui contra voluntatem eius dicere auderet: aliter causam agi, atque ille existimaret; aperiri bonorum emtionem, vexari pessime societatem, gratiam potentiamque eius negligi, iudices diligenter attendere, populo rem indignam videri. Quae quoniam te fefellerunt, Eruci, quoniamque vides

vides versa esse omnia: caussam pro Sex. Roscio, si non coimode, at libere dici: quem dedi putabas, defendi intelligis: quos tradituros sperabas, vides iudicare: restitue nobis aliquando veterem tuam illam calliditatem atque prudentiam: confitere huc ea spe venisse, quod putares hic latrocinium, non iudicium futurum. De parricidio caussa dicitur, ratio ab accusatore redditia non est, quam ob caussam patrem filius occiderit. Quod in minimis noxis, & in his leuioribus peccatis, quae magis crebra, & iam prope quotidiana sunt, maxime, & primum quaeritur, QVAE CAVSSA MALEFICII FVERIT: id Erucius in parricidio quaeri non putat oportere. In quo scelere, iudices, etiam cum multae caussae conuenisse vnum in locum, atque inter se congruere videntur: tamen non temere creditur, neque leui conjectura res penditur, neque testis incertus auditur, neque accusatoris ingenio res iudicatur. Cum multa antea commissa maleficia, tum vita hominis perditissima, tum singularis audacia ostendatur, necesse est: neque audacia solum, sed summus furor, atque amentia. Haec cum sint omnia, tamen extent oportet expressa sceleris vestigia, vbi, qua ratione, per quos, quo tempore maleficium sit admissum: quae nisi multa, & manifesta sunt, profecto res tam scelestia, tam atrox, tam nefaria credi non potest. Magna est enim vis humanitatis: multum valet communio sanguinis: reclamat istiusmodi suspicionibus ipsa natura, portentum atque monstrum certissimum est, esse aliquem humana

Orat. Cic. Sel.

B

specie

specie & figura, qui tantum immanitate bestias
praeierit, ut propter quos hanc suauissimam lucem
asplexerit, eos indignissime luce priuarit: cum etiam
feras inter se se partus, atque educatio, & natura
ipsa conciliet.

XXIII. Non ita multis ante annis, aiunt, T.

Coelium quendam, Tarracinensem hominem non obscurum, cum coenatus cubitum in idem conlaue cum duobus adolescentibus filiis ifset, inuentum esse mane iugulatum, cum neque seruus quisquam reperiretur, neque liber, ad quem ea suspicio pertineret: id aetatis autem duo filii propter cubantes ne sensisse quidem se dicerent: nomina filiorum de parricidio delata sunt. Quid postea? erat sane suspiciosum, neutrum sensisse? Ausum autem esse queinquam se in id conlaue committere, eo potissimum tempore, cum ibidem essent duo adolescentes filii, qui & sentire, & defendere facile possent? Erat porro nemo, in quem ea suspicio conueniret. Tamen cum planum iudicibus esset factum, aperto ostio dormientes eos repertos esse; iudicio absoluti adolescentes, & suspicione omni liberati sunt. Nemo enim putabat, quenquam esse, qui, cum omnia diuina atque humana iura scelere nefario polluisset, somnum statim capere potuisset: propterea quod qui tantum facinus commiserunt, non modo sine cura quiescere, sed ne spirare quidein sine metu possunt.

XXIV. Videtisne, quos nobis poëtae tradiderunt,
patris vlciscendi causa supplicium de

ma-

matre sumfisse: cum praeſertim deorum immortaliū iuſſu atque oraculis id feciſſe dicantur: tamen ut eos agitent furiae, neque confiſtere vſquam patiantur? quod ne pii quidem ſine ſcelere eſſe potuerunt. Sic ſe res habet, iudices, magnam vim, magnam neceſſitatem, magnam poſſidet religionem paternus, maternusque ſanguis: ex quo ſi qua ma- cula concepta eſt, non modo elui non potheſt: ve- rum vſque eo permanat ad animum, ut ſummuſ furor, atque amentia confequatur. Nolite enim putare, quemadmodum in fabulis ſaepenumero vi- detis, eos, qui aliquid impie ſclerateque comi- ferint, agitari, & perterreri furiarum taedis arden- tibus. Sua quemque frauſ, & ſuus terror maxime vexat: ſuui quenque ſcelus agitat, amentiaque afficit: ſuae malae cogitationes, conſcientiaque animi terrent. Hae ſunt impiis aſiduae domesti- caequē furiae, quae dies noſteſque parentum poe- nas a conſceleratissimiſ filiis repetant. Haec magni- tudo maleficii facit, ut, niſi pene maniſtum parri- ciuum proferatur, credibile non ſit: niſi turpis adolescentia, niſi omnibus flagitiis vita inquinata, niſi ſumtuſ effuſi cum probro atque dedecore, niſi prorupta audacia, niſi tanta temeritas, ut non pro- cul abhorreat ab iſmania. Accedat huic oportet odium parentis, animaduersionis paternae metus, amici improbi, ſerui conſcii, tempus idoneum, lo- cū ſopportune captus ad eam rem: poene dicam, re- ſperſas manus ſanguine paterno iudices videant, oportet, ſi tantum facinus, tam iimmāne, tam acer-

bum credituri sint. Quare hoc quo minus est credibile, si nihil ostenditur: eo magis est, si conuinetur, vindicandum.

XXV. Itaque cum multis ex rebus intelligi potest, maiores nostros non modo armis plus, quam ceteras nationes, verum etiam consilio sapientiaque potuisse: tum ex hac re vel maxime, quod in impios singulare supplicium inuenientur. Qua in re quantum prudentia praestiterint iis, qui apud ceteros sapientissimi fuisse dicuntur, considerate. Prudentissima ciuitas Atheniensium, dum ea rerum potita est, fuisse traditur. Eius porro ciuitatis sapientissimum Solonem dicunt fuisse eum, qui leges, quibus hodie quoque videntur, scripserit. Is cum interrogaretur, cur nullum supplicium constituisset in eum, qui parentem necasset: respondit, se id neminem facturum putasse. Sapienter fecisse dicitur, cum de eo nihil sanxerit, quod antea commissum non erat, ne non tam prohibere, quam admonere videretur. Quanto maiores nostri sapientius? qui, cum intelligerent, nihil esse tam sanctum, quod non aliquando violaret audacia, supplicium in parricidas singulare excogitauerunt, ut, quos natura ipsa retinere in officio non potuissent, ii magnitudine poenae, maleficio summoveantur: insui voluerunt in euleum viuos, atque ita in flumen deiici. O singularem sapientiam, iudices!

XXVI. Nonne videntur hunc hominem ex rerum natura sustulisse & eripuisse, cui res
pen-

pente caelum, solem, aquam terramque ademerunt? vt qui eum necasset, vnde ipse natus esset, careret iis rebus omnibus, ex quibus omnia nata esse dicuntur. Noluerunt feris corpus obiicere, ne bestiis quoque, quae tantum scelus attigissent, immancioribus vteremur: non sic nudos in flumen deicere, ne, cum delati essent in mare, ipsum polluerent; quo cetera, quae violata sunt, expiari putantur. Denique nihil tam vile, neque tam vulgare est, cuius partem villam reliquerint. Etenim quid tam est communie, quam spiritus viuis? terra mortuis? mare fluctuantibus? litus electis? ita viuunt, dum possunt, vt ducere animam de caelo non queant: ita moriuntur, vt eorum ossa terra non tangat: ita iactantur fluctibus, vt nunquam abluantur: ita postremo eiiciuntur, vt ne ad saxa quidem mortui conquescant. Tanti maleficii crimen, cui maleficio tam insigne supplicium est constitutum, probare te, Eruci, censes posse talibus viris, si ne caussam quidem maleficii protuleris? si hunc apud bonorum emtores ipsos accusares, eique iudicio Chrysogonus praeesset: tamen diligentius paratusque venisses. Vtrum, quid agatur, non vides? an apud quos agatur? agitur de parricidio, quod sine multis caussis fuscipi non potest: apud homines autem prudentissimos agitur, qui intelligunt, neminem ne minimum quidem maleficium sine caussa admittere.

XXVII. Esto: caussam proferre non potes: tamen si statim vicesse debeo, tamen de

meo iure decedam, & tibi, quod in alia caussa non concederem, in hac concedam, fretus huius innocentia. Non quaero abs te, quare patrem Sex. Roscius occiderit; quaero quomodo occiderit? Ita quaero abs te, C. Eruci, quomodo? & sic tecum agam, vt in eo loco vel respondendi, vel interpellandi tibi potestatem faciam: vel etiam, si quid voles, interrogandi. Quomodo occidit? ipse percussit, an aliis occidendum dedit? Si ipsum arguis, Romae non fuit: si per alios fecisse dicis, quaero, seruosne, an liberos? quos homines? indidemne Ameria, an hosce ex vrbe sicarios? si Ameria, qui sunt hi? eur non nominantur? si Romae, vnde eos nouerat Roscius, qui Romam multis annis non venit, neque vñquam plus triduo fuit? vbi eos conuenit? qui cum locutus est? quomodo persuasit? pretium dedit? cui dedit? per quem dedit? vnde, aut quantum dedit? nonne his vestigiis ad caput maleficij perueniri solet? & simul tibi in mentem veniat, factio, quemadmodum vitam huiusc deponxeris: hunc hominem ferum atque agrestem fuisse: numquam cum homine quoquam collocutum esse: numquam in oppido constitisse. Quia in re praetereo illud, quod mihi maximo arguento ad huius innocentiam poterat esse, in rusticis moribus, in victu arido, in hac horrida, inultaque vita istiusmodi maleficia gigni non solere. Ut non omnem frugem, neque arborem in omni agro reperire possis: sic non omne facinus in omni vita nascitur. In vrbe luxuriae creatur: ex luxuria existat auaritia, necesse est:

ex

ex avaritia erumpat audacia, inde omnia scelerata
ac maleficia gignuntur. Vita autem haec rustica,
quam tu agrestem vocas, parsimoniae, diligentiae,
iustitiae magistra est.

XXVIII. Verum haec missa facio. Illud quae-
ro, is homo, qui, ut tute dicens, nun-
quam inter homines fuerit, per quos homines hoc
tantum facinus tam occultum, absens praesertim,
confidere potuerit. Multa sunt falsa, iudices, quae
tamen argui suspiciose possunt; in his rebus si suspi-
cio reperta erit, culpam inesse concedam. Romae
Sex. Roscius occiditur; cum in agro Amerino esset
filius. Litteras, credo, misit alicui sicario, qui
Romae nouerat neminem. Arcessuit aliquem: at
quando? nuncium misit: quem? aut ad quem?
pretio, gratia, spe, promissis induxit aliquem, ni-
hil horum ne confungi quidem potest: & tamen cau-
sa de paricidio dicitur. Reliquum est, ut per ser-
vos id adiniferit. O dii immortales, rem miseram
& calamitosam! quod in tali criminis innocentia
soluti solet esse, ut seruos in quaestionem polliceatur;
id Sex. Roscio facere non licet: vos, qui hunc accu-
satis, omnes eius seruos habetis: unus puer, vietus
quotidiani minister, ex tanta familia Sex. Roscio
relictus non est. Te nunc appello, P. Scipio, te,
Metelle; vobis aduocatis, vobis agentibus, aliquoties
duos seruos paternos in quaestionem ab aduersariis
Sex. Roscius postulauit. Meinistine, te, T.
Rosci, recusare? quid? ii serui, ubi sunt? Chry-
sogonum, iudices, sentantur, apud eum sunt in ho-

nore, & in pretio: etiam nunc, ut ex his quægat-
tur, ego postulo: hic orat, atque obsecrat. Quid
facitis? cur recusatis? dubitate etiam nunc, iudi-
ces, si potestis, a quo sit Sex. Roscius occisus? ab-
cone? qui propter illius mortem in egestate & in-
sidiis versatur, cui ne quaerendi quidem de morte
patris potestas permittitur: an ab iis, qui quaestio-
nem fugitant, bona possident, in caede, atque
ex caede viuunt? omnia, iudices, in hac causa sunt
misera, atque indigna: tamen hoc nihil neque acer-
bius, neque iniquius proferri potest. Mortis pa-
ternae de seruis paternis quaestionem habere filio
non licet: ne tamdiu quidem dominus erit in suos,
dum ex iis de patris morte quaeratur. Veniam,
neque ita multo post, ad hunc locum: nam hoc
totum ad Roscios pertinet, de quorum audacia tum
me dicturum pollicitus sum, cum Eruci crimina
diluissim.

XXIX. Nunc, Eruci, ad te venio: conueniat
mihi tecum, necesse est, si ad hunc ma-
leficium istud pertinet, aut ipsum sua manu fecisse,
id quod negas: aut per aliquos liberos, aut seruos?
liberosne? quos neque ut conuenire potuerit, neque
qua ratione inducere, neque ubi, neque per quos,
neque qua spe, aut quo pretio, potes ostendere.
Ego contra ostendo, non modo nihil eorum fecisse
Sex. Roscium: sed ne potuisse quidem facere: quod
neque Romae multis annis fuerit, neque de praediis
unquam temere discesserit. Restare tibi videbatur
seruorum nomen: quo, quasi in portum, reiectus

a ce-

a ceteris suspicionibus, confugere posse: vbi scopolum offendis eiusmodi, ut non modo ab hoc crimen resilire videoas: verum omnem suspicionem invosmet ipsos recidere intelligas. Quid est ergo, quotandem accusator, inopia argumentorum, confugerit? Eiusmodi tempus erat, inquit, ut homines vulgo impune occiderentur. Quare tu hoc propter multitudinem sicariorum nullo negotio facere potuisti. Interim mihi videris, Eruci, una mercede duas res assequi velle: nos iudicio perfundere; accusare autem eos ipsos, a quibus mercedem acceperisti? Quid ais? vulgo occidebantur? per quos? & a quibus? nonne cogitas, te a sectorebus huc adductum esse? Quid postea? nescimus, per ista tempora eosdem fere sectores fuisse collorum, & bonorum? si denique, qui tum armati dies noctesque concursabant, qui Romae erant assidui, qui omni tempore in praeda & sanguine versabantur, Sex. Roscio temporis illius acerbitatem iniquitatemque obiciunt? & illam sicariorum multitudinem, in qua ipsi duces ac principes erant, huic criminis putabant fore? qui non modo Romae non fuit, sed omnino, quid Romae ageretur, nesciret: propterea quod ruri assiduus, quemadmodum tute confiteris, fuit. Vereor, ne aut molestus sim vobis, iudices, aut ne ingenii vestris videar diffidere, si de tam perspicuis rebus diutius disseram. Eruci criminatio tota, ut arbitror, disoluta est: nisi forte exspectatis, ut illa diluam, quae de peculatu, ac de eiusmodi rebus commentitiis, inaudita nobis ante

hoc tempus ac noua, obiecit: quae mihi iste visus est ex alia oratione declamare, quain in alium reum commentaretur: ita neque ad crimen parricidii, neque ad eum, qui causam dicit, pertinebant, de quibus quoniam verbo arguit, verbo satis est negare: si quid est, quod ad testes referret, ibi nos quoque, ut in ipsa causa, paratiiores reperiet, quam putabat.

XXX. *Venio nunc eo, quo me non cupiditas ducit, sed fides. Nam si mihi liberet accusare, accusarem alios potius, ex quibus possem crescere: quod certum est non facere, dum vtrumvis licebit. Is enim mihi videtur amplissimus, qui sua virtute in altiorem locum peruenit, non qui ascendit per alterius incommodum & calamitatem. Desinamus aliquando ea scrutari, quae sunt inania: quaeramus, vbi maleficium & est, & inueniri potest. Iam intelliges, Eruci, certum crimen quam multis suspicionibus coarguatur: tametsi neque omnia dicam, & leuiter vnumquodque tangam. Neque enim id facerem, nisi necesse esset: & id erit signi, me inuitum facere, quod non persequar longius, quam salus huius, & mea fides postulabit. Causam tu nullam reperiebas in Sex. Roscio: at ego in T. Roscio reperio. Tecum enim mihi res est, T. Rosci, quoniam istic sedes, ac te palam aduersarium esse profiteris. De Capitone post viderimus, si, quemadmodum paratum esse audio, testis prodierit: tum alias quoque suas palmas cognoscet, de quibus me ne audisse quidem suspicatur. L. Cassius ille,*

ille, quem populus Romanus verissimum & sapientissimum iudicem putabat, identidem in caussis quaerere solebat, CVI BONO FVISSET. Sic vita hominum est, ut ad maleficium nemo conetur sine spe atque emolumento accedere. Hunc quaestorem ac iudicem fugiebant atque horrebant ii, quibus periculum creabatur: ideo quod, tametsi veritatis erat amicus, tamen natura non tam propensus ad misericordiam, quam inclinatus ad seueritatem videbatur. Ego, quanquam praefectus huic quaestioni vir & contra audaciam fortissimus, & ab innocentia clementissimus: tamen facile me paterner, vel illo ipso acerrimo iudice quaerente, vel apud Cassianos iudices, quorum etiam nunc ii, quibus caussa dicenda est, nomen ipsum reformidant, pro Sex. Roscio dicere.

XXXI. In hac enim caussa, cum viderent illos amplissimam pecuniam possidere, hunc in summa mendicitate esse: illud quidem non quererent, cui bono fuisset: sed eo perspicuum crimen, & suspicionem potius ad praedam adiungerent, quam ad egestatem. Quid si accedit eodem, ut tenuis antea fueris? quid si, ut auarus? quid si, ut audax? quid si, ut illius, qui occisus est, inimicissimus? num querenda caussa, quae te ad tantum facinus adduxerit? quid ergo horum negari potest? Tenuitas hominis eiusmodi est, ut dissimulari non queat: atque eo magis eluceat, quo magis occultatur. Auaritiam praefers, qui societatem coieris de municipis cognatiisque fortunis cum alienissimo.

Quam sis audax, (vt alia obliuiscar) hinc omnes intelligere potuerunt, quod ex tota societate, hoc est, ex tot sicariis, solus tu inuentus es, qui cum accusatoribus sederes, atque ostium non modo ostenderes, sed etiam offerres. Inimicitias tibi fuisse cum Sex. Roscio, & magnas rei familiaris controvierias, concedas necesse est. Restat, iudices, vt hoc dubitemus, vter potius Sex. Roscium occiderit: is, ad quem morte eius diuitiae venerint; an is, ad quem mendicitas? is, qui antea tenuis fuerit; an is, qui postea factus sit egentissimus: is, qui ardens avaritia feratur infestus in suos; an is, qui semper ita vixerit, vt quaestum nosset nullum, fructum autem eum solum, quem labore peperisset: is, qui omnium sectorum audacissimus sit; an is, qui propter fori iudiciorumque insolentiam non modo subsellia, verum etiam vibem ipsam reformidet: postremo, iudices, id quod ad rem, mea sententia, maxime pertinet, vtrum inimicus potius, an filius?

XXXII. Haec tu, Eruci, tot & tanta si nactus es in reo, quamdiu dices? quo te modo iactares? tempus, hercule, te citius, quam oratio deficeret. Eternum in singulis rebus eiusmodi materies est, vt dies singulos possis consumere. Neque ego non possum: non enim mihi tantum dero go? tametsi nihil arrogo, vt te copiosius, quam me, putem posse dicere; verum ego forsitan propter multitudinem patronorum in grege annumerer: te pugna Cannensis accusatorem sat bonum facit.

Mul-

Multos caesos non ad Thrasinenum lacum, sed ad Seruiliū vidimus. Quis ibi non est vulneratus ferro Phrygio? non necesse est omnes commemorare, Curtios, Marios, denique Mamerkos, quos iam aetas a praeliis auocabat: postremo Priamum ipsum, senem Antistium, quem non modo aetas, sed etiam leges pugnare prohibebant. Iam, quos nemo propter ignobilitatem nominat, sexcenti sunt, qui interficarios, & de beneficiis accusabant. Qui omnes (quod ad me attinet) vellem viuerent, nihil enim mali est, canes ibi quam plurimos esse, ubi permulti obseruandi, multaque seruanda sunt. Verum, ut sit, multa saepe imprudentibus imperatoribus vi**s** belli, ac turba molitur. Dum is in aliis rebus erat occupatus, qui summam rerum administrabat, erant interea, qui suis vulneribus mederentur, cui tanquam si offusa reipublicae sempiterna nox esset, ita ruebant in tenebris, omniaque miscebant, a quibus miror, ne quod iudiciorum esset vestigium, non subsellia quoque esse combusta: nam & accusatores, & iudices sustulerunt. Hoc commodi est, quod ita vixerunt, ut testes omnes, si cuperent, interficere non possent: nam, dum hominum genus erit, qui accuset eos, non deerit: dum ciuitas erit, iudicia sient. Verum, ut coepi dicere, & Erucius, haec si haberet in causa, quae commemorauit, posset ea quamuis diu dicere, & ego iudices, possum: sed in animo est (quemadmodum ante dixi) leuiter transire, ac tantummodo perstringere unamquamque rem, ut omnes intel-

ligant, me non studio accusare, sed officio defendere.

XXXIII. Video igitur, caussas esse permultas, quae istum impellerent: videamus nunc, ecqua facultas suscipiendi maleficii fuerit. Vbi occisus est Sex. Roscius? Romae. Quid? tu, Rosci, vbi tunc eras? Romae. Verum quid ad rem? & alii multi. Quasi nunc id agatur, quis ex tanta multitudine occiderit: ac non hoc quaeratur, eum, qui Romae sit occisus, utrum verisimilius sit, ab eo esse occisum, qui assiduus eo tempore Romae fuerit? an ab eo, qui multis annis Romanam omnino non accederit? Age, nunc ceteras facultates quoque consideremus. Erat tum multitudo sicciorum, id quod commemoravit Erucius: & homines impune occidebantur. Quid? ea multitudo quae erat? opinor, aut eorum, qui in bonis erant occupati: aut eorum, qui ab iis conducebantur, ut aliquem occiderent. Si eos putas, qui alienum appetebant: tu es in eo numero, qui nostra pecunia diues es: si eos, quos, qui leuiore nomine appellant, percussores vocant: quaere, in cuius fide sint & clientela: mihi crede, aliquem de societate tua reperies: & quidquid tu contra dixeris, id cum defensione nostra contendito: ita facillime caussa Sex. Roscii cum tua conferetur. Dices, quid postea, si Romae assiduus fui? Respondebo: at ego omnino non fui. Fateor, me sectorem esse, verum & alii multi. At ego (ut tute arguis) agricola & rusticus. Non continuo,

fi

si me in gregem sicariorum contuli, sum sicarius: at ego profecto, qui ne noui quidem quemquam sicarium, longe absum ab eiusmodi crimen. Per multa sunt, quae dici possunt, quare intelligatur, summam tibi facultatem fuisse maleficii suscipiendi: quae non modo idcirco praetereo, quod te ipsum non libenter accuso, verum eo magis etiam, quod, si de illis caedibus velim commmorare, quae tum factae sunt ista eadem ratione, qua Sex. Roscius occisus est, vereor, ne ad plures oratio mea pertinere videatur.

XXXIV. Videamus nunc strictim, sicuti cetera, quae post mortem Sex. Rosci abs te, Rosci, facta sunt: quae ita aperta & manifesta sunt, ut medius fidius, iudices, inuitus ea dicam. Vereor enim, cuiusmodi es, Rosci, ne ita hunc videar voluisse seruare, ut tibi omnino non pepercerim. Cum hoc vereor, & cupio tibi aliqua ex parte (quod salua fide possum) parcere, rursus immuto voluntatem meam, venit enim mihi in mentem oris tui. Tunc, cum ceteri socii tui fugerent, ac se occultarent, ut hoc iudicium non de illorum praeda, sed de huius maleficio fieri videretur, potissimum tibi partes istas depoposcisse, ut in iudicio versarere, & federes cum accusatore? qua in re nihil aliud assequeris, nisi vt ab omnibus mortalibus audacia tua cognoscatur, & impudentia. Occiso Sex. Roscio, qui primus Ameriam nunciat? Mallius Glaucia, quem iam antea nominaui, tuus cliens & familiaris. Quid attinuit eum potissimum nunciare? quod, si nul-

nullum iam ante consilium de morte, de bonis eius
inieras, nullamque societatem neque sceleris, ne-
que praemii cum homine ullo coieras, ad te minime
omnium pertinebat. Sua sponte Mallius nunciat?
quid, quaeso, eius intererat? an cum Ameriam
non huiusce rei caussa venisset, casu accidit, ut id,
quod Romae audierat, primus nunciaret? cuius rei
caussa venerat Ameriam? non possum, inquit, di-
vinare. Eo rem iam adducam, ut nihil diuinatio-
ne opus sit. Qua ratione Roscio Capitonii primunt
nunciauit? cum Ameriae Sex. Rosci domus, vxor,
liberique essent; cum tot propinqui cognati que
optime conuenientes: qua ratione factum est, ut
iste tuus cliens, sceleris tui nuncius T. Roscio Capi-
toni potissimum nunciaret? Occisus est a coena
rediens, nondum lucebat, cum Ameriae seicum est.
Quid hic incredibilis cursus, quid haec tanta celeri-
tas festinatioque significat? Non quaero, quis per-
cusserit. Nihil est, Glaucia, quod metuas: non
excutio te: si quid forte ferri habuisti, non scrutor;
nihil ad me arbitror pertinere, quoniam, cuius con-
filio occisus sit, inuenio: cuius manu sit percussus,
non labore. Vnum hoc sumo, quod mihi apertum
tuum scelus, resque manifesta dat. Vbi, aut unde
audiuit Glaucia? qui tam scite sciuit? fac audisse
statim. Quae res eum nocte una tantum itineris
contendere coegerit? quae necessitas eum tanta pre-
mebat, ut, si sua sponte iter Ameriam faceret, id
temporis Roma proficeretur, nullam partem no-
ctis requiesceret.

XXXV.

XXXV. Etiamne in tam perspicuis rebus argumentatio quaerenda, aut coniectura capienda sit? Nonne vobis haec, quae audistis, cernere oculis videmini, iudices? non illum miserum, ignarum casus sui, redeuntem a coena videotis? non positas insidias, non impetum repentinum? non versatur ante oculos vobis in caede Glauacia? non adest iste T. Roscius? non suis manibus in curru collocat Automedontem illum, sui sceleris acerbissimi, nefariaeque victoriae nuncium? non orat, vt eam noctem peruigilet? vt honoris sui causa laboret? vt Capitoni quam primum nunciet? Quid erat, quod Capitonem primum scire voluerit? Nescio: nisi hoc video, Capitonem in his bonis esse socium: de tribus & decem fundis tres nobilissimos fundos eum video possidere. Audio praeterea, non hanc suspicionem nunc primum in Capitonem conferri, multas esse infames palmas: hanc primam esse tamen lemniscatam, quae Romae deferatur; nullum modum esse hominis occidendi, quo ille non aliquot occiderit: multos ferro, multos veneno. Habeo etiam dicere, quem, contra morem maiorum, minorem annis LX de ponte in Tiberim deicerit: quae, si prodierit, atque adeo cum prodierit, (scio enim proditurum esse) audiet. Veniat modo, explicit suum volumen illud, quod ei planum facere possum, Erucium conscripsisse: quod aiunt illum Sex. Roscio intentasse, & minitatum esse: se omnia illa pro testimonio esse dicturum. O praelarum testem, iudices! o grauitatem dignam expecta-

spectatione! o vitam honestam, atque eiusmodi,
vt libentibus animis ad eius testimonium, ve-
strum iusiurandum accommodetis! Profecto non
tam perspicue istorum maleficia videremus, nisi
ipsos caecos redderet cupiditas, & avaritia, & au-
dacia.

XXXVI. Alter ex ipsa caede volucrem nuncium
Ameriam ad socium, atque ad magi-
strum suum misit: vt, si disimulare omnes cupe-
rent, se scire, ad quem maleficium pertineret, ta-
men ipse apertum suum scelus ante omnium oculos
ponerer. Alter (si diis immortalibus placet) testimonium
etiam in Sex. Roseum dicturus est. Quasi
vero id nunc agatur, vtrum is quod dixerit, creden-
dum; an, quod fecerit, vindicandum sit. Itaque
more maiorum comparatum est, vt in minimis re-
bus homines amplissimi testimonium de sua re non
dicerent. Africanus, qui suo cognomine declarat,
tertiam partem orbis terrarum se subegisse, tamen,
si sua res ageretur, testimonium non diceret. Nam
illud in talem virum non audeo dicere: si diceret,
non crederetur. Videte nunc, quam versa & mu-
tata in peiores partem sint omnia. Cum de bonis
& de caede agatur, testimonium dicturus est is, qui
& sector est, & sicarius, hoc est, qui & illorum ipso-
rum bonorum, de quibus agitur, emtor atque pos-
fessor est, & eum hominem occidendum curauit, de
cuius morte quaeritur: Quid tu, vir optime? ec-
quid habes, quod dicas? mihi ausulta: vide, ne
tibi desis: tua quoque res permagna agitur: multa
fcele-

fcelerate, multa audaciter, multa improbe fecisti; vnum stultissime, profecto tua sponte, non de Eru- ci sententia: nihil opus fuit te istic sedere. Neque enim accusatore muto, neque teste quisquam vitetur eo, qui de accusatoris subfello surgit. Huc acce- dit, quod paulo occultior, atque tector vestra ita cupiditas esset. Nunc quid est, quod quisquam ex vobis audire desideret, cum, quae facitis, eiusmodi sint, ut ea dedita opera a nobis, contra vosmetipso facere videamini?

XXXVII. Age, nunc illa videamus, iudices, quae statim consecuta sunt. Ad Vola- terras in castra L. Syllae mors Sex. Rosci quatriduo, quo is occisus est, Chrysogono nunciatur. Quaeri- tur etiam nunc, quis eum nuncium miserit? nonne perspicuum est, eundem, qui Ameriam? curat Chry- sogenus, ut eius bona veneant statim, qui non no- rat hominem, aut rem. At qui ei venit in mentem p^raedia concupiscere hominis ignoti; quem omnino nunquam viderat? Soletis, cum aliquid huiuscen- modi auditis, iudices, continuo dicere: necesse est aliquem dixisse municipem, aut vicinum, ii plerumque indicant, per eos plerique produntur. Hic nihil est, quod suspicionem hanc putetis. Non enim ego ita disputabo: **VERISIMILE EST,** Roscios istam rem ad Chrysogonum detulisse. Erat enim eis cum Chrysogono iam¹ antea amicitia. Nam cum multos veteres a maioribus Roscii patro- nos, hospitesque haberent, omnes eos colere atque obseruare desliterunt, ac se in Chrysogoni fidem & clien-

clientelam contulerunt. Haec possum omnia vere dicere, sed in hac causa conjectura nihil opus est, ipsos certe scio non negare, ad haec bona Chrysogonum accessisse impulsu suo. Si eum, qui indicii partem acceperit, oculis cernetis: poteritisne dubitare, iudices, qui indicarit? Qui sunt igitur in istis bonis, quibus partem Chrysogonus dederit? duo Rosci. Num quisnam praeterea? nemo est, iudices. Num ergo dubium est, quin ii obtulerint hanc praedam Chrysogono, qui ab eo partem praedae tulerunt? Age, nunc ex ipsius Chrysogoni iudicio Rosciorum factum consideremus. Si nihil in ista pugna Rosci, quod operaे pretium esset, fecerant, quam ob causam a Chrysogono tantis praemiis donabantur? si nihil aliud fecerunt, nisi rem detulerunt, nonne satis fuit, his gratias agi? denique, ut per liberaliter ageretur, honoris aliquid haber? Cur tria praedia rantaе pecuniae statim Capitori dantur? cur, quae reliqua sunt, iste Roscius omnia cum Chrysogono communiter possidet? nonne perspicuum est, iudices, has manubias Rosciis Chrysogonum re cognita concessisse?

XXXVIII. Venit in decem primis legatus in Castro Capito, totam vitam, naturam, moresque hominis ex ipsa legatione cognoscite. Nisi intellexeritis iudices, nullum esse officium, nullum ius tam sanctum atque integrum, quod non eius scelus atque perfidia violarit & imminuerit: virum optimum esse eum iudicatote. Impedimento est,

quo

quo minus de his rebus Sylla doceatur: ceterorum legatorum consilia & voluntatem Chrysogono enuntiat: monet, vt prouideat, ne palam res agatur: ostendit, si sublata sit venditio honorum, illum pecuniam grandem amissurum, fere capitum periculum aditum: illum acuere; hos, qui simul erant missi, fallere; illum identidem monere, vt cauereret; hisce insidiose spei falsam ostendere: cum illo contra hos inire consilia, horum consilia illi enuntiare: cum illo partem suam depacisci; hisce, aliqua fretus hora, semper omnes aditus ad Syllam intercludere. Postremo isto horratore, auctore, intercessore ad Syllam legati non adierunt: istius fide, ac potius perfidia decepti (id quod ex ipsis cognoscere poteritis, si accusator voluerit testimonium eis denuntiare) pro re certa spei falsam domum retulerunt. In priuatis rebus si quis reim mandatam non modo malitiosius gessisset sui quaestus aut coimmodi caussa, verum etiam negligentius; eum maiores summum admisisse dedecus existimabant. Itaque mandati constitutum est iudicium, non minus turpe, quam furti: credo propterea, quod quibus in rebus ipsi interesse non possumus, in his operae nostrae vicaria fides amicorum supponitur, quam qui laedit, oppugnat omnium commune praesidium, & quantum in ipso est, disturbat vitae societatem. Non enim possumus omnia per nos agere: alius in alia est re magis utilis. Idecirco amicitiae comparantur, vt commune commodum mutuis officiis gubernetur. Qui recipis mandatum, si aut neglecturus, aut

ad

ad tuum commodum conuersurus es? cur mihi te
offers, ac meis commodis, officio simulato, officis
& obstas? recede de medio, per alium transigam.
Suscepis onus officii, quod te putas sustinere posse:
quod minime videtur graue iis, qui minime ipsi
leues sunt.

XXXIX. Ergo idcirco turpis culpa est, quod
duas res sanctissimas violat, amicitiam,
& fidem. Nam neque mandat quisquam fere nisi
amico: neque credit, nisi ei, quem fililem putat.
Perditissimi est igitur hominis, simul & amicitiam
disoluere & fallere eum, qui laesus non esset, nisi
credidisset. Itane est? in minimis rebus, qui man-
datum neglexerit, turpissimo iudicio condemnetur,
necessae est; in re tanta, cum is, cui fama mortui,
fortunae viui commendatae sunt atque concreditaes,
ignominia mortuum adfecerit; is inter honestos ho-
mines atque adeo inter viuos numerabitur? In mi-
nimis priuatisque rebus etiam negligentia mandati
in crimen iudiciumque infamiae vocatur: propterea
quod, si recte fiat, illum negligere oporteat, qui
mandarit: non illum, qui mandatum receperit: In
re tanta, quae publice gesta atque commissa sit, qui
non negligentia priuatum aliquod commodum lae-
serit, sed perfidia legationis ipius caeremoniam
polluerit, maculaque afficerit: quais tandem poe-
na afficietur? aut quo iudicio damnabitur? Si hanc
ei rem priuatim Sex. Roscius mandauislet, ut cum
Chrysogono transigeret, atque decideret, inque eam
rem fidem suam, si quid opus esse putaret, interpo-
neret:

neret: ille, qui se se facturum recepisset, nonne, si ex eo negotio tantulum in rem suam conuertisset, damnatus per arbitrum, & rem restitueret, & honestatem omnem amitteret? Nunc non hanc ei rem Sex. Roscius mandauit, sed, id quod multo grauius est, ipse Sex. Roscius cum fama, vita, bonisque omnibus a decurionibus publice Roscio mandatus est: & ex eo T. Roscius non paulum, nescio quid, in rem suam conuertit, sed hunc funditus euertit bonis: ipse tria praedia sibi depactus est: voluntatem decurionum ac municipum omnium tantidem, quanti fidem suam, fecit.

XL. Videte iam porro cetera, iudices, ut intelligatis, singi maleficium nullum posse, quo iste se se non contaminarit. In rebus minoribus socium fallere turpissimum est, aequre turpe, atque illud, de quo ante dixi: neque iniuria: propterea quod auxilium sibi se putat adiunxit, qui cum altero rei communicauit. Ad cuius igitur fidem confugiet, cum per eius fidem laeditur, cui se commiserit? Atqui ea sunt animaduertenda peccata maxime, quae difficillime praecaudentur. Tecti esse ad alienos possumus: intimi multa apertiora videant necesse est: socium vero cauere qui possumus? quem etiam si metuimus, ius officii laedimus. Recte igitur maiores eum, qui socium fefelleret, in virorum bonorum numero non putarunt haberi oportere. At vero I. Roscius non unum rei pecuniariae socium fefellerit (quod tametsi graue est, tamen aliquo modo posse ferri videtur) verum nouem homines honestissimos

fimos eiusdem muneris, legationis, officii, mandatorumque socios induxit, decepit, destituit, aduersariis tradidit, omni fraude & perfidia fecellit, qui de eius scelere suspicari nihil potuerunt: socium officii metuere non debuerunt: eius malitia non viderunt, orationi vanae crediderunt. Itaque nunc illi homines honestissimi propter istius insidias parum putantur cauti, prouidique fuisse. Iste, qui initio proditor fuit, deinde perfuga, qui primo sociorum consilia aduersariis enuntiauit, deinde societatem cum ipsis aduersariis coiit, terret etiam nos, ac minatur, tribus praediis, hoc est praemiis sceleris ornatus. In eiusmodi vita, iudices, in his tot tantisque flagitiis, hoc quoque maleficium, de quo iudicium est, reperietis. Etenim quaerere ita debetis: ubi multa auare, multa audacter, multa improbe, multa perfidiose facta videtis, ibi scelus quoque latere inter illa tot flagitia putatote. Tametsi hoc quidem minime latet, quod ita promptum, & propositum est, ut, non ex illis maleficiis, quae in illo constat esse, hoc intelligatur: verum ex hoc etiam, si quod illorum forte dubitabitur, conuinatur. Quid tandem quaeso, iudices? num aut ille lanista omnino iam a gladiis recessisse videtur, aut iste discipulus magistro tantulum de arte concedere? Par est auaritia, similis improbitas, eadem impudentia, gemina audacia.

XLI. Etenim quoniam fidem magistri cognoscitis, cognoscite nunc discipuli aequitatem. Dixi iam antea, saepenumero postulatos esse

ab

ab istis duos seruos in quaestionem: tu semper, T.
Rosci, recusasti. Quaero abs te, iine, qui postu-
labant, indigni erant, qui impetrarent: an iste non
cominoquebat, pro quo postulabant: an res ipsa tibi
iniqua videbatur? postulabant homines nobilissimi
atque integerimi nostrae ciuitatis, quos iam antea
nominauit: qui ita vixerunt, talesque a populo Ro-
mano putantur, ut quidquid dicerent, nemo esset,
qui non aequum putaret. Postulabant autem pro
homine miserrimo atque infelicissimo, qui vel ipse
fese in cruciatum dari cuperet, dum de patris morte
quaereretur. Res porro abs te eiusmodi postulaba-
tur, ut nihil interesset, vtrum eam rem recusares,
an de maleficio confiterere. Quae cum ita sint,
quaero abs te; quam ob caussam recusaris? Cum
occiditur Sex. Roscius, ibidem fuerunt. Seruos
ipsoſ, quod ad me attinet, neque arguo, neque pur-
go. Quod a vobis hoc pugnari video, ne in quaesi-
tionem dentur suspiciorum est, quod vero apud vos
ipsoſ in honore tanto sunt: profecto necesse est,
ſciant aliquid, quod si dixerint, perniciosum vobis
futurum fit. In dominos quaeri de seruis, iniquum
est. Anne quaeritur? Sex. enim Roscius reus est:
neque enim cum de hoc quaeritur, vos dominos esse
dicitis. Cum Chrysogono sunt, ita credo: litteris
eorum, & urbanitate Chrysogonus ducitur, ut inter
ſuos omnium deliciarum atque omnium artium pue-
rulos, ex tot elegantissimis familiis lectos, velit hos
versari, homines pene operarios, ex Amerina disciplina
patrifamiliae rusticani. Non est ita profecto,

Orat. Cic. Sel.

C

iudi-

iudices: non est verisimile, vt Chrysogonus horum litteras adamarit, aut humanitatem: non, vt rei familiaris negotio diligentiam cognorit eorum, & fidem. Est quiddam, quod occultatur, quod quo studiosius ab ipsis opprimitur & absconditur, eo magis eminet & adparet.

XLII. Quid igitur? Chrysogonus sui maleficii occultandi caussa quaestionem de his haberi non vult? minime, iudices: non in omnes arbitror omnia conuenire. Ego in Chrysogono, quod ad me attinet, nihil eiusmodi suspicor: neque hoc mihi nunc primum in mentem venit dicere. Meministis, me ita distribuisse initio caussam, in crimen, cuius tota argumentatio permissa Erucio est: & in audaciam, cuius partes Rosciis impositae sunt: quidquid maleficii, sceleris, caedes erit, proprium id Rosciorum esse debebit. Nimiam gratiam potentiamque Chrysogoni, dicimus & nobis obstante, & perferrri nullo modo posse: & a vobis quoniam potestas data est, non modo infirmari, verum etiam vindicari oportere. Ego sic existimo, qui quaeri velit ex iis, quos constat, cum caedes facta sit, affuisse, eum cupere verum inuenire: qui recusat, eum profecto, tametsi verbo non audet, tamen re ipsa de maleficio suo confiteri. Dixi initio, iudices, nolle me plura de istorum scelere dicere, quam caussa postularet, ac necessitas ipsa cogeret. Nam & multae res afferri possunt, & vnaquaque earum multis cum argumentis dici potest. Verum ego, quod invitus ac necessario facio, neque diu, neque diligenter

ter facere possum: quae praeteriri nullo modo poterant, ea leuiter, iudices, attigi: quae posita sunt in suspicionibus, de quibus si coepero dicere, pluribus verbis sit disserendum, ea vestris ingeniiis conjecturaeque committo.

XLIII. *Venio nunc ad illud nomen aureum*

Chrysogoni, sub quo nomine tota societas statuitur: de quo, iudices, neque quo modo dicam, neque quo modo taceam, reperire possum. Si enim taceo, vel maximam partem relinquo: sin autem dico, vereor, ne non ille solus, (id quod ad me nihil attinet) sed alii quoque plures laefos se esse putent: tametsi ita res se habet, ut mihi in communem caussam sectorum dicendum nihil magnopere videatur. Haec enim caussa noua profecto & singularis est. Bonorum Sex. Roscius eintor est Chrysogonus. Primum hoc videamus, eius hominis bona qua ratione vierunt, aut quomodo venire potuerunt? Atque hoc non ita quaeram, iudices, ut id dicam, esse indignum, hominis innocentis bona venisse. Si enim haec audientur, ac libere dicentur; non fuit tantus homo Sex. Roscius in ciuitate, ut de eo potissimum conqueramur. Verum hoc ego quaero, qui poterunt ista ipsa lege, quae de proscriptione est, siue Valeria est, siue Cornelia (non enim noui, nec scio) verum ista ipsa lege bona Sex. Roscius venire qui potuerunt? Scriptum enim ita dicunt esse, **VT EORVM BONA VENEANT, QVI PROSCRIPTI SVNT:** quo in numero Sex. Roscius non est; **AVT EORVM, QVI IN AD-**

VERSARIORVM PRAESIDIIS OCCISI SVNT.
 Dum praesidia vlla fuerunt, in Syllae praesidiis fuit:
 posteaquam ab armis recesserunt, in summo otio
 rediens a coena Romae occisus est. Si lege, bona
 quoque lege venisse fateor: sin autem constat, con-
 tra omnes non modo veteres leges, verum etiam no-
 vas, occisum esse: bona quo iure, aut quomodo, aut
 qua lege venierint, quaero.

XLIV. In quem hoc dicam, quaeris Eruci?
 non in eum, quemvis, & putas. Nam
 Syllam & oratio mea ab initio, & ipsius eximita
 virtus omni tempore purgavit. Ego haec omnia
 Chrysogonum fecisse dico, vt ementiretur, vt ma-
 lum ciuem Roscium fuisse fingeret, vt eum apud
 aduersarios occisum esse diceret, vt hisce de rebus
 a legatis Amerinorum doceri L. Syllam passus non
 sit. Denique etiam illud suspicor, omnino haec
 bona non venisse: id quod postea, si per vos, iudi-
 ces, licitum erit, aperietur. Opino enim esse in
 lege, quam ad diem proscriptiones, venditionesque
 fiant, nimirum KALENDAS IVNIAS. Aliquot
 post menses & homo occisus est, & bona venisse
 dicuntur. Profecto aut haec bona in tabulas publi-
 cas nulla redierunt, nosque ab isto nebulone facetius
 eludimur, quam putamus: aut, si redierunt, ta-
 bulae publicae corruptae aliqua ratione sunt. Nam
 lege quidem bona venire non potuisse constat. In-
 telligo, me ante tempus, iudices, haec scrutari, &
 propemodum errare, qui, cum capiti Sex. Rosciis
 mederi debeam, reduuiam curem. Non enim la-
 borat

borat de pecunia, non ullius rationem sui commodi ducit: facile egestatem suam se laturum putat, si hac indigna suspicione, & facta crimine liberatus sit. Verum quae a vobis, iudices, ut haec pauca, quae restant, ita audiatis, ut partim me dicere pro me ipso putetis, partim pro Sex. Roscio. Quae enim mihi ipsi indigna & intolerabilia videntur, quaeque ad omnes, nisi prouidemus, arbitror pertinere: ea pro me ipso, ex animi mei sensu ac dolore pronuncio. Quae ad huius vitae casum, causamque pertineant, & quid hic pro se dici velit, & qua conditione contentus sit, iam in extrema oratione nostra, iudices, audietis.

XLV. Ego haec a Chrysogono, mea sponte, remoto Sex. Roscio, quaero, primu[m], quare ciu[is] optimi bona venierint? deinde, quare hominis eius, qui neque proscriptus, neque apud aduersarios occisus est, bona venierint? cum in eos solos lex scripta sit? deinde, quare aliquanto post eam diem venierint, quae dies in lege praefinita est? deinde, cur tantulo venierint? Quae omnia, si quemadmodum solent liberti nequam & improbi facere, in patronum suum voluerit conferre, nihil egerit. Nemio est enim, qui nesciat, propter magnitudinem rerum multa multos, (partim coniuente) partim imprudente L. Sylla, commisisse. Placet igitur in his rebus aliquid imprudentia praeteriri? non placet, iudices, sed necesse est. Etenim si Iupiter optimus maximus; cuius nutu & arbitrio caelum, terra, mariaque reguntur, saepe ventis ve-

hementioribus, aut immoderatis tempestatibus, aut nimio calore, aut intolerabili frigore hominibus nocuit, vrbes deleuit, fruges perdidit, quorum nihil pernicii caussa diuino consilio, sed vi ipsa, & magnitudine rerum factum putamus: at contra, comoda, quibus utimur, lucemque, qua fruimur, spiritumque, quem ducimus, ab eo nobis dari, atque impetrari videmus: quid miramur, L. Syllam, cum solus Rempublicam regeret, orbemque terrarum gubernaret, imperiique maiestatem, quam armis receperat, legibus confirmaret, aliqua animaduertere non potuisse? nisi hoc mirum est, quod vis diuina assequi non possit, si id mens humana adepta non sit. Verum ut haec missa faciam, quae iam facta sunt: ex iis, quae nunc maxime fiunt, nonne quiuis potest intelligere, omnium architectum & machinatorem unum esse Chrysogonum, qui Sex. Roscius nomen deferendum curauit? hoc iudicium, cuius honoris caussa accusare se dixit Erucius?

desunt non pauca.

XLVI. Aptam, & ratione dispositam se habere existimant, qui in Sallentinis aut in Bruttiis habent, vnde vix ter in anno audire nuncium possunt. Alter tibi descendit de palatio, & aedibus suis: habet animi relaxandi caussa rus amoenum & suburbanum: plura praeterea praedia, neque tamen ullum, nisi praelarum & propinquuin: domus referta vasis Corinthiis & Deliacis, in quibus est aut hepsa illa, quam tanto pretio nuper mercatus est, vt, qui praetereuntes pretium enumerari audiebant,

bant, fundum venire arbitrarentur. Quid praeter ea caelati argenti? quid stragulae vestis? quid pītarum tabularum? quid signorum? quid marmoris apud illum putatis esse? tantum scilicet, quantum e multis splendidisque familiis, in turba & rapinis coaceruari vna in domo potuit. Familiam vero quantam, & quam variis cum artificiis habeat, quid ego dicam? Mitto hasce artes vulgares, coquos, pistores, lecticarios: animi, aurium caussa tot homines habet, vt quotidiano cantu vocum & neruorum, & tibiarum, nocturnisque conuiuis tota vicinitas personet. In hac vita, iudices, quos suintus quotidianos, quas effusiones fieri putatis? quae vero conuiua? honesta, credo, in eiusmodi domo: si domus haec habenda est potius, quam officina nequitiae, & diuersorum flagitiorum omnium. Ipse vero quemadmodum composito & delibuto capillo passim per forum volitet cum magna caterua togatorum, videtis, iudices: vt omnes despiciat, hominem prae se neminem putet, se solum beatum, solum potentem putet. Quae vero efficiat, & quae conetur, si velim commemorare, vereor, iudices, ne quis imperitior existimet, me causam nobilitatis victoriāmque voluisse laedere: tametsi meo iure possum, si quid in hac parte inihi non placeat, vituperare. Non enim vereor, ne quis alienum me animum habuisse a caussa nobilitatis existimet.

XLVII. Sciunt ii, qui me norunt, me pro illa tenui infirmaque parte, posteaquam

C 4

id,

id, quod maxime volui, fieri non potuit, ut componeretur: id maxime defendisse, ut ii vincerent, qui vicerunt. Quis enim erat, qui non videret, humilitatem cum dignitate & amplitudine contendere? quo in certamine perditi ciuis erat, non se ad eos iungere, quibus incolamibus, & domi dignitas, & foris auctoritas retineretur. Quae perfecta esse, & suum cuique honorem, & gradum redditum, gaudeo, iudices, vehementerque laetor: eaque omnia deorum voluntate, studio populi Romani, consilio, & imperio, & felicitate L Syllae gesta esse intelligo. Quod animaduersum est in eos, qui contra omni ratione pugnarunt, non debeo reprehendere: quod viris fortibus, quorum opera eximia in rebus gerendis extitit, honos habitus est, laudo. Quae ut fierent, idcirco pugnatum esse arbitror: meque in eo studio partium fuisse confiteor. Sin autem id actum est & idcirco arma sumta sunt, ut homines postremi pecuniis alienis locupletarentur, & in fortunas vniuscuiusque impetum facerent; & id non modo re prohibere non licet, sed ne verbis quidem vituperare: tum vero in isto bello non recreatus, neque restitutus, sed subactus oppressusque populus Romanus est. Verum longe aliter est: nihil horum est, iudices: non modo non laedetur caussa nobilitatis, si ipsis hominibus resistitis; verum etiam ornabitur.

XLVIII. Etenim qui haec vituperare volunt,
Chrysogonum tantum posse queruntur:
qui laudare volunt, concessum ei non esse
com-
me.

memorant. Ac iam nihil est, quod quisquam aut tam stultus, ac tam improbus sit, qui dicat: VELLEM QVIDEM LICERET: HOC DIXISSEM: dicas licet. HOC FECISSEM: facias licet, nemo prohibet. HOC DECREVISSEM: decerne, modo recte: omnes approbabunt. HOC IVDICASSEM: laudabunt omnes, si recte & ordine iudicaris. Dum necesse erat, resque ipsa cogebat, vnum omnia poterat: qui posteaquam magistratus creavit, legesque constituit, sui cuique procuratio auctoritasque est restituta. Quam si retinere volunt ii, qui recuperarunt: in perpetuum poterunt obtinere. Sin has caedes & rapinas, & hos tantos, tamenque profusos sumtus aut facient, aut approbabunt: nolo in eos grauius quidquam, ne omnini quidem caussa dicere. Vnum hoc dico: nostri isti nobiles, nisi vigilantes, & boni, & fortes, & misericordes erunt: iis hominibus, in quibus haec erunt, ornamenta sua concedant necesse est. Quapropter desinant aliquando dicere, male aliquem locutum esse, si quis vere ac libere locutus sit: desinant suam caussam cum Chrysogono communicare: desinant, si ille laetus sit, de se aliquid detractum arbitrari: videant, ne turpe miserumque sit, eos, qui equestrem splendorem pati non potuerunt, serui nequissimi dominationem ferre posse. Quae quidem dominatio, iudices, in aliis rebus antea versabatur: nunc vero quam viam muniret, quod iter adfectet, videtis: ad fidem, ad iuriandum, ad iudicia vestra, ad id, quod solum prope in ciuitate sincerum, sanctiusque restat.

C 5

Hicne

Hicne etiam sese putat aliquid posse Chrysogonus? hic etiam potens esse vult? o rem miseram, atque acerbam! Neque mehercules hoc indigne fero, quod verear, ne quid possit: verum quod ausus est, quod sperauit, sese apud tales viros, aliquid ad perniciem posse innocentis, id ipsum queror.

XLIX. Idecircone experrecta nobilitas, armis atque ferro rempublicam recuperavit, ut ad libidinem suam liberti seruulique nobilium, bona, fortunas vestras, nostrasque vexare possent? Si id actum est, fateor me errasse, qui hoc maluerim: fateor insanisse, qui cum illis senserim? tametsi inermis, iudices, sensi. Sin autem victoria nobilium ornamento, atque emolumento reipublicae populoque Romano debet esse: tum vero optimo & nobilissimo cuique meam orationem gratissimam esse oportet. Quod si quis est, qui & se, & caussam laedi putet, cum Chrysogonus vituperetur: is caussam ignorat, se ipsum prope non nouit. Caussa enim splendidior fiet, si nequissimo cuique resistetur. Ille improbissimus Chrysogoni fautor, qui sibi cum illo rationem communicatam putat, laeditur, cum ab hoc splendore caussae separatur. Verum haec omnis oratio, ut iam ante dixi, mea, est, qua me vti respublica, & dolor meus, & istorum iniuria coegerit. Sed Roscius horum nihil indignum putat, neminem accusat: nihil de suo patrimonio queritur? putat homo imperitus morum, agricola, & rusticus, ista omnia, quae vos per Syllam gesta esse

esse dicitis, more, lege, iure gentium facta: culpa liberatus, & criminis nefario solutus, cupit a vobis discedere. Si hanc indigna suspicione carreat, animo aequo se carere suis omnibus commodis dicit, rogat, oratque te, Chrysogone, si nihil de patris fortunis amplissimis in suam rem convertit: si nulla in re te fraudauit: si tibi optima fide sua omnia concessit, adnumerauit, appendit: si vestitum, quo ipse tectus erat, annulumque de dito suum tibi tradidit: si ex omnibus rebus se ipsum nudum, neque praeterea quidquam, exceptit; ut sibi per te liceat innocentiam amicorum opibus vitam in egestate degere.

L. Praedia mea tu possides: ego aliena misericordia viuo: concedo: & quod animus aequalis est, & quia necesse est. Mea domus tibi patet, mihi clausa est: fero. Familia mea maxima vteris: ego seruum habeo nullum: patior, & ferendum puto. Quid vis amplius? quid insequeris? quid oppugnas? qua in re tuam voluntatem laedi a me putas? ubi tuis commodis officio? quid tibi obsto? si spoliorum causa vis hominem occidere, spoliaffi. Quid quaeris amplius? si inimicitarum: quae sunt tibi inimicitiae cum eo, cuius antea prædia possedisti, quam ipsum cognosti? fin metuis, ab eone aliiquid metuis, quem vides ipsum ab feste tam atrocem iniuriam propulsare non posse? fin, quod bona, quae Rosci fuerunt, tua facta sunt, idcirco hunc illius filium studes perdere: nonne ostendis, id te vereri, quod praeter ceteros tu me-

tuere non debeas, nequando liberis proscriptorum
 bona patria reddantur? Facis iniuriam, Chrysogone,
 si maiores spem emtionis tuae in huius exitio
 ponis, quam in his rebus, quas L. Sylla gessit.
 Quod si tibi causa nulla est, cur hunc miserum tan-
 ta calamitate affici velis: si tibi omnia sua, praeter
 animam tradidit, nec sibi quidquam paternum, ne
 monumenti quidem causa, reseruauit: per deos
 immortales, quae ista tanta crudelitas est? quae
 tam fera immanisque natura? quis vñquam prae-
 do fuit tam nefarius, quis pirata tam barbarus, vt
 cum integrum praedam sine sanguine habere pos-
 set, cruenta spolia detrahere mallet? Scis hunc
 nihil habere, nihil audere, nihil posse, nihil vñ-
 quam contra rem tuam cogitasse: & tamen op-
 pugnas eum: quem neque metuere potes, neque
 odire debes, nec quidquam habere iam reliqui vi-
 des, quod ei detrahere possis: nisi hoc indignum
 putas, quod vestitum sedere in iudicio vides, quem
 tu e patrimonio, tanquam e naufragio, nudum
 expulisti. Quasi vero nescias, hunc & ali & ve-
 stiri a Caecilia Balearici filia, Nepotis forore, specta-
 tissima foemina: quae cum patrem clarissimum,
 amplissimos patruos, ornatissimum fratrem habe-
 ret: tamen, cum esset mulier, virtute perfecit,
 vt, quanto honore ipsa ex illorum dignitate adsi-
 ceretur, non minora illis ornamenta ex sua laude
 redderet.

LL. An quod diligenter defenditur, id tibi in-
 dignum facinus videtur? mihi crede, si
 pro

pro patris eius hospitiis & gratia vellent omnes. huius hospites adesse, & auderent libere defendere, satis copiose defenderetur: sin autem pro magnitudine iniuriae, proque eo, quod summa res publica in huius periculo tentatur, haec omnes vindicarent, consistere mehercule vobis isto in loco non liceret. Nunc ita defenditur, non sane ut moleste ferre adversarii debeant, neque ut se potentia superari putent. Quae domi gerenda sunt, ea per Caeciliam transiguntur, fori iudicique rationem Messalla, ut videtis, iudices, suscepit. Qui si iam satis aetatis atque roboris haberet, ipse pro Sex. Roscio diceret. Quoniam ad dicendum impedimento est aetas, & pudor, qui ornat aetatem; causam mihi tradidit, quem sua causa cupere, ac debere, intelligebat. Ipse assiduitate, consilio, auctoritate, diligentia perfecit, ut Sex. Rosci vita erupta, de manibus sectorum, sententiis iudicum permitteretur. Nimirum, iudices, pro hac nobilitate pars maxima ciuitatis in armis fuit: haec acta res est, vti nobiles restituerentur in ciuitatem, qui hoc facerent, quod facere Messallam videtis: qui caput innocentis defenderent: qui iniuriae resisterent: qui, quantum possent, in salute alterius, quam in exitio, malling ostendere. Quod si omnes, qui eodem loco nati sunt, facerent: & res publica ex illis, & ipsi ex invidia minus laborarent.

LII. Verum si a Chrysogono, iudices, non impetramus, ut pecunia nostra contentus sit, vitam ne petat: si ille adduci non potest, ut cum

sup

C 7

ad

ademerit nobis omnia, quae nostra erant propria,
ne lucem quoque hanc, quae communis est, eripere
cupiat: si non satis habet auaritiam suam pecunia
explere, nisi etiam crudelitate sanguinis perlitus sit:
vnum perfugium, iudices, vna spes reliqua est Sex.
Roscio, eadem, quae reipublicae, vestra pristina bo-
nitas & misericordia, quae si manet, salui etiam nunc
esse possumus: sin ea crudelitas, quae hoc tempore
in republica versata est, vestros quoque animos (id
quod fieri profecto non potest) duriores acerbiores
que reddidit; actum est, indices: inter feras satius
est aetatem degere, quam in hac tanta immanitate
versari. Ad eamne rem vos reseruati estis? ad
eamne rem delecti, ut eos condemnaretis, quos
sectores, ac sicarii iugulare non potuissent? Solent
hoc boni imperatores facere, cum praelium com-
mittunt, ut in eo loco, quo fugam hostium fore
arbitrentur, milites collocent: in quos, si qui ex
acie fugerint, de improuiso incident. Nimirum
similiter arbitrantur isti bonorum emtores, vos hic
tales viros sedere, qui excipiatis eos, qui de suis ma-
nibus effugerint. Dii prohibeant, iudices, ut hoc,
quod maiores **CONSILIVM PVBLICVM**
vocari voluerunt, praesidium sectorum existimetur.
An vero, iudices, vos non intelligitis, nihil aliud
agi, nisi ut proscriptorum liberi, quavis ratione
tollantur: & eius rei initium in vestro iureiurando,
atque in Sex. Roscii periculo quaeri? Dubium est,
ad quem maleficium pertineat, cum videatis in al-
tera parte sectorem inimicum, sicarium, eundem
que

que accusatorem hoc tempore: ex altera parte egen-
tem, probatum suis filium, in quo non modo culpa
nulla, sed ne suspicio quidem potuit consistere?
Numquid hic aliud videtis obstare Roscio, nisi quod
patris bona venierunt?

LIII. Quod si id vos suscipitis, & eandem in re
operam vestram profitemini: si idcirco
sedetis, vt ad vos adducantur eorum liberi, quorum
bona venierunt: cauete, per deos immortales, iudi-
ces, ne noua & multo crudelior per vos proscriptio
instaurata esse videatur. Illam priorem, quae facta
est in eos, qui arma capere potuerunt, tamen sena-
tus fuscipere noluit, ne quid acrius, quam more ma-
iorum comparatum est, publico consilio factum vi-
deretur. Hanc vero, quae ad eorum liberos, atque
infantium puerorum incunabula pertinet, nisi hoc
iudicio a vobis reiicitis, & aspernamini: videte, per
deos immortales, quem in locum rempublicam per-
venturam putetis. Homines sapientes, & ista au-
toritate, & potestate praeditos, qua vos estis, ex qui-
bus rebus maxime respublica laborat, iis maxime
mederi conuenit. Vestrum nemo est, quin intel-
ligat, populum Romanum qui quondam in hostes
lenissimus existimabatur, hoc tempore domestica
crudelitate laborare. Hanc tollite ex ciuitate, iu-
dices: hanc pati nolite diutius in hac respublica ver-
fari, quae non modo id habet in se mali, quod tot
ciues atrocissime fustulit, verum etiam hominibus
lenissimis ademit misericordiam consuetudine in-
commodorum. Nam cum omnibus horis aliquid
atro-

atrociter fieri videmus, aut audimus: etiam, qui natura mitissimi sumus, aspiditate molestiarum sensum omnem humanitatis ex animis amittimus.

Nihil videtur deesse.

EPVX9 EPVX9 EPVX9 EPVX9 EPVX9 EPVX9

ORATIO PRO LEGE MANILIA AD POPVLVM.

QVANQVM mihi semper frequens consperetus vester multo iucundissimus hic autem locus ad agendum amplissimus, ad dicendum ornatissimus est visus, Quirites: tamen hoc aditu laudis, qui semper optimo cuique maxime patuit, non mea me voluntas, sed meae vitae rationes ab ineunte aetate susceptae prohibuerunt. Nam cum antea per aetatem nondum huius auctoritatem loci contingere auderem, statuere mque, nihil huc, nisi perfectum ingenio, elaboratum industria afferri oportere, onne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putavi. Ita neque hic locus vacuus fuit vñquam ab iis, qui vestram caussam defendenter, & meus labor, in priuatorum periculis caste integreque versatus, ex vestro iudicio fructum est amplissimum consecutus. Nam cum propter dilationem comitiorum ter praetor primus centuriis

CAR.

cunctis renunciatus sum, facile intellexi, Quirites,
& quid de me iudicaretis, & quid aliis praescribe-
retis. Nunc cum & auctoritatis in me tantum sit,
quantum vos honoribus mandandum esse voluistis,
& ad agendum facultatis tantum, quantum homi-
ni vigilanti ex forensi vsu prope quotidiana dicen-
di exercitatio potuit afferre; certe, & si quid au-
toritatis in me est, ea apud vos vtar, qui eam mihi
dederunt: & si quid etiam dicendo consequi pos-
sum, iis ostendam potissimum, qui ei quoque rei
fructum suo iudicio tribuendum esse censuerunt.
Atque illud in primis mihi laetandum iure esse yi-
deo, quod in hac insolita mihi ex hoc loco ratione
dicendi, causa talis oblata est, in qua oratio nemini
deesse potest. Dicendum est enim de Cn. Pom-
peii singulari eximiaque virtute. Huius autem
orationis difficilius est exitum, quam principium
inuenire. Itaque non mihi tam copia, quam mo-
dus in dicendo quaerendus est.

II. Atque ut inde oratio mea profiscatur, vnde
haec omnis causa dicitur; bellum graue, &
periculosum vestris vectigalibus, atque sociis, a duo-
bus potentissimis regibus infertur, Mithridate &
Tigrane: quorum alter relicitus, alter lacesitus, oc-
casionem sibi ad occupandam Asiam oblatam esse
arbitratur. Equitibus Romanis, honestissimis vi-
ris, adferuntur ex Asia quotidie litterae, quorum
magnae res aguntur, in vestris vectigalibus exercen-
dis occupatae; qui ad me pro necessitudine, quae
mihi est cum illo ordine, causam reipubl. pericula-
que

que rerum suarum detulerunt: Bithyniae, quae nunc vestra prouincia est, vicos exustos esse complures: regnum Ariobarzanis, quod finitimum est vestris vectigalibus, totum esse in hostium potestate: Lucullum magnis rebus gestis, ab eo bello discedere; huic qui succurrerit, non satis esse paratum ad tantum bellum administrandum: vnum ab omnibus sociis, & ciuibus ad id bellum imperatorem posci atque expeti, eundem hunc vnum ab hostibus metui, praeterea neminem. Causa quae sit, videotis: nunc quid agendum sit, considerate. Primum mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo esse dicendum. Genus est enim eiusmodi, quod maxime vestros animos excitare atque inflammare debet: in quo agitur populi Romani gloria, quae vobis a maioribus cum magna in rebus omnibus, tum summa in re militari, tradita est: agitur salus sociorum, atque amicorum, pro qua multa maiores vestri magna & grauia bella gesserunt: aguntur certissima populi Romani vectigalia, & maxima: quibus amissis, & pacis ornamenta, & subsidia belli requiretis: aguntur bona mulitorum ciuium, quibus est & a vobis, & ipsorum, & reipublicae caussa consulendum.

III. Et quoniam semper appetentes gloriae praeter ceteras gentes, atque audi laudis fuitis, delenda est vobis illa macula Mithridatico bello superiore suscepta, quae penitus iam infedit, atque inueterauit in populi Romani nomine: quod is, qui vno die, tota Asia, tot in ciuitatibus, vno nuncio,
atque

atque vna litterarum significatione ciues Romanos necandos trucidandosque denotauit, non modo adhuc poenam nullam suo dignam scelere suscepit, sed ab illo tempore annum iam tertium & vice-simum regnat, & ita regnat, vt se non Ponto, neque Cappadociae latebris occultare velit, sed emergere e patrio regno, atque in vestris vestigalibus, hoc est, in Asiae luce versari. Etenim adhuc ita vestri cum illo rege contenderunt imperatores, vt ab illo insignia victoriae, non victoriam reportarint. Triumphauit L. Sylla, triumphauit L. Muraena de Mithridate, duo fortissimi viri, & summi imperatores, sed ita triumpharunt; vt ille pulsus, superatusque regnaret. Verum tamen illis imperatoribus laus est tribuenda, quod egerunt: venia danda, quod reliquerunt: propterea quod ab eo bello Syllam in Italiam respublica, Muraenam Sylla reuocauit.

IV. Mithridates autem omne reliquum tempus, non ad obliuione in veteris belli, sed ad comparationem noui contulit, qui posteaquam maximas aedificasset ornassetque classes, exercitusque permagnos, quibuscumque ex gentibus potuisset, comparasset, & se Bosporanis finitiinis suis bellum inferre simulasset, vsque in Hispaniam legatos Ecbatanis misit ad eos duces, quibuscum tuum bellum gereramus: vt cum duobus in locis disiunctissimis, maximeque diuersis uno consilio, a binis hostium copiis, bellum terra marique gereretur, vos ancipiti contentione districti, de imperio dimicaretis. Sed tamen

tamen alterius partis periculum, Sertorianae atque Hispaniensis, quae multo plus firmamenti ac roboris habebat, Cn. Pompeii diuino consilio, ac singulari virtute depulsum est: in altera parte ita res a L. Lucullo, summo viro, est administrata, ut initia illa gestarum rerum magna atque praeclara, non felicitati eius, sed virtuti: haec autem extrema, quae nuper acciderunt, non culpae, sed fortunae tribuenda esse videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, & ita dicam, Quirites, ut neque vera laus ei detracta oratione nostra, neque falsa affecta esse videatur: de vestri imperii dignitate atque gloria, quoniam is est exorsus orationis meae, videte, quem yobis animum suscipiendum putetis.

V. Maiores vestri saepe mercatoribus, ac nauiculatoribus iniuriosius tractatis, bella gesserunt: vos tot ciuium Romanorum millibus, uno nuncio, atque uno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis? legati quod erant appellati superbii, Corinthum patres vestri, totius Graeciae lumen extinctum esse voluerunt: vos eum regem inultum esse patiemini, qui legatum populi Romani consulari vinculis ac verberibus, atque omni supplicio exruciatum necauit? Illi libertatem ciuium Romanorum imminutam non tulerunt: vos vitam ereptam negligetis? Ius legationis verbo violatum illi persecuti sunt: vos legatum populi Romani omni supplicio interfecit, inultum relinquetis? Videte, ne, ut illis pulcherrimum fuit, tantam yobis imperii gloriam

riam relinquere, sic vobis turpissimum sit, illud, quod accepistis, tueri & conseruare non posse. Quid? quod salus sociorum summum in periculum ac discrimen vocatur. Regno expulsus est Ariobarzanes rex, socius populi Romani atque amicus: imminent duo reges toti Asiae non solum vobis inimicissimi, sed etiam vestris sociis atque amicis: ciuitates autem omnes, cuncta Asia atque Graecia vestrum auxilium exspectare propter periculi magnitudinem coguntur: imperatorem a vobis certum deposcere, cum praesertim vos alium miseritis, neque audent, neque se id facere summo fine periculo posse arbitrantur: vident, & sentiunt hoc idem, quod vos, vnum virum esse, in quo summa sint omnia, & eum prope esse, (quo etiam carent aegrius:) cuius aduentu ipso atque nomine, tametsi ille ad maritimum bellum venerit; tamen impetus hostium repressos esse intelligunt, ac retardatos. Hi vos, quoniam libere loqui non licet, tacite rogant, vt se quoque, sicut ceterarum prouinciarum socios, dignos existimetis, quorum sa-lutem tali viro commendetis: atque hoc etiam magis quam ceteros; quod eiusmodi in prouinciam homines cum imperio mittimus, vt etiamsi ab hoste defendant, tamen ipsorum aduentus in urbes sociorum non multum ab hostili expugnatione differant. Hunc audiebant antea, nunc praesentem vident, tanta temperantia, tanta mansuetudine, tanta humanitate, vt ii beatissimi esse videantur, apud quos ille diutissime commoratur.

VI.

VI. Quare si propter socios, nulla ipsi iniuria
lascisti, maiores vestri cum Antiocho, cum
Philippo, cum Aetolis, cum Poenis bella gesserunt:
quanto vos studio conuenit iniuriis prouocatos, so-
ciorum salutem vna cum imperii vestri dignitate
defendere? praesertim cum de vestris maximis ve-
ctigalibus agatur. Nam ceterarum prouinciarum
vectigalia, Quirites, tanta sunt, vt iis ad ipsas pro-
vincias tutandas vix contenti esse possimus: Asia ve-
ro tam opima est, & fertilis, vt & vberitate agrorum,
& varietate fructuum, & magnitudine pastionis, &
multitudine earum rerum, quae exportantur, facile
omnibus terris antecellat. Itaque haec vobis pro-
vincia, Quirites, si & belli vtilitatem, & pacis di-
gnitatem sustineri vultis, non modo a calamitate,
sed etiam a metu calamitatis est defendenda. Nam
ceteris in rebus cum venit calamitas, tum detrimen-
tum accipitur: at in vectigalibus non solum aduen-
tus mali, sed etiam metus ipse affert calamitatem.
Nam cum hostium copiae non longe absunt, etiam
si irruptio facta nulla sit, tamen pecora relinquuntur,
agricultura deseritur, mercatorum nauigatio
conquiescit. Ita neque ex portu, neque ex decu-
mis, neque ex scriptura vectigal conseruari poest.
Quare saepe totius anni fructus vno rumore peri-
culi, atque vno belli terrore amittitur. Quo tan-
dem animo esse existimatis, aut eos, qui vectigalia
nobis pensitant, aut eos, qui exercent atque exigunt,
cum duo reges cum maximis copiis prope adsint:
cum vna excursio equitatus prebreui tempore totius
annī

aani vectigal auferre possit: cum publicani familias maximas, quas in saltibus habent, quas in agris, quas in portubus atque custodiis, magno periculo se habere arbitrentur. Putatisne vos illis rebus frui posse, nisi eos, qui vobis fructuosí sunt, conseruaveritis, non solum (vt antea dixi) calamitate, sed etiam calamitatis formidine liberatos?

VII. Ac ne illud quidem vobis negligendum est, quod mihi ego extreimum proposueram, cum essem de bellī genere dicturus, quod ad multorum bona ciuium Romanorum pertinet: quorum vobis pro vestra sapientia, Quirites, habenda est ratio diligenter. Nam & publicani, homines & honestissimi, & ornatissimi, suas rationes & copias, in illam prouinciam contulerunt: quorum ipsorum per se res, & fortunae curae vobis esse debent. Etenim si vectigalia neruos esse reipublicae semper duximus, eum certe ordinem, qui exercet illa, firmamentum ceterorum ordinum recte esse dicemus. Deinde ceteris ex ordinibus homines gnaui & industrii partim in Asia negotiantur, quibus vos absentibus consulere debetis, partiū suas, & suorum in ea prouincia pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur humanitatis vestrae, magnum eorum ciuium numerum calamitate prohibere: sapientiae, videre, multorum ciuium calamitatem a republica seiuētam esse non posse. Etenim illud primum parui refert, vos publicanis amissa vectigalia postea victoria recuperare. Neque enim iisdem redimendi facultas erit propter calamitatem, neque aliis voluntas propter timo-

timorem: deinde quod nos eadem Asia, atque idem iste Mithridates initio belli Asiatici docuit, id quidem certe calamitate docti memoria retinere debemus. Nam tum, cum in Asia res magnas permulti amiserant, scimus Romae, solutione impedita, fidem concidisse. Non enim possunt vna in ciuitate multi rem atque fortunas amittere, vt non plures secum in eandem calamitatem trahant. A quo periculo prohibete rempublicam, & mihi credite id, quod ipsi videtis: haec fides, atque ratio pecuniarum, quae Romae, quae in foro versatur, implicita est cum illis pecuniis Asiaticis, & cohaeret. Ruere illa non possunt, vt haec non eodem labefactata motu concidant. Quare videte, num dubitandum vobis sit omni studio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis vestri, salus socrorum, vctigalia maxima, fortunae plurimorum ciuium cum republi-
ca defenduntur. Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam.

VIII. Potest enim hoc dici, belli genus esse ita necessarium, vt sit gerendum: non esse ita magnum, vt sit pertinacendum. In quo maxime laborandum est, ne forte a vobis quae diligenter prouidenda sunt, contemnenda esse videantur. Atque, vt omnes intelligent, me L. Lucullo tantum impertire laudis, quantum forti viro & sapientissimo homini, & magno imperatori debeat: dico eius aduentu maximas Mithridatis copias, omnibus rebus ornatas atque instructas fuisse, urbemque Asiae clarissimam nobisque amicissimam

Cyzice.

Cyzicenorum obsessam esse ab ipso rege maxima multitudine, & oppugnata in vehementissime: quam L. Lucullus virtute, assiduitate, consilio, summis obsidionis periculis liberavit: ab eodem imperatore classem magnam, & ornatam, quae ducibus Sertorianis ad Italiam studio inflammato raperetur, superatam esse atque depressam: magnas hostium praeterea copias multis praeliis esse deletas, patefactumque nostris legionibus esse Pontum, qui ante populo Romano ex omni aditu clausus esset. Sinopen atque Amisum, quibus in oppidis erant domicilia regis, omnibus rebus ornata atque referta, ceteraque urbes Ponti & Cappadociae permultas uno aditu, atque aduentu esse captas: regem spoliatum regno patrio atque aucto, ad alios se reges atque alias gentes supplicem contulisse: atque haec omnia saluis populi Romani sociis, atque integris vestigalibus esse gesta. Satis opinor hoc esse laudis: atque ita, Quirites, ut hoc vos intelligatis, a nullo istorum, qui huic obtrectant legi atque caussae, L. Lucullum similiter ex hoc loco esse laudatum.

IX. Requiretur fortasse nunc, quemadmodum, cum haec ita sint, reliquum possit esse magnum bellum. Cognoscite, Quirites, non enim hoc sine causa quaeri videtur. Primum ex suo regno sic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondam profugisse dicitur: quam praedicant in fuga fratris sui membra in iis locis, qua se parens persequeretur, dissipauisse, ut eorum collectio dispersa, moerorque patrius celeritatem

Orat. Cic. Sel.

D

per-

persequendi retardaret. Sic Mithridates fugiens maximam vim auri atque argenti, pulcherrimarumque rerum omnium, quas & a maioribus acceperat, & ipse bello superiore ex tota Asia direptas in suum regnum congesserat, in Ponto omnem reliquit: haec dum nostri colligunt omnia diligentius, rex ipse e manibus effugit. Ita illum in persequendi studio moeror; hos laetitia retardauit. Hunc in illo timore & fuga Tigranes, rex Armenius, exceptit, diffidentemque rebus suis confirmauit, & ad aliud erexit, perditumque recreauit. Cuius in regnum posteaquam L. Lucullus cum exercitu venit, plures etiam gentes contra imperatorem nostrum concitatae sunt. Erat enim metus inieetus iis nationibus, quas nunquam populus Romanus neque lacesandas bello, neque tentandas putauit. Erat enim alia grauis atque vehemens opinio, quae per animos gentium barbararum perueraserat, fani locupletissimi & religiosissimi diripiendi caussa, in eas oras nostrum exercitum esse abductum. Ita nationes multae, atque magnae nouo quodam terrore ac metu concitabantur. Noster autem exercitus, et si vibem ex Tigranis regno ceperat, & praeliis vslis erat secundis, tamen nimia longinuitate locorum, ac desiderio suorum cominouebatur. Hic iam plura non dicam. Fuit enim illud extrellum, ut ex iis locis a militibus nostris redditus magis matutinus, quam processio longior quaereretur. Mithridates autem & suam manum iam confirmarat, & eorum, qui se ex eius regno collegerant, & magis ad venti-

ventitiis multorum regum & nationum copiis iu-
vabatur. Hoc iam fere sic fieri solere accepimus, vt
regum afflictæ fortunæ facile multorum opes alli-
ciant ad misericordiam, maxiimeque eorum, qui aut
reges sunt, aut viuunt in regno, quod regale iis no-
men magnum & sanctum esse videantur. Itaque
tantum vietus efficere potuit, quantum incolumis
nunquam est ausus optare. Nam cum se in regnum
recepisset suum, non fuit eo contentus, quod ei praet-
er spem accideret, vt illam, posteaquam pulsus erat,
terram vñquam attingeret: sed in exercitum ve-
strum, clarum atque victorem, impetum fecit. Si-
nite hoc loco, Quirites, (sicut poëtae solent, qui Res
Romanas scribunt, praeterire me nostram calamita-
tem: quae tanta fuit, vt eam ad aures L. Luculli
non ex praelio nuntius, sed ex sermone rumor af-
ferret. Hic in ipso illo malo grauissimaque bellū
offensione L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte
iis incommodis mederi fortasse potuisset, vestro iuf-
su coactus, quod imperii diuturnitati modum sta-
tuendum veteri exemplo putauistis, partem militum,
qui iam stipendiis confectis erant, dimisit, par-
tem Glabroni tradidit. Multa praetereo consulto:
sed ea vos coniectura perspicitis, quantum illud bel-
lum futurum putetis, quod coniungant reges po-
tentissimi, renouent agitatae nationes, suscipiant in-
tegrae gentes nouus imperator vester accipiat, ve-
tere expulso exercitu.

X. Satis mihi multa verba fecisse videor, quare
hoc bellum esset genere ipso necessarium,

magnitudine periculorum. Restat, ut de imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus praeficiendo, dicendum esse videatur. Vtinam, Quirites, virorum fortium atque innocentium copiam tantam haberetis, ut haec vobis deliberatio difficultis esset, quemnam potissimum tantis rebus ac tanto bello praeficiendum putaretis. Nunc vero cum sit unus Cn. Pompeius, qui non modo eorum hominum, qui nunc sunt, gloriam, sed etiam antiquitatis memoriam virtute superauit; quae res est, quae cuiusquam animum in hac caussa dubium facere possit? Ego enim sic existimo, in summo imperatore quatuor has res inesse oportere, scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur hoc homine scientior yinquam aut fuit aut esse debuit? qui e ludo atque pueritiae disciplina, bello maximo atque acerrimis hostibus, ad patris exercitum, atque in militiae disciplinam profectus est: qui extrema pueritia miles fuit summi imperatoris, ineunte adolescentia maximi ipse exercitus imperator: qui saepius cum hoste conflixit, quam quisquam cum inimico concertauit, plura bella gessit, quam ceteri legerunt, plures prouincias confecit, quam alii concupierunt: cuius adolescentia ad scientiam rei militaris non alienis praeceptis, sed suis imperiis, non offensionibus belli, sed victoriis, non stipendiis, sed triumphis est traducta. Quod denique genus belli esse potest, in quo illum non exercuerit fortuna reipublicae? Ciuite, Africanum, Transalpinum, Hispaniense, missum ex ciuitatibus, atque

atque ex bellicosissimis nationibus, seruile, nauale bellum, varia & diuersa genera & bellorum, & hostium; non solum gesta ab hoc vno, sed etiam confecta, nullam rem esse declarant in vsu militari possum, quae huius viri scientiam fugere possit.

XI. Iam vero virtuti Cn Pompeii quae potest par oratio inueniri? quid est, quod quisquam aut dignum illo, aut vobis nouum, aut cuiquam inauditum possit asserre? Neque enim illae sunt solae virtutes imperatoriae, quae vulgo existimantur, labor in negotio, fortitudo in periculis, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consilium in prouidendo: quae tanta sunt in hoc vno, quanta omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus, aut audiuimus, non fuerunt. Testis est Italia, quam ille ipse Victor L. Sylla huius virtute & subsidio confessus est liberata: testis est Sicilia, quam multis vndique cinctam periculis non terrore belli, sed celeritate consilii explicauit: testis est Africa, quae magnis oppressa hostium copiis, eorum ipsorum sanguine redundauit: testis est Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter, Gallorum internecione, patefactum est: testis est Hispania, quae saepissime plurimos hostes ab hoc superatos, prostratosque conspexit: testis est iterum, & saepius Italia, quae cum servili bello tetro periculoisque premeretur, ab hoc auxilium absente expetiuit: quod bellum exspectatione Pompeii attenuatum atque imminutum est, aduentu sublatum ac sepultum: testes vero

iam omnes orae, atque omnes exteræ gentes ac
nationes, denique maria omnia, tum vniuersa,
tum in singulis oris omnes finus atque portus.
Quis enim toto mari locus per hos annos aut tam
firmum habuit praesidium, vt tutus esset? aut tam
fuit abditus, vt lateret? quis nauigauit, qui non
se, aut mortis, aut seruitutis periculo committe-
ret? cum aut hieme, aut referto praedonum mari
nauigaretur. Hoc tantum bellum, tam turpe,
tam vetus, tam late diuisum atque dispersum,
quis vñquam arbitraretur aut ab omnibus impera-
toribus vno anno, aut omnibus annis ab vno im-
peratore confici posse? Quam prouinciam tenui-
stis a praedonibus liberari per hosce annos? quod
vestigal vobis tutum fuit? quem socium defendi-
stis? cui praesidio classibus vestris fuistis? quam
multas existimatis insulas esse desertas? quam mul-
tas aut metu relietas, aut a praedonibus captas vrbes
esse sociorum?

XII. Sed quid ego longinqua commemoro?
fuit hoc quondam, fuit proprium populi
Romani, longe a domo bellare, & propugnaculis
imperii sociorum fortunas, non sua tecta defendere.
Sociis vestris ego mare clausum per hosce annos di-
cam fuisse? cum exercitus nostri Brundisio num-
quam, nisi summa hieme, transmiserint. Qui ad
vos ab exteris nationibus venirent, captos querar,
cum legati populi Romani redemti sint? mercato-
ribus tutum mare non fuisse dicam, cum duodecim
secures in praedonum potestatem peruererint: Cni-
dum,

dum, Colophonem, aut Samum, nobilissimas vrbes, innumerabilesque alias captas esse commemo-rem, cum vestros portus, atque eos portus, quibus vitam & spiritum ducitis, in praedonum fuisse potestatem sciatis? An vero ignoratis, portum Caietae celeberrimum, atque plenissimum nauium, inspe-ctante praetore, a praedonibus esse direptum? Ex Miseno autem eius ipsius liberos, qui cum praedonibus antea ibi bellum gesserat, a praedonibus esse sublatos? Nam quid ego Ostiense incommodum, atque illam labem, atque ignominiam reipublicae querar, cum prope inspectantibus vobis, classis ea, cui consul populi Romani praepositus esset, a praedonibus capta, atque oppressa est? Pro dii immor-tales! tantamne vnius hominis incredibilis, ac diuina virtus tam breui tempore lucem afferre reipubli-cae potuit, vt vos, qui modo ante ostium Tiberi-num classem hostium videbatis, ii nunc nullam in-tra Oceani ostium praedonum nauem esse audiatis? atque haec qua celeritate gesta fint quanquam vide-tis, tamen a me in dicendo praetereunda non sunt. Quis enim vñquam, aut obeundi negotii, aut conse-quendi quaestus studio, tam breui tempore tot loca adire, tantos cursus conficere potuit, quam celeri-ter, Cn. Pompeio duce, belli impetus nauigauit? qui nondum tempestiuo, ad nauigandum mari Siciliam adiit, Africam explorauit: inde Sardiniam cum classe venit: atque haec tria frumentaria subsidia rei-publicae firmissimis praesidiis, classibusque muniuit. Inde se cum in Italiam receperisset, duabus Hispaniis,

& Gallia Cisalpina praesidiis ac nauibus confirmata, missis item in oram Illyrici maris, & in Achiam, omnemque Graeciam nauibus, Italiae duo maria maximis classibus, firmissimisque praesidiis adornauit: ipse autem, vt a Brundisio profectus est, vndequinquagesimo die totam ad imperium populi Romani Ciliciam adiunxit: omnes qui vbique praedones fuerunt, partim capti interfectique sunt, partim vnius huius imperio ac potestati se dediderunt. Idem Cretensibus, cum ad eum vsque in Pamphyliam legatos deprecatoresque misissent, spem deditonis non ademit, obsidesque imperavit. Ita tantum bellum, tam diuturnum, tam longe lateque dispersum, quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompeius extrema hie me apparauit, ineunte vere suscepit, media aestate confecit.

XIII. Est haec diuina, atque incredibilis virtus imperatoris. Quid ceterae, quas paulo ante commemorare coeperaim, quantae, atque quam multae sunt? non enim solum bellandi virtus in summo atque perfecto imperatore quaerenda est: sed multae sunt artes eximiae, huius administræ, comitesque virtutis. Ac primum quanta innocentia debent esse imperatores! quanta deinde omnibus in rebus temperantia! quanta fide! quanta facilitate! quanto ingenio! quanta humanitate! quae breuiter, qualia sint in Cn. Pompeio, considereimus. Summa enim omnia sunt, Quirites, sed ea magis ex aliorum contentionе, quam ipsa per se cognosci atque

atque intelligi possunt. Quem enim possumus imperatorem aliquo in numero putare, cuius in exercitu veneant centuriatus, atque venierint? quid hunc hominem magnum, aut amplum de republica cogitare, qui pecuniam ex aerario deponitam ad bellum administrandum, aut propter cupiditatem provinciae magistratibus dimitserit, aut propter auaritiam Romae in quaestu reliquerit? Vestra admiratio facit, Quirites, ut agnoscere videamini, qui haec fecerint. Ego autem neminem nomino. Quare irasci mihi nemo poterit, nisi qui ante de se voluerit confiteri. Itaque propter hanc auaritiam imperatorum quantas calamitates, quounque ventum sit, nostri exercitus ferant, quis ignorant? Itinera, quae per hosce annos in Italia per agros, atque oppid aciuium Romanorum nostri imperatores fecerunt, recordamini: tum facilius statuetis, quid apud exterias nationes fieri existimetis. Vtrum plures arbitramini per hosce annos militum vestrorum armis hostium vrbes, an hibernis sociorum ciuitates esse deletas? neque enim potest exercitum is continere imperator, qui se ipsum non continet, neque seuerus esse iudicando, qui alios in se seueros esse iudices non vult. Hic miramur, hunc hominem tantum excellere ceteris, cuius legiones sic in Asiam peruererunt, vt non modo manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur? Iam vero quemadmodum milites hibernent, quotidie sermones ac litterae perficiuntur; non modo, ut sumptum faciat in militem,

nemini vis affertur: sed ne cupienti quidem cuiquam permittitur: hiemis enim, non auaritiae, perfugium maiores nostri in sociorum atque amicorum tectis esse voluerunt.

XIV. Age vero, ceteris in rebus quali sit temperantia, considerate, vnde illam tantam celeritatem & tam incredibilem cursum inuentum putatis? non enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita quaedam gubernandi, aut venti aliqui noui tam celeriter in ultimas terras pertulerunt, sed hae res, quae ceteros remorari solent, non retardarunt: non auaritia ab instituto cursu ad praedam aliquam deuocauit, non libido ad voluptatem, non amoenitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem: postremo signa, & tabulas, ceteraque ornamenta Graecorum oppidorum, quae ceteri tollenda esse arbitrantur, ea sibi ille ne visenda quidem existimauit. Itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium, sicut aliquem non ex hac urbe missum, sed de caelo delapsum, intuentur: nunc denique incipiunt credere, fuisse homines Romanos hac quondam abstinentia, quod iam nationibus externis incredibile, ac falso memoriae proditum videbatur: nunc imperii nostri splendor illis gentibus lucet: nunc intelligunt, non sine causa maiores suos tuin, cum hac temperantia magistratus habebamus, seruire populo Romano quam imperare aliis maluisse. Iam vero ita faciles aditus ad eum priuarum, ita liberae querimoniae de aliorum iniuris esse

esse dicuntur, ut is, qui dignitate principibus excellit, facilitate par insimilis esse videatur. Iam quantum consilio, quantum dicendi grauitate, & copia valeat, in quo ipso inest quaedam dignitas imperatoria, vos, Quirites, hoc ipso in loco saepe cognostis. Fidem vero eius inter socios quantam existimari putatis, quam hostes omnium gentium sanctissimam iudicarint? Humanitate iam tanta est, ut difficile dictu sit, vtrum hostes magis virtutem eius pugnantes timuerint, an mansuetudinem vieti dilexerint. Et quisquam dubitat, quin huic tantum bellum hoc transmittendum sit, qui ad omnia vestrae memoriae bella conficienda diuino quodam consilio natus esse videatur?

XV. Et quoniam auctoritas multum in bellis

quoque administrandis, atque imperio militari valet, certe nemini dubium est, quin ea re idem ille imperator plurimum possit. Vehementer autem pertinere ad bella administranda, quid hostes, quid socii de imperatoribus vestris existiment, quis ignorat? cum sciamus, homines in tantis rebus, ut aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minus famae, quam aliqua certa ratione commoueri. Quod igitur nomen vñquam in orbe terrarum clarius fuit, cuius res gestae pares? de quo homine vos, id quod maxime facit auctoritatem, tanta & tam praeclara iudicia fecistis? An vero ullam vsquam esse oram tam deferat putatis, quo non illius diei fama peruerserit, cum vniuersus populus Romanus referto foro, repletis-

que omnibus templis, ex quibus hic locus conspicere potest, unum sibi ad commune omnium gentium bellum Cn. Pompeium imperatorem depoposcit? Itaque ut plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum huius auctoritas valeat in bello; ab eodem Cn. Pompeio omnium rerum egregiarum exempla sumantur: qui quo die a vobis maritimo bello praepositus est imperator, tanta repente vilitas annonae ex summa inopia & caritate rei frumentariae consecuta est, vnius spe & nomine, quam vix ex summa vertute agrorum diurna pax efficere potuisse. Iam, accepta in Ponto calamitate ex eo praelio, de quo vos paullo ante inuitus admonui, cum socii pertimuerint; hostium opes animique creuerint; satis firmum praefidum prouincia non haberet: amisissetis Asiam, Quirites, nisi ad id ipsum temporis diuinatus Cn. Pompeium ad eas regiones fortuna populi Romani attrulisset. Huius aduentus & Mithridatem insolita inflammatum via storia continuuit, & Tigranem magnis copiis minitantem Asiae retardauit. Et quisquam dubitabit, quid virtute perfecturus sit, qui tantum auctoritate perfecerit? aut quam facile imperio, atque exercitu socios & vectigalia conseruaturus sit, qui ipso nomine ac rumore defenderit?

XVI. Age vero, illa res quantam declarat eiusdem hominis apud hostes populi Romani auctoritatem, quod ex locis tam longinquis, tamque diversis, tam breui tempore omnes una huic se dederunt? quod Cretensium legati, cum in eorum insu-

insula noster imperator exercitusque esset, ad Cn. Pompeium in ultimas prope terras venerunt, eique se oinnes Cretenibus ciuitates dedere velle dixerunt? Quid? idem ipse Mithridates nonne ad eundem Cn. Pompeium legatum vsque in Hispaniam misit? eumque Pompeius legatum semper iudicavit: ii, quibus semper erat molestum, ad eum potissimum esse missum, speculatorum, quam legatum iudicare maluerunt. Potestis igitur iam constituerre, Quirites, hanc auctoritatem multis postea rebus gestis, magnisque vestris iudiciis amplificatam, quantum apud illos reges, quantum apud exteris nationes valituram esse existimetis. Reliquum est, ut de felicitate, quam praestare de se ipso nemo potest, meminisse & commemorare de altero possumus, sicut aequum est homini de potestate deorum, timide & pauca dicamus. Ego enim sic existimo, Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, & ceteris magnis imperatoribus, non solum propter virtutem, sed etiam propter fortunam, saepius imperia mandata, atque exercitus esse commissos. Fuit enim profecto quibusdam summis viris quaedam ad amplitudinem, & gloriam, & ad res magnas bene gerendas diuinitus adiuncta fortuna. De huius autem hominis felicitate, quo de nunc agimus, hac utar moderatione dicendi, non ut in illius potestate fortunam positam esse dicam, sed ut praeterita meminisse, reliqua sperare videamur: ne aut inuisa diis immortalibus oratio nostra, aut ingrata esse videatur. Itaque non sum praedicaturus, Quirites, quantas ille res

D 7

domi,

domi, militiaeque, terra, marique, quantaque felicitate gesserit: ut eius semper voluntatibus non modo ciues assenserint, socii obtemperarint, hostes obedierint, sed etiam venti tempestatesque obsecundarint. Hoc breuissime dicam, neminem vniquam tam impudentem fuisse, qui a diis immortalibus tot & tantas res tacitus auderet optare, quot & quantas dii immortales ad Cn. Pompeium detulerunt. Quod vt illi proprium ac perpetuum sit, Quirites, cum communis salutis atque imperii, tum ipsius hominis caussa, (sicuti facitis) velle & optare debetis. Quare cum & bellum ita necessarium sit, vt negligi non possit, ita magnum, vt accuratissime sit administrandum & cum ei imperatorem praeficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna: dubitabis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod a diis immortalibus oblatum & datum est, in rem publicam conseruandam, atque amplificandam conferatis?

XVII. Quod si Romae Cn. Pompeius priuatus esset hoc tempore, tamen ad tantum bellum is erat deligendus atque mittendus: nunc cum ad ceteras summas utilitates haec quoque opportunitas adiungatur, vt iis ipsis locis adsit, vt habeat exercitum, vt ab iis, qui habent, accipere statim possit, quid exspectamus? aut cur non ducibus diis immortalibus, eidem, cui cetera summa cum salute reipublicae commissa sunt, hoc quoque bellum regium committimus? At enim

vir

vir clarissimus, reipublicae amantissimus, vestris
beneficiis amplissimis affectus, Q. Catulus, item-
que summis ornamenti honoris, fortunae, virtutis,
ingenii praeditus Q. Hortensius, ab hac ra-
tione dissentunt: quorum ego auctoritatem apud
vos multis locis plurimum valuisse, & valere opor-
tere confiteor: sed in hac causa, tametsi cognosci-
tis auctoritates contrarias fortissimorum virorum &
clarissimorum, tamen, omissis auctoritatibus, ipsa
re & ratione exquirere possumus veritatem, atque
hoc facilius, quod ea omnia, quae adhuc a me
dicta sunt, iidem isti vera esse concedunt, & ne-
cessarium bellum esse, & magnum, & in uno Cn.
Pompeio summa esse omnia. Quid igitur ait Hor-
tensius? si vni omnia tribuenda sunt, vnum dignis-
simum esse Pompeium: sed ad vnum tamen omnia
deferri non oportere. Obsoleuit iam ista oratio,
re multo magis, quam verbis refutata: Nam tu
idem, Q. Hortensi, multa pro tua summa copia,
ac singulari facultate dicendi, & in senatu contra
virum fortem A. Gabinium grauiter, ornateque
dixisti, cum is de uno imperatore contra praedо-
nes constituendo legem promulgasset, & ex hoc
ipso loco permulta item contra legem verba fecisti.
Quid? tum, per deos immortales, si plus apud po-
pulum Romanum auctoritas tua, quam ipsius po-
puli Romani salus, & vera causa valeisset, hodie
hanc gloriam, atque hoc orbis terrae imperium te-
neremus? An tibi tum imperium esse hoc videba-
tur, cum populi Romani legati, praetores, quaestio-
resque

résque capiebantur? cum ex omnibus prouinciis, comineatu, & priuato, & publico prohibebamur? cum ita clausa erant nobis omnia maria, vt neque priuatam rem transmarinam neque publicam iam obire possemus?

XVIII. Quae ciuitas antea vñquam fuit, non dico Atheniensium, quae satis late quondam mare tenuisse dicitur: non Carthaginensium, qui permultum classem, maritimisque rebus valuerunt: non Rhodiorum, quorum usque ad nostram memoriam disciplina naualis & gloria remansit: quae ciuitas antea vñquam tam tenuis, quae tam parua insula fuit, quae non portus suos, & agros, & aliquam partem regionis, atque orae maritimae per se ipsa defenderet? At, hercle, aliquot annos continuos, ante legem Gabiniam, ille populus Romanus cuius usque ad nostram memoriam nomen inuiectum in naualibus pugnis permanserat, magna ac multo maxima parte non modo vilitatis, sed dignitatis, atque imperii caruit. Nos, quorum maiores Antiochum regem classem, Persenque superarunt, omnibusque naualibus pugnis Carthaginenses, homines in maritimis rebus exercitatissimos paratissimosque vicerunt, ii nullo in loco iam praedonibus pares esse poteramus. Nos quoque, qui antea non modo Italiam tutam habebamus, sed omnes socios in ultimis oris auctoritate nostri imperii saluos praestare poteramus, tum, cum insula Delos tam procul a nobis in Aegaeo mari posita, quo omnes vndique cum mercibus, atque oneribus commebant,

suppet

bant,

bant, referta diuitiis, parua, sine muro nihil timebat: iidem non modo prouinciis, atque oris Italiae maritimis, ac portibus nostris, sed etiam Appia iam via carebamus: & his temporibus non putabat magistratus populi Romani in hunc ipsum locum adscendere, cum eum vobis maiores vestri exuuiis nauticis, & classium spoliis ornatum reliquissent.

XIX. Bono te animo, Q. Hortensi, populus Romanus & ceteros, qui erant in eadem sententia, dicere existimauit ea, quae sentiebatis: sed tamen in salute communi idem populus Romanus dolori suo maluit, quam auctoritati vestrae obtemperare. Itaque vna lex, vnuis vir, vnuis annus, non modo nos illa miseria ac turpitudine liberauit, sed etiam effecit, ut aliquando vere videremur omnibus gentibus, ac nationibus terra, marique imperare. Quo mihi etiam indignius videtur obtrectatum esse adhuc, Gabinio dicain, anne Pompeio, an utrique (id quod est verius) ne legaretur A. Gabinius Cn. Pompeio expertenti ac postulanti? Vtrum ille, qui postulat legatum ad tantum bellum, quem velit, idoneus non est, qui impetrat, cum ceteri ad expilandos socios diripiendasque prouincias, quos voluerunt, legatos eduxerint? an ipse, cuius lege salus ac dignitas populo Romano atque omnibus gentibus constituta est, expers esse debet gloriae eius imperatoris, atque eius exercitus, qui consilio ipsius, atque periculo est constitutus? an C. Falcidius, Q. Metellus, Q. Coelius Latinensis, Cn. Lentulus, quos omnes hono-

honoris causa nomino, cum tribuni plebis fuissent, anno proximo legati esse potuerunt: in hoc vno Gabinio sunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod lege Gabinia geritur, in hoc imperatore, exercitu, quem per se ipse constituit, etiam praecipuo iure esse deberet? de quo legando spero consules ad senatum relatuos: qui si dubitabunt, aut grauabuntur, ego me profiteor relaturum: neque me impedit cuiusquam, Quirites, inimicum edictum, quo minus fretus vobis, vestrum ius, beneficiumque defendam: neque praeter intercessionem, quidquam audiam: de qua (vt arbitror) isti ipsi, qui minantur, etiam atque etiam, qui id liceat, considerabunt. Mea quidem sententia, Quirites, unus A. Gabinius, belli maritimi, rerumque gestarum auctor, comes Cn. Pompeio adscribitur, propterea quod alter vni id bellum fuscipendum vestris suffragiis detulit, alter delatum susceptumque confecit.

XX. Reliquum est, vt de Q. Catuli auctoritate & sententia dicendum esse videatur: qui cum ex vobis quaereret, si in vno Cn. Pompeio omnia poneretis, si quid de eo factum esset, in quo spem essetis habituri: cepit magnum suae virtutis fructum, ac dignitatis, cum omnes prope una voce in eo ipso vos spem habituros esse dixistis. Etenim talis est vir, vt nulla res tanta sit, ac tam difficilis, quam ille non & consilio regere, & integritate tueri, & virtute confidere possit; sed in hoc ipso ab eo vehementissime dissentio, quod quo minus certa est nominum ac minus diurna vita, hoc inagis res publi-

publica, dum per deos immortales licet, frui debet summi hominis vita atque virtute. At enim nihil noui fiat contra exempla atque instituta maiorum. Non dico hoc loco, maiores nostros semper in pace consuetudini, in bello utilitati paruisse, semper ad nouos casus temporum, nouorum consiliorum rationes accommodasse, non dicam, duo bella maxima, Punicum & Hispaniense, ab uno imperatore esse confecta: duas urbes potentissimas, quae huic imperio maxime minabantur, Carthaginem atque Numantiam, ab eodem Scipione esse deletas: non commemorabo, nuper ita vobis patribusque vestris esse visum, ut in uno C. Mario spes imperii ponetur, ut idem cum Iugurtha, idem cum Cimbris, idem cum Teutonis bellum administraret. In ipso Cn. Pompeio, in quo noui constitui nihil vult Q. Catulus, quam multa sint noua, summaque Catuli voluntate constituta, recordamini.

XXI. Quid enim tam nouum, quam adolescentulum priuatum, exercitum difficulti reipublicae tempore confidere? confecit. huic praefesse? praefuit. rem optimie ductu suo gerere? gescit. Quid tam praeter consuetudinem, quam homini peradolescenti, cuius a senatorio gradu aetas longe abesset, imperium atque exercitum dari? Siciliam permitti, atque Africam, bellumque in ea administrandum? Fuit in his prouinciis singulari innocentia, grauitate, virtute: bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportauit. Quid vero tam inauditum, quam equitem Romanum trium-

triumphare? at eam quoque rem populus Romanus non modo vidit, sed etiam studio omni visendam putauit. Quid tam inusitatum, quam, ut, cum duo consules clarissimi fortissimique essent, eques Romanus ad bellum maximum formidolosissimumque pro consule mitteretur? missus est. Quo quidem tempore, cum esset non nemo in senatu, qui diceret, NON OPORTERE MITTI HOMINEM PRIVATVM PRO CONSULE, L. Philippus dixisse dicitur, NON SE ILLVM SVA SENTENTIA PRO CONSULE, SED PRO CONSULIBVS MITTERE. Tanta in eo reipublicae bene gerendae spes constituebatur, ut duorum consulium munus unius adolescentis virtuti committeretur. Quid tam singulare, quam ut ex senatusconsulto legibus solutus, consul ante fieret, quam ullum alium magistratum per leges capere licuisset? quid tam incredibile, quam ut iterum eques Romanus ex S. C. triumpharet? quae in omnibus hominibus noua post hominum memoriam constituta sunt, ea tam multa non sunt, quam haec, quae in hoc uno homine vidimus. Atque haec tot exempla, tanta, ac tam noua, profecta sunt in eundem hominem a Q. Catulo, atque a ceterorum eiusdem dignitatis amplissimorum hominum auctoritate.

XXII. Quare videant, ne sit periniquum, & non ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pompeii dignitate a vobis comprobatam semper esse, vestrum ab illis de eodem homine iudicium populique Romani auctoritatem improbari, praeser-

Sertim cum iam suo iure populus Romanus in hoc homine suam auctoritatem vel contra omnes, qui dissentient, possit defendere: propterea quod istis reclamantibus, vos vnum illum ex omnibus delegistis, quem bello praedonum praeponeretis. Hoc si vos temere fecistis & reipublicae parum consuluisstis; recte isti studia vestra suis consiliis regere conantur: sin autem vos plus tum in republica vidistis, vos, his repugnantibus, per vosmetipos dignitatem huic imperio, salutem orbi terrarum attulistis; aliquando isti principes, & sibi, & ceteris, Populi Romani vniuersi auctoritati perendum esse fateantur. Atque in hoc bello Asiatico & regio, non solum militaris illa virtus, quae est in Cn. Pompeio singularis, sed aliae quoque virtutes animi multae, & magnae requiruntur. Difficile est in Asia, Cilicia, Syria, regnisque interiorum nationum ita versari vestrum imperatorem, ut nihil aliud quam de hoste ac de laude cogitet: deinde etiam si qui sunt pudore ac temperantia moderatores, tamen eos esse tales propter multitudinem cupidorum hominum nemo arbitratur. Difficile est dictu, Quirites, quanto in odio simus apud exteras nationes propter eorum, quos ad eas per hos annos cum imperio misimus, iniurias ac libidines. Quod enim fanum putatis in illis terris, nostris magistratibus religiosum? quam ciuitatem sanctam? quam domum satis clausam ac munitam fuisse? vrbes iam locupletes ac copiosae requiruntur, quibus causa belli propter diripiendi cupiditatem inferatur. Libenter haec coram cum Q. Cattulo

tulo & Q. Hortensio disputarem, summis & clarissimis viris. Nouerunt enim sociorum vulnera, vident eorum calamitates, querimonias audiunt. Pro sociis vos contra hostes exercitum mittere putatis, an hostium simulatione, contra socios atque amicos? quae ciuitas est in Asia, quae non modo imperatoris, aut legati, sed vnius tribuni militum animos ac spiritus capere possit?

XXIII. Quare, etiam si quem habetis, qui collatis signis exercitus regios superare posse videatur: tamep nisi erit idem, qui si a pecuniis sociorum, qui ab eorum coniugibus ac liberis, qui ab ornamentis sanctorum atque oppidorum, qui ab auro, gazaque regia, manus, oculos, animum cohibere possit, non erit idoneus, qui ad bellum Asiaticum regiumque mittatur. Ecquam putatis ciuitatem pacatam fuisse, quae locuples sit: ecquam esse locupletein, quae istis pacata esse videatur? Oramaritima, Quirites, Cn. Pompeium non solum propter rei militaris gloriam, sed etiam propter animi continentiam requisuit. Videbat enim praetores locupletari quotannis pecunia publica, praeter paucos: neque nos quidquam aliud adsequi classium nomine, nisi ut detrimentis accipiendis maiore affici turpitudine videremur. Nunc qua cupiditate homines in prouincias, quibus iacturis, quibus conditionibus proficiscantur, ignorant videlicet isti, qui ad vnum deferenda esse omnia non arbitrantur? quasi vero Cn. Pompeium non cum suis virtutibus, tum etiam alienis vitiis magnum esse videamus.

Quare

Quare nolite dubitare, quin huic vni credatis omnia,
qui inter annos tot vnum inuentus sit, quem socii in
vrbes suas cum exercitu venisse gaudeant. Quod
si auctoritatibus hanc caussam, Quirites, confirmam-
dam putatis, est vobis auctor vir bellorum omnium,
maximarumque rerum peritissimus P. Seruilius:
cuius tantae res gestae terra marique extiterunt, vt
cum de bello deliberetis, auctor vobis grauior esse
nemo debeat: est C. Curio summis vestris beneficiis,
maximisque rebus gestis, summo ingenio & pruden-
tia praeditus: est Cn. Lentulus, in quo omnes pro
amplissimis vestris honoribus, summum consilium,
summam grauitatem esse cognoscitis: est C. Cassius,
integritate, virtute, constantia singulari. Quare
videte, vt horum auctoritatibus, illorum orationi,
qui dissentunt, respondere posse videamur.

XXIV. Quae cum ita sint, C. Manili, primum
istam tuam & legem, & voluntatem,
& sententiam laudo, vehementissimeque comprobo:
deinde te hortor, vt auctore populo Romano ma-
neas in sententia, neve cuiusquam vim, aut minas
pertimescas. Primum in te satis esse animi, perseuer-
rantiaeque arbitror: deinde cum tantam multitudi-
inem cum tanto studio adesse videamus, quantum
non iterum in eodem homine praeficiendo vidimus;
quid est, quod aut de re aut de perficiendi facultate
dubitemus? Ego autem, quidquid in me est studii,
consilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio po-
puli Romani atque hac potestate praetoria, quidquid
auctoritate, fide, constantia possum, id omne ad
hanc

96 ORATIO PRO L. MANILIA.

hanc rem conficiendam tibi, & populo Romano
 polliceor & defero, testorque omnes deos, & eos
 maxime, qui huic loco temploque praesident, qui
 omnium mentes eorum, qui ad rempublicam ad-
 eunt, maxime perspiciunt, me hoc neque rogatu fa-
 cere cuiusquam, neque quo Cn. Pompeii gratiam
 mihi per hanc caussam conciliari putem, neque quo
 mihi ex cuiusquam amplitudine, aut praefidia pe-
 riculis, aut adiumenta honoribus quaeram, propter-
 ea quod pericula facile, ut hominem praestare opor-
 tet, innocentia tecti pellemus; honorem autem ne-
 que ab vno, neque ex hoc loco, sed eadem nostra illa
 laboriosissima ratione vitae, si vestra voluntas feret,
 consequeimur. Quamobrem quidquid in hac cau-
 sa mihi suscepsum est, Quirites, id omne me reipu-
 blicae caussa suscepisse confirmo: tantumque ab-
 est, ut aliquam bonam gratiam mihi quaevisce videar,
 ut multas etiam simultates partim obscuras, partim
 apertas intelligam, mihi non necessarias, vobis non
 inutiles, suscepisse. Sed ego me hoc honore praed-
 ditum, tantis vestris beneficiis affectum, statui, Qui-
 rites, vestram voluntatem, & reipublicae dignita-
 tem, & salutem prouinciarum atque sociorum,
 meis omnibus commodis & rationibus
 preferre oportere.

ORATIO I.

ORATIO I.
IN L. CATILINAM
HABITA IN SENATV.

Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra? quamdiu etiam furor iste tuus nos eludet? quem ad finem sese effrenata factabit audacia? nihilne te nocturnum praesidium palatii, nihil vrbis vigiliae, nihil timor populi, nihil concursus bonorum omnium, nihil hic munissimum habendi senatus locus, nihil horum orationis vultusque mouerunt? patere tua consilia non sentis? constrictam iam omnium horum conscientia teneri coniurationem tuam non vides? quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos conuocaueris, quid consiliis ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris? O tempora! o mores! senatus haec intelligit, consul videt, hic tamen viuit. Viuit? imo vero etiam in senatum venit, fit publici consilii particeps, notat & designat oculis ad caudem unumquemque nostrum. Nos autem viri fortes satisfacere reipublicae videmur, si istius furorem ac tela vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci iussum consulis iampridem oportebat; in te conferri pestem istam, quam tu in nos omnes iamdiu machinaris.

Orat. Cic. Sel.

E

An

An vero vir amplissimus P. Scipio, pontifex maximus, Tib. Gracchum, mediocriter labefactantem statum reipublicae, priuatus interfecit; Catilinam, orbem terrae caede atque incendiis vastare cupientem, nos consules perfereimus? nam illa nimis antiqua praetereo, quod Q. Seruilius Ahala Sp. Melium nouis rebus studentem manu sua occidit. Fuit, fuit ista quondam in hac república virtus, ut viri fortes acrioribus suppliciis ciuem perniciosum, quam acerbissimum hostem, coercent. Habeimus enim S. C. in te, Catilina, vehemens & grave: non deest reipublicae consilium, neque auctoritas huius ordinis: nos, nos, dico aperte, consules desumus.

II. Decreuit quondam senatus, ut L. Opimius cos. videret, ne quid respublica detrimenti caperet: nox nulla intercessit, interfactus est propter quasdam seditionum suspicione C. Gracchus clarissimus patre, auo, maioribus: occisus est cum liberis M. Fulvius consularius. Simili senatus-consulto C. Mario & L. Valerio coss. permissa est respublica: num unum diem postea L. Saturninum tribunum pl. & C. Seruilium praetorem mors ac reipublicae poena renorata est? At nos vicepsimum iam diem patiuntur hebescere aciem horum auctoritatis. Habeimus enim huiusmodi senatusconsultum, verumtamen inclusum in tabulis, tanquam in vagina reconditum, quo ex S. C. confessim interfactum te esse, Catilina, conuenit. Viuis, & viuis non ad deponendam, sed ad confirmandam

audaciam. Cupio, P.C. me esse clementem, cupio in tantis reipublicae periculis non dissolutum videri: sed iam me ipsum inertiae nequitiaeque condemno. Castra sunt in Italia contra rempublicam in Etruria faucibus collocata: crescit in dies singulos hostium numerus: eorum autem imperatorem castrorum, ducemque hostium intra moenia, atque adeo in senatu videmus, intestinam aliquam quotidie perniciem reipublicae molientem. Si te iam, Catilina, comprehendendi, si interfici iussero: credo erit verendum mihi, ne non hoc potius omnes boni serius a me, quam quisquam crudelius, factum esse dicant. Verum ego hoc, quod iam pridem factum esse oportuit, certa de causa nondum adducor, ut faciam. Tum denique interficiam te, cum iam nemo tam improbus, tam peritus, tam tui similis inueniri poterit, quid id non iure factum esse fateatur. Quamdiu quisquam erit, qui te defendere audeat, viues: & viues ita, ut nunc viuis, multis meis, & firmis praesidiis obfessus, ne commouere te contra rempublicam possis: multorum te etiam oculi & aures non sentientem, sicut adhuc fecerunt, speculabuntur atque custodient.

III. Etenim quid est, Catilina, quod iam amplius exspectes, si neque nox tenebris obscurare coetus nefarios, nec priuata domus parietibus continere vocem coniurationis tuae potest? si illustrantur, si erumpunt omnia? muta iam istam mentem, mihi crede, obliuiscere caedis atque incendorum: teneris vndeque, luce sunt clariora no-

bis tua consilia omnia, quae etiam mecum licet re-
 21 oct. cognoscas. Meinistine, me ante diem XII Kal.

Nouemb. dicere in senatu, certo die fore in armis,
 27 oct. qui dies futurus esset ante diem VI Kal. Nouembris,

C. Manlium, audaciae satellitem atque admini-
 strum tuae? num me fecellit, Catilina, non modo
 res tanta, tam atrox, tam incredibilis, verum, id
 quod multo magis est admirandum, dies? Dixi
 ego idem in senatu, caedem te optimatum contu-

28 oct. disse in ante diem V Kal. Nouembris, tum, cum
 multi principes ciuitatis Romae, non tam sui con-
 seruandi, quam tuorum consiliorum reprimendo-
 rum causa profugerunt. Num inficiari potes, te
 illo ipso die meis praesidiis, mea diligentia circum-
 clusum, communere te contra rem publicam non po-
 tuisse? cum tu discessu ceterorum, nostra tamen,
 qui remansisseimus, caede contentum te esse dice-

1 nov. bas. Quid? cum tute Praeneste Kalend. ipsis
 Nouembris occupaturum nocturno impetu esse
 consideres, sensistine illam coloniam meo iussu,
 meis praesidiis, custodiis vigiliisque esse munitam?
 nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego
 non modo non audiam, sed etiam non videam,
 planeque sentiam.

M. Recognosce mecum tandem illam superio-
 rem noctem: iam intelligis, multo me
 vigilare acrius ad salutem, quam te ad perniciem
 reipublicae. Dico, te priori nocte venisse inter fal-
 carios (non again obscure) in M. Leccae domum,
 conuenisse eodem complures eiusdem amentiae
 scle-

scelerisque socios. Num negare audes? quid tales? conuincam, si negas. Video enim esse hic in senatu quosdam, qui tecum vna fuere. O dii immortales! vbinam gentium sumus? quam rem publicam habemus? in qua vrbe viuimus? hic, hic sunt in nostro numero, P. C. in hoc orbis terrae sanctissimo grauissimoque consilio, qui de meo, nostrumque omnium interitu, qui de huius vrbis atque adeo orbis terrarum exitio cogitent. Hosce ego video consul, & de republica sententiam rogo: & quos ferro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnero. Fuisti igitur apud Leccam ea nocte, Catilina: distribuisti partes Italiae: statuisti, quo quemque proficiisci placeret: delegisti, quos Romae relinques, quos tecum educeres: descripsisti vrbis partes ad incendia: confirmasti, te ipsum iam esse exiturum: dixisti, paululum tibi esse etiam tum morae, quod ego viuerem. Reperti sunt duo equites Romani, qui te ista cura liberarent, & fese illa ipsa nocte paulo ante lucem me in meo lectulo interfecturos pollicerentur. Haec ego omnia, vix tum etiam coetu vestro dimisso, comperi: domum meam maioribus praefidiis muniri atque firmaui: exclusi eos, quos tu mane ad me salutatum miseris, cum illi ipsi venissent, quos ego iam multis ac summis viris ad me venturos id temporis esse praedixeram.

V. Quae cum ita sint, Catilina, perge, quo coepisti, egredere aliquando ex vrbe, patent portae, proficisci: nimium diu te imperato-

E 3

rem

rem illa tua Maniana castra desiderant: educ tecum
 etiam omnes tuos; si minus, quam plurimos: pur-
 ga urbem, magno me metu liberabis; dummodo
 inter me atque te murus intersit: nobiscum versari
 iam diutius non potes, non feram, non patiar, non
 sinam. Magna diis immortalibus habenda est gra-
 tia, atque huic ipsi Ioui Statori, antiquissimo cu-
 stodi huius urbis, quod hanc tetram, tam horribi-
 lem, tamque infestam reipublicae pestem toties iam
 effugimus: non est saepius in uno homine (salus)
 summa periclitanda reipublicae. Quamdiu mihi
 consuli designato, Catilina, insidiatus es, non pu-
 blico me praesidio, sed priuata diligentia defendi:
 cum proximis comitiis consularibus me consulem in
 campo, & compettores tuos interficere voluisti,
 compressi tuos nefarios conatus amicorum praesidio
 & copiis, nullo tumultu publice concitato: deni-
 que quotiescumque me petisti, per me tibi obsti,
 quanquam videbam, perniciem meam cum magna
 calamitate reipublicae esse coniunctam. Nunc iam
 aperte rempublicam vniuersam petis, templa deo-
 rum immortalium, tecta urbis, vitam omnium ci-
 vium, Italianam denique totam ad exitium & vastita-
 tem vocas. Quare, quoniam id, quod primum,
 atque huius imperii, disciplinaeque maiorum pro-
 prium est, facere nondum audeo; faciam id, quod
 est ad seueritatem lenius, ad communem salutem
 utilius. Nam si te interfici iussero, residebit in re-
 publica reliqua coniuratorum manus: sin tu (quod
 te iam dudum hortor) exieris, exhaustur ex urbe
 tuo-

tuorum comitum magna & perniciosa sentina reipublicae. Quid est, Catilina? num dubitas id, me imperante, facere, quod iam tua sponte faciebas? exire ex vrbe consul hostem iubet: interrogas me, num in exilium? non iubeo; sed, si me consulis, suadeo.

VI. Quid enim, Catilina, est, quod te iam in hac vrbe delectare possit, in qua nemo est extra istam coniurationem perditorum hominum, qui te non metuat, nemo, qui non oderit? Quae nota domesticae turpitudinis non inusta vitae tuae est? quod priuatarum rerum dedecus non haeret in fama? quae libido ab oculis, quod facinus a manibus vnquam tuis, quod flagitium a toto corpore absuit? cui tu adolescentulo, quem corruptelarum illecebris irretisses, non aut ad audaciam ferrum, aut ad libidinem, facem praetulisti? Quid vero? numerum vacuefecisses, nonne etiam aio incredibili scelere hoc scelus cumulasti? quod ego praetermitto, & facile patior fileri, ne in hac ciuitate tanti facinoris immanitas aut extitisse, aut non vindicata esse videatur. Praetermitto ruinas fortunarum tua- rum, quos omnes impendere tibi proximis idibus senties. Ad illa venio, quae non ad priuatum ignominiam vitiorum tuorum, non ad domesticam tuam difficultatem ac turpitudinem, sed ad summam reipublicae, atque ad omnium nostrum vitam salutemque pertinent. Potestne tibi huius vitae haec lux, Catilina, aut huius caeli spiritus esse iucundus, cum

E 4

scias,

scias, horum esse neminem, qui nesciat, te pridie Kalend. Ianuar. Lepido & Tullo coss. stetisse in comitio cum telo? manum, consulum & principum ciuitatis interficiendorum caussa, parauisse? sceleri ac furori tuo non mentem aliquam, aut timorem tuum, sed fortunam reipublicae obstitisse? Ac iam illa omitto: neque enim sunt aut obscura, aut non multo postea commissa. Quoties tu me designatum, quoties me consulem interficere conatus es? quot ego tuas petitiones ita coniectas, ut vitari posse non viderentur, parua quadam declinatione, &, ut aiunt, corpore effugi? Nihil agis, nihil adsequaris, nihil moliris, quod mihi latere valeat in tempore: neque tamen conari ac velle desistis. Quoties iam tibi extorta est sica ista manibus? quoties vero excidit casu aliquo & elapsa est? tamen ea carere diutius non potes: quae quidem quibus abs te initiata sacris ac deuota sit, nescio, quod eam necesse putas consulis in corpore desigere.

VII. Nunc vero quae tua est ista vita? sic enim iam tecum loquar, non ut odio permotus esse videar, quo debo; sed ut misericordia, quae tibi nulla debetur. Venisti paullo ante in senatum: quis te ex hac tanta frequentia, ex tot tuis amicis ac necessariis salutauit? si hoc post hominum memoriam contigit nemini, vocis exspectas contumeliam, cum sis grauissimo iudicio taciturnitatis oppressus? Quid? quod aduentu tuo ista subsellia vacuefacta sunt: quod omnes consulares, qui tibi persaepe ad caedem constituti fuerunt, simulatque
ad-

adsedisti, partem istam subselliorum nudam atque
inanem reliquerunt. Quo tandem animo hoc tibi
ferendum putas? Serui, me hercule, meis me isto
paecto metuerent, vt te metuunt omnes ciues tui,
domum meam relinquendam putarem: tu tibi vr-
beum non arbitraris? Et, si me meis ciuibus iniuria
suspectum tam grauiter, atque offendum viderem,
carere me aspectu ciuium, quam infestis oculis
omnium conspici mallem: tu cum conscientia sce-
leruin tuorum agnoscas odium omnium iustum &
iam tibi diu debitum, dubitas, quorum mentes sen-
susque vulneras, eorum adspectum praesentiāmque
vitare? Si te parentes timerent atque odissent tui,
neque eos vlla ratione placare posse; vt opinor, ab
eorum oculis aliquo concederes: nunc te patria,
quae communis est omnium nostrum parens, odit
ac metuit, & iam diu de te nihil iudicat, nisi de
parricidio suo cogitare. Huius tu neque auctori-
tatem verebere, neque iudicium sequere, neque
vim pertimesces? quae tecum, Catilina, sic agit &
quodammodo tacita loquitur: Nullum aliquot
iam annis facinus exitit, nisi per te, nullum flagi-
tium sine te: tibi vni multorum ciuium neces, tibi
vexatio direptioque sociorum impunita fuit ac li-
bera: tu non solum ad negligendas leges & quae-
stiones, verum etiam ad euertendas perfringendas
que valuisti. Superiora illa, quanquam ferenda
non fuerunt, tamen, vt potui, tuli: nunc vero me
totam esse in metu propter te vnum, quidquid in-
crepuerit, Catilinam timeri, nullum videri contra

E 5

me

me consilium iniri posse, quod a tuo scelere abhorreat; non est ferendum. Quamobrem discede, atque hunc mihi timorem eripe: si verus, ne opprimat: sin falsus, vt tandem aliquando timere desinam.

VIII. Haec si tecum, vt dixi, patria loquatur, nonne impetrari debeat, etiam si vim adhibere non possit? Quid? quod tu te ipse in custodiam dedisti: quid? quod vitandae suspicionis causa apud M. Lepidum te habitare velle dixisti, a quo non receptus etiam ad me venire ausus es, atque vt domi meae te asseruarem rogasti. Cum a me quoque id responsum tulisses, me nullo modo posse iisdem parietibus tuto esse tecum, qui magno in periculo essem, quod iisdem moenibus contine-remur; ad Q. Metellum praetorem venisti, a quo repudiatus ad sodalem tuum, virum optimum, M. Marcellum demigrasti, quem tu videlicet & ad custodiendum te, diligentissimum, & ad suspicandum sagacissimum, & ad vindicandum fortissimum fore putasti. Sed quam longe videtur a carcere atque a vinculis abesse debere, qui seipsum iam dignum custodia iudicauerit? Quae cum ita sint, Catilina, dubitas, si hic mori aequo animo non potes, abire in alias terras, & vitam istam multis suppliciis iustis debitisque ereptam, fugae solitudinique mandare? Refer, inquis, ad senatum, (id enim postulas) &, si hic ordo sibi placere decreuerit, te ire in exsilium, obtemperaturum esse dicis. Non referam id, quod abhorret a meis moribus, & tamen

tamen faciam, ut intelligas, quid hi de te sentiant. Egressere ex urbe, Catilina, libera rempublicam metu, in exsilio, si hanc vocem exspectas, proficisci re. Quid est, Catilina? ecquid attendis, ecquid animaduertis horum silentium? patiuntur, tacent: quid exspectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perspicis? At si hoc idem huic adolescenti optimo P. Sextio, si fortissimo viro M. Marcello dixisset, iam mihi consuli hoc ipso in templo iure optimo senatus vim & manus intulisset: de te autem, Catilina, cum quiescunt, probant; cum patiuntur, decernunt; cum tacent, clamant. Neque hic solum, quorum tibi auctoritas est videlicet cara, vita vilissima: sed etiam illi equites Romani honestissimi atque optimi viri, ceterique fortissimi ciues, qui circumstant senatum, quorum tu & frequentiam videre, & studia perspicere, & voces paullo ante exaudire potuisti: quorum ego vix abs te iam diu manus ac tela contineo, eosdem facile adducam, yt te haec, quae iam pridem vastare studes, relinquenter usque ad portas prosequantur.

IX. Quanquam quid loquor? te ut illa res frangat? tu ut unquam te corrigas? tu ut ullam fugam meditere? tu ullum ut exsilio cogites? utinam tibi istam mentem dii immortales duint! tametsi video, si mea voce perterritus ire in exsilio animum induxeris, quanta tempestas inuidiae nobis, si minus in praesens tempus recenti memoria scelerum tuorum, at in posteritatem im-

pendeat. Sed est mihi tanti, dummodo ista tua
priuara sit calamitas, & a reipublicae periculis seiun-
gatur. Sed vt vitiis tuis commoueare, vt legum poe-
nas pertimescas, vt temporibus reipublicae concedas,
non est postulandum: Neque enim is es, Catilina,
vt te aut pudor a turpitudine, aut metus a periculo,
aut ratio a furore reuocarit. Quamobrem, vt sae-
pe iam dixi, proficisci, ac si mihi inimico, vt praed-
icas, tuo conflare vis inuidiam, recta perge in ex-
silium: vix feram sermones hominum, si id fece-
ris: vix molem istius inuidiae, si in exsilium ieris
iussu consulis, sustinebo: sin autem seruire meae
laudi & gloriae manuis, egressere cum importuna
scelerorum manu, confer te ad Manlium, concita
perditos ciues, secerne te a bonis, infer patriae bel-
lum, exulta impio latrocinio: vt a me non electus
ad alienos, sed inuitatus ad tuos esse videaris.
Quanquam quid ego te inuitem, a quo iam sciam
esse praemissos, qui tibi ad forum Aurelium praestol-
arentur armati? sciam pactam & constitutam esse
cum Manlio diem? a quo etiam aquilam illam ar-
genteam, quam tibi ac tuis omnibus perniciosa
esse confido, & funestam futuram, cui domi tuae
sacrarium scelerum tuorum constitutum fuit, sciam
esse praemissam? Tu vt illa diutius carere possis,
quam venerari ad caudem proficisciens solebas? a
cuius altaribus saepe istam dextram impiam ad ne-
cem ciuium transtulisti?

X. Ibis tandem aliquando, quo te iam pridem
tua ista cupiditas effrenata ac furiosa rapie-
bat.

bat. Neque enim tibi haec res adfert dolorem, sed quandam incredibilem voluptatem: ad hanc te amentiam natura peperit, voluntas exercuit, fortuna seruauit. Nunquam tu non modo otium, sed ne bellum quidem, nisi nefarium, concupisti. Natus es ex perditis, atque ab omni non modo fortuna, verum etiam spe derelictis, conflatam improborum manum. Hic tu qua laetitia perfruere? quibus gaudiis exsultabis? quanta in voluptate bacchabere? cum in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quemquam, neque videbis? Ad huius vitae studium meditati illi sunt, qui feruntur, labores tui: iacere humi non modo ad obsidendum stuprum, verum etiam ad facinus obeundum: vigilare non solum insidiantem somno maritorum, verum etiam bonis occisorum. Habes, vbi ostentes illam praeclaram tuam patientiam famis, frigoris, inopiae rerum omnium, quibus te breui tempore coniectum esse senties. Tantum profeci tum, cum te a consulatu repuli, ut exsul potius tentare, quam consul vexare reipublicam posse, atque ut id, quod esset a te scelerate suscepimus, latrociniuin potius, quam bellum nominaretur.

XI. Nunc ut a me P. C. quandam prope-iustam patriae querimoniam detester ac deprecer, percipite quoefo diligenter, quae dicam, & ea penitus animis vestris mentibusque mandate. Etenim si tecum patria, quae mihi vita mea multo est carior, si cuncta Italia, si omnis respublica loquatur: M. Tullii, quid agis? tune eum, quem esse hostem

comperisti, quem ducem belli futurum vides, quem exspectare imperatorem in castris hostium sentis, auctorem sceleris, principem coniurationis, euocatorem seruorum & ciuium perditorum, exire patieris, ut abs te non emissus ex urbe, sed immisus in urbem esse videatur? nonne hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non summo suppicio mactari imperabis? Quid tandem impedit te? mosne maiorum? at persaepe etiam priuati in hac republica perniciosos ciues morte multarunt. An leges, quae de ciuium Romanorum suppicio rogatae sunt? at nunquam in hac urbe ii, qui a republi- ea defecerunt, ciuium iura tenuerunt. An inuidiam posteritatis times? praeclaram vero populo Romano refers gratiam, qui te hominem per te cognitum, nulla commendatione maiorum, tam mature ad summum imperium per omnes honorum gradus extulit, si propter inuidiam, aut alicuius periculi metum, salutem ciuium tuorum negligis. Sed si quis est inuidiae metus, num est vehementius seueritatis ac fortitudinis inuidia, quam inertiae ac nequitiae pertimescenda? An cum bello vastabitur Italia, vexabuntur urbes, tecta ardebunt, tum te non existimas inuidiae incendio conflagraturum?

XII. His ergo sanctissimis reipublicae vocibus, & eorum hominum, qui idem sentiunt, mentibus pauca respondebo. Ego, si hoc optimum factu iudicarem, P. C. Catilinam morte multari: viuis usuram horae gladiatori isti ad viuendum non dedissem. Etenim si summi viri, & clarissimi ci-

yes,

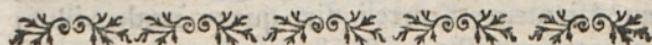
ves, Saturnini & Gracchorum, & Flacci, & superiorum complurium sanguine non modo se non contaminarunt, sed etiam honestarunt: certe verendum mihi non erat, ne quid, hoc parricida ciuium imperfecto, inuidiae mihi in posteritatem redundaret. Quod si ea mihi maxime impenderet, tamen hoc animo semper fui, ut inuidiam virtute partam gloriam, non inuidiam putarem. Quanquam nonnulli sunt in hoc ordine, qui aut ea, quae imminent, non videant, aut ea, quae vident, dissimulent: qui spem Catilinae mollibus sententiis aluerunt, coniurationemque nascentem non credendo corroborauerunt: quorum auctoritatem secuti multi, non solum improbi, verum etiam imperiti, si in hunc animaduertissem, crudeliter & regie factum esse dicerent. Nunc intelligo, si iste, quo intendit, in Manliana castra peruererit, neminem tam stultum fore, qui non videat coniurationem esse factam: neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem uno imperfecto, intelligo hanc reipublicae pestem paullisper reprimi, non in perpetuum comprehendiri posse. Quod si se eiecerit, secumque suos eduxerit, & eodem ceteros vndique collectos naufragos aggregauerit, extinguetur atque delebitur non modo haec tam adulta reipublicae pestis, verum etiam stirps ac semen malorum omnium.

XIII. Etenim iam diu, P. C. in his periculis coniurationis, insidiisque versamur: sed nescio quo pacto omnium scelerum, ac veteris furoris, & audaciae maturitas in nostri consulatus tem-

pus

pus erupit. Quod si ex tanto latrocinio iste vnuſ tolletur, videbimur fortasse ad breue quoddam tempus cura & metu esse releuati, periculum autem reſidebit, & erit inclusum penitus in venis, atque in viſceribus reipublicae. Ut ſaepe homines aegri morbo graui, cum aeftu febrique iactantur, ſi aquam gelidam biberint, primo releuari videntur, deinde multo grauius vehementiusque afflignantur; ſic hic morbus, qui eſt in republica, releuatus iſtius poena, vehementius viuis reliquis ingraueſcat. Quare, P. C. ſecendant improbi, fecernant ſe a bonis, vnum in locum congregentur, muro denique, id quod ſaepe iam dixi, fecernantur a nobis: definiant inſidiari domi ſuaे consuli, circumſtare tribunal praetoris urbani, obſidere cum gladiis curiam, malleos & faces ad inflammandam urbem comparare: ſit denique inſcriptum in fronte vniuſ cuiusque ciuiſ, quid de republica ſentiat. Pollicor vobis hoc P. C. tantam in nobis coſſ fore diligentiam, tantam in vobis auſtoritatein, tantam in equitibus Romanis virtutem, tantam in omnibus bonis conſenſionem, ut Catilinae profectione omnia patefacta, illuſtrata, oppreſſa, vindicata eſſe videatis. Hisce omnibus, Catilina, cum ſumma reipublicae ſalute, & cum tua peſte ac pernicie, cumque eorum exitio, qui ſe tecum omni ſcelere, parricidioque iunixerunt, proficiſcere ad impium bellum ac nefarium. Tum tu, Iupiter, qui iisdem, quibus haec vrbs, auſpicis a Romulo es conſtitutus, quem Statorem huius urbis, atque imperii vere nominamus, hunc, & huius ſocios

socios a tuis aris, ceterisque templis, & tectis urbis,
ac moenibus, a vita fortunisque ciuium omnium
arcebis, & omnes inimicos bonorum, hostes pa-
triae, latrones Italiae, scelerum foedere inter se, ac
nefaria societate coniunctos, aeternis suppliciis vi-
vos mortuosque maestabis.

ORATIO II.

IN L. CATILINAM
AD QVIRITES.

Tandem aliquando, Quirites, L. Catilinam
furentem audacia, scelus anhelantem, pe-
stem patriae nefarie molientem, vobis at-
que huic urbi ferrum flammamque minitantem, ex
urbe vel eiecimus, vel emisimus, vel ipsum egre-
dientem verbis prosecuti sumus. Abiit, excessit,
euasit, erupit. Nulla iam pernicies a monstro il-
lo, atque prodigo moenibus ipsis intra moenia
comparabitur. Atque hunc quidem unum huius
belli domestici ducem sine controuersia vicimus.
Non enim iam inter latera nostra sica illa versabi-
tur: non in campo, non in foro, non in curia,
non denique intra domesticos parietes pertimesce-
mus. Loco ille motus est, cum est ex urbe depul-
sus:

sus: palam iam cum hoste, nullo impediente, bellum iustum geremus. Sine dubio perdidimus hominem, magnificeque viciimus, eum illum ex occultis insidiis in apertum latrocinium coniecimus. Quod vero non cruentum mueronem, ut voluit, extulit, quod viuis nobis egressus est, quod ei ferrum de manibus extorsimus, quod incolumes ciues, quod stantem urbem reliquit; quanto tandem illum moerore adfectum esse & profligatum putatis? Iacet ille nunc prostratus, Quirites, & se percussum atque abiectum esse sentit; & retorquet oculos profecto saepe ad hanc urbem, quam ex suis faucibus eruptam esse luget: quae quidem laetari mihi videtur, quod tantam pestem euomuerit, forasque proiecerit.

II. At si quis est talis, quales esse omnes oportebat, qui in hoc ipso, in quo exsultat & triumphat oratio mea, me vehementer accusat, quod tam capitalem hostem non comprehenderim potius, quam emiserim: non est ista mea culpa, Quirites, sed temporum. Interemptum esse L. Catilinam, & grauissimo supplicio adfectum iampridem oportebat: idque a me & mos maiorum, & huius imperii seueritas, & respublica postulabat. Sed quam multos fuisse putatis, qui, quae ego deferrem, non crederent? quam multos, qui propter stultitiam non putarent? quam multos, qui etiam defenserent? quam multos, qui propter improbitatem fauerent? Ac si, sublato illo, depelli a vobis omne periculum iudicarem, iampridem ego L. Catilinam

non

non modo inuidiae meae, verum etiam vitae periculo sustulisse. Sed cum viderem, ne vobis quidem omnibus re etiam tum probata, si illum, ut eius socios inuidia oppressus persequi non possem: rem hoc deduxi, ut tum palam pugnare possetis, cum hostem aperte videretis. Quem quidem ego hostem, Quirites, quam vehementer foris esse timendum putem, licet hinc intelligatis, quod illud etiam moleste fero, quod ex rive parum comitatus exierit. Utinam ille omnes secum suas copias eduxisset. Tongillum mihi eduxit, quem amare in praetexta cooperat: Publicium, & Munatum, quorum aes alienum contractum in popina nullum reipublicae motum afferre poterat. Reliquit quos viros? quanto alieno aere? quam valentes? quam nobiles? vos videtis.

III. Itaque ego illum exercitum & Gallicanis legionibus, & hoc delectu, quem in agro Piceno & Gallico Q. Metellus habuit, & his copiis, quae a nobis quotidie comparantur, magnopere contemno, collectum ex senibus desperatis, ex agresti luxuria, ex rusticis decoctoribus, ex iis, qui vadimonia deserere, quam illum exercitum, mauerunt, quibus ego non modo si aciem exercitus nostri, verum etiam si editum praetoris ostendero, concident. Hos quos video volitare in foro, quos stare ad curiam, quos etiam in senatum venire, qui nitent vnguentis, qui fulgent purpura, mallem secum suos milites eduxisset: qui si hic permanent, mementote non tam exercitum illum esse nobis

bis, quam hos, qui exercitum deseruerunt, perti-
mescendos. Atque hoc etiam sunt timendi magis,
quod, quid cogitent, me scire sentiunt, neque ta-
men permouentur. Video, cui Apulia sit attributa,
qui habeat Etruriam, qui agrum Picenum, qui Gal-
licum, qui sibi has urbanas insidias caedis atque in-
cendiorum depoposcerit: omnia superioris noctis
consilia ad me perlata esse sentiunt: patefeci in se-
natū hesterno die: Catilina ipse pertimuit, profu-
git: hi quid exspectant? nac illi vehementer er-
rant, si illam meam pristinam lenitatem perpetuam
sperant futuram.

IV. Quod exspectaui, iam sum assecutus, ut
vos omnes factam esse aperte coniuratio-
nem contra rempublicam videretis: nisi vero si quis
est, qui Catilinae similes cum Catilina sentire non
putet. Non est iam lenitati locus, seueritatem res
ipsa flagitat. Vnum etiam nunc concedam; ex-
eant, proficiscantur, ne patiantur desiderio sui Catil-
linam miterum tabescere: demonstrabo iter: Aure-
lia via profectus est: si accelerare volent, ad vespe-
ram consequentur. O fortunatam rempublicam, si
quidem hanc sentinam huius urbis eiecerit! uno,
mehercule, Catilina exhausto relevata mihi & re-
creata respublica videtur. Quid enim mali aut sce-
leris fingi, aut excogitari potest, quod non ille con-
ceperit? quis tota Italia veneficus, quis gladiator,
quis latro, quis sicarius, quis parricida, quis testa-
mentorum subiector, quis circumscriptor, quis ga-
neo, quis nepos, quis adulter, quae mulier infamis,
quis

quis corruptor iuuentutis, quis corruptus, quis perditus inueniri potest, qui se cum Catilina non familiarissime vixisse fateatur? quae caedes per hosce annos sine illo facta est? quod nefarium stuprum non per illum? Iam vero quae tanta in vlo vnquam homine iuuentutis illecebria fuit, quanta in illo? qui alias ipse amabat turpissime, aliorum amoris flagitiosissime seruiebat: aliis fructum libidinum, aliis mortem parentum, non modo impellendo, verum etiam adiuuando pollicebatur. Nunc vero quam subito non solum ex vrbe, verum etiam ex agris ingentem numerum perditorum hominum collegerat? nemo non modo Romae, sed nec vlo in angulo totius Italiae oppressus aere alieno fuit, quem non ad hoc incredibilis sceleris foedus adscuerit.

V. Atque ut eius diuersa studia in dissimili ratione perspicere possitis, nemo est in ludo gladiatorio paulo ad facinus audacior, qui se non intimum Catilinae esse fateatur: nemo in scena levior & nequior, qui se non eiusdem prope sodalem fuisse commemoret. Atque idem tamen stuprorum & scelerum exercitatione, astuefactus frigore, & fame, & siti, ac vigiliis perferendis, fortis ab ipsis praedicabatur, cum industriae subsidia, atque instrumenta virtutis in libidinem audaciamque consumerentur. Hunc vero si fuerint comites seculi, si ex vrbe exierint desperatorum hominum flagitosi greges; o nos beatos! o rempublicam fortunatum! o praeclaram laudem consu-

latus

latus mei. Non enim iam sunt mediocres hominum libidines, non humanae audaciae, ac tolerandae: nihil cogitant, nisi caedes, nisi incendia, nisi rapinas: patrimonia sua profuderunt, fortunas suas obligurierunt: res eos iam pridem, fides deficere nuper coepit: eadem tamen illa, quae erat in abundantia, libido permanet. Quod si in vino & alea comissiones solum & scorta quaererent, essent illi quidem desperandi, sed tamen essent ferendi: hoc vero quis ferre possit, inertes homines fortissimis viris insidiari, stultissimos prudentissimis, ebriosos sobriis, dormientes vigilantibus? qui mihi accubantes in conuiuiis, complexi mulieres impudicas, vino languidi, conferti cibo, sertis redimiti, vnguentis oblieti, debilitati stupris, eructant sermonibus suis caudem bonorum, atque urbis incendia. Quibus ego confido impendere fatum aliquod; & poenas iamdiu improbitati, nequitiae, sceleri, libidini debitas, aut instare iam plane, aut certe iam appropinquare. Quos si meus consulatus, quoniam sanare non potest, sustulerit, non breue nescio quod tempus, sed multa secula propagarit reipublicae. Nulla est enim natio, quam pertimescamus: nullus rex, qui bellum populo Romano inferre possit? omnia sunt externa, vnius virtute, terra marique pacata: domesticum bellum manet: intus infidiae sunt: intus inclusum periculum est: intus est hostis? cum luxuria nobis, cum amentia, cum scelerre certandum est. Huic ego me bello ducem profiteor, Quiates: suscipio iniurias hominum

pera

perditorum; quae sanari poterunt, quacunque ratione sanabo: quae refecanda erunt, non patiar ad perniciem ciuitatis manere. Proinde aut exeant, aut quiescant, aut, si in vrbe, & in eadem mente permanent, ea quae merentur, expectent.

VI. At etiam sunt, Quirites, qui dicant, a me in exsilium eiectum esse Catilinam. Quod ego si verbo adsequi possem, istos ipsos eiicerem, qui haec loquuntur. Homo enim videlicet timidus, & permodestus vocem consulis ferre non potuit: simul atque ire in exsilium iussus est, paruit, quieuit. Hesterno die cum domi meae pene imperfectus essem, senatum in aedium Iouis Statoris vocauit, rem omnem ad patres conscriptos detuli: quo cum Catilina venisset, quis eum senator appellauit? quis salutauit? quis denique ita adspexit ut perditum ciuem, ac non potius ut importunissimum hostem? quin etiam iam principes eius ordinis partem illam subselliorum, ad quam ille accesserat, nudam atque inanem reliquerunt. Hic ego vehemens ille consul, qui verbo ciues in exsilium eiicio, quae siui a Catilina, an nocturno conuentu apud M. Leccam fuisset, necne. Cum ille homo audacissimus, conscientiae conuictus, primo reticuisse, patefeci cetera: quid ea nocte egisset, vbi fuisset, quid in proxima constituisse, quemadmodum esset rei ratio totius belli descripta, edocui. Cum haesitaret, cum teneretur, quae siui, quid dubitaret proficisci eo, quo iam pridem pararat; cum arma, cum secures, cum fasces,

fasces, cum tubas, cum signa militaria, cum aquilam illam argenteam, cui ille etiam sacrarium sceleurum domi suae fecerat, scirem esse praemissam. In exsilium eiiciebam, quem iam ingressum esse in bellum videbam? Etenim, credo, Manlius iste centurio, qui in agro Faesulano castra posuit, bellum populo Roinano suo nomine indixit, & illa castra nunc non Catilinam ducem exspectant; & ille eiecius in exsilium, se Massiliam, ut aiunt, non in haec castra, conferet.

VII. O conditionem miseram non modo administrande, verum etiam conseruandae reipublicae! Nunc si L. Catilina consiliis, laboribus periculis meis circunclusus ac debilitatus, subito pertimuerit, sententiam mutauerit, deseruerit suos, consilium belli faciundi abiecerit, ex hoc cursu sceleris & belli, iter ad fugam atque in exsilium converterit; non ille a me spoliatus armis audaciae, non obstupefactus ac perterritus mea diligentia, non de spe conatuque depulsus, sed indemnatus, innocens in exsilium eiectus a consule, vi & minis esse dicetur, & erunt, qui illum, si hoc fecerit, non improbum, sed miserum: me non diligentissimum consulem, sed crudelissimum tyrannum existimari velint. Est mihi tanti, Quirites, huius iniudiae falsae atque iniquae tempestatem subire, dummodo a vobis huius horribilis belli, ac nefarii periculum depellatur. Dicatur sane eiectus esse a me, dummodo eat in exsilium: sed mihi credite, non est iturus. Nunquam ego a diis immortalibus optabo,

spectabo, Quirites, inuidiae meae leuandae caussa, ut L. Catilinam ducere exercitum hostium, atque in armis volitare audiatis: sed triduo tamen audietis: multoque magis illud timeo, ne nihil sit inuidiosum aliquando, quod illum emiserim potius, quam quod eicerim. Sed cum sint homines, qui illum, cum profectus sit, electum esse dicant: iidem, si interfectus esset, quid dicerent? Quanquam isti, qui Catilinam Massiliam ire dictitant, non tam hoc queruntur, quam verentur. Nemo est illorum tam misericors, qui illum non ad Manlium, quam ad Massilienses, ire malit. Ille autem si, mehercule, hoc, quod agit, nunquam ante cogitasset, tamen latrocinantem se interfici mallet, quam exsulem vivere. Nunc vero, cum ei nihil adhuc praeter ipsius voluntatem cogitationemque acciderit, nisi quod viuis nobis, Roma profectus est; opteimus potius, ut eat in exsilium, quam queramur.

VIII. Sed cur tamdiu de vno hoste loquimur, & de eo hoste, qui iam fatetur se esse hostem, & quem, quia, quod semper volui, murus interest, non timeo: de his, qui disimulant, qui Romae remanent, qui nobiscum sunt, nihil dicimus? quos quidem ego, si vlo modo fieri posset, non tam vlcisci studeo, quam sanare, & ipsos placare reipublicae; neque id quare fieri non possit, si me audire volent, intelligo. Exponeim enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum istae copiae comparentur: deinde singulis medicinam consilii atque orationis meae, si quam potero, adferam.

Orat. Cic. Sel.

F

Vnum

Vnum genus est eorum, qui magno in aere alieno maiores etiam possessiones habent, quarum amore adducti dissolui nullo modo possunt. Horum hominum species honestissima. Sunt enim locupletes: voluntas vero & caussa impudentissima. Tu agris, tu aedificiis, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus ornatus, & copiosus sis, & dubites aliquid de possessione detrahere, ac fidem acquirere? quid enim exspectas? bellum? quid? ergo in vastatione omnium tuas possessiones sacrosanctas futuras putas? an tabulas nouas? errant, qui istas a Catilina exspectant: meo beneficio tabulae nouae proferentur, verum auctionariae. Neque enim isti, qui possessiones habent, alia ratione vlla salui esse possunt. Quod si maturius facere voluissent, neque (id quod stultissimum est) certare cum usuris fructibus praediorum, locupletioribus his & melioribus ciuibus vteremur. Sed hosce homines minime puto pertimescendos, quod aut deduci de sententia possunt, aut, si permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra rempublicam quam arma laturi.

IX. Alterum genus est eorum, qui quanquam premuntur aerē alieno, dominationem tamen exspectant: rerum potiri volunt: honores, quos quieta reipublica desperant, perturbata confici se posse arbitrantur. Quibus hoc praecipendum videtur, vnum scilicet & idem, quod ceteris omnibus, vt desperent, se id, quod conantur, consequi posse. Primum omnium me ipsum vigilare,

ads

adesse, prouidere reipublicae: deinde magnos animos esse in bonis viris, magnam concordiam, maximam multitudinem, magnas praeterea copias militum: deos denique immortales huic inuicto populo, clarissimo imperio, pulcherrimae vrbi, contra tantam vim sceleris praesentes auxilium esse laturos. Quod si iam sint id, quod cum summo furore cipiunt, adepti, num illi in cinere vrbis, & sanguine ciuium, quae mente conselerata ac nefaria concupierunt, se consules, ac dictatores, aut etiam reges sperant futuros? non vident, id se cupere, quod si adepti fuerint, fugitiuo alicui, aut gladiatori concedi sit necesse? Tertium genus est aetate iam constitutum, exercitatione robustum: quo ex genere est ipse Manlius, cui nunc Catilina succedit. Hi sunt homines ex iis coloniis, quas Sylla constituit: quas ego vniuersas ciuium esse optimorum & fortissimum virorum sentio: sed tamen hi sunt coloni, qui se insperatis repentinisque pecuniis sumtuosius insolentiusque iactarunt. Hi dum aedificant tanquam beati, dum praediis lectis, familiis magnis, conuiuiis apparatis delectantur, in tantum aes alienum inciderunt, ut si salvi esse velint, Sylla sit iis ab inferis excitandus. Qui etiam nonnullos agrestes, homines tenues atque egentes; in eandem illam spem rapinarum veterum impulerunt. Quos ego vtrosque, Quirites, in eodem genere praedatorum direptorumque pono. Sed eos hoc moneo, desinant furere, & proscriptiones & dictaturas cogitare. Tantus enim illorum temporum dolor

inustus est ciuitati, vt iam ista non modo homines, sed ne pecudes quidem mihi passurae esse videantur.

X. Quartum genus est sane varium, & mixtum, & turbulentum, qui iam pridem preminuntur: qui nunquam emergent: qui partim inertia, partim male gerendo negotia, partim etiam sumtibus in vetera aere alieno vacillant: qui vadimoniis, iudiciis, proscriptionibus honorum defatigati, per multi & ex urbe, & ex agris se in illa castra conferre dicuntur. Hosce ego non tam milites acres, quam insidiatores lento, esse arbitror, qui homines primum si stare non possunt, corruant, sed ita, vt non modo ciuitas, sed ne vicini quidem proximis entiant. Nam illud non intelligo, quamobrem, si viuere honeste non possunt, perire turpiter velint: aut cur minore dolore perituros se cum multis, quam si soli pereant, arbitrentur? Quintum genus est paricidarum, sicariorum, denique omnium facinorum: quos ego a Catilina non reuoco. Nam neque diuelli ab eo possunt: & pereant sene in latrocincio, quoniam sunt ita multi, vt eos capere carcer non possit. Postremum autem genus est, non solum numero, verum etiam genere ipso atque vita, quod proprium est Catilinae, de eius delectu, imo vero de complexu eius ac sinu: quos pexo capillo nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos videtis, manicatis & talaribus tunicis, velis amictos, non togis: quorum omnis industria vitae, & vigilandi labor in antelucanis coenis expromitur. In his

gre-

gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes impuri impudicique versantur. Hi pueri tam lepidi ac delicati, non solum amare, & amari, neque cantare, & saltare; sed etiam sicas vibrare, & spar gere venena didicerunt: qui nisi exeunt, nisi per eunt, etiam si Catilina perierit, scitote hoc in repub lica seminarium Catilinarium futurum. Veruntamen quid sibi isti miseri volunt? num suas secum mulierculas sunt in castra ducturi? quemadmodum autem illis carere poterunt, his praesertim iam no tibus? quo autem paecto illi Apenninum, atque il las pruinias ac niues perferent? nisi idcirco se facilius hiemem toleraturos putant, quod in conuiuiis nudi saltare didicerunt.

XI. O bellum magnopere pertimescendum, cum hanc sit habiturus Catilina scortorum cohortem praetoriam. Instruite nunc, Quirites, contra has tam praeclaras Catilinae copias vestra praefidia, vestrosque exercitus, & primum gladiatori illi confecto & faucio consules imperatoresque vestros opponite: deinde contra illam naufragorum eiusam ac debilitatam manum florem totius Italiae ac robur educite. Iam vero vrbes coloniarum ac municipiorum respondebunt Catilinae tumultis silvestribus. Neque vero ceteras copias, ornamenta, praefidia vestra, cum illius latronis in opia atque egestate debeo conferre. Sed si, omis sis his rebus omnibus; quibus nos suppeditamus, eget ille senatu, equitibus Romanis, populo, vrbe, aerario, vectigalibus, cuncta Italia, prouinciis

omnibus, exteris nationibus: si, inquam, his rebus omissis, ipsas caussas, quae inter se configunt, contendere velimus: ex eo ipso, quam valde illi faceant, intelligere possumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: hinc constantia, illinc furor: hinc honestas, illinc turpitudo: hinc continentia, illinc libido: denique aequitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes certant cum iniuritate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus: postremo copia cum egestate, bona ratio cum perdita, mens sana cum amentia, bona denique spes cum omnium rerum desperatione configit. In huiusmodi certamine ac praelio nonne, etiam si hominum studia deficiant, dii ipsi immortales cogent ab his praelarissimis virtutibus tot & tanta via superari?

XII. Quae cum ita sint, Quirites, vos quemadmodum iam ante edixi, vestra tecta custodiis vigiliisque defendite: mihi, ut vrbi sine vestro metu ac sine villo tumultu satis esset praefidii, consultum ac prouisum est. Coloni omnes, municipesque vestri certiores a me facti de hac nocturna excursione Catilinae, facile vrbes suas finesque defendant: gladiatores, quam sibi ille maximam manum & certissimam fore putauit, quanquam meliore animo sunt, quam pars patriciorum, potestate tamen in vestra continebuntur. Q. Metellus, quem ego, prospiciens hoc, in agrum Gallicanum, Pice-

num-

nunquam praemisi, aut opprimet hominem, aut omnes eius motus conatusque prohibebit. Reliquis autem de rebus constituendis, maturandis, agendis, iam ad senatum referemus, quem vocari videtis. Nunc illos, qui in urbe remanserunt, atque adeo qui contra urbis salutem omniumque vestrum in urbe a Catilina relicti sunt, quanquam sunt hostes, tamen quia nati sunt ciues, monitos etiam atque etiam volo. Mea lenitas adhuc si cui solutior visa est, hoc exspectauit, ut id, quod latebat, erumperet. Quod reliquum est, iam non possum obliuisci, meam hanc esse patriam, me horum esse consulem: mihi aut cum his viuendum, aut pro his esse moriendum. Nullus est portae custos, nullus insidiator viae: si qui exire volunt, consule resibi possunt; qui vero in urbe se commouerit, cuius ego non modo factum, sed incepturn ullum, conatunve contra patriam deprehendero; sentiet in hac urbe esse consules vigilantes, esse egregios magistratus, esse fortem senatum, esse arma, esse carcerem, quem vindicem nefariorum ac manifestorum scelerum maiores nostri esse voluerunt.

XIII. Atque haec omnia sic agentur, Quirites, ut res maxima minimo motu, pericula summa nullo tumultu, bellum intestinum ac domesticum, post hominum memoriam crudelissimum ac maximum, me uno togato duce & imperatore, sedetur. Quod ego sic administrabo, Quirites, ut si villo modo fieri poterit, ne improbus quidem quisquam in hac urbe poenam sui sceleris sufferat.

F 4

Sed

Sed si vis manifestae audaciae, si impendens patriae periculum me necessario de hac animi lenitate deduxerint, illud profecto perficiam, quo in tanto & tam insidioso bello vix optandum videtur, ut ne quis bonus intereat, paucoruinque poena vos omnes iam salui esse possitis. Quae quidem ego neque mea prudentia, neque humanis consiliis fretus pollicor vobis, Quirites, sed multis, & non dubiis deorum imortalium significationibus, quibus ego ducibus in hanc spei sententiamque sum ingressus, qui iam non procul, ut quondam solebant, ab externo hoste atque longinquuo; sed hic praefentes suo nomine atque auxilio sua templa, atque urbis tecta defendunt. Quos vos, Quirites, precari, venerari, atque implorare debetis; ut, quam urbem pulcherrimam, florentissimam, potentissimamque esse voluerunt, hanc, omnibus hostium copiis terra marique superatis, a perditissimorum ciuium nefario sceleto defendant.

ORATIO III. IN L. CATILINAM AD QVIRITES.

Rempublicam, Quirites, vitamque omnium vestrum, bona, fortunas, coniuges, liberosque vestros, atque hoc domicilium clarissimi im-

imperii, fortunatissimam pulcherrimamque urbem hodierno die deorum immortalium summo erga vos amore, laboribus, consiliis, periculisque meis, ex flamina atque ferro, ac pene ex faucibus fati erectam, & vobis conseruata ac restitutam videtis. Et si non minus nobis iucundi atque illustres sunt ii dies, quibus conseruamur, quam illi, quibus nascimur: quod salutis certa laetitia est, nascendi incerta conditio; & quod sine sensu nascimur, cum voluptate conseruamur; profecto, quoniam illum, qui hanc urbem condidit, Romulum ad deos immortales benevolentia famaque sustulimus: esse apud vos, posterosque vestros in honore debebit is, qui eandem hanc urbem conditam amplificatamque seruauit. Nam totius urbis templis, delubris, teatris ac moenibus subiectos prope iam ignes, circumdatosque restinximus: iidemque gladios in rempublicam districtos retulimus, mucronesque eorum a iugulis vestris reiecumus. Quae quoniam in senatu illustrata, patefacta, compertaque sunt per me, vobis iam exponam breuiter, Quirites, vt & quanta, & quam manifesta, & qua ratione inuestigata, & comprehensa sint, vos, qui ignoratis, & exspectatis, ex actis scire possitis. Principio, vt Catilina paucis ante diebus erupit ex urbe, cum sceleris sui socios, & huiusce nefarii belli acerrimos duces Romae reliquisset, semper vigilaui, & prouidi, Quirites, quemadmodum in tantis, & tam absconditis insidiis salui esse possemus.

II. Nam tum, cum ex urbe Catilinam eiebam (non enim iam vereor huius verbi invidiam, cum illa magis sit timenda, quod viuus exierit) sed tum, cum illum exterminari volebam, aut reliquam coniuratorum manum simul exituram, aut eos, qui restituissent, infirmos sine illo, ac debiles fore putabam. Atque ego, ut vidi, quos maximo furore & scelere esse inflammatos sciebam, eos esse nobiscum, & Romae remansisse: in eo omnes dies, noctesque consumsi, ut quid agerent, quid molirentur, sentirem ac videreim: ut quoniam auribus vestris, propter incredibilem magnitudinem sceleris, minorem fidem faceret oratio mea, rem ita comprehendenderem, ut tum demum animis saluti vestrae prouideritis, cum oculis maleficium ipsum videretis. Itaque ut comperi legatos Allobrogum, belli Transalpini & tumultus Gallici excitandi causa, a P. Lentulo esse sollicitatos, eosque in Galliam ad fuos ciues, eodem itinere cum litteris mandatisque ad Catilinam esse missos, comitemque iis adiunctum Vulturium, atque huic datas esse ad Catilinam litteras: facultatem mihi oblatam putavi, ut quod erat difficillimum, quodque ego semper optabam a diis immortalibus, tota res non solum a me, sed etiam a senatu, & a vobis manifeste deprehenderetur. Itaque hesterno die L. Flaccum, & C. Pontinum praetores, fortissimos atque amantissimos reipublicae viros, ad me vocauit: rem omnem exposui: quid fieri placeret, ostendi. Illi autem, qui omnia de republica praeclera atque egregia sentirent, sine recusatione,

ne,

ne, ac sine vlla mora negotium suscepérunt, & cum aduersa seceret, occulte ad pontem Muluium peruerterunt, atque ibi in proximis villis ita bipartiti fuerunt, ut Tiberis inter eos, & pons interest. Eodem autem & ipsi sine cuiusquam suspicione multos fortes viros eduxerunt, & ego ex praefectura Reatina complures delectos adolescentes, quorum opera vtor assidue in reipublicae praesidio, cum gladiis miseram. Interim tertia fere vigilia exacta, cum iam pontem cum magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, vnaque Vulturnius, fit in eos impetus: educuntur & ab illis gladii, & a nostris: res erat praetoribus nota solis, ignorabatur a ceteris.

III. Tum interuentu Pontini atque Flacci pugna, quae erat commissa, sedatur: litterae, quaecunque erant in eo comitatu, integris signis praetoribus traduntur: ipsi comprehensi ad me, cum iam dilucesceret, deducuntur. Atque horum omnium scelerum improbissimum machinatorem, Cimbrum Gabinius, statim ad me, nihil tum suspicantem, vocau. Deinde item accersitur P. Statilius, & post eum C. Cethegus: tardissime autem Lentulus venit, credo, quod litteris dandis praeter consuetudinem proxima nocte vigilarat. Cum vero summis ac clarissimis huius ciuitatis viris, qui, audit a re, frequentes ad me mane conuenerant, litteras a me prius aperiri, quam ad senatum referrem, placeret, ne, si nihil esset inuentum, temere a me tantus tumultus iniectus ciuitati videretur: negauit

me esse facturum, vt de periculo publico, non ad consilium publicum rem integrum deferrem. Etenim, Quirites, si ea, quae erant ad me delata, reperta non essent, tamen ego non arbitrabar in tantis reipublicae periculis esse mihi mininam diligentiam pertimescendam. Senatum frequentem celeriter, vt vidistis, coegi. Atque interea statim, admonitu Allobrogum, C. Sulpicium praetorem, fortē virum, misi, qui ex aedibus Cethegi, si quid telorum esset, efferret: ex quibus ille maximum sicarum numerum & gladiorum extulit.

IV. Introduxi Vulturciūm sine Gallis: fidem ei publicam iussu senatus dedi: hortatus sum, vt ea, quae sciret, sine timore indicaret. Tum ille, cum vix se ex magno timore receperisset, dixit: a P. Lentulo se habere ad Catilinam mandata & litteras, vt seruorum praesidio vteretur, & ad urbem quam primum cum exercitu accederet: id autem eo consilio, vt cum urbem omnibus ex partibus, quemadmodum descriptum distributumque erat, incendiissent, caedemque infinitam ciuium fecissent, praesto esset ille, qui & fugientes exciperet, & se cum his urbanis ducibus coniungeret. Introducti autem Galli iusiurandum sibi, & litteras a P. Lentulo, Cethego, Statilio ad suam gentem datas esse dixerunt: atque ita sibi ab his & a L. Cassio esse praescriptum, vt equitatum in Italiam quam primum mitterent, pedestres sibi copias non defuturas. Lentulum autem sibi confirmasse ex fatis Sibyllinis aruspicumque responsis, se esse tertium illum

Ium Cornelium, ad quem regnum huius vrbis, atque imperium peruenire esset necesse: Cinnam ante se, & Syllam fuisse: eundemque dixisse, fatalem hunc annum ad interitum huius vrbis atque imperii, qui esset decimus annus post virginum absolutionem, post Capitolii autem incensionem vicesimus. Hanc autem Cethego cum ceteris controuersiam fuisse dixerunt, quod Lentulo & aliis, Saturnalibus caedei fieri, atque vrbem incendi placeret, Cethego nimium id longum videri.

V. Ac, ne longum sit, Quirites, tabellas proferri iussimus, quae a quoque dicebantur datae. Primum ostendimus Cethego signum, cognouit: nos linum incidimus, legimus: erat scriptum ipsius manu. Allohogrum senatui & populo sese, quae eorum legatis confirmasset, esse facturum: orare, ut item illi facerent, quae sibi legati eorum praecepissent. Tum Cethagus, qui paulo ante aliquid de gladiis ac scis, quae apud ipsum erant deprehensa, respondisset, dixissetque, se semper bonorum ferramentorum studiosum fuisse: recitatis litteris debilitatus, atque abiectus, conscientia conuictus, repente conticuit. Introductus Statilius, cognouit manum & signum suum: recitatae sunt tabellae in eandem fere sententiam: confessus est. Tum ostendi tabellas Lentulo, & quae sibi, cognosceretne signum: annuit. est vero, inquam, signum quidem notum, imago aui tui, clarissimi viri, qui amauit vnicce patriam, & ciues

suos: quae quidem te a tanto scelere etiam muta
reuocare debuit. Leguntur eadem ratione ad se-
natum Allobrogum populumque litterae. Si quid
de his rebus dicere vellet, feci potestatem. Atque
ille primo quidem negavit: post autem aliquanto,
toto indicio exposito atque edito, furrexit: quaesi-
vit a Gallis, quid sibi esset cum iis, quamobrem do-
mum suam venissent; itemque a Vulturcio. Qui
cum illi breuiter constanterque respondissent, per
quem ad eum, quotiesque venissent; quaesissent-
que ab eo, nihilne secum esset de fatis Sibyllinis lo-
catus: tum ille subito scelere deimens, quanta vis
conscientiae esset, ostendit. Nam cum id posset
inficiari: repente praeter opinionem omnium con-
fessus est: ita eum non modo ingenium illud, &
dicendi exercitatio, qua semper valuit, sed etiam
propter vim sceleris manifesti atque deprehensi, im-
pudentia, qua superabat omnes, improbitasque de-
fecit. Vulturcius vero subito proferri litteras, at-
que aperiri iussit, quas sibi a Lentulo ad Catilinam
datas esse dicebat. Atque ibi vehementissime per-
turbatus Lentulus, tamen & signum suum & ma-
num cognouit. Erant autem scriptae sine nomine,
sed ita: QVI SIM, EX EO, QVEM AD TE
MISI, COGNOSCES. CVRA, VT VIR SIS,
ET COGITA, QVEM IN LOCVM SIS PRO-
GRESSVS: ET VIDE QVID IAM TIBI SIT
NECESSE. CVRA VI OMNIVM TIBI AVXIL-
LIA ADIVNGAS, ETIAM INFIMORVM. Ga-
binius deinde introductus, cum primo impudenter

respondere coepisset, ad extremum nihil ex iis, quae Galli insimulabant, negauit. Ac mihi quidem, Quirites, cum illa certissima sunt visa argumenta, atque indicia sceleris, tabellae, signa, manus, deinde vniuscuiusque confessio: tum multo illa certiora, color, oculi, vultus, taciturnitas. Sic enim obstupuerant, sic terram intuebantur, sic furtim nonnunquam inter se aspicebant, ut non iam ab aliis indicari, sed ipsi a se viderentur.

VI. Indiciis expositis adque editis, Quirites, satum consului de summa reipublicae quid fieri placeret. Dictae sunt a principibus acerrimae ac fortissimae sententiae, quas senatus sine villa varietate est consecutus. Et quoniam nondum est perscriptum S. C. ex memoria vobis, Quirites, quid senatus censuerit, exponam. Primum mihi gratiae verbis amplissimis aguntur, quod virtute, consilio, prouidentia mea, res publica periculis sit maximis liberata: deinde L. Flaccus & C. Pontinus praetores, quod eorum opera fortis fidelique usus esset, merito ac iure laudantur: atque etiam viro forti collegae meo laus imperitur, quod eos, qui huius coniurationis participes fuissent, & suis & reipublicae consiliis remouisset. Atque ita censuerunt, ut P. Lentulus, cum se praetura abdicasset, tum in custodiam traderetur: itemque uti C. Cethegus, L. Statilius, P. Gabinius, qui omnes praesentes erant, in custodiam traderentur: atque idem hoc decreatum in L. Cassium, qui sibi procurationem incendiae urbis depoposcerat: in M. Caeparium, cui
ad

ad sollicitandos pastores Apuliam esse attributam, erat indicatum: in P. Furium, qui est ex his colonis, quos Faesulas L. Sylla deduxit: in Q. Manlium Chilonem, qui vna cum hoc Furio semper erat in Allobrogum sollicitatione versatus: in P. Vmbrenum, libertinum hominem, a quo primum Gallos ad Gabinium perductos esse constabat. Atque ea lenitate senatus est vsus, Quirites, vt ex tanta coniuratione, tantaque vi ac multitudine domesticorum hostium, nouem hominum perditissimorum poena, republica conseruata, reliquorum mentes sanari posse arbitraretur. Atque etiam supplicatio diis immortalibus pro singulari eorum merito, meo nomine decreta est, Quirites: quod mihi primum post hanc vrbem conditam togato contigit: & his decreta verbis est, quod vrbem incendiis, caede ciues, Italiam bello liberasse. Quae supplicatio si cum ceteris conferatur, Quirites, hoc intersit, quod ceterae bene gesta, haec vna, conseruata republica constituta est. Atque illud, quod faciendum primum fuit, factum atque transactum est. Nam P. Lentulus, quamquam patefactus indiciis & confessionibus suis, iudicio senatus non modo praetoris ius, verum etiam ciuis amiserat; tamen magistratu se abdicavit: vt quae religio C. Mario, clarissimo viro, non fuerat, quo minus C. Glauциam, de quo nihil nominatiim erat decretum, praetorem occidet, ea nos religione in priuato P. Lentulo puniendo liberaremur.

VII.

VII. Nunc, quoniam, Quirites, sceleratissimi periculosisimique belli nefarios duces captos iam, & comprehensos tenetis, existimare debitis, omnes Catilinae copias, omnes spes atque opes, his depulsis vrbis periculis, concidisse. Quem quidem ego cum ex vrbe pellebam, hoc prouidebam animo, Quirites, remoto Catilinae, nec mihi esse P. Lentuli somnum, nec L. Cassii adipem, nec C. Cethegi furiosam temeritatem pertimescendam. Ille erat vnius timendus ex his omnibus, sed tamdiu, dum moenibus vrbis continebatur. Omnia norat: omnium aditus tenebat: appellare, tentare, sollicitare poterat, audebat: erat ei consilium ad facinus aptum, consilio autem neque lingua neque manus deerat. Iam ad ceteras res conficiendas certos homines, delectos ac descriptos habebat: neque vero cum aliquid mandauerat, conseatum putabat: nihil erat, quod non ipse obiret, occurreret, vigilaret, laboraret: frigus, sitim, famem ferre poterat. Hunc ego hominem tam acrem, tam paratum, tam audacem, tam callidum, tam in scelere vigilantem, tam perditis rebus diligentem, nisi ex domesticis infidiis in castris latrocinium compulisset, (dicam id, quod sentio, Quirites) non facile hanc tantam molem mali a ceruicibus vestris depulisset. Non ille vobis Saturnalia constituisset, neque tanto ante exitium ac fati diem reipublicae denunciasset, neque commississet, vt signum, vt litterae suae, testes denique manifesti sceleris deprehenderentur. Quae nunc, illo absente, sic gesta sunt, vt nullum in priuata domo fur.

furtum vñquam sit tam palam inuentum, quam haec
tanta in rempublicam coniuratio manifesto inutnta
atque deprehensa est. Quod si Catilina in vrbe ad
hanc diem remansisset, quanquam quoad fuit, omni-
bus eius consiliis occurri atque obstiti: tamen, vt
leuissime dicam, dimicandum nobis cum illo fuisset:
neque nos vñquam, dum ille in vrbe hostis fuisset,
tantis periculis rempublicam tanta pace, tanto otio,
tanto silentio, liberaſſimus.

VIII. Quanquam haec omnia, Quirites, ita sunt
a me administrata; vt deorum immor-
talium nutu atque consilio & gesta, & prouisa esse
videantur, idque cum coniectura consequi possu-
mus, quod vix videtur humani consilii tantarum
rerum gubernatio esse potuisse; tum vero ita pree-
fentes his temporibus opem & auxilium nobis rule-
runt, vt eos pene oculis videre possemus. Nam vt
illa omittam, visas nocturno tempore ab occidente
faces, ardoremque caeli, vt fulinimum iactus, vt
terrae motus, ceteraque, quae tam multa, nobis
consulibus, facta sunt, vt haec, quae nunc fiunt,
canere dii immortales viderentur: hoc certe, Qui-
rites, quod sum dicturus, neque praetermittendum,
neque relinquendum est. Nam profecto memoria
tenetis, Cotta & Torquato coss. complures in Capito-
lio turres de caelo esse percussas, cum & simulacra
deorum immortalium depulsa sunt, & staturaे ve-
terum hominum deiectae, & legum aera liquefacta.
Taetus est etiam ille, qui hanc vrbeū condidit, Ro-
mulus, quem inauratum in Capitolio paruum atque
laeten-

laetentem, vberibus lupinis inhiantem fuisse meminiſtis. Quo quidem tempore, cum aruspices ex tota Etruria conueniſſent, caedes atque incendia, & legum interitum, & bellum ciuile ac domesticum, & totius vrbis atque imperii occasum appropinquare dixerunt, niſi dii immortales omni ratione placati ſuo numine prope fata ipsa flexiſſent. Itaque ex illorum reſponſis tunc & ludi decem per dies facti ſunt, neque res villa, quae ad placandum deos pertineret, praetermissa eſt: iideſque iuſſerunt, ſimulacrum Iouis facere maius, & in excelſo collocare, & contra, atque ante fuerat, ad orientem conuertere, ac ſe ſperare dixerunt, ſi illud ſignum, quod videtis, ſolis ortum, & forum, curiamque conſpiceret, fore, vt ea confilia, quae clam eſſent inita contra ſalutem vrbis atque imperii, iuſtrarentur, vt a S. P. Q. R. perſpici poſſent. Atque illud ita collocandum conſules illi statuerunt: ſed tanta fuſt operis tarditas, vt neque a ſuperioribus conſulibus, neque a nobis ante hodiernum diem collocaretur.

IX. Hic quis poteſt eſſe, Quirites, tam auersus a vero, tam praeceps, tam mente captus, qui neget haec omnia, quae videmus, praecipueque hanc vrbem, deorum immortalium nutu atque poteſtate administrari? Etenim cum eſſet ita reſponſum, caedes, incendia, interitumque reipublie comparari, & ea a perditis ciuibus, quae tum propter magnitudinem ſcelerum nonnullis incredibilia videbantur, ea non modo cogitata a nefariis ciuibus, verum etiam fuſcepta eſſe ſenſiſtis. Illud vero

verò nonne ita praeſens eſt, vt nutu Iouis optimi
maximi factum eſſe videatur, vt, cum hodierno
die mane per forum meo iuſſu & coniurati, & eo
rum indices in aedem Concordiae ducerentur, eo
ipſo tempore ſignum ſtatueretur? quo collocato,
atque ad vos ſenatumque conuerſo, omnia & ſe-
natus & vos, quae erant contra ſalutem omnium
e cogitata, illuſtrata & patefacta vidiſtis. Quo
enam maiore ſunt iſti odio ſupplicioque digni,
qui non ſolum vestrīs domiciliis atque teſtis, ſed
etiam deorum templis atque delubris ſunt fune-
ſtos ac nefarios ignes inferre conati: quibus ego ſi
me reſtitiffe dicam, nimium mihi ſumam, &
non ſim ferendus: ille, ille Iupiter reſtitit: ille
Capitolium, ille haec templa, ille hanc urbem,
ille vos omnes ſaluos eſſe voluit. Diis ego immor-
talibus ducibus, hanc mentem, Quirites, volunta-
temque fuſcepſi, atque ad haec tanta indicia perue-
ni. Iam vero illa Allobrogum ſollicitatio ſie a Len-
tulo, ceterisque domesticis hoſtibus, tanta res, tam
dementer credita & ignotis, & barbaris, commiſ-
ſaeque litterae nunquam eſſent profeſto, niſi a diis
immortalibus huic tantae audaciae confiſſum eſſet
ereptum. Quid vero? vt homines Galli ex ciuitate
male pacata, quae gens vna reſtat, quae populo
Romano bellum facere & poſſe, & non nolle videa-
tur, ſpem imperii, & rerum ampliſſimarum, ultro
ſibi a patriciis hominibus oblatam neſſigerent, ve-
ſtramque ſalutem ſuis opibus anteponerent: id
nonne diuinitus factum eſſe putatis? praefertim
qui

qui nos non pugnando, sed tacendo superare potuerunt.

X. Quamobrem, Quirites, quoniam ad omnia puluinaria supplicatio decreta est, celebratore illos dies cum coniugibus ac liberis vestris. Nam multi saepe honores diis immortalibus iusti habitu sunt ac debiti, sed profecto iustiores nunquam. Erepti enim ex crudelissimo ac miserrimo interitu, & erepti sine caede, sine sanguine, sine exercitu, sine dimicatione: togati, me uno togato duce & imperatore, vicistis. Etenim recordamini, Quirites, omnes ciuiles dissensiones neque solum eas, quas audistis, sed & has, quas vosmet ipsi ministristis & vidistis. L. Sylla P. Sulpicium opprescit: ex vrbe eiecit C. Marium custodem huius vrbis, multosque fortis viros partim eiecit ex ciuitate, partim interemit. Cn. Octavius cos. armis ex vrbe collegam suum expulit: omnis hic locus aceruis corporum, & ciuium sanguine redundauit. Superauit postea Cinna cum Mario: tum vero, clarissimis viris interfectis, lumina ciuitatis extincta sunt. Vltus est huius victoriae crudelitatem postea Sylla: ne dici quidem opus est, quanta diminutione ciuium, & quanta calamitate reipublicae. Dissensit M. Lepidus a clarissimo & fortissimo viro Q. Catulo. Attulit non tam ipsius interitus reipublicae luctum, quam ceterorum. Atque illae dissensiones erant huiusmodi, Quirites, quae non ad delendam, sed ad commutandam rempublicam pertinenterent. Non illi nullam esse rempublicam, sed in ea, quae esset, se esse prin-

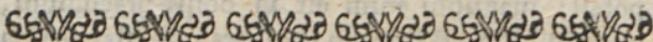
principes: neque hanc vrbem conflagrare, sed se
in hac vrbe florere voluerunt. Atque illae tamen
omnes dissensiones, quarum nulla exitium reipu-
blicae quaesiuit, eiusmodi fuerunt, vt non recon-
ciliatione concordiae, sed internectione ciuium di-
judicatae sint. In hoc autem vno post hominum
memoriam maximo crudelissimoque bello, quale
bellum nulla vñquam barbaria cum sua gente ges-
sit, quo in bello lex haec fuit a Lentulo, Catilina,
Cassio, Cethego, constituta, vt omnes, qui salua
vrbe salui esse possent, in hostium numero duceren-
tur; ita me gessi, Quirites, vt omnes salui conser-
varemini: & cum hostes vestri tantum ciuium su-
perfuturum putassen, quantum infinitae caedi resti-
tisset; tantum autem vrbis, quantum flamina obire
non potuisset: & vrbem, & ciues integros incolu-
mesque seruauit.

XI. Quibus pro tantis rebus, Quirites, nullum
ego a vobis praemium virtutis, nullum
insigne honoris, nullum monumentum laudis po-
stulo, praeterquam huius diei memoriam sempiter-
nam. In animis ego vestris omnes triumphos meos,
omnia ornamenta honoris, monumenta gloriae, lau-
dis insignia condi & collocari volo. Nihil me mu-
tum potest delectare, nihil tacitum, nihil denique
huiusmodi, quod etiam minus digni assequi possint.
Memoria vestra, Quirites, nostrae res alentur, ser-
monibus crescent, litterarum monumentis inuete-
rascent & corroborabuntur: eandemque diem in-
telligo, quam spero aeternam fore, & ad salutem vr-
bis,

bis, & ad memoriam consulatus mei propagatam: vnoque tempore in hac republica duos ciues extitisse, quorum alter fines vestri imperii, non terrae, sed caeli regionibus terminaret, alter eiusdemque imperii domicilium sedemque seruaret.

XII. Sed quoniam earum rerum, quas ego gessi, non est eadem fortuna atque conditio, quae illorum, qui externa bella gesserunt, quod mihi viuendum sit cum illis, quos vici ac subegi, illi hostes aut imperfectos, aut oppressos reliquerunt: vestrum est, Quirites, si ceteris recta sua facta prouunt, mihi mea ne quando obsint, prouidere. Mentes enim hominum audacissimorum sceleratae ac nefariae ne vobis nocere possent, ego prouidi: ne mihi noceant, vestrum est prouidere. Quanquam, Quirites, mihi quidem ipsi nihil iam ab istis noceri potest: magnum enim est in bonis praesidium, quod mihi in perpetuum comparatum est: magna in republica dignitatis, quae me semper tacita defendet: magna vis est conscientiae, quam qui negligunt, cum me violare volent, se ipsi indicabunt. Est etiam in nobis is animus, Quirites, ut non modo nullius audaciae cedamus, sed etiam omnes improbos yltro semper lacessamus. Quod si omnes impetus domesticorum hostium depulsi a vobis se in me vnum conuerterint; vobis erit prouidendum, Quirites, qua conditione posthac eos esse velitis, qui se pro salute vestra obtulerint inuidiae, periculisque omnibus. Mihi quidem ipsi quid est, quod iam ad vitae fructum possit acquiri? praesertim
cum

cum neque in honore vestro, neque in gloria virtutis quidquam videam altius, quo quidem mihi libeat ascendere. Illud perficiam profecto, Quirites, ut ea, quae gessi in consulatu, priuatus tuear, atque ornem: ut si qua est inuidia in conseruanda republica suscepta, laedat inuidos, mihi valeat ad gloriam. Denique ita me in republica tractabo, ut meminerim semper, quae gesserim, curemque, ut ea virtute, non casu, gesta esse videantur. Vos, Quirites, quoniam iam nox est, veneramini illum Iouem, custodem huius urbis ac vestrum: atque in vestra tecta discedite, & ea, quanquam iam periculum est depulsum, tamen aequa, ac priori nocte, custodiis vigiliisque defendite. Id ne vobis diutius faciendum sit, atque ut in perpetua pace esse possitis, prouidebo.

ORATIO IV.

IN L. CATILINAM
IN SENATV.

VIDEO, P. C. in me omnium vestrum ora,
atque oculos esse conuersos: video, vos non
solum de vestro ac reipublicae, verum et
iam, si id depulsum sit, de meo periculo esse sollici-
tos. Est mihi iucunda in malis, & grata in dolore
vestra

vestra erga me voluntas: sed eam, per deos immortales, quaeſo deponite, atque obliiſ ſalutis meae, de vobis ac de liberis vestrīſ cogitate. Mihi quidem ſi haec conditio consulatus data eſt, vt omnes acerbitates, omnes dolores, cruciatusque perferrem; feram non ſolum fortiter, ſed etiam libenter, dummodo meis laboribus vobis, populoque Romano dignitas, ſalusque pariatur. Ego ſum ille consul, P. C. cui non forum, in quo omnis aequitas continentur: non campus, conſularibus auſpiciis conſecratus: non curia, ſummuim auxiliuim omnium gentium: non doinus, comiūne perfugium: non lectus ad quietem datus: non denique haec ſedes honoris, vñquam vacua mortis periculo, atque infidiis fuit. Ego multa tacui, multa pertuli, multa confeſſi, multa meo quodam dolore in veftro timore ſanaui. Nunc ſi hunc exitum conſulatus mei dii immortales eſſe voluerunt, vt vos P. C. populumque Romanum ex caede miſera, coniuges liberosque veftos virginesque Vestales ex acerbiffima vexatione: templa atque delubra, hanc pulcherrimam patriam omnium noſtrum ex foediſſima flamma: totam Italiam ex bello & vaſtitate eriperem; quaecunque mihi vni proponetur fortuna, ſubeatur. Etenim ſi P. Lentulus ſuum nomen, inductus a vatibus, fatale ad perniciem reipublicae fore putauit; cur ego non laeter, meum conſulatum ad ſalutem reipublicae prope fatalem extitisse?

II. Quare, P. C. consulite vobis, prospicite patriae; conferuate vos, coniuges, liberos, fortunasque vestras; populi Romani nomen salutemque defendite; mihi parcere, ac de me cogitare definite. Nam primum debo sperare, omnes deos, qui huic vrbi praesident, pro eo mihi, ac mereor, relatuos gratiam esse: deinde, si quid obtigerit, aequo animo paratoque moriar. Neque enim turpis mors fortii viro potest accidere, neque immatura consulari, nec misera sapienti. Nec tamen ego sum ille ferreus, qui fratris carissimi atque amantis- simi praesentis moerore non mouear, horumque omnium lacrymis, a quibus me circumfessum vide- sis: neque meam mentem non domum saepe reuocat exanimata vxor, abiecta metu filia, & paruu- lus filius, quem mihi videtur amplecti respublica tanquam obsidem consulatus mei, neque ille, qui exspectans huius exitum diei adstat in conspectu meo gener. Moueor his rebus omnibus, sed in eam partem ut salui sint vobiscum omnes, etiam si vis aliqua me oppresserit, potius, quam & illi, & nos vna cum respublica pereamus. Quare, P. C. incumbite ad reipublicae salutem: circumspicite omnes procellas, quae impendent, nisi prouidetis. non Ti. Gracchus, qui iterum tribunus plebis fieri voluit: non C. Gracchus, qui agrarios concitare conatus est: non L. Saturninus, qui C. Memmium occidit, in discrimen aliquod, atque in vestrae seueritatis iudicium adducitur: sed tenentur ii, qui ad vrbis incendium, ad vestram omnium caedem, ad

Cat-

Catilinam accipiendum, Romae restiterunt: te-
nentur litterae, signa, manus, denique vniuerscu-
iusque confessio: sollicitantur Allobroges: serui-
tia excitantur: Catilina accersitur: id est initum
confilium, vt interfectis omnibus, nemo ne ad
deplorandum quidem reipublicae nomen, atque
ad lamentandam tanti imperii calamitatem relin-
quatur.

III. Haec omnia indices detulerunt, rei con-
fessi sunt, vos multis iam iudiciis iudica-
vistis: primum, quod mihi gratias egistis singula-
ribus verbis, & mea virtute atque diligentia perdi-
torum hominum patefactam esse coniurationem de-
creuistis: deinde, quod P. Lentulum, vt se abdica-
ret praetura, coegistis: tum, quod eum, & cete-
ros, de quibus iudicauistis, in custodiam dandos
censuistis: maximeque, quod meo nomine suppli-
cationem decreuistis, qui honos togato habitus an-
te me est nemini: postremo hesterno die praemia
legatis Allobrogum, Titoque Vulturcio dedistis am-
plissima, quae sunt omnia eiusmodi, vt ii, qui in
custodiam nominatim dati sunt, sine villa dubitatio-
ne a vobis damnati esse videantur. Sed ego institui
referre ad vos, P. C. tanquam integrum, & de facto,
quid iudicetis, & de poena, quid censeatis. Illa
praedicam, quae sunt consulis. Ego magnum in
republica versari furorem, & noua quaedam misce-
ri, & concitari mala iampridem videbam: sed
hanc tantam tam exitiosam haberi coniurationem
a ciuibus, nunquam putavi. Nunc quidquid est,

G 2

quo-

quocunque vestrae mentes inclinant atque sententiae, statuendum vobis ante noctem est. Quantum facinus ad nos delatum sit, videtis. Huic si paucos putatis affines esse, vehementes erratis. Latius opinione disseminatum est hoc malum: manavit non solum per Italiam, verum etiam transcedit Alpes, & obscure serpens multas iam prouincias occupauit. Id opprimi fustentando ac prolatando nullo pacto potest. Quacunque ratione placet, celeriter vobis vindicandum est.

IV. Video duas adhuc esse sententias: unam D.

Silani, qui censet eos, qui haec delere conati sunt, morte esse multandos: alteram C. Caesaris, qui mortis poenam remouet, ceterorum suppliciorum omnes acerbitas amplectitur. Vterque & pro sua dignitate, & pro rerum magnitudine in summa severitate versatur. Alter eos, qui nos omnes, qui populum Romanum vita priuare conati sunt, qui delere imperium, qui populi Romani nomen extinguere; puncto temporis frui vita, & hoc communis spiritu non putat oportere: atque hoc genus poenae saepe in improbos ciues in hac republica esse usurpatum recordatur. Alter intelligit, mortem a diis immortalibus non esse supplicii caussa constitutam, sed aut necessitatem naturae, aut laborum ac miseriarum quietem esse. Itaque eam sapientes nunquam inuiti, fortes etiam saepe libenter appetiverunt; vincula vero, & ea sempiterna, certe ad singularem poenam nefarii sceleris inuenta sunt. Municipiis dispergiri iubet. Habere videtur ista res ini-

iniquitatem, si imperare velis; difficultatem, si rogare; decernatur tamen, si placet. Ego enim suscipiam, &c, ut spero, reperiām, qui id, quod salutis omnium caussa statueritis, non putet esse suae dignitatis recusare. Adiungit grauem poenam municipibus, si quis eorum vincula ruperit: horribiles custodias circumdat, & digna scelere hominum perditorum sancit, ne quis eorum poenam, quos condemnat, aut per senatum, aut per populum leuare possit: eripit etiam spem, quae sola hominem in miseriis consolari solet: bona praeterea publicari iubet: vitam solam relinquit nefariis hominibus: quam si erupisset, multas vno dolore animi ac corporis & omnes scelerum poenas ademisset. Itaque ut aliqua in vita formido improbis esset posita, apud inferos eiusmodi quaedam illi antiqui supplicia impiis constituta esse voluerunt: quod videlicet intelligebant, his remotis, non esse mortem ipsam pertimescendam.

V. Nunc P. C. ego mea video quid intersit. Si eritis secuti sententiam C. Caesaris, quoniam hanc is in republica viam, quae popularis habetur, secutus est; fortasse minus erunt, hoc auctore & cognitore huiusce sententiae, mili populares impetus pertimescendi: fin illam alteram; nescio an amplius mili negotii contrahatur: sed tamen meorum periculorum rationes utilitas reipublicae vincat. Habemus enim a C. Caesare, sicut ipsius dignitas, & maiorum eius amplitudo postulabat, sententiam, tanquam obsidem perpetuae in rempu-

blicam voluntatis: intellectum est, quid intersit inter leuitatem concionatorum, & animum vere popularem, saluti populi consulentem. Video, de istis, qui se populares haberi volunt, abesse non neminem, ne de capite videlicet ciuium Romanorum sententiam ferat. Is & nudius tertius in custodiam ciues Romanos, Cethegum & P. Lentulum, dedit, & supplicationem mihi decreuit, & indices hesterno die maximis praemiis adfecit. Iam hoc nemini dubium est, qui reo custodiam, quaesitori gratulacionem, indici praemium decreuit, quid de tota re & cauissa iudicarit. At vero C. Caesar intelligit, legem Semproniam esse de ciuibus Romanis constitutam: qui autem reipublicae fit hostis, eum ciuem esse nullo modo posse: denique ipsum latorem legis Semproniae iussu populi poenas reipublicae dependentisse. Idem ipsum Lentulum largitorem & prodigum non putat, cum de pernicie populi Romani, & exitio huius vrbis tam acerbe, tamque crudeliter cogitarit, appellari posse popularem. Itaque homo mitissimus atque leuissimus non dubitat P. Lentulum aeternis tenebris vinculisque mandare: & sanctitatem in posterum, ne quis huius suppicio leuando se iactare, & in pernicie populi Romani posthac popularis esse possit. Adiungit etiam publicationem bonorum, ut omnes animi cruciatus & corporis etiam egestas & mendicitas consequatur. Quam obrem siue hoc statueritis, dederitis mihi comitem ad concionem, populo carum atque iucundum: siue Silani sententiam sequi malueritis, facile me
atque

atque vos a crudelitatis vituperatione defendetis:
atque obtinebo, eam multo leuiorem fuisse.

VI. Quamquam, P. C. quae potest esse in tanti
sceleris immanitate punienda crudelitas?
ego enim de meo sensu iudico. Nam ita mihi salua
republica vobiscum perfrui liceat, ut ego, quod in
hac causa vehementior sum, non atrocitate animi
moueor, (quis enim est me mitior?) sed singulari
quadam humanitate & misericordia. Videor enim
mihi hanc urbem videre, lucem orbis terrarum, at
que arcem omnium gentium, subito uno incendio
conidente: cerno animo sepulta in patria mife-
ros atque insepultos aceruos ciuium: versatur mihi
ante oculos asperitus Cethegi, & furor, in vestra cae-
de bacchantis. Cum vero mihi proposui regnante
Lentulim, sicut ipse se ex fatis sperasse confessus
est, purpuratum esse hunc Gabinium: cum exer-
citu venisse Catilinam: tum lamentationem ma-
trumfamilias, tum fugam virginum atque puer-
rum, ac vexationem virginum Vestalium perhor-
resco. Et quia mihi vehementer haec videntur mi-
fera atque miseranda, idcirco in eos, qui ea perfice-
re voluerunt, me seuerum vehementemque praebeo.
Etenim quaero, si quis paterfamilias, liberis suis a
seruo interfectis, vxore occisa, incensa domo, sup-
plicium de seruis non quam acerbissimum sumserit,
vtrum is clemens ac misericors, an inhumanus &
crudelissimus esse videatur? mihi vero importunus
ac ferreus, qui non dolore ac cruciatu nocentis,
suum dolorem cruciatumque lenierit. Sic nos in

his hominibus, qui nos, qui coniuges, qui liberos nostros trucidare voluerunt, qui singulas vniuersitatem nostrum domos, & hoc vniuersum reipublicae domicilium delere conati sunt, qui id egerunt, ut gentem Allobrogum in vestigiis huius urbis, atque in cinere deflagrati imperii collocarent, si vehementissimi fuerimus, misericordes habebimur: si remissiores esse voluerimus, summae nobis crudelitatis in patriae ciuiumque pernicie fama subeunda est. Nisi vero cuiquam L. Caesar, vir fortissimus & amantissimus reipublicae, crudelior nudius tertius est visus, cum sororis suae, feminæ lectissimæ, virum praesentem & audientem, vita priuandum esse dixit, cum auum iussu coss. interfectum, filiumque eius impuberem, legatum a patre missum, in carcere necatum esse dixit. Quorum quod simile fuit factum? quod initum delendae reipublicæ consilium? Largitionis voluntas tum in republica verfata est, & partium quaedam contentio. Atque illo tempore huius avus Lentuli, clarissimus vir, armatus Gracchum est persecutus: ille etiam graue tum vulnus accepit, ne quid de summa dignitate reipublicae minueretur: hic ad euertenda fundamenta reipublicae Gallos accersiuit, seruitia concitauit, Catilinam euocauit, attribuit nos trucidandos Cethego, ceteros ciues interficiendos Gabinio, urbem inflammmandam Cassio, totam Italiam vastandam, diripiendamque Catilinae. Vereamini, censeo, ne in hoc scelere tam immani ac nefario, nimis aliquid severer statuisse videamini? cum multo magis sit
veren-

verendum, ne remissione poenae crudeles in patriam, quam ne seueritate animaduersionis nimis vehementes in acerbissimos hostes fuisse videamini.

VII. Sed quae exaudio, P. C. dissimulare non possum. Iaſtantur enim voces, quae perueniunt ad aures meas, eorum, qui vereri videntur, ut habeam fatis praefidii ad ea, quae vos statueritis hodierno die transigunda. Omnia & provisa & parata, & constituta sunt, P. C. cum mea summa cura atque diligentia, tum multo etiam maiore populi Romani ad summum imperium retinendum, & ad communes fortunas conseruandas, voluntate. Omnes adsunt omnium ordinum homines, omnium denique aetatum: plenum est forum, pleni omnes aditus huius loci ac templi. Caufa enim est, post urbem conditam, haec inuenta sola, in qua omnes sentiunt unum atque idem, praeter eos, qui, cum sibi viderent esse pereundum, cum omnibus potius, quam soli perire voluerunt. Hosce ego homines excipio, & fecerno libenter. Neque enim in improborum ciuium, sed in acerbissimum hostium numero habendos puto. Ceteri vero, dii immortales, qua frequentia, quo studio, qua virtute ad communem dignitatem salutemque consentiunt? Quid ego hic equites Romanos commitem? qui vobis ita summam ordinis consilioque concedunt, ut vobiscum de amore reipublicae certent: quos ex multorum annorum disensione ad huius ordinis societatem, concordiamque reuocatos

G 5

ho.

hodiernus dies vobiscum, atque haec caussa coniungit. Quam coniunctionem si in consulatu confirmatam meo, perpetuam in republica tenuerimus, confirmo vobis, nullum posthac malum ciuale ac domesticum ad ullam reipublicae partem esse venturum. Pari studio defendendae reipublicae conuenisse video tribunos aerarios, fortissimos viros, scribas item vniuersos: quos cum casu hic dies ad aerarium frequentassem, video ab expectatione sortis ad communem salutem esse conuersos. Omnis ingenuorum adest multitudo, etiam tenuissimorum. Qui est enim, cui non haec templa, aspectus urbis, possessio libertatis, lux denique haec ipsa, & hoc commune patriae solum cum sit carum, tum vero dulce atque iucundum?

VIII. Operae pretium est, P. C. libertinorum hominum studia cognoscere, qui sua virtute fortunam ciuitatis consecuti, hanc vere suam patriam esse iudicant: quam quidam hinc nati, & summo nati loco, non patriam suam, sed urbem hostium esse iudicauerunt. Sed quid ego hosce homines ordinesque commemorem, quos priuatae fortunae, quos communis respublica, quos denique libertas ea, quae dulcissima est, ad salutem patriae defendendam excitauit? seruus est nemo, qui modo tolerabili conditione sit seruitus, qui non audaciam ciuium perhorrescat, qui non haec stare cupiat, qui non tantum, quantum audet, & quantum potest, conferat ad communem salutem, voluntatis. Quare si quem vestrum forte

forte commouet hoc, quod auditum est, lenonem quendam Lentuli concursare circum tabernas, pretio sperare sollicitari posse animos egentium atque imperitorum: est id quidem coeptum atque tentatum, sed nulli sunt inuenti tam aut fortuna miseri, aut voluntate perdit, qui non ipsum illum sellae, atque operis, & quaestus quotidiani locum, qui non cubile ac lectulum suum, qui denique non cursum hunc otiosum vitae suae saluum esse velit. Multo vero maxima pars eorum, qui in tabernis sunt, immo vero (id enim potius est dicendum) genus hoc vniuersum amantissimum est otii. Etenim omne eorum instrumentum, omnis opera, ac quaestus, frequentia ciuium sustinetur, alitur otio: quorum si quaestus, occlusis tabernis, minui solet, quid tandem incensis futurum est: Quae cum ita sint, P. C. vobis populi Romani praefidia non defunt: vos ne populo Romano deesse videamini, prouidelete.

IX. Habetis consulem ex plurimiis periculis & insidiis, atque ex media morte, non ad vitam suam, sed ad salutem vestram, referuatum: omnes ordines ad conseruandam rempublicam mente, voluntate, studio, virtute, voce consentiunt: obfessa facibus & telis impiae coniurationis, vobis supplex manus tendit patria communis: vobis se, vobis vitam omnium ciuium, vobis arcem & Capitolium, vobis aras penatium, vobis illum ignem Vestae perpetuum ac sempiternum, vobis omnia tempa deorum atque delubra, vobis muros atque

verbis tecta commendat. Praeterea de vestra vita, de coniugum vestrarum ac liberorum animo, de fortunis omnium, de sedibus, de focis vestris, hodierno die vobis iudicandum est. Habetis ducem memorem vestri, oblitum sui: quae non semper facultas datur: habetis omnes ordines, omnes homines, vniuersum populum Romanum (id quod in ciuili causa hodierno die primum videmus) vnum atque idem sentientem. Cogitate, quantis laboribus fundatum imperium, quanta virtute stabilitam libertatem, quanta deorum benignitate auctas exaggeratasque fortunas una nox paene delerit. Id ne vnuquam posthac non modo confici, sed ne cogitari quidem possit a ciuibus, hodierno die prouidendum est. Atque haec, non vt vos, qui mihi studio paene praecurritis, excitarein, locutus sum: sed vt mea vox, quae debet esse in republica princeps, officio functa consuli videtur. Nunc antequam ad sententiam redeo, de me pauca dicam.

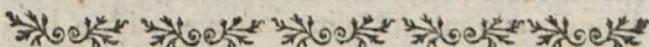
X. Ego, quanta manus est coniuratorum, quam video esse permagnam, tantam me inimicorum multitudinem suscepisse video: sed eam esse iudico turpem & infirmam & contentam & abietam. Quod si aliquando alicuius furore & scelebre concitata manus ista plus valuerit, quam vestra ac reipublicae dignitas; me tamen meorum factorum atque consiliorum nunquam, P. C. pojnitebit. Etenim mors, quam illi mihi fortasse minitantur, omnibus est parata: vitae tantam laudem,

dem, quanta vos me vestris decretis honestastis, ne-
 mo est adsecutus. Ceteris enim semper bene gestae,
 mihi vni conseruatae reipublicae gratulationem de-
 creuistis. Sit Scipio clarus ille, cuius consilio at-
 que virtute Annibal in Africam redire, atque ex Ita-
 lia decedere coactus est: ornetur alter eximia laude
 Africanus, qui duas vrbes huic imperio infestissi-
 mas, Carthaginem Numantiamque deleuit: ha-
 beatur vir egregius L. Paullus ille, cuius currum rex
 potentissimus quondam & nobilissimus, Perseus ho-
 nestauit: sit in aeterna gloria Marius, qui bis Ita-
 liam obsidione, & metu seruitutis liberauit: ante-
 ponatur omnibus Pompeius, cuius res gestae atque
 virtutes iisdem, quibus solis cursus, regionibus ac
 terminis continentur: erit profecto inter horum
 laudes aliquid loci nostrae gloriae, nisi forte maius
 est, patefacere nobis prouincias, quo exire possi-
 mus, quam curare, ut etiam illi, qui absunt, ha-
 beant, quo viatores reuertantur. Quanquam est
 uno loco conditio melior externae victoriae, quam
 domesticae: quod hostes alienigenae aut oppressi
 seruiunt, aut recepti, beneficio se obligatos putant:
 qui autem ex numero ciuium, dementia aliqua de-
 prauati, hostes patriae semel esse coeperunt, eos,
 cum a pernicie reipublicae repuleris, nec vi coer-
 cere, ne: beneficio placare possis. Quare mihi
 cum perditis ciuibus aeternum bellum suscepsum
 esse video: quod ego vestro, bonorumque omnium
 auxilio, memoriaque tantorum periculorum, quae
 non modo in hoc populo, qui seruatus est, sed et-

iam in omnium gentium sermonibus ac mentibus
semper haerebit, a me atque a meis facile propulsari
posse confido. Neque vlla profecto tanta vis re-
perietur, quae coniunctionem vestram equitumque
Romanorum, & tantam conspirationem bonorum
omnium perfringere & labefactare possit.

XI. Quae cum ita sint, patres conscripti, pro
imperio, pro exercitu, pro prouincia,
quam neglexi, pro triumpho, ceterisque laudis
insignibus, quae sunt a me propter vrbis vestrae-
que salutis custodiam repudiata, pro clientelis,
hospitiisque prouincialibus, quae tamen urbanis
opibus non minore labore tueor, quam compa-
ro: pro his igitur omnibus rebus, & pro meis
in vos singularibus studiis, proque hac, quam
conspicitis, ad conseruandam rempublicam dili-
gentia, nihil aliud a vobis, nisi huius temporis
totiusque mei consulatus memoriam postulo:
quae dum erit vestris mentibus infixa, firmissimo
me muro septum esse arbitrabor. Quod si meam
spem vis improborum fecellerit atque superauerit,
commendo vobis paruum meum filium: cui pro-
fecto satis erit praesidii, non solum ad salutem, ve-
rum etiam ad dignitatem, si eius, qui haec omnia
suo solus periculo conseruauerit, illum esse filium
memineritis. Quapropter de summa salute vestra
populique Romani, P. C. de vestris coniugibus
ac liberis, de aris ac focis, de fanis ac templis,
de totius vrbis tectis ac sedibus, de imperio, de
libertate, de salute Italiae, deque vniuersa republi-

ea decernite diligenter, ut instituistis, ac fortiter.
Habetis eum consulem, qui & parere vestris de-
cretis non dubitet, & ea, quae statueritis, quoad
viuet, defendere, & per seipsum praestare possit.

ORATIO PRO A. LICINIO ARCHIA POETA.

SI QVID est in me ingenii, iudices, quod ^{caecor}
^{dium} sentio, quam sit exiguum, aut si qua exerci-
tatio dicendi, in qua me non inficiar medio-
criter esse versatum, aut si huiusce rei ratio aliqua,
ab optimarum artium studiis & disciplina profecta,
a qua ego nullum confiteor aetatis meae tempus ab-
horruisse: earum rerum omnium vel in primis hic
A. Licinius fructum a me repetere prope suo iure de-
bet. Nam quoad longissime potest mens mea re-
spicere spatium praeteriti temporis, & pueritiae me-
moriā recordari ultimam, inde usque repetens,
hunc video mihi principem & ad suscipiendam, &
ad ingrediendam rationem horum studiorum exti-
tisse. Quod si haec vox huius hortatu praecepsit-
que conformata nonnullis aliquando saluti fuit; a
quo

quo id accepimus, quo ceteris opitulari, & alios seruare possemus, huic profecto ipsi, quantum est situm in nobis & opem & salutem ferre debemus. Ac ne quis a nobis hoc ita dici forte miretur, quod alia quaedam in hoc facultas sit ingenii, neque haec dicendi ratio aut disciplina: ne nos quidem huic cuncti studio penitus vñquam dediti fuimus. Et enim omnes artes, quae ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, & quasi cognatione quadam inter se continentur.

II. Sed ne cui vestrum mirum esse videatur, me in quaestione legitima, & in iudicio publico, cum res agatur apud praetorem populi Romani lectissimum virum, & apud seuerissimos iudices, tanto conuentu hominum ac frequentia, hoc vti genere dicendi, quod non modo a consuetudine iudiciorum, verum etiam a forensi sermone abhorreat: quaeſo a vobis, vt in hac cauſa mihi detis hanc veniam, accommodatam huic reo, vobis, quemadmodum spero, non molestam, vt me pro summo poeta atque eruditissimo homine dicentem, hoc concursu hominum litteratissimorum, hac vestra humilitate, hoc denique praetore exercente iudicium, patiamini de studiis humanitatis ac litterarum paulo loqui liberius: & in eiusmodi persona, quae propter otium ac studium minime in iudiciis periculisque tractata est, vti prope nouo quodam & inusitato genere dicendi. Quod si mihi a vobis tribui concedique sentiam, perficiam profecto, vt hunc A. Liciniū non modo non segregandū, cum sit ci-

vis,

vis, a numero ciuum; verum etiam si non esset,
putetis adsciscendum fuisse.

III. Nam vt primum ex pueris excessit Archias,
atque ab iis artibus, quibus aetas puerilis
ad humanitatem informari solet, se ad scribendi stu-
diū contulit: primum Antiochiae (nam ibi natus
est, loco nobili, celebri quondam vrbe, & copiosa,
atque eruditissimis hominibus liberalissimisque stu-
diis adfluenti) celeriter antecellere omnibus ingenii
gloria contigit. Post in ceteris Asiae partibus, cun-
cta que Graeciae, sic eius aduentus celebrabatur, vt
famam ingenii exspectatio hominis, exspectationem
ipsius aduentus admiratioque superaret. Erat Ita-
lia tunc plena Graecarum artium ac disciplinarum:
studiaque haec & in Latio vehementius tum cole-
bantur, quam nunc iisdem in oppidis: & hic Romae
propter tranquillitatem reipublicae non negligeban-
tur. Itaque hunc & Tarentini, & Rhegini, & Nea-
politani ciuitate ceterisque praemiis donarunt, &
omnes, qui aliquid de ingeniis poterant iudicare,
cognitione atque hospitio dignum existinarunt.
Hac tanta celebritate famae, cum esset iam absenti-
bus notus, Romanū venit Mario consule & Catulo,
naetus est primum consules eos, quorum alter res ad
scribendum maximas, alter cum res gestas, tum et-
iam studium atque aures adhibere posset. Statim
Luculli, cum praetextatus etiam tum Archias esset,
eum domum suam receperunt. Sed etiam hoc non
solum ingenii ac litterarum, verum etiam naturae
atque virtutis caussa, vt domus, quae huius adolescen-
tiae

*Thema
narratio
quædam*

tiae prima fuerit, eadem esset familiarissima senectuti. Erat temporibus illis iucundus Q. Metello illi Numidico, & eius Pio filio: audiebatur a M. Aemilio: viuebat cum Q. Catulo, & patre & filio: a L. Crasso colebatur: Luculos vero, & Drusum, & Octauios, & Catonem, & totam Hortensiorum domum deuinctam consuetudine cum teneret, adficiebatur summo honore, quod eum non solum colebant, qui aliquid percipere atque audire studebant, verum etiam, si qui forte simulabant.

IV. Interim satis longo interuallo, cum esset cum L. Lucullo in Ciliciam profectus, & cum ex ea prouincia cum eodem Lucullo decederet, venit Heracleam. Quae cum esset ciuitas aequissimo iure ac foedere, adscribi se in eam ciuitatem ~~vixit~~ luit: idque cum ipse per se dignus putaretur: tum auctoritate & gratia Luculli ab Heracliensibus impetravit. Data est ciuitas Silani lege & Carbonis, SI QVI FOEDERATIS CIVITATIBVS ADSCRIPTI FVISSENT, SI TVM, CVM LEX FEREBATVR, IN ITALIA DOMICILIVM HABVISSENT, ET SI SEXAGINVA DIEBVS APVD PRAETOREM ESSENT PROFESSI. Cum hic domicilium Romae multos iam annos haberet, professus est apud praetorem Q. Metellum familiarissimum suum. Si nihil aliud, nisi de ciuitate ac lege dicimus, nihil dico amplius; causa dicta est. Quid enim horum infirmari, Gracchi, potest? Heracleaene esse tum adscriptum negabis? adest vir summa auctoritate, & religione, & fide L. Lucullus, qui

qui se non opinari, sed scire: non audiuisse, sed
vidisse; non interfuisse, sed egisse dicit. Ad sunt
Heraclienenses legati, nobilissimi homines: huius
iudicij cauſa cum mandatis & cum publico testi-
monio venerunt, hunc adscriptum Heraclensem
dicunt. Hic tu tabulas desideras Heraclensium
publicas, quas Italico bello, incenso tabulario, in-
teriisse scimus omnes. Est ridiculum ad ea, quae
habemus, nihil dicere; quaerere, quae habere non
possimus: & de hominum memoria tacere: littera-
rum memoriam flagitare: & cum habeas amplif-
fimi viri religionem, integerrimi municipii iusu-
randum fidemque, ea, quae deprauari nullo modo
possunt, repudiare? tabulas, quas idem dicis solere
corrumpi, desiderare. At domicilium Romae non
habuit: is, qui tot annis ante ciuitatem datem fe-
dem omnium rerum ac fortunarum suarum Romae
collocauit. At non est professus. Immo vero iis
tabulis professus, quae solae ex illa professione, col-
legioque praetorum, obtinent publicarum tabula-
rum auctoritatem.

V. Nam cum Appii tabulae negligentius asser-
vatae dicerentur: Gabini, quamdiu in-
columis fuit, leuitas, post damnationem calamitas,
omnem tabularum fidem resignasset, Metellus ho-
mo sanctissimus modestissimusque omnium, tanta
diligentia fuit, ut ad L. Lentulum praetorem & ad in-
dices venerit, & vnius nominis litura se commotum
esse dixerit. His igitur tabulis nullam lituram in
nomen A. Licinii videtis. Quae cum ita sint, quid
est,

est, quod de eius ciuitate dubitetis? praeſertim cum aliis quoque in ciuitatibus fuerit adscriptus. Etenim cum mediocribus multis, & aut nulla, aut humili aliqua arte praeditis gratuito ciuitatem in Graecia homines impertiebantur; Reginos, credo, aut Locrenses, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod scenicis artificibus largiri solebant, id huic summa ingenii praedito gloria noluiffe? Quid? cum ceteri non modo post ciuitatem datam, sed etiam post legem Papiam, aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepserint, hic, qui nec vtitur quidem illis, in quibus est scriptus, quod semper se Heraclensem esse voluit, reiicitur? Census nostros requiris scilicet. Est enim obscurum, proximis censoribus, hunc cum clarissimo imperatore L. Lucullo apud exercitum fuisse: superioribus, cum eodem quaestore fuisse in Asia: primis Iulio & Crasso, nullam populi partem esse censam. Sed quoniam census non ius ciuitatis confirmat, ac tantummodo indicat, eum, qui sit census, ita se iam tunc gessisse pro ciue: iis temporibus, quae tu criminaris, ne ipsis quidem iudicio eum in ciuum Romanorum iure esse versatum, & testamentum saepe fecit nostris legibus, & adiit haereditates ciuum Romanorum & in beneficiis ad aerarium delatuſt a L. Lucullo praetore, & consule.

VI. Quaere argumenta, si qua potes: nunquam enim hic neque suo, neque amicorum iudicio reuinetur. Quaeres a nobis, Gracche, cur tantopere hoc homine delectemur? quia suppeditat nobis,

nobis, vbi & animus ex hoc forensi strepitu reficiatur, & aures conuicio defessae conquiescant. An tu existimas, aut suppetere nobis posse, quod quotidie dicamus in tanta varietate rerum, nisi animos nostros doctrina excolamus; aut ferre animos tantam posse contentionem, nisi eos doctrina eadem relaxemus? Ego vero fateor, me his studiis esse redditum: ceteros pudeat, si qui ita se litteris abdiderunt, vt nihil possint ex his neque ad communem afferre fructum, neque in adspectum lucemque proferre. Me autem quid pudeat? qui tot annos ita viuo, iudices, vt ab nullius me unquam tempore aut commodo, aut otium meum abstraxerit, aut voluptas auocarit, aut denique somnus retardarit. Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi iure succenscat, si quantum ceteris ad suas res obeundas, quantum ad festos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, & ad ipsam requiem animi & corporis, conceditur temporum, quantum alii tribuunt tempestiuis conuiuiis, quantum denique aleae, quantum pilae, tantum mihi egomet ad haec studia recolenda sumfero? Atque hoc adeo mihi concedendum est magis, quod ex his studiis haec quoque censetur oratio & facultas: quae quancunque in me, nunquam amicorum periculis defuit. Quae si cui leuior videtur, illa quidem certe, quae summa sunt, ex quo fonte hauriam, sentio. Nam nisi multorum praeceptis, multisque litteris mihi ab adolescentia suasissim, nihil esse in vita magnopere expetendum, nisi laudem atque honestatem,

stateim, in ea autem persequenda omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis, atque exsilio, parvi esse ducenda: nunquam me pro salute vestra in tot ac tantas dimicationes, atque in hos profugorum hominum quotidianos impetus obiecsem. Sed pleni omnes sunt libri: plenae sapientum voces, plena exemplorum vetustas: quae iacent in tenebris omnia, nisi litterarum lumen accederet. Quam multas nobis imagines, non solum ad intuendum, verum etiam ad imitandum, fortissimorum virorum expressas, scriptores & Graeci & Latini reliquerunt? quas ego mihi semper in administranda republica proponens, animum & mentem meam ipsa cogitatione hominum excellentium conformabam.

VII. Quaeret quispiam, quid? illi ipsi summi viri, quorum virtutes litteris proditae sunt, istane doctrina, quam tu laudibus effers, erudit fuerunt? difficile est hoc de omnibus confirmare, sed tamen est certum, quid respondeam. Ego multos homines excellenti animo ac virtute fuisse, & sine doctrina, naturae ipsius habitu prope diuino, per seipso & moderatos, & graues existuisse fateor: etiam illud adiungo, saepius ad laudem atque virtutem naturam sine doctrina, quam sine natura valuisse doctrinam. Atque idem ego contendo, cum ad naturam eximiam atque illustrem accesserit ratio quedam conformatioque doctrinae, tum illud, nescio quid, praeclarum ac singulare solere existere. Ex hoc esse hunc numero, quem patres nostri videbunt,

runt, diuinum hominem Africanum, ex hoc C. Laelium, L. Furium, moderatissimos homines & continentissimos, ex hoc fortissimum virum, & illis temporibus doctissimum, M. Catonem illum senem: qui profecto, si nihil ad percipiendam colendamque virtutem litteris adiuuarentur, nunquam se ad earum studium contulissent. Quod si non hic tantus fructus ostenderetur, & si ex his studiis delectatio sola peteretur, tamen, vt opinor, hanc animi aduersione, humanissimam ac liberalissimam iudicaretis. Nam ceterae neque temporum sunt, neque aetatum omnium, neque locorum: haec studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, aduersis perfugium ac solatium praebent: delectant domi, non impediunt foris: pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur. Quod si ipsi haec neque attingere, neque sensu nostro gustare possemus, tamen ea mirari deberemus, etiam cum in aliis videremus.

VIII. Quis nostrum tam animo agresti ac duro fuit, vt Roscii morte nuper non commoveretur? qui cum esset senex mortuus, tamen propter excellentem artem ac venustatem, videbatur omnino mori non debuisse. Ergo ille corporis motu tantum amorem sibi conciliarat a nobis omnibus: nos animorum incredibiles motus, celeritatemque ingeniorum negligemus? Quoties ego hunc Archiam vidi, iudices, (vtar enim vestra benignitate, quoniam me in hoc nouo genere dicendi tam diligenter attenditis) quoties ego hunc vidi, cum lit-

litteram scripsisset nullam, magnum numerum optimorum versuum de his ipsis rebus, quae tum agerentur, dicere ex tempore? quoties reuocatum eandem rem dicere commutatis verbis atque sententiis? quae vero accurate, cogitateque scripsisset, ea sic vidi probari, ut ad veterum scriptorum laudem peruenirent. Hunc non ego diligam? non admirer? non omni ratione defendendum putem? At qui sic a suminis hominibus, eruditissimisque acceperimus, ceterarum rerum studia & doctrina, & praeceptis, & arte constare, poetam natura ipsa valere, & mentis viribus excitari, & quasi diuino quodam spiritu inflari. Quare suo iure noster illi Ennius sanctos appellat poetas, quod quasi deorum aliquo dono atque munere commendati nobis esse videantur. Sit igitur, iudices, sanctum apud vos humanissimos homines hoc poetae nomen, quod nulla vnguam barbaria violavit. Saxe & solitudines vocis respondent, bestiae saepe immanes cantu flectuntur, atque consistunt: nos instituti rebus optimis non poetarum voce moueamur? Homerum Colophonii ciuem esse dicunt suum, Chii suum vindicant, Salaminii repetunt, Smyrnaei vero suum esse confirmant, itaque etiam delubrum eius in oppido dedicauerunt: permulti alii praeterea pugnant inter se atque contendunt.

IX. Ergo illi alienum, quia poeta fuit, post mortem etiam expertunt: nos hunc vivum, qui & voluntate, & legibus noster est, repudiabimus? praesertim, cum omne olim studium, atque

atque omne ingenium contulerit Archias ad populi Romani gloriam laudemque celebrandam. Nam & Cimbricas res adolescentis attigit, & ipsi illi C. Mario, qui durior ad haec studia videbatur, iucundus fuit. Neque enim quisquam est tam auersus a Misis, qui non mandari versibus aeternum suorum laborum facile paeconium patiatur. Themistoclem illum summum Athenis virum dixisse aiunt, cum ex eo quaereretur, quod acroama, aut cuius vocem libentissime audiret: Eius, a quo sua virtus optime praedicaretur. Itaque ille Marius item eximie L. Plotium dilexit, cuius ingenio putabat ea, quae gesserat, posse celebrari. Mithridaticum vero bellum magnum atque difficile, & in multa varietate terra marique versatum, totum ab hoc expressum est: qui libri non modo L. Lucullum fortissimum & clarissimum virum, verum etiam populi Romani nomen illustrant. Populus enim Romanus apernit, Lucullo imperante, Pontum, & regiis quondam opibus, & ipsa natura regionis vallatum; populi Romani exercitus eodem duce, non maxima manu, innumerabiles Armeniorum copias fudit; populi Romani laus est, vrbe amicissimam Cyzicenorum eiusdem consilio ex omni impetu regio, ac totius belli ore ac faucibus ereptam esse atque feruat: nostra semper feretur & praedicabitur, L. Lucullo dimicante, cum interfectis ducibus depresso hostium classis, & incredibilis apud Tenedum pugna illa naualis: nostra sunt tropaea, nostra monimenta, nostri triumphi. Quare quorum ingenii haec

Orat. Cic. Sel.

H

ferun-

feruntur, ab iis populi Romani fama celebratur. Carus fuit Africano superiori noster Ennius: itaque etiam in sepulcro Scipionum putatur is esse constitutus e marmore. At iis laudibus certe non solum ipsi, qui laudantur, sed etiam populi Romani nomen ornatur.

X. In caelum huius proauus Cato tollitur: magnus honos populi Romani rebus adiungitur: omnes denique illi Maximi, Marcelli, Fulvii non sine coimmuni omnium nostrum laude decorentur. Ergo illum, qui haec fecerat, Rudium hominem maiores nostri in ciuitatem receperunt: nos hunc Heraclensem, multis ciuitatibus expetitum, in hac autem legibus constitutum, de nostra ciuite te eiicieimus? Nam si quis minorem gloriae fructum putat ex Graecis versibus percipi, quam ex Latinis, vehementer errat: propterea quod Graeca leguntur in omnibus fere gentibus, Latina suis finibus, exiguis sane, continentur. Quare, si res hae, quas gessimus, orbis terrae regionibus definiuntur: cuperemus, quo minus manuum nostrarum tela peruerent, eodem gloriam famamque penetrare: quod cum ipsis populis, de quorum rebus scribitur, haec ampla sunt, tum iis certe, qui de vita gloriae causa dimicant, hoc maximum & periculorum initamentum est, & laborum. Quam multos scriptores rerum suarum magnus ille Alexander secum habuisse dicitur? Atque is tamen, cum in Sigeo ad Achillis tumulum adstitisset: O fortunate, inquit, adolescens, qui tuas virtutis Homerum paeconem inius-

inuenieris. Et vere. Nam nisi Ilias illa exstisset, idem tumulus, qui corpus eius contexerat, nomen etiam obruisset. Quid? noster hic Magnus, qui cum virtute fortunam adaequauit; nonne Theophanem Mitylenaeum, scriptorem rerum suarum, in concione militum ciuitate donauit, & nostri illi fortis viri, sed rustici & milites, dulcedine quadam gloriae commoti, quasi participes eiusdem laudis, magno illud clamore approbauerunt? Itaque, credo, si ciuiis Romanus Archias legibus non esset, ut ab aliquo imperatore ciuitate donaretur, perficere non potuit. Sylla cum Hispanos & Gallos donaret, credo, hunc petentem repudiasset: quem nos in concione vidimus, cum ei libellum (malus) poeta de populo subiecisset, quod epigramma in eum fecisset tantummodo alternis versibus longiusculis; statim ex iis rebus, quas tunc vendebat, iubere ei praemium tribui sub ea conditione, ne quid postea scriberet. Qui sedulitatem mali poetae duxerit aliquo tamen praemio dignam, huius ingenium & virtutem in scribendo, & copiam non expetisset? Quid? a Q. Metello Pio familiarissimo suo, qui ciuitate multos donauit, neque per se, neque per Luculos impetrauisset? qui praesertim usque eo de suis rebus scribi cuperet, ut etiam Cordubae natis poetis, pingue quiddam sonantibus atque peregrinum, tamen aures suas dederet.

XI. Neque enim est hoc dissimulandum, quod obscurari non potest, sed prae nobis ferendum: trahimur omnes laudis studio, & optimus

H a quis

quisque maxime gloria ducitur. Ili ipsi philosophi, etiam in illis libellis, quos de contemnenda gloria scribunt, nomen suum inscribunt: in eo ipso, in quo praedicationem nobilitatemque despiciunt, praedicari de se ac nominari volunt. Decimus quidem Brutus, summus ille vir & imperator, Attium amicissimi sui carminibus templorum ac monumentorum aditus exornauit suorum. Iam vero ille, qui cum Aetolis, Ennio comite, bellauit Fuluius, non dubitauit Martis manubias Musis consecrare. Quare, in qua vrbe imperatores prope armati poëtarum nomen, & Musarum delubra coluerunt, in ea non debent togati iudices a Musarum honore, & a poëtarum salute abhorrere. Atque ut id libentius faciat, iam me vobis, iudices, indicabo, & de meo quodam amore gloriae nimis acri fortasse, verumtamen honesto, vobis confitebor. Nam quas res nos in consulatu nostro vobiscum simul pro salute huius urbis atque imperii, & pro vita ciuium, proque vniuersa republica gessimus, attigit hic versibus, atque inchoauit. Quibus auditis, quod mihi magnares & iucunda visa est, hunc ad perficiendum horatus sum. Nullam enim virtus aliam mercedem laborum periculorumque desiderat praeter hanc laudis & gloriae: qua quidem detracta, iudices, quid est, quod in hoc tam exiguo vitae curriculo, & tam breui, tantis nos in laboribus exerceamus? certe si nihil animus praesentiret in posterum, & si quibus regionibus vitae spatium circumscriptum est, eisdem oinnes cogitationes terminaret suas, nec tantis

se

se laboribus frangeret, neque tot curis, vigiliisque
angeretur, neque toties de vita ipsa dimicaret.
Nunc insidet quaedam in optimo quoque virtus,
quae noctes & dies animum gloriae stimulis conci-
tat atque admonet, non cum vitae tempore esse di-
mittendam commemorationem nominis nostri, sed
cum omni posteritate adaequandam.

XII. An vero tam parui animi videamur esse
omnes, qui in republica atque in his
vitae periculis laboribusque versamur, ut cum usque
ad extrellum spatum, nullum tranquillum atque
otiosum spiritum duxerimus, nobiscum simul mo-
ritura omnia arbitremur? An cum statuas & ima-
gines, non animorum simulacra, sed corporum, stu-
diose multi summi homines reliquerunt; consilio-
rum relinquere ac virtutum nostrarum effigiem non-
ne multo malle debemus, summis ingenii expre-
sam & politam? Ego vero omnia, quae gerebam,
iam tum in gerendo spargere me, ac dissemicare ar-
bitraber in orbis terrae memoriam sempiternam.
Haec vero siue a meo sensu post mortem abfutura est,
siue, ut sapientissimi homines putauerunt, ad ali-
quam animi mei partem pertinebit: nunc quidem
certe cogitatione quadam speque delector. Quare,
conseruate, iudices, hominem pudore eo, quem
amicorum studiis videtis comprobari, tum digni-
tate, tum etiam venustate: ingenio autem tanto,
quantum id conuenit existinari, quod summorum
hominum ingenii expetitum esse videatis: caussa
vero eiusmodi, quae beneficio legis, auctoritate

municipii, testimonio Luculli, Metelli tabulis com-
probetur. Quae cum ita sint, petimus a vobis, iu-
dices, si qua non humana, verum etiam diuina in
tantis negotiis commendatio debet esse, ut eum, qui
vos, qui vestros imperatores, qui populi Romani
res gestas semper ornauit, qui etiam his recentibus
nostris vestrisque domesticis periculis aeternum se
testimonium laudum daturum esse profitetur, isque
est eo numero, qui semper apud omnes sancti sunt
habiti atque dicti; sic in vestram accipiatis fidem,
ut humanitate vestra leuatus potius, quam acerbita-
te violatus esse videatur. Quae de causa pro mea
confuetudine breuiter simpliciterque dixi, iudices,
ea confido probata esse omnibus: quae non fori, ne-
que iudicali consuetudine & de hominis ingenio,
& communiter de ipsius studio locutus sum, ea, iu-
dices, a vobis spero esse in bonam partem accepta:
ab eo, qui iudicium exercet, certe scio.

ORATIO AD QVIRITES POST REDITVM.

QVOD precatus ab Ioue optimo maximo ce-
terisque diis immortalibus sum, Quirites,
eo tempore, cum me, fortunas meas, pro
vestra

vestra incolumitate, otio, concordiaque deuoui, vt
 si meas rationes vñquam vestrae saluti anteposuis-
 sem, sempiternam poenam sustinerem nra voluntate
 suscepsem: sin & ea, quae ante gesseram; con-
 seruanda ciuitatis caussa gessissem, & illam misera-
 ram profectionem vestrae salutis gratia suscepissim,
 vt quod odium scelerati homines, & audaces in
 tempublicam & in omnes bonos conceptum iamdiu
 continerent, in me vno potius, quam in optimo
 quoque, & in vniuersa republica deficeret: hoc si
 animo in vos liberosque vestros fuisset, vt aliquando
 vos patres conscriptos, Italiamque vniuersam,
 memoria mei, misericordia, desideriumque tene-
 ret: eius deuotionis me esse conuictum iudicio
 deorum immortalium, testimonio senatus, consen-
 fus Italiae, confessione inimicorum, beneficio diu-
 no immortalique vestro, maxime laetor, Quirites.
 Etsi homini nihil est magis optandum, quam prospe-
 ra, aequabilis, perpetuaque fortuna, secundo vitae
 sine vlla offensione cursu: tamen si mihi tranquilla
 & placata omnia fuissent, incredibili quadam &
 paene diuina, qua nunc vestro beneficio fruor,
 laetitiae voluptate caruisse. Quid dulcius homi-
 num generi a natura datum est, quam sui cuique
 liberi? mihi vero & propter indulgentiam meam,
 & propter excellens eorum ingenium, vita sunt mea
 cariores: tamen non tanta voluptate erant suscepti,
 quanta nunc sunt restituti. Nihil cuiquam fuit vñ-
 quam iucundius, quam mihi meus frater; non tam
 id sentiebam, cum fruebar, quam tunc, cum care-

bam, & posteaquam vos me illi, & mihi eum reddistis. Res familiaris sua quemque delectat: reliquae meae fortunae recuperatae plus mihi nunc voluptatis adferunt, quam tunc incolumentes adferabant. Amicitiae, consuetudines, vicinitates, clientelae, ludi denique, & dies festi, quid haberent voluptatis, carendo magis intellexi, quam fruendo. Iam vero bonos, dignitas, locus, ordo, beneficia vestra, quanquam mihi semper clarissima visa sunt, tamen ea nunc renouata illustriora videntur, quam si obscurata non essent. Ipsa autem patria, di immortales, dici vix potest, quid caritatis quid voluptatis habet! quae species Italiae! quae celebritas oppidorum! quae forma regionum! qui agri! quae fruges! quae pulchritudo virbis! quae humanitas ciuium! quae reipublicae dignitas! quae vestra maiestas! quibus ego omnibus antea rebus sic fruebar, ut nemo magis. Sed tanquam bona valetudo iucundior est eis, qui ex graui morbo recreati sunt, quam qui nunquam aegro corpore fuerunt: sic ea omnia desiderata magis, quam assidue percepta, delectant.

II. Quorsum igitur haec dispergo? quorsum? ut intelligere possitis, neminem vñquam tantum eloquentia fuisse, neque tam diuino atque incredibili genere dicendi, qui vestrorum magnitudinem multitudinemque beneficiorum, quae in me, fratremque meum, liberosque nostros contulisti, non modo augere, aut ornare oratione, sed enumerare, aut consequi possit. A parentibus, id quod necesse erat,

erat, paruuſ ſum procreatus: a vobis natus ſum consularis. Illi mihi fratrem, incognitum, qualis futurus eſſet, dederunt: vos ſpectatum & incredibili pietate cognitum reddidifit. Reimpublcam illis accepi temporibus eam, quae paene amifla eſt: a vobis iam recuperai, quam aliquando omnes vnius opera ſeruatam iudicauerunt. Dii immortales mihi liberos dederunt: vos reddidifit, multa praeterea a diis immortalibus optata consecuti fuimus: niſi vefra voluntas fuifet, omnibus diuinis muneribus caruifsemus. Veftos denique honores, quos eramus gradatim ſingulos aſſecuti, nunc a vobis vniuersos habemus: vt quantum antea parentibus, quantum diis immortalibus, quantum vobis met ipsiſ: tantum hoc tempore, vniuerso cuncto populo Romano debeamus. Nam cum in ipſo beneficio veftro tanta magnitudo eſt, vt eam complecti oratione non poſſim: tum in ſtudiis veftris tanta animorum declarata eſt voluntas, vt non ſolum calamitatem mihi detraxiſſe, ſed etiam dignitatem auxiſſe videamini.

III. Non enim pro meo reditu, vt pro P. Popillii, nobiliffimi hominis, adoleſcentes filii, & multi praeterea cognati atque affines deprecati ſunt: non, vt pro Q. Metello, clariffimo viro, iam ſpectata aetate filius: non L. Dalmaticus consularis, ſumma auctoritate vir, non C. Metellus censorius, non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos, qui tum conſulatum petebat, non fororum filii Luculli, Seruillii, Scipiones. Permulti enim tum Metelli, aut Metel-

lorum liberi, pro Q. Metelli reditu vobis ac patribus
vestris supplicauerunt. Quod si ipsius summa di-
gnitas, maximaque res gestae non satis valerent, ta-
men filii pietas, propinquorum preces, adolescen-
tium squalor, maiorum natu lacrymae populum Ro-
manum mouere potuerunt. Nam C. Marii, qui
post illos veteres clarissimos consulares, vestra pa-
trumque memoria, terrius ante me consularis, subiit
indignissimam fortunam praestantissima sua gloria,
disimilis fuit ratio. Non enim ille deprecatione
rediit, sed in discessu ciuium exercitu se armisque re-
vocauit. Me autem nudum a propinquis, nulla co-
gnatione munitum, nullo armorum ac tumultus
metu, C. Pisonis, generi mei, diuina quaedam & in-
audita auctoritas atque virtus, fratriisque mei miser-
riimi atque optimi quotidianae lacrymae, sordesque
lugubres a vobis deprecatae sunt. Frater erat unus,
qui suo squalore vestros oculos inflechteret: qui suo
fletu desiderium mei, memoriamque renouaret: qui
statuerat, Quirites, si vos me sibi non reddidissetis,
eandem subire fortunam: & tanto in me amore ex-
stithit, ut negaret fas esse non modo domicilio, sed ne
sepulcro quidem se a me esse seiunctum. Pro me
praesente senatus, hominumque praeterea viginti
millia vestem mutauerunt: pro eodem me absente
vnus squalorem sordesque vidistis. Unus hic, qui
domi, qui in foro possit esse mihi pietate filius, inuen-
tus est beneficio parens, amore idem, qui semper fuit
frater. Nam coniugis miserae squalor & luetus at-
que optimae filiae moeror assiduus, filiique parui
de-

desiderium mei lacrymaeque pueriles, aut itineribus necessariis, aut magnam partem tectis ac tenebris continebantur.

IV. Quare hoc maius est vestrum in nos promeritum, quod non multitudini propinquorum, sed nobis metipis nos reddidistis. Sed quemadmodum propinqui, quos ego parare non potui, mihi ad deprecandum calamitatem meam non adfuerunt: sic, illud quod mea virtus praestare debuit, adiutores, auctores, hortatoresque ad me restituendum ita multi fuerunt, ut longe superiores omnes hac dignitate copiaque superarem. Nunquam de P. Popillio, clarissimo atque fortissimo viro, nunquam de Q. Metello, nobilissimo & constantissimo ciue, nunquam de C. Mario custode ciuitatis atque imperii vestri, in senatu mentio facta est. Tribunitiis superiores illi rogationibus nulla auctoritate senatus sunt restituti: Marius vero non modo non a senatu, sed etiam oppresso senatu est restitutus: nec rerum gestarum memoria in reditu C. Marii, sed exercitus, atque arma valuerunt. At de me, ut valeret, semper senatus flagitauit, ut aliquando perficeretur, cum priuum licuit, frequentia atque auctoritate perfecit. Nullus in eorum reditu motus municipiorum & coloniarum factus est; at me in patriam ter suis decretis Italia cuncta reuocauit. Illi inimicis interfectis, magna ciuium caede facta reducti sunt: ego iis, a quibus electus sum, provincias obtinentibus, inimico hoc optimo viro & mitissimo, altero consule referente reductus sum: cum is

inimicus, qui ad meam perniciem vocem suam communibus hostibus praebuisset, spiritu duntaxat viueret, re quidem infra omnes mortuos amandatus esset.

V. Nunquam de P. Popillio L. Opimius, fortissimus consul, nunquam de Q. Metello non modo C. Marius, qui erat inimicus, sed ne is quidem, qui fecutus est, M. Antonius, homo eloquentissimus, cum A. Albino collega senatum aut populum est cohortatus. At pro me superiores consules semper, ut referrent, efflagitati sunt: sed veriti sunt, ne gratiae causia facere viderentur, quod alter mihi adhuc erat, alterius caussam capitum receperam: qui prouinciarum foedere irretiti, totum illum annum querelas senatus, luctum honorum, Italiae gemitum pertulerunt. Kalendis vero Ianuar. posteaquam orba res publica consulis fidem tanquam legitimi tutoris implorauit, P. Lentulus consul, parens, deus, salus nostrae vitae, fortunae, memoriae, nominis, simul ac de solenni religione retulit, nihil humanarum rerum sibi prius, quam de me agendum iudicauit. Atque eo die confecta res esset, nisi is tribunus pl. quem ego maximis beneficiis quaestorem consul ornaueram, cum & cunctus ordo, & multi eum summi viri orarent, & Cn. Oppius sacer, optimus vir, ad pedes eius flens iaceret, noctem sibi ad deliberandum postulasset: quae deliberatio non in reddenda, quemadmodum nonnulli arbitrabantur, sed, ut patet factum est, in augenda mercede consumta est. Postea res acta est in senatu alia nulla, cum variis rationi-

tionibus impediretur, & voluntate tamen perfecta
 senatus causa ad vos mense Ian. deferebatur. Hic
 tantum interfuit inter me, & inimicos meos. Ego,
 cum homines in tribunali Aurelio palam conscribi
 centuriarique vidisem: cum intelligerem, veteres
 ad spem caedis, Catilinae copias esse reuocatas: cum
 yiderem, ex ea parte homines, cuius partis nos vel
 principes numerabamus, partim quod inuidarent,
 partim quod sibi timerent, aut proditores esse, aut
 desertores salutis meae: cum duo consules einti pa-
 ctione prouinciarum auctores se inimicis reipubli-
 cae tradidissent; cum egestatem, auaritiam, libidi-
 nes suas viderent expleri non posse, nisi me con-
 strictum domesticis hostibus dedissent: cum sena-
 tus, equitesque Romani flere pro me, ac mutata ve-
 ste vobis supplicare, edictis atque imperiis vetaren-
 tur: cum omnium prouinciarum pactiones, cum
 omnia cum omnibus foedera, reconciliationes gra-
 tiarum, sanguine meo sancirentur: cum omnes bo-
 ni non recusarent, quin vel pro me, vel mecum pe-
 rirent: armis decertare pro mea salute nolui, quod
 & vincere, & Vinci luctuosum reipublicae fore pu-
 taui. At inimici mei mense Ianuar. cum de me age-
 retur, corporibus ciuium trucidatis, flumine sanguis
 nis meum redditum intercludendum putauerunt.

VI. Itaque cum ego abfui, eam rempublicam
 habuistis, vtaeque me, atque illam restituendam
 putaretis. Ego autem in qua ciuitate nihil
 valeret senatus: omnia esset impunitas; nulla iudi-
 cia; vis & ferrum in foro versarentur; cum priuati

se parietum praesidio, non legum, tuerentur; tribuni plebis vobis inspectantibus vulnerarentur; ad magistratum domos cum ferro & facibus iretur, consulis fasces frangerentur, deorum immortalium templa incenderentur; reipublicam esse nullam putauit. Itaque neque republica exterminata mihi locum in hac vrbe esse duxi; nec, si illa restitueretur, dubitauit, quin me secum ipsa reduceret. An ego, cum mihi esset exploratissimum, P. Lentulum proximo anno consulem futurum, qui illis ipsis reipublicae periculosis temporibus aedilis curulis, me consule, omnium meorum consiliorum particeps, periculorumque socius fuisset; dubitarem, quin is me, consecutum consularibus vulneribus, consulari medicina ad salutem reduceret? Hoc duce, collega autem eius, clementissimo atque optimo viro, primo non aduersante, post etiam adiuuante, reliqui magistratus paene omnes fuerunt defensores salutis meae, ex quibus excellenti animo, virtute, auctoritate, praesidio, copiis, T. Annus & P. Sextius, praestanti in me benevolentia, & diuino studio extiterunt: eodemque P. Lentulo auctore, & pariter referente collega, frequentissimus senatus, uno dissidente, nullo intercedente, dignitatem meam, quibus potuit, verbis amplissimis ornauit: salutem vobis, municipiis, coloniisque omnibus commendauit. Ita me nudum a propinquis, nulla cognatione munitum, consules, praetores, tribuni plebis, senatus, Italia cuncta semper a vobis deprecata est: denique omnes, qui vestris maximis beneficiis honoribusque sunt ordinati,

nati, producti ad vos ab eodem, non solum ad me conseruandum vos cohortati sunt, sed etiam rerum mearum gestarum auctores, testes laudatoresque fuerunt.

VII. Quorum princeps ad cohortandos vos, & ad rogandos fuit Cn. Pompeius, vir omnium, qui sunt, fuerunt, erunt virtute, sapientia ac gloria princeps: qui mihi unus vni priuato amico eadem omnia dedit, quae vniuersae reipublicae salutem, otium, dignitatem: cuius oratio fuit, quemadmodum accepi, tripartita. Primum vos docuit, meis consiliis rempublicam esse seruatam, caussamque meam cum communi salute coniunxit, hortatusque est, ut auctoritatem senatus, statum ciuitatis, fortunas ciuis bene meriti defenderetis: tum in perorando posuit, vos rogari a senatu, rogari ab equitibus Romanis rogari ab Italia cuncta: Denique ipse ad extremum pro mea vos salute non rogarvit solum, verum etiam obsecravit. Huic ego homini, Quirites, tantum debo, quantum hominem homini debere vix fas est. Huius consilia, P. Lentuli sententiam, senatus auctoritatem vos fecuti, in eo me loco, in quo vestris beneficiis fueram, iisdem centuriis, quibus collocaratis, reposuistis. Eodem tempore audistis, eodem ex loco, suminos viros, ornatissimos atque amplissimos homines, principes ciuitatis, omnes consulares, omnes praetorios eadem dicere, ut omnium testimonio per me unum rempublicam conseruatain esse constaret. Itaque cum P. Seruilius, grauissimus vir & ornatissimus ciuis, dixisset, ope-

ra mea rempublicam incoluinem magistratibus deinceps traditam, dixerunt in eandem sententiam ceteri. Sed audistis eo tempore clarissimi viri non solum auctoritatem, sed etiam testimonium L. Gellici, qui, quia suam classem attentatam magno cum suo periculo paene sensit, dixit in concione vestra, si ego consul, cum fui, non fuisset, rempublicam funditus interituram fuisse.

VIII. En ego tot testimentiis, Quirites, hac auctoritate senatus, tanta consensione Italiae, tanto studio bonorum omnium, agente P. Lentulo, consentientibus ceteris magistratibus, deprecante Cn. Pompeio, omnibus hominibus fauentibus, diis denique immortalibus, frugum vbertate, copia, vtilitate, redditum meum comprobantibus, mihi, meis, reipublicae restitutus, tantum vobis, quantum facere possum, Quirites, pollicebor. Primum qua sanctissimi homines pietate erga deos immortales esse solent, eadem me erga populum Romanum semper fore; numenque vestrum aequem mihi graue & sanctum, ac deorum immortalium, in omni vita futurum: deinde, quoniam me in ciuitatem respublica ipsa reduxit, nullo me loco reipublicae defuturum. Quod si quis existimat, me aut voluntate esse mutata, aut debilitata virtute, aut animo fracto, vehementer errat. Mihi quod potuit vis, & iniuria, & scelerorum hominum furor detrahere; eripuit, abstulit, dissipauit: quod viro fortia domi non potest, id manet & permanebit. Vidi ego fortissimum virum, municipem meum, C. Marium,

quo-

quoniam nobis quasi aliqua fatali necessitate non solum cum his, qui haec delere voluissent, sed etiam cum fortuna belligerandum fuit: eum tamen vidi, cum esset summa senectute, non modo non infraicto animo propter magnitudinem calamitatis, sed confirmato atque renovato. Quem egomet dicere audiui, tum se fuisse miserum; cum careret patria, quam obsidione liberauisset; cum sua bona possideri ab inimicis, ac diripi audiret; cum adolescentem filium videret eiusdem socium calamitatis: cum, in paludibus demersus, concursu ac misericordia Minturnensium corpus ac vitam suam conseruasset; cum parua nauicula traiectus in Africam, quibus regna ipse dederat, ad eos ipsos supplexque venisset: recuperata vero sua dignitate, se non commissurum, ut cum ea, quae amiserat, sibi restituta essent, virtutem animi non haberet, quam nunquam perdidisset. Sed hoc inter me atque illum interest: quod ille, qua re plurimum potuit, ea ipsa re inimicos suos vltus est, armis: ego, quia consueui, vtar: quoniam illi arti in bello ac seditione locus est, huic in pace atque otio. Quanquam ille animo irato nihil nisi de inimicis vlciscendis agebat; ego de ipsis inimicis tantum, quantum mihi respublica permettet, cogitabo.

IX. Denique, Quirites, quoniam me quatuor omnino genera hominum violarunt, vnum eorum, qui odio reipublicae quod eam ipsis iniuritis conseruaram, mihi inimicissimi fuerunt: alterum, qui per simulationem amicitiae nefarie prodiderunt:

derunt: tertium, qui cum propter inertiam suam eadem adsequi non possent, inuiderunt laudi & dignitati meae: quartum, qui, cum custodes reipublicae esse debuerunt, salutem meam, statum ciuitatis, dignitatem eius imperii, quod erat penes ipsos, vendiderunt: si vlciscar facinorum singula, quemadmodum a quibusque sum prouocatus: malos ciues, rempublicam bene gerendo; perfidos amicos, nihil credendo, atque omnia cauendo; inuidos, virtuti & gloriae seruiendo; mercatores prouinciarum; reuocando domum, atque ab iis prouinciarum rationem repetendo. Quanquam mihi maiori curae est, quemadmodum quidem vobis, qui de meis optime meriti, gratiam referam, quam quemadmodum inimicorum iniurias crudelitatemque persequar. Etenim vlciscendae iniuriae facilior ratio est, quam beneficii remunerandi: propterea quod, superiorem esse contra improbos, minus est negotii, quam bonis exaequari: tum etiam ne tam necessarium quidem est male meritis, quam optime meritis, referre, quod debeas. Odium vel precibus mitigari potest, vel temporibus reipublicae communique utilitate deponi, vel difficultate vlciscendi teneri, vel vetustate sedari: bene meritos quin colas, nec exorari fas est, nec id reipublicae repetere ut cunque necesse est, neque est excusatio difficultatis, neque aequum est tempore & die memoriam beneficii definire. Postremo, qui in vlciscendo remissior fuit, mox aperte laudatur: at grauissime viruperetur, qui in tantis beneficiis, quanta vos in me

con-

contulisti, remunerandis est tardior: neque solum ingratus, quod ipsum graue est, verum etiam impius appelletur, necesse est. Atque in officio persoluendo dissimilis est ratio, & pecuniae debitae: propterea quod pecuniam qui retinet, non dissoluit: qui reddidit, non habet: gratiam, & qui retulit, habet: & qui habet, dissoluit.

X. Quapropter memoriam vestri beneficii co-
lam benevolentia sempiterna, non solum dum anima spixabo mea, sed etiam cum mortuo
monumenta vestri in me beneficij permanebunt.
In referenda autem gratia hoc vobis repromitto,
semperque praestabo, mihi neque in consiliis de re-
publica capiendis diligentiam, neque in periculis a
republica repulsandis animum, neque in sententia
simpliciter referenda fidem, neque in hominum vo-
luntatibus pro republica laedendis libertatem, nec
in preferendo labore industriam, nec in vestris com-
modis augendis gratam animi benevolentiam de-
futuram. Atque haec cura, Quirites, erit infixa
animo meo sempiterna, ut cum vobis, qui apud me
deorum immortalium vim & nūnen tenetis, tum
postoris vestris, cunctisque gentibus, dignissimus ea
ciuitate videar, quae suam dignitatem non
posse tenere se, nisi me recuperasset,
cunctis suffragiis iudicauit.

ORA-

ORATIO
PRO T. ANNIO MILONE.

ETSI vereor, iudices, ne turpe sit, pro fortissimo viro dicere incipientem, timere; minimeque deceat, cum T. Annus Milo ipse magis de reipublicae salute, quam de sua perturbatur, me ad eius caussam, parem animi magnitudinem afferre non posse: tamen haec noui iudicij noua forma terret oculos: qui quocunque inciderint, veterem confuetudinem fori, & pristinum morem iudiciorum requirunt. Non enim corona confessus vester cinctus est, ut solebat: non usitata frequentia stipati sumus. Nam illa praesidia, quae pro templis omnibus cernitis, etsi contra vim collocata sunt, non afferunt tamen oratori aliquid, ut in foro, & in iudicio, quanquam praesidiis salutaribus & necessariis septi sumus, tamen ne non timere quidem sine aliquo timore possimus. Quae si opposita Miloni putarem: cederem tempori, iudices, nec inter tantam vim armorum existimarem oratori locum esse. Sed me recreat & resicit Cn. Pompeii, sapientissimi & iustissimi viri, consilium: qui profecto nec iustitiae suae putaret esse, quem reum sententiis iudicium tradidisset, eundem telis militum dedere: nec sapientiae, temeritatem concitatae

mul-

multitudinis auctoritate publica armare. Quamobrem illa arma, centuriones, cohortes, non periculum nobis, sed praefidum denunciant; neque solum, ut quieto, sed etiam ut magno animo simus, hortantur; neque auxilium modo defensioni meae, verum etiam silentium pollicentur. Reliqua vero multitudo, quae quidem est ciuium, tota nostra est: neque eorum quisquam, quos vnde intuentes ex hoc ipso loco cernitis, vnde aliqua pars fori aspici potest, & huius exitum iudicij exspectantes, non cum virtuti Milonis fauet, tum de se, de liberis suis, de patria, de fortunis hodierno die decerari putat.

II. Vnum genus est aduersum infestumque nobis eorum, quos P. Clodii furor rapinis, & incendiis & omnibus exitiis publicis pavit; qui hesterna etiam concione incitatissunt, ut vobis vocè praeirent, quid iudicaretis, quorum clamor si quis forte fuerit, admonere vos debet, ut eum ciuem retineatis, qui semper genus illud hominum, clamoresque maximos pro vestra salute neglexit. Quamobrem adeste animis, iudices, & timorem, si quem habetis, deponite. Nam, si vñquam de bonis & fortibus viris: si vñquam de bene meritis ciuibus potestas vobis iudicandi fuit: si denique vñquam locus amplissimorum ordinum delectis viris datus est, vbi sua studia erga fortes & bonos ciues, quae vultu & verbis saepe significassent, re & sententiis declararent: hoc profecto tempore eam potestatem omnem vos habetis, ut statuatis, vtrum nos, qui
sem-

semper vestrae auctoritati dediti fuimus, semper miseri lugeamus: an diu vexati a perditissimis civibus, aliquando per vos, ac vestram fidem, virtutem, sapientiamque recreemur. Quid enim nobis duobus, iudices, laboriosius? quid magis sollicitum, magis exercitum dici aut fingi potest: qui spe amplissimorum praemiorum ad rempublicam adducti, metu crudelissimorum suppliciorum carere non possumus? Evidem ceteras tempestates & procellas in illis duntaxat fluctibus concionum semper putaui Miloni esse subeundas, quod semper pro bonis contra improbos fenserat: in iudicio vero, & in eo consilio, in quo ex cunctis ordinibus amplissimi viri iudicarent, nunquam existimau spem ullam esse habituros Milonis inimicos, ad eius non salutem modo extinguendam, sed etiam gloriam per tales viros infringendam. Quanquam in hac caussa, iudices, T. Annii tribunatu, rebusque omnibus pro salute reipublicae gestis, ad huius criminis defensionem non abutemur, nisi oculis videritis insidias Miloni a Clodio factas: nec deprecaturi sumus, vt crimen hoc nobis multa propter praeclera in rempublicam merita condonetis: nec postulaturi, vt, si mors P. Clodii salus vestra fuerit, idcirco eam virtuti Milonis potius, quam populi Romani felicitati assignetis. Sed si illius insidiae clariores hac luce fuerint, tum denique obsecrabo obtestaborque vos, iudices, si cetera amissimus, hoc saltem nobis vt relinquatur, ab inimicorum audacia telisque vitam vt impune liceat defendere.

III.

III. Sed, antequam ad eam orationem venio, quae est propria nostrae quaestionis, videntur ea esse refutanda, quae & in senatu ab inimicis saepe iactata sunt, & in concione ab improbis, & paulo ante ab accusatoribus: ut, omni terrore sublatto, rem plane, quae venit in iudicium, videre possitis. Negant intueri lucem esse fas ei, qui a se hominem occisum esse fateatur. In qua tandem vrbe hoc homines stultissimi disputant? nempe in ea, quae primum iudicium de capite vidit M. Horatii, fortissimi viri: qui, nondum libera ciuitate, tamen populi Romani comitiis liberatus est, cum sua manu sororem interfecitam esse fateretur. An est quisquam, qui hoc ignoret, cum de homine occiso quaeratur, aut negari solere omnino esse factum: aut recte ac iure factum esse defendi? Nisi vero existimatis, dementem P. Africanum fuisse, qui cum a C. Carbone, tribuno plebis in concione seditione interrogaretur, quid de Ti. Gracchi morte sentiret, respondit, iure caesum videri. Neque enim posset aut Ahala ille Seruilius, aut P. Nasica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut, me confule, senatus non nefarius haberi, si sceleratos ciues interfici nefas esset. Itaque hoc, iudices, non sine caussa etiam fictis fabulis doctissimi homines memoriae prodiderunt, eum, qui patris vlciscendi caussa matrem necauisset, variatis hominum sententiis, non solum humana, sed etiam deae sapientissimae sententia liberatum. Quod si duodecim tabulae nocturnum suum, quoquo modo? diurnum autem, si se telo
de-

defenderit, interfici impune voluerunt: quis est, qui, quoque modo quis imperfectus sit, punendum putet, cum videat aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipsis porrigi legibus?

IV. Atqui si tempus est ullum iure hominis necandi, quae multa sunt, certe illud est non modo iustum, verum etiam necessarium, cum vi vis illata defenditur. Pudicitiam cum eriperet militi tribunus militaris in exercitu C. Marii, propinquus eius imperatoris; imperfectus ab eo est, cui vim afferebat. Facere enim probus adolescens periculose, quam perpeti turpiter maluit, atque hunc ille vir summus, scelere solutum, periculo liberauit. Infidatori vero, & latroni, quae potest afferri iniusta nex? Quid comitatus nostri, quid gladii volunt? quos habere certe non liceret, si ut illis nullo pacto liceret. Est igitur haec, iudices, non scripta, sed nata lex: quam non didicimus, acceperimus, legimus: verum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus: ad quam non docti, sed facti: non instituti, sed imbuti sumus: ut, si vita nostra in alias insidias, si in vim, si in tela aut latronum, aut inimicorum incidisset: omnis honesta ratio esset expedienda salutis. Silent enim leges inter arma, nec se exspectari iubent, cum ei, qui exspectare velit, ante iniusta poena luenda sit, quam iusta repetenda. Et sic persapienter, & quodam modo tacite, dat ipsa lex potestatem defendendi: quae non modo hominem occidi, sed esse cum telo
hominis

hominis occidendi caussa vetat: ut cum caussa, non telum quereretur: qui sui defendendi caussa telo esset usus, non hominis occidendi caussa habuisse telum iudicaretur. Quapropter hoc maneat in caussa, iudices. Non enim dubito, quin probatus sim vobis defensionem meam, si id memineritis, quod obliuisci non potestis, insidiatorem iure interfici posse.

V. Sequitur illud, quod a Milonis inimicis saepissime dicitur, CAEDEM, in qua P. Clodius occisus est, senatum iudicasse, CONTRA REPVBLICAM ESSE FACTAM. Illam vero senatus non sententiis suis solum, sed etiam studiis comprobauit. Quoties enim est illa caussa a nobis acta in senatu? quibus adsensionibus vniuersi ordinis? quam nec tacitis, nec occultis? Quando enim frequentissimo senatu quatuor, ad summum quinque sunt inuenti, qui Milonis caussam non probarent? declarant huius ambusti tribuni plebis illae intermortuae conciones, quibus quotidie meam potentiam inuidiose criminabatur, cum diceret, senatum non quod sentiret, sed quod ego vellem, decernere. Quae quidem si potentia est appellanda potius, quam propter magna in rempublicam merita mediocris in bonis caussis auctoritas, aut propter officios labores meos nonnulla apud bonos gratia: appetetur ita sane, dummodo ea nos vtamur pro salute bonorum contra amentiam perditorum. Hanc vero quaestionem, et si non est iniqua, nunquam tamen senatus constituendam putauit. Erant enim leges,

Orat. Cic. Sel.

I

erant

erant quaestiones vel de caede, vel de vi: nec tantum moerorem ac luctum senatui mors P. Clodii adferebat, vt noua quaestio constitueretur. Cuius enim opera senatui, de illo incesto stupro iudicium decernendi potestas esset erupta: de eius interitu quis potest credere senatum iudicium nouum constituendum putasse? Cur igitur incendium curiae, oppugnationem aedium M. Lepidi, caedem hanc ipsam, contra rempublicam senatus factam esse decreuit? quia nulla vis vnam est in libera ciuitate suscepta inter ciues non contra rempublicam. Non enim est illa defensio contra vim vnam optanda: sed nonnunquam est necessaria. Nisi vero aut ille dies, in quo Ti. Gracchus est caesus, aut ille, quo Caius, aut quo arma Saturnini opressa sunt, etiam si e republica, rempublicam tamen non vulnerarunt.

VI. Itaque ego ipse decreui, cum caedem in Appia factam esse constaret, non eum, qui se defendisset, contra rempublicam fecisse; sed, cuin inesset in re vis & insidiae, crimen iudicio reseruauui, rem notaui. Quod si per furiosum illum tribunum senatui, quod sentiebat, perficere licuisset: nouam quaestionem nunc nullam haberemus. Decernebat enim, vt veteribus legibus tantummodo extra ordinem quaereretur. Diuisa sententia est, postulante nescio quo: (nihil enim necesse est omnium flagitia proferre) sic reliqua auctoritas senatus, empta intercessione, sublata est. At enim Cn. Pompeius rogatione sua & de re & de causa iudicauit: tulit enim de caede, quae in Appia via facta esset; in qua

P. Clo-

P. Clodius occisus fuit. Quid ergo tulit? nempe ut quaereretur. Quid porro quaerendum est? fatumne sit? At constat, a quo? At patet. Vedit, etiam in confessione facti, iuris tamen defensionem fuscipi posse. Quod nisi vidisset, posse absolui eum, qui fateretur; cum videret nos fateri: neque quaeri vñquam iussisset, nec vobis tam salutarem hanc in iudicando litteram, quam illam tristem dedisset. Mihi vero Cn. Pompeius non modo nihil grauius contra Milonem iudicasse, sed etiam statuisse videtur, quid vos in iudicando spectare oportet. Nam qui non poenam confessionis, sed defensionem dedit, is caussam interitus quaerendam non interitum putauit. Iam illud dicet ipse profecto, quod sua sponte fecit, Publione Cludio tribendum putet, an temporि.

VII. Domi suae nobilissimus vir, senatus propugnator, atque, illis quidem temporibus, paene patronus, auunculus huius nostri iudicis, fortissimi viri, M. Catonis, tribunus pl. M. Drusus occisus est. Nihil de eius morte populus consultus, nulla quaestio de creta a senatu est. Quantum luctum in hac vrbe fuisse a nostris patribus accepimus, cum P. Africano domi suae quiescenti illa nocturna vis esset illata? quis tum non gemuit? quis non arsit dolore? quem immortalem, si fieri posset, omnes esse cuperent, eiusne necessariam quidem expectatam esse mortem? Num igitur vlla quaestio de Africani morte lata est? Certe nulla. Quid ita? Quia non alio facinore clari homines, alio obscuri necan-

tur. Interfit inter vitae dignitatem summorum atque infimorum. Mors quidem illata per scelus iisdem & poenis teneatur, & legibus. Nisi forte magis erit parricida, si quis consularem patrem, quam si quis humilem necauerit: aut eo mors atrocior erit P. Clodii, quod is in monumentis maiorum suorum sit interfactus. Hoc enim saepe ab istis dicitur; perinde quasi Appius ille Caecus viam munierit, non qua populus vteretur, sed vbi impune sui posteri latrocinarentur. Itaque in eadem ista Appia via cum ornatissimum equitem Romanum P. Clodius M. Papirium occidisset, non fuit illud facinus punendum. Homo enim nobilis in suis monumentis equitem Romanum occiderat. Nunc eiusdem Appiae nomen quantas tragedias excitat? quae cruentata antea caede honesti atque innocentis viri filebatur, eadem nunc crebro usurpat, posteaquam latronis & parricidae sanguine imbuta est. Sed quid ego illa commemoro? comprehensus est in templo Castoris seruus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompeium interficiendum collocarat. Extorta est confitentia de manibus. Caruit foro postea Pompeius: caruit senatu: caruit publico: ianua se ac parietibus, non iure legum iudiciorumque texit. Num quae rogatio lata? num quae noua quaestio decreta est? Atqui, si res, si vir, si tempus ullum dignum fuit, certe haec in illa causa summa omnia fuerunt. Insidiator era in foro collocatus, atque in vestibulo ipso senatus: Si viro autem mors parabatur, cuius in vita nitebatur salus ciuitatis eo porro reipublicae tempo-

re

re, quo si vnuſ ille occidiffet, non haec ſolum ciuitas, ſed gentes omnes concidiffent: niſi forte, quia per- fecta res non eſt, non fuit punienda; periinde quaſi exitus rerum, non hominum consilia legibus vindicentur. Minus dolendum fuit re non perfecta, ſed puniendum certe nihilominus. Quoties ipſe, iudices, ex P. Clodii telis, & ex cruentis eius manibus effugi: ex quibus ſi me non mea, vel reipublicae fortuna ſeruaffet, quis tandem de interitu meo quaefitionem tuliffet?

VIII. Sed ſtulti ſumus, qui Druſum, qui Africa- num, Pompeium, nosmetipſos cum P. Cladio conſerre audeamus. Tolerabilia fuerunt illa: P. Clodii mortem aequo animo nemo ferre pot- eſt. Luget ſenatus: moeret equeſter ordo: tota ciuitas confepta ſenio eſt: ſqualent municipia: ad- flicitantur coloniae: agri denique ipſi tam benefi- cum, tam ſalutarem, tam mansuetum ciuem deſide- rant. Non fuit ea profeſto cauſa, iudices, non fuit, cur ſibi cenſeret Pompeius quaefitionem ferendam: ſed homo sapiens, & alta quadam mente praeditus, multa vidit: fuiffe ſibi illum inimicum, familiarem Milonem. In communi omnium laetitia ſi etiam ipſe gauderet: timuit, ne videretur infirmior fides reconciliatae gratiae. Multa etiam alia vidit, ſed illud maxime: quamuis atrociter ipſe tuliffet, vos tamen fortiter iudicaturos. Itaque de legit e floren- tiſſimis ordinibus ipſa lumina: neque vero, quod nonnulli diſtant, ſecrueit in iudicibus legendis amicos meos. Neque enim hoc cogitauit vir iuftiſ-

sumus, neque in bonis viris legendis id adsequi potuisset, etiamsi cupiisset. Non enim mea gratia familiaritatibus continetur, quae late patere non possunt, propterea quod consuetudines vietus non possunt esse cum multis: sed, si quid possumus, ex eo possumus, quod res publica nos coniunxit cum bonis: ex quibus ille cum optimos viros regeret, idque maxime ad fidem suam pertinere arbitraretur, non potuit legere non studiosos mei. Quod vero te, L. Domiti, huic quaestioni praeesse maxime voluit, nihil quaesivit aliud nisi iustitiam, grauitatem, humanitatem, fidem. Tulit, ut consulariem necesse esset: credo, quod principum munus esse ducebat, resistere & leuitati multitudinis, & perditorum temeritatis. Ex consularibus te creauit potissimum. Dederas enim, quam contemneres populares insanias, iam ab adolescentia documenta maxima.

IX. Quamobrem, iudices, ut aliquando ad causam, crimenque veniaimus: si neque omnis confessio facti est inusitata: neque de causa quidquam nostra aliter, ac nos vellemus, a senatu iudicatum est: & lator ipse legis cum esset controversia nulla facti, iuris tamen disceptationem esse voluit: & electi iudices, & isti praepositus quaestioni, qui haec iuste, sapienterque disceptet: reliquum est, iudices, ut nihil iam aliud quaerere debeatis, nisi, ut vtrum insidias fecerit: quod quo facilius argumentis perspicere possitis, rem gestam vobis dum breniter expono, quaequo diligenter attendite. P. Clodius cum statuisset omni scelere in praetura vexare rem-
publi-

publicam, videretque ita tracta esse comitia anno su-
periore, ut non multos menses praeturam gerere pos-
set: qui non honoris gradum spectaret, ut ceteri, sed
& L. Paullum collegam effugere vellet, singulari vir-
tute ciuem, & annum integrum ad dilacerandam
rempublicam quereret; subito reliquit annum
suum, seque in annum proximum transtulit, non re-
ligione aliqua, sed ut haberet, quod ipse dicebat, ad
praeturam gerendam, hoc est, ad euertendam rem-
publicam, plenum annum atque integrum. Oc-
currebat, mancam ac debilem praeturam suam futu-
ram, consule Milone: eum porro summo consensu
populi Romani consulem fieri videbat. Contulit se
ad eius competitores: sed ita, totam ut petitionem
ipse solus, etiam inuitis illis, gubernaret: tota ut co-
mitia suis, ut dictabat, humeris sustineret. Con-
vocabat tribus: se interponebat: coloniam nouam,
delectum perditissimorum scribebat ciuium. Quan-
to ille plura miscebat, tanto hic magis in die conua-
lescebat. Vbi vidit homo ad omne facinus paratis-
simus, fortissimum virum, inimicissimum suum,
certissimum consulem, idque intellexit non solum
sermonibus, sed etiam suffragiis populi Romani sae-
pe esse declaratum: palam agere coepit, & aperte
dicere, occidendum Milonem. Seruos agrestes &
barbaros, quibus filias publicas depopulatus erat,
Etruriamque vexarat, ex Appennino deduxerat,
quos videbatis, res erat minime obscura. Etenim
palam dictabat, consulatum Miloni eripi non pos-
se; vitam posse. Significauit hoc saepe in senatu:

I 4

dixit

dixit in concione: quin etiam Fauonio, fortissimo viro, quaerenti ex eo, qua spe fureret Milone viuo, respondit, triduo illum, ad summum quadriduo peritum: quam vocem eius ad hunc M. Catonem statim Fauonius detulit.

X. Interim cum sciret Clodius (neque enim erat difficile scire) iter solenne, legitimum necessarium, ante diem XIII. Kalendas Februarii. Miloni esse Lanuinium, ad flaminem prodendum, quod erat dictator Lanuuii Milo: Roma subito ipse profectus pridie est, ut ante suum fundum (quod re intellectum est) Miloni insidias collocaret: atque ita profectus est, ut concionem turbulentam, in qua eius furor desideratus est, quae illo ipso die habita est, relinqueret: quam, nisi obire facinoris locum tempusque voluisset, nunquam reliquisset. Milo autem cum in senatu fuisset eo die, quoad senatus dismissus est, domum venit, calceos & vestimenta mutauit; paulisper, dum se vxor (ut fit) comparat, commoratus est: deinde profectus est id temporis, cum iam Clodius, siquidein eo die Romam venturus erat, redire potuisset. Obuiam fit ei Clodius expeditus, in equo, nulla rheda, nullis impedimentis, nullis Graecis comitibus, ut solebat; sine uxore, quod nunquam fere, cum hic insidiator, qui iter illud ad caedem faciendam apparasset, cum uxore velletur in rheda, paenulatus, vulgi magno impedimento, ac muliebri & delicato ancillarum puerorumque comitatu. Fit obuiam Clodio ante fundum eius, hora fere undecima, aut non multo se-

cus:

cus: statim complures cum telis in hunc faciunt de loco superiore impetum: aduersi rhedarium occidunt: Cum autem hic de rheda, reiecta paenula, desiluisset, seque acri animo defenderet: illi, qui erant cum Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, ut a tergo Milonem adorirentur: partim, quod hunc iam imperfectum putarent, caedere incipiunt eius seruos, qui post erant: ex quibus qui animo fideli in dominum erant & praefentes fuerunt, partim occisi sunt, partim, cum ad rhedam pugnari viderent, & domino succurrere prohiberentur, Milonemque occisum etiam ex ipso Clodio audirent, & ita esse putarent; fecerunt id serui Milonis (dicam enim non deriuandi criminis caussa, sed ut factum est) neque imperante, neque sciente, neque praefente domino, quod suos quisque seruos in tali re facere voluisset.

XI. Haec, sicut exposui, ita gesta sunt, iudices: infidior superatus, vi victa vis, vel potius oppressa virtute audacia est. Nihil dieo quid res publica consecuta sit: nihil, quid vos, nihil, quid omnes boni: nihil sane id profit Mileni, qui hoc fato natus est, ut ne se quidem seruare potuerit, quin una rempublicam vosque seruaret. Si id iure non posset, nihil habeo, quod defendam: sin hoc & ratio doctis, & necessitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipsa praescripsit, ut omnem semper vim, quacunque ope possent, a corpore, a capite, a vita sua propulsarent; non potestis hoc facinus improbum iudicare, quin simul iudicetis, omnibus, qui in

I 5 latro-

latrones inciderint, aut illorum telis, aut vestris sententiis esse pereundum. Quod si ita putasset: certe optabilius Miloni fuit dare iugulum P. Clodio, non semel ab illo, neque tum primum petitum, quam iugulari a vobis, quia se illi non iugulandum tradidisset. Sin hoc neino vestrum ita sentit, illud iam in iudicium venit, non, occisusne sit, quod fateimur: sed iure, an iniuria: quod multis antea in caussis iam quaesitum est. Insidias factas esse constat: & id est, quod senatus contra rem publicam factum iudicavit: ab utro factae sint, incertum est, de hoc igitur latum est, ut quaereretur. Ita & senatus rem, non hominem, notauit: & Pompeius de iure, non de facto, quaestionem tulit. Num quid igitur aliud in iudicium venit, nisi, ut viri insidias fecerit? profecto nihil. Si hic illi; ut nefit impune: si ille huic; tum nos scelere soluamur.

XII. Quoniam igitur pacto probari potest, insidias Miloni fecisse Clodium? satis est quidem in illa tam audaci, tam nefaria bellua docere, magnam ei caussam, magnam spem in Milonis morte propositam, magnas utilitates fuisse. Itaque illud Cassianum, **CVI BONO FVERIT**, in his personis valeat: et si boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi saepe paruo. Atqui Mitone imperfecto Clodius hoc assequebatur, non modo ut praetor esset non eo consule, quo sceleris nihil facere posset: sed etiam ut his consulibus praetor esset, quibus si non adiuuantibus, at conniuentibus certe, sperasset se posse rem.

rempublicam eludere in illis suis cogitatis furoribus: cuius illi conatus, vt ipse ratiocinabatur, nec, si reprimere possent, cuperent, cum tantum beneficium ei se debere arbitrarentur: &, si vellent, fortasse vix possent frangere hominis sceleratissimi corroboratam iam vetustate audaciam. An vero, iudices, vos soli ignoratis, vos hospites in hac vrbe versamini? vestrae peregrinantur aures, neque in hoc peruagato ciuitatis sermone versantur, quas ille leges (si leges nominandae sunt, ac non faces urbis, & pestes reipublicae) fuerit impositurus nobis omnibus, atque inusturus? Exhibe, quaeſo, Sexte Clodi, exhibe librarium illud legum vestrarum, quod te aiunt eripuisse e domo, & ex mediis armis turbaque nocturna, tanquam Palladium, sustulisse, vt praeclarum inde munus ac instrumentum tribunatus ad aliquem, si nactus esſes, qui tuo arbitrio tribunatum gereret, deferre posſes. Et adspexit me illis quidem oculis, quibus tum solebat, cum omnia omnibus minabatur.

XIII. Mouet me quippe lumen curiae. Quid?
 tu me iratum, Sexte, putas tibi, cuius
 tu inimicissimum multo crudelius etiam punitus es,
 quam erat humanitatis meae postulare? Tu. P. Clo-
 dii cruentum cadauer eieciſti domo: tu in publi-
 cum iecisti: tu spoliatum imaginibus, exequiis,
 pompa, laudatione, infelicissimis lignis semiuolu-
 latum, nocturnis canibus dilaniandum reliquisti.
 Quam rem etsi necessario fecisti, tamen, quoniam
 in meo inimico crudelitatem expromisti tuam, lau-

dare non possum, irasci certe non debo. P. Clodii praeturam non sine maximo rerum nouarum metu proponi, & solutam fore videbatis, nisi eset is consul, qui eam auderet possetque constrin gere. Eum Milonem esse cum sentiret vniuersus populus Romanus, quis dubitaret suffragio suo se metu, periculo rempublicam liberare? At non, P. Clodio remoto, vicitatis iam rebus enitendum est Miloni, vt tueatur dignitatem suam. Singularis illa huic vni concessa gloria, quae quotidie augebatur frangendis furoribus Clodianis, iam morte Clodii cecidit. Vos adepti estis, ne quem ciuem metueretis, hic exercitationem virtutis, suffragationem consulatus, fontem perennem gloriae suae perdidit. Itaque Milonis consulatus, qui, viuo Clodio, labefactari non poterat, mortuo denique tentari coepitus est. Non modo igitur nihil prodest, sed obest etiam P. Clodii mors Miloni. At valuit odium, fecit iratus, fecit inimicus, fuit vltor iniuriae, punitor doloris sui. Quid, si haec, non dico maiora fuerunt in Clodio, quam in Milone, sed in illo maxima, nulla in hoc? quid vultis amplius? quid enim odisset Clodium Milo, segetem ac materiam suae gloriae, praeter hoc ciuale odium, quo omnes improbos odimus? Ille erat, vt odisset primum defensorem salutis meae: deinde vexatorem furoris, domitorem armorum suorum: postremo etiam accusatorem suum. Reus enim Milonis lege Plotia, fuit Clodius, quoad vixit. Quo tandem animo hoc tyrannum tulisse creditis?

quan-

quantum odium illius, & in homine iniusto, quam etiam iustum?

XIV. Reliquum est, ut iam illum natura ipsius, consuetudoque defendat: hunc autem haec eadem coarguant? nihil per vim vnguam Clodius, omnia per vim Milo. Quid ergo, iudices? cum, moerentibus vobis, vrbe cessi, iudiciumne timui? non seruos, non arma, non vim? Quae fuisset igitur cauilla restituendi mei, nisi ei fuisset iniusta eiiciendi? Diem mihi, credo, dixerat: multam irrogarat: actionem perduellionis intenderat: & mihi, iudices, in cauilla aut vestra mala, aut mea nec praeclarissima etiam iudicium timendum fuit. Seruorum & egentium ciuium, & facinorosorum armis meos ciues, meis consillis periculisque seruatos, pro me obiici nolui. Vidi enim, vidi hunc ipsum Q. Hortensium lumen & ornamentum reipublicae paene interfici seruorum manu, cum mihi adesset: quia in turba C. Vibienus, senator, vir optimus, cum hoc cum esset vna, ita est multatus, ut vietam amiserit. Itaque quando illius postea sica illa, quam a Catilina acceperat, conqueuit? Haec intentata nobis est: huic ego vos obiici pro me non sum passus: haec insidiata Pompeio est: haec istam Appiam, monumentum sui nominis, nece Papirii cruentauit: haec eadem longo interuallo conuersa rursus est in me: nuper quidem, ut scitis, me ad regiam paene confecit. Quid simile Milonis? cuius vis omnis haec semper fuit, ne P. Clodius, cum in iudicium detrahi non posset, vi oppressam ciuitatem

teneret. Quem si interficere voluisset, quantae, quoties occasiones, quam praeclarae fuerunt? Potuitne, cum domum ac deos penates suos, illo oppugnante, defenderet, iure se vlcisci? potuitne, ciue egregio & viro fortissimo, P. Sextio, collega suo vulnerato? potuitne, Q. Fabricio, viro optimo, cum de reditu meo legem ferret, pulsō, crudelissima in foro caede facta? potuitne, L. Caecilii, iustissimi fortissimique praetoris, oppugnata domo? potuitne illo die, cum est lata lex de me? cum totius Italiae concursus, quem mea salus concitaret, facti illius gloriam libens agnouisset, ut etiam si id Milo fecisset, cuncta ciuitas eam laudem pro sua vindicaret?

XV. Atquieratid temporis clarissimus & fortissimus consul, inimicus Clodio, P. Lentulus, vltor sceleris illius, propugnator senatus, defensor vestrae voluntatis, patronus illius publici consensus, restitutor salutis meae: septem praetores, octo tribuni plebis, illius aduersarii, defensores mei: Cn Pompeius auctor & dux mei reditus, illius hostis: cuius sententiam senatus omnis de salute mea grauissimam & ornatissimam secutus est: qui populum Romanum cohortatus est: qui, cum de me decretum Capuae fecisset, ipse cunctae Italiae cupienti, & eius fidem imploranti, signum dedit, ut ad me restituendum Romam concurrerent. Omnia tum denique in illum odia ciuium ardebant desiderio mei: quem qui tum interemisset, non de impunitate eius, sed de praemiis cogitaretur. Tamen se Milo

CON-

continuit, & P. Clodium ad iudicium bis, ad vim nunquam vocauit. Quid? priuato Milone, & reo ad populum, accusante P. Clodio, cum in Cn. Pompeium pro Milone dicentem impetus factus est: quae tum non modo occasio, sed etiam cauſa illius oppri- mendi fuit? Nuper vero cum M. Antonius summam spem salutis bonis omnibus attulisset, grauissimam que adolescens nobilissimus reipublicae partem for- tissime suscepisset, atque illam belluam, iudicii la- queos declinantem, iam irretitam teneret: qui lo- cus, quod tempus illud, dii immortales, fuit: cum se ille fugiens in scalarum tenebras abdidisset, ma- gnus Miloni fuit confidere illam pestem nulla sua iniuria, Antonii vero maxima gloria: Quid? co- mitiis in campo quoties potestas fuit? cum ille vi in septa irruisset, gladios disstringendos, lapides iacien- dos curasset, deinde subito, vulnu Milonis perterri- tus, fugeret ad Tiberim, vos & omnes boni vota fa- ceretis, ut Miloni vti virtute sua liberet?

XVI. Quem igitur cum omnium gratia noluit: hunc voluit cum aliquorum querela? quem iure, quem loco, quem tempore, quem im- pune non est ausus, hunc iniuria, iniquo loco alieno tempore periculo capit is non dubitauit occidere? praesertim iudices, cum honoris amplissimi conten- tio, & dies comitiorum subeffet: quo quidein tem- pore (scio enim, quam timida sit ambitio, quanta- que, & quam sollicita cupiditas consulatus) omnia non modo, quae reprehendi palam, sed etiam quae obscure cogitari possunt, timeimus: ruinorem, fa- bulam

bulam fictam, falsam perhorrescimus: ora omnium,
atque oculos intuemur. Nihil enim est tam molle,
tam tenerum, tam aut fragile, aut flexibile, quam
voluntas erga nos, sensusque ciuium: qui non mo-
do improbitati irascuntur candidatorum, sed etiam
in recte factis saepe fastidiunt. Hunc diem igitur
campi speratum atque exoptatum sibi proponens
Milo, cruentis manibus scelus & facinus prae se fe-
rens, & confitens, ad illa augusta centuriarum au-
spicia veniebat? quam hoc non credibile in hoc?
quam idem in Clodio non dubitandum, quin se, in-
terfecto Milone, regnaturum putaret? Quid? quod
caput audaciae est, iudices: quis ignorat, maxi-
mam illecebram esse peccandi, impunitatis spem?
In vitro igitur haec fuit? in Milone? qui etiam nunc
reus est facti, aut praeclari, aut certe necessarii? an
in Clodio? qui ita iudicia, poenamque contemse-
rat, ut eum nihil delectaret, quod aut per naturam
fas esset, aut per leges liceret? Sed quid ego argu-
mentor? quid plura dispergo? te, Q. Petilli, appelle-
lo, optimum & fortissimum ciuem: te, M. Cato,
testor: quos mihi diuina quaedam fors dedit iudi-
ces. Vos ex M. Fauonio audistis, Clodium sibi di-
xisse, & audistis, viuo Clodio, periturum Milonem
triduo. Post diem tertium gesta res est, quam di-
xerat. Cum ille non dubitaret aperire, quid cogi-
taret; vos potestis dubitare, quid fecerit?

XVII. Quemadmodum igitur eum dies non fe-
llit, dixi equidem modo. Dictato-
ris Lanuuini stata sacrificia nosse, negotii nihil erat,
vidit:

vidit, necesse esse Miloni proficisci Lanuuium illo ipso, quo profectus est, die: itaque anteuertit. At quo die? quo, vt ante dixi, insanissima concio ab ipsius mercenario tribuno plebis est coneitata: quem diem ille, quam concionem, quos clamores, nisi ad cogitatum facinus approperaret, nunquam reliquisset. Ergo illi ne caussa quidem itineris, etiam caussa manendi: Miloni manendi nulla facultas, exeundi non caussa solum, sed etiam necessitas fuit. Quid, si, vt ille scivit, Milonem fore eo die in via, sic Clodium Milo ne suspicari quidem potuit? Primum quaero, qui scire potuerit: quod vos idem in Clodio quaerere non potestis. Ut enim neminem alium, nisi T. Patinam, familiarissimum suum, rogasset, scire potuit, illo ipso die Lanuuii a dictatore Milone prodi flaminem necesse esse. Sed erant permulti alii, ex quibus id facilime scire posset: omnes scilicet Lanuuini. Milo de Clodii reditu vnde quaefiuit? quaeasierit sane. Videte, quid vobis largiar. Seruum etiam, vt Arrius, meus amicus, dixit, corruperit. Legite testimonia testium vestrorum, dixit C. Cassinius, cognomento Scola, Interamnis, familiarissimus, & idem comes P. Clodii: cuius iampridem testimonio Clodius eadem hora Interamnae fuerat & Romae, P. Clodium illo die in Albano mansum fuisse? sed subito ei esse nuntiatum, Cyrum architectum esse mortuum: itaque Romanam repente constituisse proficisci, dixit hoc comes item P. Clodii, C. Clodius.

XVIII.

XVIII. Videte, iudices, quantaes res his testi-
moniis fint confectae. Primum certe
liberatur Milo, non eo consilio profectus esse, vt
infidiaretur in via Clodio: quippe qui ei obuius fu-
turus omnino non erat: deinde (non enim video:
cur non meum quoque again negotium) scitis, iudi-
ces, fuisse, qui in hac rogatione suadenda dicerent,
Milonis manu caedem esse factam, consilio vero ma-
ioris alieuius. Videlicet me latronem, ac sicarium
abiehti homines, & perditu describebant. Iacent
suis testibus ii, qui Clodium negant eo die Romain,
nisi de Cyro audisset, fuisse redditum. Respiraui:
liberatus sum: non vereor, ne, quod ne suspicari
quidem potuerim, videar id cogitasse. Nunc per-
sequar cetera, nam occurrit illud: ne Clodius qui-
dem de infidiis cogitauit, quoniam fuit in Alba-
no mansurus, siquidem exiturus ad caedem e villa
non fuisse. Video enim, illum, qui dicitur de
Cyri morte nunciasse, non id nunciasse, sed Mi-
loniem appropinquare. Nam quid de Cyro nun-
ciaret, quem Clodius Roma proficisciens relique-
rat morientem? Vna fui: testamentum sicut ob-
signauit cum Cladio: testamentum autem palam-
fecerat, & illum heredein, & me scripserat. Quem
pridie hora tertia animam efflatitem reliquisset,
eum mortuum postridie hora decima denique ei
nunciabatur?

XIX. Age, sit ita factum: quae caussa, cur Ro-
main properaret? cur in noctem se con-
iiceret? quid afferebat caussa festinationis? quod
heres

heres erat? primum erat nihil, cur properato opus esset: deinde si quid esset, quid tandem erat, quod ea nocte consequi posset, amitteret autem, si postridie mane Roman venisset? Atque, ut illi nocturnus ad urbem aduentus vitandus potius, quam expetendus fuit: sic Miloni, cum insidiator esset, si illum ad urbem noctu accessum sciebat, subsistendum atque expectandum fuit. Noctu, inuidioso & pleno latronum in loco occidisset; nemo ei neganti non credidisset, quem esse omnes saluum, etiam confitentem, volunt. Sustinuissest hoc crimen primum ipse ille latronum occultator & receptator locus, dum neque muta solitudo indicasset, neque caeca nox ostendisset Milonem: deinde ubi multi ab illo violati, spoliati, bonis expulsi, multi etiam haec timentes in suspicionem caderent: tota denique rea citaretur Etruria. Atque illo die certe Aricia rediens diuerxit Clodius ad Albanum. Quod nisi sciret Milo, illum Ariciae fuisse, suspicari tamen debuit, eum, etiam si Roman illo die reuerti vellet, ad villam suam, quae viam tangeret, diuersum, cur neque ante occurrit, ne ille in villa resideret: nec eo in loco subsedit, quo ille noctu venturus esset? Video adhuc constare oimnia, iudices: Miloni etiam vtile fuisset Clodium viuere: illi ad ea, quae concupierat, optatissimum interitum Milonis fuisse: odium fuisse illius in hunc acerbissimum, in illum huius nullum, consuetudinem illius perpetuam in vi inferenda, huius tantum in repellenda: mortem ab illo denunciataam Miloni, & praet.

praedictam palam, nihil vñquam auditum ex Milone: profectionis huius diem illi notum, redditum illius huic ignotum fuisse: huius iter necessarium, illius etiam potius alienum: hunc prae se tulisse, se illo die Roma exiturum, illum eo die se dissimulasse redditum: hunc nullius rei mutasse consilium, illum caussam mutandi consilii finxisse: huic, si infidaretur, noctem prope urbem expectandam: illi, etiam si hunc non timeret, tamen accessum ad urbem nocturnum fuisse metuendum.

XX. Videamus nunc id, quod caput est: locus ad infidias ille ipse, vbi congressi sunt, utri tandem fuerit aptior. Id vero, iudices, etiam dubitandum, & diutius cogitandum est? Ante fundum Clodii: quo in fundo, propter insanas illas substructiones, facile mille hominum versabatur valentium. Edito aduersarii atque excelsa loco superiorem se fore putabat Milo, & ob eam rem eum locum ad pugnam potissimum elegerat. An in eo loco est potius exspectatus ab eo, qui ipsius loci spe facere impetum cogitarat? Res loquitur, iudices, ipsa: quae semper valet plurimum. Si haec non gesta audiretis, sed pieta videretis: tamen appareret, vter esset insidiator, vter nihil cogitaret mali, cum alter veheretur in rheda paenulatus, vna sedebret vxor, quid horum non impeditissimum? vestitus, an vehiculum, an comes? quid minus promptum ad pugnam, cum paenula irretitus, rheda impeditus, vxore paene constrictus esset? Videte nunc illum, primum egredientem e villa, subito; cur?

vespe-

vesperi; quid necesse est? tarde; qui conuenit,
id praesertim temporis? Diuertit in villam Pom-
peii. Pompeium ut videret? sciebat in Alsiensi esse.
Villam ut perspiceret? millies in ea fuerat. Quid
ergo erat? mora & tergiuersatio, dum hic veniret,
locum relinquere noluit.

XXI. Age: nunc iter expediti latronis, cum
Milonis impedimentis comparate. Sem-
per ille antea cum vxore: tum sine ea; nunquam
non in iheda: tum in equo; comites Graeculi, quo-
cunque ibat, etiam cum in castra Etrusca propera-
bat: tum nugarum in comitatu nihil. Milo, qui
nunquam, tum casu pueros symphoniacos vxoris
ducebat, & ancillarum greges, ille qui semper se-
cum scorta, semper exoletos, semper lupas duce-
bat, tum neminem, nisi vt virum a viro lectum esse
diceres. Cum igitur vietus est? quia non semper
viator a latrone, nonnunquam etiam latro a viato-
re occiditur: quia, quanquam paratus in imparatos
Clodius, tamen mulier inciderat in viros. Nec ve-
ro sic erat vñquam non paratus Milo contra illum,
vt non satis fere esset paratus. Semper ille & quan-
tum interesset P. Clodii se perire, & quanto illi odio
esser, & quantum ille auderet, cogitabat. Quam-
obrem vitam suam, quam maximis praemissis propo-
sitam, & paene addictam scibat, nunquam in peri-
culum sine praesidio, & sine custodia proiiciebat.
Adde casus, adde incertos exitus pugnarum, Mar-
temque communem: qui saepe spoliantem iam, &
exultantem euertit, & percult ab abiepto. Adde

in-

inscitiam pransi, poti, oscitantis ducis: qui cum a tergo hostem interclusum reliquisset: nihil de eius extremis comitibus cogitauit: in quos incensos ira, vitamque domini desperantes cum incidisset, haesit in iis poenis, quas ab eo serui fideles pro domini vita expediuerunt. Cur igitur eos manumisit? metuebat scilicet, ne indicarent: ne dolorem perferre non possent: ne tormentis cogerentur, occisum esse a seruis Milonis in Appia via P. Clodium confiteri. Quid opus est tortore? quid quaeris? occideritne? occidit. Iure, an iniuria? nihil ad tortorem. Facti enim in eculeo quaestio est, iuris in iudicio.

XXII. Quod igitur in caussa quaerendum est, id agamus hic: quod tormentis inuenire vis, id fatemur. Manu vero cur miserit, si id potius quaeris, quam cur parum amplis affecerit praemiis: nescis inimici factum reprehendere. Dixit enim hic idem, qui omnia semper constanter & fortiter, M. Cato: dixitque in turbulentia concione, quae tamen huius auctoritate placata est: non libertate solum, sed etiam omnibus praemiis dignissimos fuisse, qui domini caput defendissent. Quod enim praenium satis magnum est tam benevolis, tam bonis, tam fidelibus seruis, propter quos viuit? et si id quidem non tanti est, quam quod propter eosdem non sanguine & vulneribus suis, crudelissimi inimici mente oculosque satiauit: quos nisi manumisisset, tormentis etiam dedendi fuissent conseruatores domini, vltores sceleris, defensores necis.

recis. Hic vero nihil habet in his malis, quod minus moleste ferat, quam, etiamsi quid ipsi accidat, esse tamen illis meritum praemium persolutum. Sed quaestiones urgent Milonem, quae sunt habitae nunc in atrio Libertatis. Quibusnam de servis? rogas? de P. Clodii. Quis eos postulauit? Appius. quis produxit? Appius. vnde? ab Appio. Dii boni, quid potest agi seuerius? De seruis nulla quaestio est in dominum, nisi de incestu, ut fuit in Clodium. Proxime deos accessit Clodius, propius quam tuin, cum ad ipsos penetrarat: cuius de morte, tanquam de caeremoniis violatis, quaeritur. Sed tamen maiores nostri in dominum de seruo quaeri noluerunt, non quia non posset verum inueniri, sed quia videbatur indignum, & domini morte ipsa tristius. In reum de seruis accusatoris cum quaeritur, verum inueniri potest? Age vero, quae erat, aut qualis quaestio? Heus vbi Ruscio (verbi causa) Clodius insidias fecit Miloni? Fecit. Certa crux. Nullas fecit, sperata libertas. Quid hac quaestione certius? Subito arrepti in quaestionem, tamen separantur a ceteris, & in arcas coniiciuntur, ne quis cum iis colloqui possit. Hi centum dies penes accusatorem cum fuissent, ab eo ipso accusatore producti sunt. Quid hac quaestione dici potest integrius? quid incorruptius?

XXIII. Quod si nondum satis cernitis, cum res ipsa tot, tam claris argumentis signisque luceat, pura mente, atque integra Milonem, nullo scelere imbutum, nullo metu perterritum,

nul-

nulla conscientia exanimatum, Romam reuertisse: recordamini, per deos immortales, quae fuerit celeritas redditus eius: qui ingressus in forum, ardente curia: quae magnitudo animi, qui vultus, quae oratio. Neque vero se populo solum, sed etiam senatui commisit: neque senatui modo: sed etiam publicis praesidiis & armis: neque his tantum, verum etiam eius potestati, cui senatus totam rempublicam, omnem Italiae pubem, cuncta populi Romanorum arma commiserat. Cui nunquam se hic profecto tradidisset, nisi caussae suae consideret, praesertim omnia audienti, magna metuenti, multa suspicanti, nonnulla credenti. Magna vis est conscientiae, iudices, & magna in utramque partem: vt neque timeant, qui nihil commiserint: & poemam semper ante oculos versari putent, qui peccarint. Neque vero sine ratione certa, caussa Milonis semper a senatu probata est. Videbant enim sapientissimi homines facti rationem, praesentiam animi, defensionis constantiam. An vero obliiti estis, iudices, recenti illo nuntio necis Clodianae non modo inimicorum Milonis sermones & opiniones, sed nonnullorum etiam imperitorum, qui negabant eum Romanum esse redditum? Siue enim illud animo irato ac percito fecisset, vt incensus odio trucidaret inimicum; arbitrabantur, eum tanti mortem P. Clodii putasse, vt aequo animo patria careret, cum sanguine inimici explesset odium suum: siue etiam illius morte patriam liberare voluisse, non dubitatum fortem virum, quin cum suo periculo salutem

rei-

reipublicae attulisset, cederet aequo animo legibus, secum auferret gloriam sempiternam, nobis haec fruenda relinquaret, quae ipse feruasset. Multi etiam Catilinam, atque illa portenta loquebantur: erumpet, occupabit aliquem locum, bellum patriae faciet. Miseros interdum ciues, optime de republica meritos: in quibus homines non modo res praeclarissimas obliuiscuntur, sed etiam nefarias suspicantur. Ergo illa falsa fuerunt? quae certe vera exstisset, si Milo admisisset aliquid, quod non posset honeste vereque defendere.

XXIV. Quid, quae postea sunt in eum congesta?

quae quemuis etiam mediocrium delictorum conscientia perculisset, ut sustinuit, dii immortales? sustinuit? imo vero, ut contempsit ac pro nihilo putauit? quae neque maximo animo nocens, neque innocens, nisi fortissimus vir negligere potuisset. Scutorum, gladiorum, frenorum, sparorum, pilorumque etiam multitudo deprehendi posse indicabatur. Nullum in vrbe vicum, nullum angiporum esse dicebant, in quo Miloni non esset conducta domus: arma in villam Oriculanam deuecta Tiberi: domus in cliuo Capitolino scutis referta: plena omnia malleolorum, ad vrbis incendia comparitorum. Haec non delata solum, sed paene credita: nec ante repudiata sunt, quam quae sita. Laudabam equidem incredibilem diligentiam Cn. Pompeii: sed dicam, ut sentio, iudices. Nimis multa audire coguntur, neque aliter facere possunt ii, quibus tota commissa est respublica. Quin etiam au-

Orat. Cic. Sel.

K

dien-

diendus sit Popa Licinius, nescio quis, de circa maximo: seruos Milonis apud se ebrios factos, sibi confessos esse, de interficiendo Cn. Pompeio coniurasse: deinde postea se gladio percussum esse ab uno de illis, ne indicaret. Pompeio in hortos nunciavit. Arcessor in primis: de amicorum sententia rem defert ad senatum. Non poteram in illius mei patriaeque custodis tanta suspicione non metu exanimari: sed mirabar tamen, credi Popae, ebriosorum confessionem seruorum audiri, vulnus in latere, quod acu punctum videretur, pro iectu gladiatoris probari. Verum tamen, ut intelligo, cauebat, magis Pompeius, quam timebat, non ea solum, quae timenda erant, sed omnino omnia, ne aliquid vos timeretis. Oppugnata domus C. Caesaris, clarissimi & fortissimi viri, per multas noctis horas nunciabatur: nemo audierat tam celebri loco, neemo senserat, tamen audiebatur. Non poteram Cn. Pompeium, praestantissima virtute ciuem, timidum suspicari: diligentiam, tota republica suscepta, nimiam nullam putabam. Frequentissimo senatu, nuper in Capitolio senator inuentus est, qui Milonem cum telo esse diceret, nudauit se in sanctissimo templo, quoniam vita talis & ciuis, & viri, fidem non faciebat, nisi, eo tacente, res ipsa loqueretur.

XXV. Omnia falsa, atque insidiose facta comperta sunt. Quod si tamen metuitur etiam nunc Milo, non hoc iam Clodianum crimen timemus, sed tuas, Cn. Pompei, (te enim iam appello

pello ea voce, vt me audire possis) tuas, tuas, in-
 quam, suspiciones perhorrescimus. Si Milonem
 times, si hunc de tua vita nefarie aut nunc cogitare,
 aut molitum aliquando aliquid putas: si Italiae de-
 lectus, vt nonnulli conquisitores tui dicitant, si
 haec arma, si Capitolinae cohortes, si excubiae, si
 vigiliae, si delecta iuuentus, quae tuum corpus do-
 mumque custodit, contra Milonis impetum armata
 est, atque illa omnia in hunc vnum instituta, parata,
 intenta sunt: magna in hoc certe vis, & incredibi-
 lis animus, & non vnius viri vires atque opes indi-
 cantur, si quidem in hunc vnum & praestantissi-
 mus dux electus, & tota respublica armata est. Sed
 quis non intelligit, omnes tibi reipublicae partes
 aegras & labantes, vt eas his armis sanares & confir-
 mares, esse commissas? Quod si Miloni locus datus
 esset: probasset profecto tibi ipsi, neminem vnam
 hominem homini cariorem fuisse, quam te sibi: nul-
 lum se vnam periculum pro tua dignitate fugisse:
 cum illa ipsa terrima peste saepissime pro tua
 gloria contendisse: tribunatum suum ad salutem
 meam, quae tibi carissima fuisse, consiliis tuis gu-
 bernatum: se a te postea defensum in periculo ca-
 pitis, adiutum in petitione praeturae: duos se ha-
 bere semper amicissimos sperasse: te tuo beneficio,
 me suo. Quae si non probaret: si tibi ita penitus
 inhaesisset ista suspicio, nullo vt euelli modo posset:
 si denique Italia a delectu, vrbs ab armis, sine Milo-
 nis clade nunquam esset conquietura, nae iste haud
 dubitans cessisset patria, is, qui ita natus est, & ita

consuevit: te, Magne, tamen antestaretur: quod nunc etiam facit.

XXVI. Vide quam sit varia vitae commutabilisque ratio, quam vaga volubilisque fortuna, quantae infidelitates in amicis, quam ad tempus aptae simulationes, quantae in periculis fugae proximorum, quantae timiditates. Erit, erit illud profecto tempus, & illucescet aliquando ille dies, cum tu, salutaribus, ut spero, rebus tuis, sed fortasse motu aliquo communium temporum immutatis, qui quam crebro accidat, experti debemus scire: & amicissimi benevolentiam, & grauissimi hominis fidem, & vnius post homines natos fortissimi viri magnitudinem animi desideres. Quanquam quis hoc credat, Cn. Pompeium, iuris publici, moris maiorum, rei denique publicae peritissimum, cum senatus ei commiserit, ut videret, NE QVID RESPUBLICA DETRIMENTI CAPERET; quo uno versiculo satis armati semper consules fuerunt, etiam nullis armis datis: hunc exercitu, hunc delectu dato, iudicium exspectaturum fuisse in eius consiliis vindicandis, qui vel iudicia ipsa tolleret?. Satis iudicatum est a Pompeo, falso ista conferri in Milonem: qui legem tulit, qua, ut ego sentio, Milonem absolui a vobis oporteret: ut omnes confitentur, liceret. Quod vero in illo loco, atque in illis publicorum praesidiorum copiis circumfusus sedet, satis declarat, se non terrorena inferre vobis (quid enim illo minus dignum, quam cogere, ut vos eum condemetis, in quem animad-

ver-

vertere ipse & more maiorum, & suo iure posset?) sed praesidio esse: vt intelligatis, contra hesternam concionem illam licere yobis, quod sentiatis, libere iudicare.

XXVII. Nec vero me, iudices, Clodianum crimen mouet: nec tam sum demens, tamque vestri sensus ignarus atque expers, vt ne sciam, quid de morte Clodii sentiatis, de qua si iam nollem ita diluere crimen, vt dilui, tamen impune Miloni palam clamare, atque mentiri gloriose liceret: Occidi, occidi, non Sp. Melium, qui annona levanda, iacturisque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putabatur, in suspicionem incidit regni appetendi: non Ti. Gracchum, qui collegae magistratum per seditionem abrogauit: quorum interfectores implerunt orbem terrarum nominis sui gloria: sed eum (auderet enim dicere, cum patriam periculo suo liberasset) cuius nefandum adulterium in puluinaribus sanctissimis nobilissimae foeminae comprehenderunt: eum, cuius suppicio senatus sollemnes religiones expiandas saepe censuit; eum, quem cum sorore germana nefarium stuprum fecisse L. Lucullus iuratus se, quaestionibus habitis, dixit comperisse: eum, qui ciuem, quem senatus, quem populus, quem omnes gentes, vrbis ac vitae ciuium conseruatorem iudicabant, seruorum armis exterminauit: eum, qui regna dedit, ademit: orbem terrarum, quibuscum voluit, partitus est: eum, qui plurimis caedibus, in foro factis, singulari virtute & gloria ciuem, domum vi & armis com-

pulit: eum, cui nihil vnuquam nefas fuit nec in facinore, nec in libidine: eum, qui aedem Nympha-
rum incendit, vt memoriam publicam recensionis,
tabulis publicis impressam, extingueret: eum deni-
que, cui iam nulla lex erat, nullum ciuile ius, nulli
possessionum termini: qui non calumnia litium,
non iniustis vindiciis ac sacramentis alienos fundos,
sed castris, exercitu, signis inferendis petebat: qui
non solum Etruscos (eos enim penitus contemserat)
sed hunc Cn. Pompeium, virum fortissimum atque
optimum ciuem, iudicem nostrum, pellere posses-
sionibus, armis castrisque conatus est: qui cum ar-
chitectis & decempedis villas multorum, hortosque
peragrabat: qui Ianiculo & Alpibus spem posses-
sionum terminabat suarum: qui cum ab equite Roma-
no, splendidissimo & forti viro, T. Pacauio non im-
petrasset, vt insulam in lacu Prelio venderet, repen-
te lintribus in eam insulam materiam, calcem, cae-
menta, atque arma conuexit: dominoque trans ri-
pam inspectante, non dubitauit aedificium exstreu-
re in alieno: qui huic T. Furfanio, cui viro, dii im-
mortales? (quid enim de muliercula Scansia? quid
de adolescente Apronio dicam? quorum vtrique
morte est minitatus, nisi sibi hortorum possessione
cessisset) sed austus est Furfanio dicere, si sibi pecu-
niā, quantam poposcerat, non dedisset, mor-
tuum se in domum eius illaturum: qua inuidia huic
effet tali viro conflagrandum: qui Appium fratrem,
hominem mihi coniunctum fidelissima gratia, ab-
sentem de possessione fundi deiecit: qui parietem
sic

sic per vestibulum sororis instituit ducere, sic agere fundamenta, ut sororem non modo vestibulo priuaret, sed omni aditu & limine.

XXVIII. Quanquam haec quidem iam tolerabilia videbantur: et si aequabiliter in rempublicam in priuatos, in longinuos, in propinquos, in alienos, in suos irruerat: sed nefcio, quomodo iam vsu obduruerat & percalluerat ciuitatis incredibilis patientia. Quae vero aderant iam, & impendebant, quoniam modo ea aur depellere potuissent, aut ferre? Imperium si ille naetus esset (omni: socios, exteras nationes, reges, tetrarchas: vota enim faceretis, vt in eos se potius mitteret, quam in vestras possessiones) vestra testa, vestras pecunias, pecunias dico? a liberis, a liberis, medius fidius & coniugibus vestris nunquam ille effrenatas suas libidines cohibuisset. Fingi haec putatis, quae patent? haec, quae nota sunt omnibus? quae tenentur? fervorum exercitus illuj in vrbe conscripturum fuisse, per quos totam rempublicam resque priuatas omnium possideret? Quamobrem, si cruentum gladium tenens clamaret T. Annus, Adeste, quaeſo, atque audite ciues: P. Clodium interfeci: eius furores, quos nullis iam legibus, nullis iudiciis frenare poteramus, hoc ferro, & hac dextera a ceruicibus vestris repuli; per me vt vnum, ius, aequitas, leges, libertas, pudor, pudicitia in ciuitate manerent: esse vero timendum, quonam modo id factum ferret ciuitas. Nunc enim quis est, qui non probet? qui non laudet? qui non vnum post hominum me-

moriā T. Annium plurimum reipublicae profūsse, maxima laetitia populuī Romanū cunctam Italiam, nationes omnes adfecisse & dicat, & sentiat? Nequeo, vetera illa populi Romani quanta fuerint gaudia, iudicare: multas tamen iam suminorum imperatorum clarissimas victorias aetas nostra vidit, quarum nulla neque tam diuturnam attulit laetitiam, nec tantam. Mandate hoc memoriae, iudices: spero multa vos liberosque vestros in republica bona esse visuros. In his singulis ita semper existimabitis, viuo P. Clodio, nihil eorum vos visuros fuīsse. In spem maximam, & quemadmodum confido, verissimam adducti sumus, hunc ipsum annum, hoc ipso summo viro consule, compressa hominum licentia, cupiditatibus fractis, legibus & iudiciis constitutis, salutarem ciuitati fore. Num quis igitur est tam deimens, qui hoc, P. Clodio viuo, contingere potuisse arbitretur? Quid? ea, quae tenetis, priuata, atque vestra, dominante homine furioso, quod ius perpetuae possessionis habere potuissent?

XXIX. Non timeo, iudices, ne odio inimicitiarum mearum inflammatus, libentius haec in illum euomiere videar, quam verius. Etenim etsi praecipuum esse debebat, tamen ita communis erat omnium ille hostis, ut in communi odio paene aequaliter versaretur odium meum. Non potest dici satis, ne cogitari quidem, quantum in illo sceleris, quantum exitii fuerit. Quin sic attendite, iudices: nempe haec est quaestio de interitu P. Clodii, fingite animis: liberae enim sunt cogitationes.

tiones nostrae, & quae volunt, sic intuentur, vt ea cernimus, quae videimus. Fingite igitur cogitatione imaginem huius conditionis meae; si possim efficere, vt Milonem absoluatis, sed ita, si P. Clodius reuixerit. Quid vultu extimuistis? quonam modo ille vos virtus adficeret, qui mortuus inani cogitatione percussit? Quid? si ipse Cn. Pompeius, qui ea virtute ac fortuna est, vt ea potuerit semper, quae neinō praeter illum, si is, inquam, potuisset, vt quaestione de morte P. Clodii ferre, sic ipsum ab inferis excitare, vtrum putatis potius facturum fuisse? etiam si propter amicitiam vellet illum ab inferis reuocare, propter rempublicam non fecisset. Eius igitur mortis sedetis vltores, cuius vitam si putetis per vos restitui posse, nolitis: & de eius necelata quaestio est, qui si eadem lege reuiuiscere posset, lata lex nunquam esset. Huius ergo interfeitor si esset; in confundo ab iisne poenam timeret, quos liberauisset? Graeci homines deorum honores tribuunt iis viris, qui tyranos necauerunt. Quae ego vidi Athenis? quae aliis in urbibus Graeciae? quas res diuinias talibus institutas viris? quos cantus? quae carmina? prope ad immortalitatis & religionem, & memoriam consecrantur. Vos tanti conseruatores populi, tanti sceleris vltorem non modo honoribus nullis adficietis, sed ad supplicium rapi etiam patiemini? Confitetur, confiteretur, inquam, si fecisset, & magno animo & libenter se fecisse, libertatis omnium caussa, quod ei certe non confitendum modo, verum etiam praedicandum.

XXX. Etenim, si id non negat, ex quo nihil petit, nisi ut ignoscatur: dubitaret id fateri, ex quo etiam praemia laudis essent peterenda? nisi vero gratius putat esse vobis, sui se capitis, quam vestri ordinis defensorem fuisse: cum praefertim in ea confessione, si grati esse velletis, honores adsequeretur amplissimos. Si factum vobis non probaretur (quanquam qui poterat salus sua cuique non probari?) sed tamen si minus fortissimi viri virtus ciuibus grata cecidisset, magno animo constante cederet ex ingrata ciuitate. Nam quid esset ingratius, quam laetari ceteros, lugere eum solum, propter quem ceteri laetarentur? Quanquam hoc animo semper suimus omnes in patriae proditoribus opprimendis, ut, quoniam nostra futura esset gloria, periculum quoque, & inuidiam nostram putaremus. Nam quae mihi ipsi tribuenda laus esset, cum tantum in consulatu meo pro vobis ac liberis vestris ausus essem, si id, quod conabar, sine maximis dimicationibus meis me esse ausurum arbitrarer, quae mulier sceleratum ac perniciosum ciuem occidere non auderet, si periculum non timeret? Proposita inuidia, morte, poena, qui nihilo segnitus rempublicam defendit, is vir vere putandus est. Populi grati est, praemiis afficere bene meritos de republica ciues: viri fortis, ne suppliciis quidem moveri, ut fortiter fecisse poeniteat. Quamobrem vteretur eadem confessione T. Annius, qua Ahala, qua Nasica, qua Opimius, qua Marius: qua nosmetipsi: & si grata respublica esset, laetaretur; si ingrata, . tamen

tamen in graui fortuna conscientia sua niteretur. Sed huius beneficij gratiam, iudices, fortuna populi Romani & vestra felicitas, & dii immortales sibi debere putant. Nec vero quisquam aliter arbitrari potest, nisi qui nullam vim esse ducit, numenve diuinum: quem neque imperii vestri magnitudo, neque sol ille, nec caeli signorumque motus, nec vicissitudines rerum atque ordines mouent, neque id, quod maximum est, maiorum nostrorum sapientia: qui sacra, qui caeremonias, qui auspicia & ipsi sanctissime coluerunt, & nobis, suis posteris, prodiderunt.

XXXI. Est, est profecto illa vis: neque in his corporibus, atque in hac imbecillitate nostra inest quiddam, quod vigeat, & sentiat, & non inest in hoc tanto naturae, tam praeclaro motu. Nisi forte idcirco esse non putant, quia non apparet, nec cernitur: perinde quasi nostram ipsam mentem, qua sapiimus, qua prouidemus, qua ipsa haec agimus ac dicimus, videre, aut plane, qualis aut ubi sit, sentire possimus. Ea vis, ea igitur ipsa, quae saepe incredibiles huic vrbi felicitates, atque opes attulit: quae illam perniciem extinxit ac sustulit: cui primum mentem iniecit, ut vi irritare, ferroque laceſſere fortissimum virum auderet, vincere turque ab eo, quem si vicisset, habiturus esset impunitatem & licentiam sempiternam. Non est humano consilio, ne mediocri quidem, iudices, deorum immortalium cura, res illa perfecta. Religiones mehercule ipsae, quae illam belluam cadere viderunt, commouisse se videntur, & ius in illo suum

retinuisse. Vos enim, Albani tumuli atque luci,
vos, inquam, imploro atque testor, vosque Albano-
rum obrutae aerae, sacrorum populi Romani sociae
& aequales, quas ille praecipit amentia, caesis pro-
stratisque sanctissimis lucis, substructionum insanis
molibus oppresserat? vestrae tum aerae, vestrae re-
ligiones viguerunt, vestra vis valuit, quam ille
omni scelere polluerat tuque ex tuo edito monte
Latiaris, sancte Iupiter, cuius ille lacus, nemora,
finesque saepe omni nefario stupro & scelere ma-
cularat, aliquando ad eum puniendum oculos aper-
ruistis: vobis illae, vobis vestro in conspectu serae,
sed iustae tamen, & debitae poenae solutae sunt.
Nisi forte hoc etiam casu factum esse dicemus, ut
ante ipsum sacrarium Bonae deae, quod est in fun-
do T. Sextii Galli, in primis honesti & ornati ado-
lescentis, ante ipsam, inquam, Bonam deam, cum
praelium commisisset, primum illud vulnus acceper-
it, quo teterimam mortem obiret: ut non absolu-
tus iudicio illo nefario videretur, sed ad hanc in-
signem poenam reseruatus.

XXXII. Nec vero non eadem ira deorum hanc
eius satellitiibus iniecit amentiam, ut
sine imaginibus, sine cantu, sine ludis, sine exse-
quiis, sine lamentis, sine laudationibus, sine fune-
re, oblitus cruento & luto, spoliatus illius supremi
diei celebritate, quam concedere etiam inimici so-
lent, ambureretur abiectus. Non fuisse credo fas
clarissimorum virorum formas illi tetrico parrici-
dae aliquid decoris asserre, neque ylo in loco potius
mor-

mortem eius lacerari, quam in quo vita esset damna-
ta. Dura mihi, medius fidius, iam fortuna populi
Romani & crudelis videbatur, quae tot annos illum
in hanc rempublicam insultare videret, & pateretur.
Polluerat stupro sanctissimas religiones: senatus
grauiissima decreta perfregerat: pecunia se palam
a iudicibus redemerat: vexarat in tribunatu sena-
tum: omnium ordinum consensu pro salute reipu-
blicae gesta resciderat: me patria expulerat: bona
diripuerat: domum incenderat: liberos, coniugem
meam vexauerat: Cn. Pompeio nefarium bellum
indixerat: magistratum, priuatorumque caedes
effecerat: domum mei fratri incenderat: vastarat
Etruriam: multos sedibus ac fortunis eiecerat: in-
stabat, vrgebat: capere eius amentiam ciuitas, Ita-
lia, prouinciae, regna, non poterant. Incideban-
tur iam domi leges, quae nos nostris seruis addice-
rent: nihil erat cuiusquam, quod quidem ille ada-
masset, quod non hoc anno suum fore putaret:
obstabant eius cogitationibus nemo, praeter Milo-
nem ipsum illum, qui poterat obstat: (Cn. Pom-
peium) nouo reditu in gratiam quasi deuinctum ar-
bitrabatur: Caesaris potentiam, suam potentiam
esse dicebat: honorum animos etiam in meo casu
contemserat: Milo vnum vrgebat.

XXXIII. Hic dii immortales, vt supra dixi, men-
tem dederunt illi perditio ac furioso, vt
huic faceret insidias. Aliter perire pestis illa non
potuit: nunquam illum respublica suo iure esset
vita. Senatus, credo, praetorem eum circumscri-

psisset, ne cum solebat quidem id facere in priuato eodem hoc, aliquid profecerat. An consules in praetore coercendo fortes fuissent? Primum, Milone occiso, habuisset suos consules: deinde quis in eo praetore consul fortis esset, per quem tribunum virtutem consularem crudelissime vexatain esse meminisset? oppressisset omnia, teneret, possideret, lege noua, quae est inuenta apud eum cum reliquis legibus Clodianis, seruos nostros, libertos suos fecisset. Postremo, nisi eum dii immortales in eam mentem impulissent, ut homo effoeminatus fortissimum virum conaretur occidere, hodie rempublicam nullam haberetis. An ille praetor, ille vero consul, si modo haec tempa atque ipsa moenia stare eo viuo tamdiu, & consulatum eius exspectare potuissent, ille denique viuus, mali nihil fecisset, qui mortuus, vno ex suis satellitibus Sex. Clodio duce, curiam incenderit? Quo quid miserius, quid acerbius, quid iuctuosius vidimus? Templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilii publici, caput urbis, aram sociorum, portum omnium gentium, sedem ab universo populo Romano concessam vni ordini, inflammarci, excendi, funestari? neque id fieri a multitudine imperita, quamquam esset miserum id ipsum, sed ab uno: qui cum tantum ausus sit vstor pro mortuo, quid signifer pro viuo non esset ausus? in curiam potissimum abiecit, ut eam mortuus incenderet, quam viuus euerterat. Et sunt, qui de via Appia querantur, taceant de curia? Et qui ab eo spirante forum putent potuisse defendi, cuius non restiterit

cada-

cadaueri curia? Excitate, excitate eum, si potestis, ab inferis, frangetis impetum viui, cuius vix sustinetis furias infepulti, nisi vero sustinuistis eos, qui cum facibus ad curiam cucurrerunt, cum fascibus ad Castoris, cum gladiis toto foro volitarunt. Caedi vidistis populum Romanum concessionem gladiis disturbari, cum audiretur silentio M. Coelius, tribunus plebis, vir & in republica fortissimus, & in susceppta causa firmissimus, & bonorum voluntati, & auctoritati senatus deditus & in hac Milonis siue inuidia, siue fortuna, singulari, diuina, & incredibili fide.

XXXIV. Sed iam satis multa de causa: extra causam etiam nimis fortasse multa.

Quid restat, nisi vt orein, obtesterque vos, iudices, vt eam misericordiam tribuatis fortissimo viro, quam ipse non implorat, ego autem, repugnante hoc, & imploro, & exposco? Nolite, si in nostro omnium fletu nullam lacrymam adspexitis Milonis: si vultum semper eundem, si vocem, si orationem stabilem ac non mutatam videtis, hoc minus ei parcere: atque haud scio, an multo etiam sit adiuuandus magis. Etenim si in gladiatoriis pugnis, & in infirmi generis hominum conditione atque fortuna, timidos & supplices, &, vt viuere liceat, obsecrantes, etiam odiisse solemus: fortes, & animosos, & se acriter ipsos morti offerentes, seruare cupimus: eorumque nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quam qui illam efflagitant: quanto hoc magis in fortissimis ciuibus facere debemus? Me quidem, iudices, exanimant, & interi-

munt

munt hae voces Milonis, quas audio assidue, & quibus intersum quotidie. Valeant, valeant, inquit, ciues mei valeant; sint incolumes, sint florentes, sint beati: stet haec vrbs praeclara, mihique patria carissima, quoquo modo merita de me erit: tranquilla republica ciues mei (quoniam mihi cum illis non licet) sine me ipsi, sed per me tamen, perfruantur: ego cedam atque abibo. Si mihi republika bona frui non licuerit, at carebo mala: & quamprimum tetigero bene moratam & liberam ciuitatem, in ea conquiescam. O frustra, inquit, suscepiti mei labores: o spes fallaces: o cogitationes inane meae. Ego, cum tribunus plebis, republica oppressa, me senatus dedissem, quem exstinctum acceperam: equitibus Romanis, quorum vires erant debiles: bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis abiecerant: mihi vñquam bonorum praesidium defuturum putarem? Ego, cum te (mecum saepissime loquitur) patriae reddidisse, mihi futurum in patria non putarem locum? Vbi nunc senatus est, quem secuti sumus? vbi equites Romani illi, illi, inquit, tui? vbi studia municipiorum? vbi Italiae voces? vbi denique tua, M. Tulli, quae plurimis fuit auxilio, vox & defensio? mihi ne ea soli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil potest opitulari?

XXXV. Nec vero haec, iudices, ut ego nunc, flens, sed hoc eodem loquitur yultu, quo videtis. Negat enim, se, negat ingratissimis ciibus fecisse, quae fecit: timidis & omnia circumspiciens.

cientibus pericula, non negat, plebem & infirmam
multitudinem, quae P. Clodio duce, fortunis ve-
stris imminebat, eam, quo tutior esset vita nostra,
suam se fecisse cominorat, ut non modo virtute
flechteret, sed etiam tribus suis patrimonii deliniret:
nec timet, ne cum plebem muneribus placarit, vos
non conciliarit meritis in rem publicam singulari-
bus. Senatus erga se benevolentiam temporibus
his ipsis saepe esse perspectam: vestras vero, & vestro-
rum ordinum occurssiones, studia, sermones,
quemcunque cursum fortuna dederit, secum se abla-
turum esse dicit. Meminit etiam, sibi vocem prae-
conis modo defuisse, quam minime desiderarit: po-
puli vero cunctis suffragiis, quod unum cupierit, se
consulem declaratum. Nunc denique, si haec ar-
ma contra se sint futura, sibi facinoris suspicionem,
non facti crimen obstare. Addit haec, quae certe
vera sunt, fortes & sapientes viros non tam praemia
sequi solere recte factorum, quam ipsa recte facta:
se nihil in vita, nisi praeclarissime fecisse, si quidem
nihil sit praestabilius viro, quam periculis patriam
liberare: beatos esse, quibus ea res honori fuerit a
suis ciuibus: nec tamen eos miseros, qui beneficio
ciues suos vicerint: sed tamen ex omnibus praemiis
virtutis, si esset habenda ratio praemiorum, amplis-
simum esse praemium, gloriam: esse hanc unam,
quae breuitatem vitae posteritatis memoria consola-
retur: quae efficeret, ut absentes adessemus, mortui
viueremus: hanc denique esse, cuius gradibus et-
iam homines in caelum videantur adscendere. De
me,

me, inquit, semper populus Romanus, semper omnes gentes loquentur, nulla vñquam obmutescet vetustas, quin hoc tempore ipso, cum omnes a meis inimicis faces meae iniuidiae subiificantur, tamen omni in hominum coetu, gratiis agendis, & gratulationibus habendis, & omni sermone celebramur. Omitto Etruriae festos, & actos, & institutos dies. Centesima lux est haec ab interitu P. Clodii, &, vt opinor, altera: qua fines imperii populi Romani sunt: ea non solum fama iam de illo, sed etiam laetitia peragrauit. Quamobrem, vbi corpus hoc sit, non, inquit, labore, quoniam omnibus in terris & iam versatur, & semper habitabit nominis mei gloria.

XXXVI. Haec tu mecum saepe, his absentibus: sed iisdem audientibus, haec ego tecum, Milo. Te quidem, quod isto animo es, fati laudare non possum: sed, quo est ista magis divina virtus, eo maiore a te dolore diuellor. Nec vero, si mihi eriperis, reliqua est illa saltem ad consolandum querela, vt his irasci possim, a quibus tantum vulnus accepero. Non enim inimici mei te mihi eripient, sed amicissimi: non male aliquando de me meriti, sed semper optime. Nullum, vñquam, iudices, mihi tantum dolorem inuretis (etsi quis potest esse tantus?) sed ne hunc quidem ipsum, vt obliuiscar, quanti me semper feceritis. Quae si vos cepit obliuio, aut si in me aliquid offendistis: cur non id meo capite potius luitur, quam Milonis? Praeclare enim vixero, si quid mihi acciderit prius,

prius, quam hoc tantum mali videro. Nunc me una consolatio sustentat, quod tibi, T. Anni, nullum a me amoris, nullum studii, nullum pietatis officium defuit. Ego inimicitias potentium pro te appetui: ego meum saepe corpus & vitam obieci armis inimicorum tuorum: ego me plurimis pro te supplicem abieci: bona, fortunas meas, ac libero-rum meorum, in communionem tuorum temporo-rum contuli: hoc denique ipso die, si qua vis est pa-
rata, si qua diminutio capit is futura, deposco. Quid iam restat? quid habeo, quod dicam? quod faciam pro tuis in me meritis, nisi ut eam fortu-nam, quaecunque erit tua, ducam meam? Non recuso, non abnuo: vosque obsecro, iudices, ut vestra beneficia, quae in me contulisti, aut in hu-ius salute augeatis, aut in eiusdem exitio occasura esse videatis.

XXXVII. His lacrymis non mouetur Milo, est quodam incredibili robore animi: exsiliū ibi esse putat, vbi virtuti non sit locus: mortem, naturae finem esse, non poenam. Sit hic ea mente, qua natus est: quid vos iudices? quo tandem animo eritis? memoriam Milonis retinebi-tis: ipsum eiicietis? & erit dignior locus in terris vllus, qui hanc virtutem excipiat, quam hic, qui procreauit? Vos, vos appello, fortissimi viri, qui multum pro republica sanguinem effudistis: vos in viri, & in ciuis iniucti appello periculo, centurio-nes, vosque milites: yobis non modo inspectanti-bus, sed etiam armatis, & huic iudicio praesiden-tibus,

tibus, haec tanta virtus ex hac vrbe expelletur? ex-
terminabitur? proiicitur? O me miserum, o in-
felicem! reuocare tu me in patriam, Milo, potuisti
per hos: ego te in patria per eosdem retinere non
potero? quid respondebo liberis meis, qui te pa-
rentein alterum putant? quid tibi, Q. frater, qui
nunc abes, consorti mecum temporum illorum?
me non potuisse Milonis salutem tueri per eosdem,
per quos nostram ille seruasset? At in qua causa
non potuisse? quae est grata gentibus. a quibus
non potuisse? ab iis, qui maxime P. Clodii morte
acquierunt. quo deprecante? me. Quodnam con-
cepi tantum scelus? aut quod in me tantum facinus
admisit, iudices, cum illa iudicia communis exitii
iudicauit, patefeci, protuli, extinxi? Omnes in
me, meosque redundant ex fonte illo dolores. Quid
me reducem esse voluistis? an vt, inspectante me,
expellerentur ii, per quos essem restitutus? Nolite,
obsecro vos, pati, inibi acerbiorem redditum esse,
quam fuerit ille ipse discessus. Nam qui possum pu-
tare, me restitutum esse, si distrahor ab iis, per quos
restitutus sum?

XXXVIII. Utinam dii immortales fecissent (pa-
ce tua, patria, dixerim: metuo enim,
ne scelerate dicam in-te, quod pro Milone dicam
pie) utinam P. Clodius non modo viueret, sed et-
iam praetor, consul, dictator esset, antequam hoc
spectaculum viderein. O, dii immortales, for-
tem, & a vobis, iudices, conseruandum virum!
Minime, minime, inquit, imo vero poenas ille de-
bitas

bitas luerit: nos subeamus, si ita necesse est, non debitas. Hiccine vir, patriae natus, vsquam, nisi in patria, morietur? aut, si forte pro patria: huius vos animi monumenta retinebitis: corporis in Italia nullum sepulcrum esse patiemini? hunc sua quisquam sententia ex hac vrbe expellet, quem omnes vrbes expulsum a vobis ad se vocabunt? o terram illam beatam, quae hunc virum exceperit: hanc ingratam, si eiecerit: miseram, si amiserit! Sed finis sit, neque enim prae lacrymis iam loqui possum: & hic se lacrymis defendi vetat. Vos oro obtestorque, iudices, ut in sententiis ferendis, quod sentietis, id audeatis. Vestram virtutem, iustitiam, fidem, mihi credite, is maxime probabit, qui, in iudicibus legendis, optimum & sapientissimum & fortissimum quemque legit.

EP/AN/99 EP/AN/99 EP/AN/99 EP/AN/99 EP/AN/99 EP/AN/99

ORATIO PRO M. MARCELLO.

Diuturni silentii, P. C. quo eram his temporibus usus, non timore aliquo, sed partim dolore, partim verecundia, fine in hodiernus dies attulit: idemque initium, quae vellem, quaeque sentirem, meo pristino more dicendi. Tam-

tam enim mansuetudinem, tam inusitatam inauditamque clementiam, tantum in summa potestate rerum omnium modum, tam denique incredibilem sapientiam, ac paene diuinam, tacitus nullo modo praeterire possum. M. enim Marcello vobis, P. C. reique publicae reddito, non solum illius, sed meam etiam vocem & auctoritatem, & vobis, & reipublicae conseruatam ac restitutam puto. Dolebam enim, P. C. & vehementer angebar, cum viderem, virum talem, tum in eadem caussa, in qua ego fuisse, non in eadem esse fortuna: nec mihi persuadere poteram nec fas esse ducebam, versari me in nostro veteri curriculo, illo aemulo atque imitatore studiorum, ac laborum meorum, quasi quodam socio a me & comite distraecto. Ergo & mihi & meae pristinae vitae consuetudinem, C. Caesar, interclusam aperuisti, & his omnibus ad bene de omni republica sperandum, quasi signum aliquod sustulisti. Intellectum est enim mihi quidem in multis, & maxime in me ipso, sed paulo ante in omnibus, cum M. Marcellum

Se natui populoque Romano concessisti, commemoratis praefertim offenditionibus, te auctoritatem huius ordinis, dignitatemque reipublicae tuis vel doloribus, vel suspicionibus anteferre. Ille quidem fructum omnis vitae ante aetate hodierno die maximum cepit, cum summo consensu senatus, tum praeterea iudicio tuo grauissimo & maximo: ex quo profecto intelligis, quanta in dato beneficio sit laus, cum in accepto tanta sit gloria. Est vero fortunatus ille, cuius ex salute non minor paene ad omnes, quam ad illum

illum ventura sit laetitia, peruererit. Quod ei quidem merito, atque optimo iure contigit. Quis enim est illo aut nobilitate, aut probitate, aut optimarum artium studio, aut innocentia, aut vilo genere laudis praestantior?

II. Nullius tantum est flumen ingenii, nulla dicendi, aut scribendi tanta vis, tanta copia, quae non dicam exornare, sed enarrare, C. Caesar, res tuas gestas possit: tamen hoc affirmo, & hoc pace dicam tua, nullam in his esse laudem amplioram, quam eam, quam hodierno die consecutus es. Soleo saepe ante oculos ponere, idque libenter crebris usurpare sermonibus: omnes nostrorum imperatorum, omnes exterarum gentium, potentissimumque populorum, omnes clarissimorum regum res gestas cum tuis nec contentionum magnitudine, nec numero proeliorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec dissimilitudine bellorum posse conferri. Nec vero disiunctissimas terras citius cuiusquam passibus potuisse peragrari, quam tuis non dicam cursibus, sed victoriis illustratae sunt. Quae quidem ego nisi ita magna esse fatear, ut ea vix cuiusquam mens, aut cogitatio capere possit, amens sim: sed tamen sunt alia maiora. Nam bellicas laudes solent quidam extenuare verbis, easque detrahere ducibus, communicare cum multis, ne propriae sint imperatorum. Et certe in armis, militum virtus, locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, commeatus, multum iuuant: maximam vero partem quasi suo iure fortuna sibi vindicat:

cat: &, quidquid est prospere gestum, id paene omne dicit suum. At vero huius gloriae, C. Caesar, quam es paulo ante adeptus, socium habes neminem, totum hoc, quantumcunque est, quod certe maximum est, totum est, inquam, tuum. Nihil sibi ex ista laude centurio, nihil praefectus, nihil cohors, nihil turma decerpit: quin etiam illa ipsa rerum humanarum domina, Fortuna, in istius se societatem gloriae non offert: tibi cedit, tuam esse totam, & propriam fatetur. Nunquam enim temeritas cum sapientia commiscetur, nec ad consilium casus admittitur.

III. Domuisti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes: sed tamen ea vicisti, quae & naturam, & conditionem, ut vinci possent, habebant. Nulla est enim tanta vis, quae non ferro ac viribus debilitari frangique possit: verum animum vincere, iracundiam cohibere, vietoriam temperare, aduersarium nobilitate, ingenio, virtute praestantem, non modo extollere iacentem, sed etiam amplificare eius pristinam dignitatem, haec qui faciat, non ego eum cum summis viris comparo, sed simillimum deo iudico. Itaque, C. Caesar, bellicae tuae laudes celebrabantur illae quidem non solum nostris, sed paene omnium gentium litteris atque linguis: neque ylla inquam aetas de tuis laudibus conticescat. Sed tamen eiusmodi res, necio quomodo, etiam cum leguntur, obstrepi clamore militum videntur, & tubarum sono. At vero

cum

cum aliquid clementer, mansuete, iuste, moderate, sapienter factum, in iracundia praesertim, quae est inimica consilio, & in victoria, quae natura insolens & superba est, aut audimus, aut legimus? quo studio incendimur, non modo in gestis rebus, sed etiam in fictis, vt eos saepe, quos nunquam vidi-mus, diligamus? Te vero, quem praesentem intuemur, cuius mentem, sensusque, & os cernimus, vt, quidquid belli fortuna reliquum reipublicae fecerit, id esse saluum velis, quibus laudibus effere-mus? quibus studiis prosequemur? qua benevolentia complectemur? Parietes, me dius fidius, C. Caesar, vt mihi videtur, huius curiae, tibi gratias agere gestiunt, quod breui tempore futura sit illa auctoritas in his maiorum suorum, & suis sedibus.

IV. Evidem cum C. Marcelli, viri optimi, & commemorabili pietate praediti lacrymas modo vobiscum viderem, omnium Marcellorum meum pectus memoria effudit, quibus tu etiam mor-tuis, M. Marcello conseruato, dignitatem suam reddidisti, nobilissimamque familiam, iam ad paucos redactam, paene ab interitu vindicasti. Hunc tu igitur diem tuis maximis & innumerabilibus gratulationibus iure antepones. Haec enim res vnius est propria Caesaris: ceterae, duce te, gestae magnae illae quidem, sed tamen multo magnoque comitatu. Huius autem rei tu idem es & dux, & comes: quae quidem tanta est, vt tropaeis monumen-tisque tuis allatura sit finem aetas; nihil enim est opere, aut manufactum, quod aliquando non con-

Orat. Cic. Sel.

L

ficiat

ficiat & consumat vetustas: At vero haec tua iustitia, & lenitas animi florescit quotidie magis, ita, ut quantum operibus tuis diurnitas detrahet, tantum adferat laudibus. Et ceteros quidem omnes victores bellorum ciuilium, iam ante aequitate & misericordia vicebas: hodierno vero die te ipsum vicisti. Vereor, ut hoc, quod dicam, non perinde intelligi auditu possit, atque ego ipse cogitans sentio. Ipsam victoriam viciisse videris, cum ea ipsa, quae illa erat adepta, vieti remisisti. Nam cum ipsis victoriae conditione iure omnes victi occidimus, clementiae tuae iudicio conseruati sumus. Recte igitur unus inuictus es, a quo etiam ipsis victoriae conditio visque deuicta est.

V. Atque hoc C. Caesaris iudicium, P. C. quam late pateat, attendite. Omnes, enim, qui ad illa arma fato sumus, nescio quo, reipublicae miserо funestoque compulsi, et si aliqua culpa tenemur erroris humani, a scelere certe liberati sumus. Nam cum M. Marcellum, deprecantibus vobis, reipublicae conseruauit: memet mihi, & item reipublicae, nullo deprecante, reliquos amplissimos viros, & sibi ipsis, & patriae reddidit: quorum & frequentiam, & dignitatem hoc ipso in confessu videtis: non ille hostes induxit in curiam, sed iudicauit, a plerisque ignorantie potius, & falso atque inani metu, quam cupiditate aut crudelitate ciuale bellum esse suscepimus. Quo quidem in bello semper de pace agendum audiendumque esse putaui, semperque dolui, non modo pacem, sed orationem etiam ciuium, pacem

cem efflagitantium, repudiari. Neque enim ego illa, nec villa ynquam secutus sum arma ciuilia: semperque mea consilia, pacis & togae socia, non bellum atque armorum fuerunt. Hominem sum secutus priuato officio, non publico: tantumque apud me grati animi fidelis memoria valuit, vt nulla non modo cupiditate, sed ne spe quidem, prudens & sciens, tanquam ad interitum ruerem voluntarium. Quod quidem meum consilium minime obscurum fuit. Nam & in hoc ordine, integra re, multa de pace dixi, & in ipso bello eadem etiam cum capitibus mei periculo sensi. Ex quo nemo erit tam iniustus rerum aestimator, qui dubitet, quae Caesaris voluntas de bello fuerit, cum pacis auctores conseruandos statim censuerit, ceteris fuerit iratior. Atque id minus mirum fortasse tum, cum esset incertus exitus, & anceps fortuna belli. Qui vero viator pacis auctores diligat, is profecto declarat, se maluisse non dimicare, quam vincere.

VI. Atque huius quidem rei M. Marcello sum testis. Nostri enim sensus, vt in pace semper, sic tum etiam in bello congruebant. Quoties ego eum & quanto cum dolore vidi, cum insolentiam certorum hominum, tum etiam ipsius victoriae ferocitatem extimescentem? Quo gravior tua liberalitas, C. Caesar, nobis, qui illa vidimus, debet esse. Non enim iam caussae sunt inter se, sed victoriae comparandae. Vidimus tuam viatoriam praeliorum exitu terminatam: gladium vagina vacuum in urbe non vidimus, quos amisimus cives, eos Mar-

tis vis pereulit, non ira victoriae: ut dubitare debeat nemo, quin multos, si fieri posset, C. Caesar ab inferis excitaret, quoniam ex eadem acie conservat, quos potest. Alterius vero partis, nihil amplius dicam, quam id, quod omnes verebamur, nimis iracundam futuram fuisse victoriam. Quidam enim non modo armatis, sed interdum etiam otiosis minabantur: nec, quid quisque sensisset, sed ubi fuisset, cogitandum esse dicebant: ut mihi quidem videantur di immortales, etiam si poenas a populo Romano ob aliquod delictum expetuerunt, qui ciuale bellum tantum, & tam luctuosum excitarerunt, vel placati iam, vel etiam satiati aliquando omnem spem salutis ad clementiam victoris & sapientiam contulisse. Quare gaudet tu isto tam excellenti bono: & fruere cum fortuna & gloria, tum etiam natura & moribus tuis: ex quo quidem maximus est fructus iucunditasque sapienti. Cetera cum tua recordabere, et si persaepe virtuti: tamen plenumque felicitati tuae congratulabere. De nobis, quos in republica tecum simul saluos esse voluisti, quoties cogitabis, toties de maximis tuis beneficiis, toties de incredibili liberalitate, toties de singulari sapientia tua cogitabis: quae non modo summa bona, sed nimirum audebo vel sola dicere. Tantus est enim splendor in laude vera, tanta in magnitudine animi & consilii dignitas, ut haec a virtute donata, cetera a fortuna commodata esse videantur. Noli igitur in conservandis bonis viris defatigari, non cupiditate praesertim aut prauitate ali-

qua

qua lapsis, sed opinione officii, stulta fortasse, certe non improba, & specie quadam reipublicae. Non enim tua vlla culpa est, si te aliqui timuerunt: contraque summa laus, quod plerique minime timendum fuisse senserunt.

VII. Nunc vero venio ad grauissimam quere- *ve tua*

Iam, & atrocissimam suspicionem tuam: quae non tibi ipsi magis, quam cum omnibus ciuibus, tum maxime nobis, qui a te conseruati sumus, prouidenda est, quam etsi spero esse falsam, nunquam tamen verbis extenuabo. Tua enim cautio, nostra cautio est: vt si in alterutro peccandum sit, malim videri nimis timidus, quam parum prudens. Sed quisnam est iste tam deimens? de tuisne? tametsi qui magis sunt tui, quam quibus tu salutem insperantibus reddidisti? an ex eo numero, qui una tecum fuerunt? non est credibilis tantus in vlo furor, vt, quo duce omnia summa sit adeptus; huius vitam non anteponat suae. An si tui nihil cogitant sceleris, cauendum est, ne quid inimici? Qui? omnes enim, qui fuerunt, aut sua pertinacia vitam amiserunt, aut tua misericordia retinuerunt: vt aut nulli supersint de inimicis, aut, qui superfuerunt, amicissimi sint. Sed tamen, cum in animis hominum tantae latebrae sint, & tanti recessus, augeamus sane suspicionem tuam: simul enim augebimus & diligentiam. Nam quis est omnium tam ignarus rerum, tam rudis in republica, tam nihil unquam nec de sua, nec de communis salute cogitans: qui non intelligat, tua salute contineri suam? & ex

vnius tua vita pendere omnium? Evidem de te
dies noctesque, ut debedo, cogitans, casus duntaxat
humanos, & incertos euentus valetudinis, & natu-
rae communis fragilitatem extimesco: doleoque,
cum respublica immortalis esse debeat, eam in vnius
mortalis anima confistere. Si vero ad humanos
casus, incertosque motus valetudinis, sceleris et-
iam accedat, insidiarumque consensio: quem
deum, etiam si cupiat, opitulari posse reipublicae
credamus?

VIII. Omnia sunt excitanda tibi, C. Caesar,
vni, quae iacere sentis, belli ipsius im-
petu, quod necesse fuit, perculsa, atque prostrata:
constituenda iudicia, reuocanda fides, comprimen-
dae libidines, propaganda soboles: omnia, quae
dilapsa iam fluxerunt, seueris legibus vincienda
sunt. Non fuit recusandum in tanto ciuili bello,
tantoque animorum ardore & armorum, quin qua-
fata respublica, quicunque belli euentus fuisset, mul-
ta perderet & ornamenta dignitatis, & praesidia sta-
bilitatis suae: multaque vterque dux ficeret arma-
tus, quae idem togatus fieri prohibuisset. Quae
quidem nunc tibi omnia belli vulnera curanda sunt:
quibus, praeter te, mederi nemo potest. Itaque il-
lam tuam praeclarissimam & sapientissimam vocem
invitus audiui: SATIS TE DIV VEL NATV-
RAE VIXISSE, VEL GLORIAE. Satis, si ita
vis, naturae fortasse: addo etiam, si placet, glo-
riae: at, quod maximum est, patriae certe parum.
Quare omitte, quaeſo, istam doctorum hominum in

con-

econtemnenda morte prudentiam: noli nostro periculo sapiens esse. Saepe enim venit ad aures meas, te idem istud nimis crebro dicere, SATIS TE TIBI VIXISSE. Credo: sed tum id audirem, si tibi soli viueres, aut si tibi etiam soli natus essemus. Nunc, cum omnium salutem ciuium, eunctamque rempublicam res tuae gestae complexae sint; tantum abes a perfectione maximorum operum, ut fundamenta, quae cogitas, nondum ieceris. Hic tu modum tuae vitae, non salute reipublicae, sed aequitate animi definies? quid; si istud ne gloriae quidem tuae satis est? cuius te auidissimum, quamuis sis sapiens, non negabis. Parumne igitur, inquies, (gloriam magnam) relinquemus? Imo vero aliis, quamuis multiis, satis: tibi vni parum. Quidquid enim est, quamvis amplius sit, id certe parum est tum, cum est aliquid amplius. Quod si rerum tuarum immortalium, C. Caesar, hic exitus futurus fuit, ut deuictis aduersariis rempublicam in eo statu relinqueres, in quo nunc est: vide, quaeso, ne tua diuina virtus admirationis plus sit habitura, quam gloriae: siquidem gloria est illustris ac per vagata multorum & magnorum vel in suos ciues, vel patriam, vel in omne genus hominum, fama meritorum.

IX. Haec igitur tibi reliqua pars est: hic restat actus: in hoc elaborandum est, ut rempublicam constitutas, ea que tu in primis composita, summa tranquillitate & otio perfrauare: tum te, si voles, cum & patriae, quod debes, solueris, & na-

turam ipsam expleueris satietate viuendi, satis diu
vixisse dico. Quid est enim omnino hoc ipsum
diu, in quo est aliquid extremum, quod cum vene-
rit, omnis voluptas praeterita pro nihilo est, quia
postea nulla futura sit? quanquam iste tuus animus
nunquam his angustiis, quas natura nobis ad viuen-
dum dedit, contentus fuit, semperque immortalita-
tis amore flagravit. Nec vero haec tua vita ducen-
da est, quae corpore & spiritu continetur; illa, in-
quam, illa vita est tua, Caesar, quae vigebit memo-
ria seculorum omnium, quam posteritas alet, quam
ipsa aeternitas semper tuebitur. Huic tu inseruias,
huic te ostentes, oportet: quae quidem, quae mi-
retur, iampridem multa habet: nunc etiam, quae
laudet, exspectat. Obstupescent posteri certe, im-
peria, prouincias, Rhenum, Oceanum, Nilum,
pugnas innumerabiles, incredibiles victorias, mo-
numenta, munera, triumphos audientes & legen-
tes tuos. Sed, nisi haec vrbs stabilita tuis consiliis
& institutis erit, vagabitur modo nomen tuum lon-
ge atque late: sedem quidem stabilem & domicil-
lium certum non habebit. Erit inter eos etiam,
qui nascentur, sicut inter nos fuit, magna dissen-
sio, cum alii laudibus ad caelum res tuas gestas effe-
rent: alii fortasse aliquid requirent, idque vel maxi-
mum, nisi belli ciuilis incendium salute patriae re-
stinxeris: vt illud fati fuisse videatur, hoc consilii.
Serui igitur iis etiam iudicibus, qui multis post se-
culis de te iudicabunt: & quidem haud scio, an
incorruptius, quam nos. Nam & sine amore,

&

& sine cupiditate, & rursus sine odio, & sine inuidia iudicabunt. Id autem, etiam si tunc ad te, ut quidam falso putant, non pertinebit: nunc certe pertinet, esse te talem, ut tuas laudes obscuratura nulla vñquam sit obliuio.

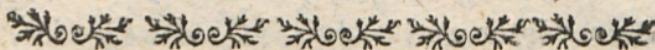
X. Diversae voluntates ciuium fuerunt, distraetaeque sententiae. Non enim consiliis solum, & studiis; sed armis etiam & castris disfidebamus. Erat autem obscuritas quaedam, erat certamen inter clarissimos duces: multi dubitabant, quid optimum esset: multi, quid sibi expediret: multi, quid deceret: nonnulli etiam, quid liceret. Perfunda respublica est hoc misero fatalique bello: vicit is, qui non fortuna inflammareret odium suum, sed bonitate leniret: nec qui omnes, quibus iratus esset, eosdem etiam exsilio, aut morte dignos iudicaret. Arma ab aliis posita, ab aliis erepta sunt. Ingratus est, iniustusque ciuis, qui armorum periculo liberatus, animum tamen retinet armatum: ut etiam ille sit melior, qui in acie cecidit, qui in causa animam profudit; quae enim pertinacia quibusdam, eadem aliis constantia videri potest. Sed iam omnis fracta disensio est armis, & extincta aequitate victoris, restat, ut omnes vnum velint, qui modo habent aliquid non solum sapientiae, sed etiam sanitatis. Nisi te, C. Caesar, saluo, & in ista sententia, qua cum antea, tum hodie vel maxime vñlus es, manente salui esse non possumus. Quare omnes, te, qui haec salua esse voluimus, & hortamur, & obsecramus, ut vitae, ut sa-

250 ORATIO PRO M. MARCELLO.

Iuti tuae consulas: omnesque tibi, ut pro aliis etiam loquar, quod de me ipse sentio, quoniam subesse aliquid putas, quod cauendum sit, non modo excubias & custodias, sed etiam laterum nostrorum oppositus, & corporum pollicemur.

XI. Sed vnde est ora, in eodem terminetur oratio; maximas tibi omnes gratias agimus,
C. Caesar: maiores etiam habemus, nam omnes idem sentiunt, quod ex omnium precibus & lacrymis sentire potuisti. Sed quia non est stantibus omnibus necesse dicere: a me certe dici volunt: cui necesse est quodammodo, & quod volunt, & quod decet, & quod M. Marcello a te huic ordini populoque Romano & reipublicae reddito, fieri intelligo. Nam laetari omnes, non ut de vnius solum, sed ut de communis omnium salute, sentio, quod autem summae benevolentiae est, quae mea erga illum omnibus semper nota fuit, ut vix C. Marcello, optimo & amantissimo fratri, praeter eum quidem, cederem, nemini, cum id sollicitudine, cura, labore tamdiu praestiterim, quamdiu est de ilius salute dubitatum, certe hoc tempore, magnis curis, molestiis, doloribus liberatus, praestare debeo. Itaque C. Caesar, sic tibi gratias ago, ut omnibus me rebus a te non conseruato solum, sed etiam ornato, tamen ad tua innumerabilia in me vnum merita, quod fieri iam posse non arbitrabor, maximus hoc tuo facto cumulus accesserit.

ORA-

ORATIO PRO Q. LIGARIO AD C. CAESAREM.

Nouum crimen C. Caesar, & ante hunc diem inauditum, propinquus meus ad te Q. Tubero detulit, L. Ligarium in Africa fuisse: idque C. Pansa, praestanti vir ingenio, fretus fortasse ea familiaritate, quae est ei tecum, ausus est confiteri. Itaque, quo me vertam, nescio. Paratus enim veneram, cum tu id neque per te scires, neque audire aliunde potuisses, ut ignoratione tua ad hominis miseri salutem abuterer: sed quoniam diligentia inimici inuestigatum est, quod latebat: confitendum est, ut opinor: praesertim cum meus necessarius, C. Pansa, fecerit, ut id iam integrum non esset: omissaque controuersia, omnis oratio ad misericordiam tuam conferenda est, qua plurimi sunt conseruati, cum a te non liberationem culpae, sed errati veniam impetravissent. Habes igitur, Tubero, quod est accusatori maxime optandum, confidentem reum: sed tamen ita confidentem, se in ea parte fuisse, qua te, Tubero, qua virum omni laude dignum, patrem tuum. Itaque prius de vestro delicto confiteamini necesse est, quam Ligarii

villam culpam reprehendatis. Q. enim Ligarius, cum esset adhuc nulla belli suspicio, legatus in Africam cum C. Considio profectus est: qua in legatione & ciuibus, & sociis ita se probauit, vt decedens Considius prouincia, satisfacere hominibus non posset, si quemquam alium prouinciae praefecisset. Itaque Q. Ligarius, cum diu recusans nihil profecisset, prouinciam accepit inuitus: cui sic praefuit in pace, vt & ciuibus, & sociis gratissima esset eius integritas & fides. Bellum subito exarsit: quod qui erant in Africa, ante audierunt geri, quam parari. Quo auditio, partim cupiditate inconsiderata, partim caeco quodam timore, primo salutis, post etiam studii sui, quaerebant aliquem ducem; cum Ligarius, domum spectans, & ad suos redire cupiens, nullo se implicari negotio passus est. Interim P. Accius Varus, qui praetor Africam obtinuerat, Uticam venit: ad eum statim concursum est. Atque ille non mediocri cupiditate arripuit imperium, si illud imperium esse potuit, quod ad priuatum, clamore multitudinis imperitae, nullo publico consilio deferebatur. Itaque Ligarius, qui omne tale negotium cuperet effugere, paullum aduentu Vari conquieuit.

II. Adhuc, C. Caesar, Q. Ligarius omni culpa vacat. Domo est egressus non modo nullum ad bellum, sed ne ad minimam quidem suspicione bellum: legatus in pace profectus, in prouincia pacatissima ita se gessit, vt ei pacem esse expediret. Profectio certe animum tuum non debet offendere.

Num

Num igitur remansio? multo minus. Nam pro-
fectio voluntatem habuit non turpe: remansio et-
iam necessitatem honestam. Ergo haec duo tem-
pora carent criminis: unum, cum est legatus pro-
fectus: alterum, cum efflagitatus a prouincia, praef-
positus Africae est. Tertium est tempus, quo post
aduentum Vari in Africa restitit: quod si est crimi-
nosum, necessitatis crimen est, non voluntatis.
An ille, si potuisset illinc vlo modo euadere, Vti-
cae potius, quam Romae: cum P. Accio, quam
cum concordissimis fratribus: cum alienis esse,
quam cum suis maluisset? cum ipsa legatio plena
desiderii ac sollicitudinis fuisse propter incredibi-
lem quendam fratrum amorem: hic aequo animo
esse potuit, belli discidio distractus a fratribus? Nul-
lum igitur habes Caesar, adhuc in Q. Ligario signum
alienae a te voluntatis. Cuius ego caussam anim-
aduerte quaeso, qua fide defendam, cum prodo
meam. O clementiam admirabilem, atque omni
laude, praedicatione, litteris, monumentisque de-
corandam! M. Cicero apud te defendit, alium
in ea voluntate non fuisse, in qua se ipsum confite-
tur fuisse: nec tuas tacitas cogitationes extimescit:
nec, quid tibi de alio audienti, de se ipso occur-
rat, reformidat.

III. Vide, quam non reformidem: vide, quan-
ta lux liberalitatis & sapientiae tuae mihi
apud te dicenti oboriatur. Quantum potero, voce
contendam, vt hoc populus Romanus exaudiat. Sus-
cepto bello, Caesar, gesto etiam ex magna parte, nul-

la vi coactus, iudicio ac voluntate ad ea arma pro-
 fectus sum, quae erant sumta contra te. Apud quem
 igitur hoc dico? nempe apud eum, qui cum hoc
 sciret, tamen me, antequam vidit, reipublicae red-
 didit: qui ad me ex Aegypto litteras misit, ut essem
 idem, qui fuisset: qui cum ipse imperator in toto
 imperio populi Romani vnum esset, esse me alterum
 passus est: a quo, hoc ipso C. Pansa mihi nuncium
 perferente, concessos fasces laureatos tenui, quoad
 tenendos putauit: qui mihi tum denique se salute in
 putauit dare, si eam nullis spoliatam ornamenti
 dedisset. Vide, quaeso, Tubero, ut, qui de meo
 facto non dubitem dicere, de Ligarii non audeam
 confiteri. Atque haec propterea de me dixi, ut mi-
 hi Tubero, cum de se eadem dicerem, ignosceret,
 cuius ego industriae gloriaeque faueo, vel propter
 propinquam cognationem, vel quod eius ingenio,
 studiisque delector, vel quod laudem adolescentis
 propinqui existimo etiam ad meum aliquem fru-
 etum redundare. Sed hoc quaero, quis putet esse
 crimen, fuisse in Africa Ligarium? nempe is, qui &
 ipse in eadem Africa esse voluit, & prohibitum se
 a Ligario queritur, & certe contra ipsum Caesarem
 est congressus armatus. Quid enim, Tubero, di-
 strictus ille tuus in acie Pharsalica gladius agebat?
 cuius latus ille mucro petebat? qui sensus erat ar-
 morum tuorum? quae tua mens? oculi? manus?
 ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Ni-
 mis vrgeo: commoueri videtur adolescens: ad me
 reuertar: iisdem in armis fui.

IV.

IV. Quid autem aliud egimus, Tubero, nisi, vt, quod hic potest, nos possemus? Quorum igitur impunitas, Caesar, tuae clementiae laus est, eorum ipsorum ad crudelitatem te acuet oratio? Atque in hac caussa non nihil equidem, Tubero, etiam tuam, sed multo magis patris tui prudentiam desiderio: quod homo cum ingenio, tum etiam doctrina excellens, genus hoc caussae quod esset, non viderit. Nam, si vidisset, quovis profecto, quam isto modo, a te agi maluisset. Arguis fatentem: non est satis. Accusas eum, qui caussam habet, aut, vt ego dico, meliorem, quam tu: aut, vt tu vis, parem. Haec admirabilia sunt, sed prodigii simile est, quod dicam. Non habet eam vim ista accusatio, vt Q. Ligarius condemnetur, sed vt necetur. Hoc egit ciuis Romanus ante te nemo. Externi isti sunt mores; vsque ad sanguinem incitari solet odium aut leuum Graecorum, aut immanium barbarorum. Nam quid aliud agis? vt Romae ne sit? vt domo careat? ne cum optimis fratribus, ne cum hoc T. Broccho, auunculo suo, ne cum eius filio, consobrino suo, ne nobiscum viuat? ne sit in patria? num est? nam potest magis carere his omnibus, quam caret? Italia prohibetur, exsulat. Non tu ergo hunc patria priuare, qua caret, sed vita vis. At istud ne apud eum quidem dictatorem, qui omnes, quos oderat, morte multabat, quisquam egit isto modo. Ipse iubebat occidi, nullo postulante: praemiis etiam inuitabat. Quae tamen crudelitas ab hoc eodem aliquot annis

nis post, quem tu nunc crudelem esse vis, vindicata est.

V. Ego vero istud non postulo, inquires. Ita mehercule existimo, Tubero. Noui enim te, noui patrem, noui domum, nomenque vestrum: studia denique generis, ac familiae vestrae, virtutis, humanitatis, doctrinae, plurimarum artium atque optimarum, nota sunt mihi omnia. Itaque certo scio, vos non petere sanguinem: sed parum attenditis. Res enim eo spectat, ut ea poena, in qua adhuc Q. Ligarius sit, non videamini esse contenti. Quae est igitur alia, praeter mortem? Si enim in exilio est, sicuti est, quid amplius postulatis? an, ne ignoscatur? Hoc vero multo acerbius, multoque est durius. Quod nos domi petimus, precibus, & lacrymis, prostrati ad pedes, non tam nostrae caussae fidentes, quam huius humanitati: id ne impetremus, pugnabis? & in nostrum fletum irrumpes? & nos iacentes ad pedes, supplicum voce prohibebis? Si, cum hoc domi faceremus, quod & fecimus, &, ut spero, non frustra fecimus, tu derepente irrupisses & clamare coepisses: CAESAR, CAVE IGNOSCAS, CAVE TE FRATRVM PRO FRATRIS SALVTE OBSECRANTVM MISEREATVR: nonne omnem humanitatem exuisses? quanto hoc durius, quod nos domi petimus, id a te in foro oppugnari, & in tali miseria multorum perfugium misericordiae tollere? Dicam plane, C. Caesar, quod sentio. Si in hac tanta tua fortuna lenitas tanta non esset,

quan-

quantam tu per te, per te, inquam, obtines (intelligo, quid loquar) acerbissimo luctu redundaret ista victoria. Quam multi enim essent de victoribus, qui te crudelem esse vellent, cum etiam de victis reperiantur? quam multi, qui cum a te nemini ignosci vellent, impedirent clementiam tuam, cum etiam ii, quibus ipse ignouisti, nolint te in alios esse misericordem? Quod si probare Caesari possemus, in Africa Ligarium omnino non fuisse: si honesto, & misericordi mendacio, saluti ciuii calamitosi consultum esse vellemus: tamen hominis non esset, in tanto discrimin'e & periculo ciuii, refellere & coarguere nostrum mendacium: &, si esset alicuius, eius certe non esset, qui in eadem cauſa & fortuna fuisset. Sed tamen aliud est errare, Caesarem nolle, aliud nolle misereri. Tum dices: CAVE CAESAR, CREDAS: FVIT IN AFRICA LIGARIVS: TVLIT ARMA CONTRA TE. Nunc quid dicas? CAVE IGNOSCAS. Haec nec hominis, nec ad hominem vox est: qua qui apud te, C. Caesar, vtetur, suam citius abiiciet humanitatem, quam extorquebit tuam.

VI. Ac primus aditus, & postulatio Tuberonis
haec, vt opinor, fuit, velle se de Q. Ligarii
scelere dicere. Non dubito, quin admiratus sis,
vel quod de nullo alio quisquam, vel quod is, qui in
eadem cauſa fuisseſet, vel quidnam noui facinoris
afferret. Scelus tu illud vocas, Tubero? cur?
isto enim nomine illa adhuc cauſa caruit: alii er-
rorem appellant: alii timorem: qui durius, spei,
cupi-

eupiditatem, odium, pertinaciam: qui grauissime, temeritatem: scelus, praeter te, adhuc nemo. Ac mihi quidem, si propium & verum nomen nostri mali quaeratur, fatalis quaedam calamitas incidisse videtur, & improuidas hominum mentes occupasse: vt nemo mirari debeat, humana confilia diuina necessitate esse superata. Liceat esse miseros, quamquam hoc victore esse non possumus. Sed non loquor de nobis: de illis loquor, qui occiderunt. Fuerint cupidi, fuerint irati, fuerint pertinaces: sceleris vero crimine, furoris, parricidii, liceat Pompeio mortuo, liceat multis aliis carere. Quando hoc quisquam ex te, Caesar, audiuist, aut tua quid aliud arma voluerunt, nisi a te contumeliam propulsare? quid egit tuus ille inuiictus exercitus, nisi vt suum ius tueretur, & dignitatem tuam? quid? tu, cum pacem esse cupiebas, idne agebas, vt tibi cum sceleratis, an vt cum bonis ciuib⁹ conueniret? Mihi vero, Caesar, tua in me maxima merita, ranta certe non viderentur, si me, vt sceleratum, a te conseruatum putarem. Quomodo autem tu de republicae bene meritus es, si tot sceleratos incolumi dignitate esse voluisses? Secessionem tu illam existimauisti, Caesar, initio, non bellum: non hostile odium, sed ciuile dissidium. utrisque cupientibus rempublicam saluam, sed partim consiliis, partim studiis a communi utilitate aberrantibus. Principum dignitas erat paene par: non par fortasse eorum, qui sequebantur: caussa tum dubia, quod erat aliquid in utraque parte, quod probari posset: nunc melior

melior certe ea iudicanda est, quam etiam dii adiuuerunt. Cognita vero clementia tua, quis non eam viatoriam probet, in qua occiderit nemo, nisi armatus?

VII. Sed, vt omittam communem causam, veniamus ad nostram: vtrum tandem existimas, facilius fuisse, Tubero, Ligario ex Africa exire, an vobis in Africam non venire? Poteramusne, inquis, cum senatus censuisset? Si me consulis, nullo modo, sed tamen Ligarium senatus item legauerat. Atque ille eo tempore paruit, cum parere senatui necesse erat: vos tum paruistis, cum paruit nemo, qui noluit. Reprehendo igitur? minime vero. Neque enim licuit aliter vestro generi, nomini, familiae, disciplinae: sed hoc non concedo, vt, quibus rebus gloriemini in vobis, easdem in aliis reprehendatis. Tuberonis fors coniecta est ex S. C. cum ipse non aedesset, morbo etiam impediretur: statuerat se excusare. Haec ego noui propter omnes necessitates, quae mihi sunt cum L. Tuberone: domi vna erudit, militiae contubernales, post affines, in omni denique vita familiares. Magnum etiam vinculum, quod iisdem studiis semper vsi sumus. Scio igitur, Tuberonem domi manere voluisse. Sed ita quidam aiebat, ita reipublicae sanctissimum nomen opponebat, vt, etiam si aliter sentiret, verborum tamen ipsorum pondus sustinere non posset. Cessit auctoritati amplissimi viri, vel potius paruit. Vna est profectus cum iis, quorum erat vna causa; tardius iter fecit. Itaque

que in Africam venit iam occupatam. Hinc in Ligarium crimen oritur, vel ira potius. Nam, si crimen est ullum, voluisse: non minus magnum est, vos Africam, omnium prouinciarum arcem, natam ad bellum contra hanc urbem gerendum, obtinere voluisse, quam aliquem se maluisse: atque is tamen aliquis Ligarius non fuit. Varus imperium se habere dicebat: fasces certe habebat. Sed, quo modo sese illud habet, haec querela vestra, Tubero, quid valet? RECEPTI IN PROVINCIAM NON SVMVS. Quid si essetis? Caesarine eam tradituri fuissetis, an contra eum retenturi?

VIII. Vide quid licentiae, Caesar, nobis tua liberalitas det, vel potius audaciae. Si respondebit Tubero, Africam, quo senatus eum forsque miserat, tibi patrem suum traditum fuisse: non dubitabo apud ipsum te, cuius id eum facere interfuit, grauissimis verbis eius consilium reprehendere. Non enim si tibi ea res grata fuisset, esset etiam probata. Sed iam hoc totum omitto, non tam ut ne offendam tuas patientissimas aures, quam ne Tubero, quod nunquam cogitauit, facturus fuisse videatur. Veniebatis igitur in Africam prouinciam, vnam ex omnibus huic victoriae maxime infestam, in qua erat rex potentissimus, inimicus huic caussae, aliena voluntas, conuentus firmi atque magni. Quaero, quid facturi fuissetis? Quanquam, quid facturi fueritis, dubitem, cuin videbam, quid feceritis. Prohibiti estis in prouincia vestra pedem ponere, & prohibiti, ut perhibetis, summa cum iurie.

iniuria. Quomodo id tulistis? acceptae iniuriae querelam ad quem derivatistis? nempe ad eum, cuius auctoritatem secuti in societatem belli veneratis. Quod si Caesaris causa in prouinciam veniebatis, ad eum profecto exclusi prouincia venissetis. Venistis ad Pompeium. Quae est ergo apud Caesarem querela, cum eum accusatis, a quo queramini vos prohibitos contra Caesarem bellum gerere? Atque in hoc quidem vel cum mendacio, si vultis, gloriari per me licet, vos prouinciam fuisse Caesari tradituros, etiam si a Varo, & quibusdam aliis prohibiti essetis. Ego autem confitebor culpam esse Ligarii, qui vos tantae laudis occasione priuauerit.

IX. Sed vide, quaeso, C. Caesar, constantiam ornatissimi viri, L. Tuberonis: quam ego, quamuis ipse probarim, ut probo; tamen non commemorarem, nisi a te cognouissem in primis eam virtutem solere laudari. Quae fuit igitur vñquam in vlo homine tanta constantia? constantiam dico? nescio, an melius patientiam possem dicere. Quotus enim istud quisque fecisset, ut, a quibus in dissensione ciuili non esset receptus, essetque etiam cum crudelitate reiectus, ad eas ipsas partes rediret? Magni cuiusdam animi, atque eius viri est, quem de suscepta causa, propositaque sententia, nulla contumelia, nulla vis, nullum periculum posset depellere. Ut enim cetera paria Tuberoni cum Varo fuissent, honos, nobilitas, splendor, ingenium, quae nequaquam fuerunt: hoc certe praecipuum Tuberonis fuit, quod iusto cum imperio ex S. C. in

pro-

prouinciam suam venerat. Hinc prohibitus non ad Caesarem, ne iratus; non domum, ne iners; non aliquam in regionem, ne condemnare caussam illam, quam secutus esse, videretur: in Macedonia ad Cn. Pompeii castra venit, in eam ipsam caussam, a qua erat reiectus cum iniuria. Quid? cum ista res nihil commouisset eius animum, ad quem veneratis: languidiore, credo, studio in caussa fuistis. Tantummodo in praefidiis eratis: animi vero a caussa abhorrebat. An, vt sit in ciuilibus bellis, nec in vobis magis, quam in reliquis, omnes vincendi studio tenebamur? Pacis equidem semper auctor fui: sed tum sero. Erat enim amentis, cum aciem videres, pacem cogitare. Omnes, inquam, vincere volebamus: tu certe praecipue, qui in eum locum venisses, vbi tibi esset pereundum, nisi vicisses: quanquam, vt nunc se res habet, non dubito, quin hanc salutem anteponas illi victoriae.

X. Haec ego non dicerem, Tubero, si aut vos constantiae vestrae, aut Caesarem beneficij sui poeniteret. Nunc quaero, vtrum vestras iniurias, an reipublicae persequemini? si reipublicae; quid de vestra in caussa perseverantia respondebitis? si vestras; videte, ne erretis, qui Caesarem vestris inimicis iratum fore putetis, cum ignouerit suis. Itaque num tibi videor, Caesar, in caussa Ligarii occupatus esse? num de eius facto dicere? quidquid dixi, ad vnam summam referri volo vel humanitatis, vel clementiae, vel misericordiae tuae. Caussas, Caesar, egi multas, & quidem tecum, dum te in foro
tenuit

tenuit ratio honorum tuorum; certe nunquam hoc modo: Ignoscite, iudices: errauit: lapsus est: non putauit: si vñquam post hac. ad parentem sic agi solet. ad iudices: Non fecit, non cogitauit; falsi testes, fictum crimen. Dic, te, Caesar, de fæto Ligarii iudicem esse: quibus in praesidiis fuerit, quaere. Taceo: ne haec quidem colligo, quae fortasse valerent etiam apud iudicem. Legatus ante bellum profectus, relictus in pace, bello oppressus, in eo non acerbus: tum etiam totus animo & studio tuus. Ad iudicem sic agi solet: sed ego ad parentem loquor. Erravi, temere feci, poenitet: ad clementiam tuam confugio: delicti veniam peto: vt ignoscas, oro, si nemo impetravit, arroganter: si plurimi, tu idem fer opem, qui spem dedisti. An sperandi Ligario caussa non sit, cum mihi apud te sit locus etiam pro altero deprecandi? Quanquam neque in hac oratione spes est posita caussae, nec in eorum studiis, qui a te pro Ligario petunt, tui necessarii.

XI. Vidi enim, cognoui, quid maxime spectares, cum pro alicuius salute multi labarent: caussas apud te rogantium gratiores esse, quam vultus: neque spectare, quam tuus eset necessarius is, qui te oraret: sed quam illius, pro quo laboraret. Itaque tribuis tu quidem tuis ita multa, vt mihi beatiores illi esse videantur interdum, qui tua liberalitate fruuntur, quam tu ipse, qui illis tam multa concedis. Sed video tamen, apud te caussas, vt dixi, rogantium valere plus, quam preces: ab
iis.

iiisque te moueri maxime, quorum iustissimum dolorem videoas in petendo. In Q. Ligario conseruando multis tu quidein gratum facies, necessariis tuis: sed hoc, quaeſo, confidera, quod ſoles. Possum fortiffimos viros, Sabinos, tibi probatiffimos, totumque agrum Sabinum, florem Italiae, ac robur reipublicae proponere, noſti optime homines: animaduerte horum omnium moeftitiam, & dolorem: huius T. Brocchi, de quo non dubito quid existimes, lacrymas, squaloremque ipſius, & filii vi- des. Quid de fratribus dicam? noli, Caesar putare, de vnius capite nos agere. Aut tres tibi Ligarii re- tinendi in ciuitate ſunt, aut tres ex ciuitate exterminandi. Quodvis exſilium hiſ est optatiuſ, quam patria, quam domus, quam dii penates, vno illo ex- fulante. Si fraterne, ſi pie, ſi cum dolore faciunt, moueant te horum lacrymae, moueat pietas, moueat germanitas: valeat tua vox illa, quae vicit. Te enim dicere audiebamus. Nos omnes aduerſarios putare, niſi qui nobiscum eſſent: te, omnes, qui contra te non eſſent, tuos. Videsne igitur hunc ſplendorem, omnem hanc Brocchorum domum, hunc L. Marcium, C. Caſetium, L. Corsidium, hosce omnes equites Romanos qui adſunt veſte mutata, non ſolum notos tibi, verum etiam probatos viros, tecum fuifſe? Atque hiſ maxime iraſceba- mur, & hoſ requirebamus, & hiſ nonnulli etiam minabantur. Conſerua igitur tuiſ ſuos: vt, quem- admodum cetera, quae dicta ſunt a te, ſic hoc veriſi- ſum reperiatur.

XII.

XII. Quod si penitus perspicere posses concordiam Ligariorum, omnes fratres tecum iudicares fuisse. An potest quisquam dubitare, quin, si Q. Ligarius in Italia esse potuisset, in eadem sententia futurus fuerit, in qua fratres fuerunt? quis est, qui horum consensum conspirantem, & paene conflatum, in hac prope aequalitate fraterna non nouerit? qui hoc non sentiat, quidvis prius futurum fuisse, quam, ut hi fratres diuersas sententias, fortunasque sequerentur? Voluntate igitur omnes tecum fuerunt: tempestate abreptus est unus: qui si consilio id fecisset; esset eorum similis, quos tamen saluos esse voluisti. Sed ierit ad bellum: discesserit non a te solum, verum etiam a fratribus, hite orant tui. Evidem, cum tuis omnibus negotiis interessel, memoria teneo, qualis T. Ligarius, quaestor urbanus, fuerit erga te, & dignitatem tuam. Sed parum est, me hoc meminisse: spero etiam te, qui obliuisci nihil soles, nisi iniurias, quoniam hoc est animi, quoniam etiam ingenii tui, te aliquid de huius illo quaestoris officio cogitantem, etiam de aliis quibusdam quaestoribus reminiscentem recordari. Hic igitur T. Ligarius, qui tum nihil egit aliud (neque enim haec diuinabat) nisi, ut tu eum studiosum, & bonum virum iudicares, nunc a te supplex fratris salutem petit, quem huius admonitus officio cum vtrisque his dederis, tres fratres optimos & integerimos, non solum sibi ipsos, neque his tot ac talibus viris,

Orat. Cic. Sel.

M

ne-

166 ORATIO PRO Q. LIGARIO.

neque nobis necessariis suis, sed etiam reipublicae condonaueris. Fac igitur, quod de homine nobilissimo & clarissimo, M. Marcello, fecisti nuper in curia, nunc idem in foro de optimis, & huic omni frequentiae probatissimis fratribus. Ut concessisti illum senatui, sic da hunc populo: cuius voluntatem carissimam semper habuisti, & si ille dies tibi gloriosissimus, populo Romano gratissimus fuit: noli, obsecro, dubitare, C. Caesar, similem illi gloriae laudem quam saepissime quaerere. Nihil est enim tam populare, quam bonitas: nulla de virtutibus tuis plurimis nec admirabilior, nec gravior misericordia est. Homines enim ad deos nulla re propius accedunt, quam salutem hominibus dando. Nihil habet nec fortuna tua maius, quam ut possis; nec natura tua melius, quam ut velis conseruare quam pluriinos. Longiorem orationem caussa forsitan postulat, tua certe natura breviorem. Quare, cum utilius esse arbitrer, te ipsum, quam aut me, aut quemquam, loqui tecum, finem iam faciam: tantum te ipsum admoneo, si illi absenti salutem dederis, praesentibus his omnibus te daturum.

IN

IN M. ANTONIVM
PHILIPPICA SECVNDA.

Quonam meo fato, P. C. fieri dicam, vt ne-
mo his annis viginti reipublicae hostis fue-
rit, qui non bellum eodem tempore mihi
quoque indixerit? Nec vero necesse est a me quen-
quam nominari. Vobiscum ipsi recordamini. Mi-
hi poenarum illi plus, quam optarem, dederunt. Te
miror, Antoni, quorum facta imiteré, eorum exitus
non perhorrescere. Atque hoc in aliis minus mira-
bar. Nemo illorum inimicus mihi fuit volunta-
rius: omnes a me reipublicae caussa lacestisti: tu, ne
verbo quidem violatus, vt audacior, quam L. Catilina;
furiosior, quam P. Clodius, viderere, vltro
maledictis me lacestisti: tuamque a me alienatio-
nem, tibi ad ciues impios gloriae fore putauisti.
Quid putem? contemtumne me? non video nec
in vita, nec in gratia, nec in rebus gestis, nec in
hac mea mediocritate ingenii, quid despicere pos-
sit Antonius. An in senatu facillime de me de-
trahi posse credidit? qui ordo clarissimis ciuibus
bene gestae reipublicae testimonium multis, mihi
vnl conseruatae dedit. An decertare mecum vo-
luit contentione dicendi? hoc quidem benefi-
cium est. Quid enim plenius, quid vberius, quam

M 2 mihi

mihi & pro me, & contra Antonium dicere? Il-
lud profecto est, non existimauit, sui similibus pro-
bari posse, se esse hostem patriae, nisi mihi esset
inimicus. Cui prius, quam de ceteris rebus, re-
spondeo: de amicitia, quam a me violatam esse cri-
minatus est, quod ego grauissimum crimen iudico,
pauca dicam.

II. Contra rem suam venisse me, nescio quan-
do, questus est. An ego non venirem
contra alienum pro familiari & necessario meo?
non venirem contra gratiam, non virtutis specie,
sed aetatis flore collectam? non venirem contra in-
iuriam, quam iste intercessoris iniquissimi beneficio
obtinuit, non iure praetorio? Sed hoc idcirco
commemoratum a te puto, ut te insimo ordini com-
mendares, cum te omnes recordarentur libertini ge-
nerum, & liberos tuos, nepotes Q. Fadii, libertini
hominis fuisse. At enim te in disciplinam meam
tradideras: (nam ita dixisti) domum meam venti-
taras. Nae tu, si id fecisses, melius famae, melius
pudicitiae tuae consuluisse, sed nec fecisti, nec, si
cuperes, tibi id per C. Curionem facere licuisset.
Auguratus petitionem inibi te concessisse dixisti.
O incredibilem audaciam! o impudentiam prae-
dicandam! Quo enim tempore me augurem a toto
collegio expetitum Cn. Pompeius & Q. Hortensius
nominauerunt, (neque enim licebat a pluribus no-
minari) tu nec soluendo eras, nec te ullo modo, nisi
euersa republica, incolumem fore putabas. Po-
teras autem eo tempore auguratum petere, cum in

Italia

Italia Curio non esset? aut tum, cum es factus,
vnam tribum sine Curione ferre potuisses? cuius
etiam familiares de vi condemnati sunt, quod tui
nimis studiosi fuissent.

III. At beneficio sum vsus tuo. Quo? quam
quam illud ipsum, quod commemoras,
semper prae me tuli. Malui me tibi debere confite-
ri, quam cuiquam minus prudenti non satis gratius
videri. Sed quo beneficio? quod me Brundisi
non occideris? quem ipse victor, qui tibi, vt tute
gloriari solebas, detulerat ex latronibus suis princi-
patum, saluum esse voluisse, in Italianam ire iussisset,
eum tu occideres? Fac potuisse, quod est aliud P. C.
beneficium latronum, nisi vt commemorare pos-
sint, iis se dedisse vitam, quibus non ademerint?
Quod si esset beneficium, nunquam ii, qui illum
interfecerunt, a quo erant seruati, quos tu ipse viros
clarissimos appellare soles, tantam essent gloriam con-
secuti. Quale autem beneficium est, quod te absti-
nueris nefario scelere? qua in re non tam iucundum
videri mihi debuit, non imperfectum a te, quam
miserum, id te impune facere potuisse. Sed sit be-
neficium: quandoquidem maius accipia latrone nul-
lum potuit: in quo potes me dicere ingratum? an de
interitu reipublicae queri non debui, ne in te ingra-
tus viderer? Nam in illa querela, misera quidem,
& luctuosa, sed mihi pro hoc gradu, in quo me se-
natus, populusque Romanus collocavit, necessaria,
quid est dictum a me cum contumelia? quid non
moderate? quid non amice? Et quidem cuius tem-

perantiae fuit, de M. Antonio querentem abstinere
maledicto? praesertim cum tu reliquias reipublicae
disipauisses? cum domi tuae turpissimo mercatu
omnia essent venalia? cum leges eas, quae nunquam
promulgatae essent, & de te, & ad te latas confite-
re? cum auspicia augur, intercessionem consul
fustulisses? cum essem foedissime stipatus armatis?
cum omnes impuritates pudica in domo quotidie
fusciperes, vino lustrisque confectus? At ego, tan-
quam mihi cum M. Crasso contentio esset, quocum
multae & magnae fuerunt, non cum uno gladiato-
re nequissimo, de republica grauiter querens, de ho-
mione nihil dixi. Itaque hodie perficiam, ut intelli-
gat, quantum a me beneficium acceperit.

IV. At etiam litteras, quas me fibi misisse dice-
ret, recitauit homo & humanitatis expers,
& vitae communis ignarus. Quis enim unquam,
qui paullum modo bonorum consuetudinem nossit,
litteras ad se ab amico missas, offensione aliqua in-
terposita, in medium protulit, palamque recitauit?
Quid est aliud, tollere e vita vitae societatem, quam
tollere amicorum colloquia absentium? quam mul-
ta ioca solent esse in epistolis, quae prolata si fint,
inepta esse videantur? quam multa seria: neque ta-
men vello modo diuulganda? Sit hoc inhumanitatis
tuae: stultitiam incredibilem videte. Quid ha-
bes, quod mihi opponas, homo diserte, ut Mustel-
iae Tamisio, & Tironi Numisio videris? qui cum
hoc ipso tempore stent cum gladiis in conspectu se-
natus, ego quoque te disertum putabo, si ostenderis,
quo-

quomodo sis eos inter sicarios defensurus. Sed quid opponas tandem, si negem, me vñquam istas litteras ad te mississe? quo me teste conuinces? an chirographo? in quo habes scientiam quaestuosaam. Qui possis? sunt enim librarii manu. Iam inuideo magistro tuo, qui te tanta mercede, quam tam iam proferam, nil sapere docuit. Quid enim est minus non dico oratoris, sed hominis, quam id obiicere aduersario, quod ille si verbo negarit, longius progredi non possit, qui obiecerit? At ego non nego: teque in isto ipso conuinco non inhumanitatis solum, sed etiam amentiae. Quod enim verbum in ipsis litteris est non plenum humanitatis, officii, benevolentiae? omne autem crimen tuum est, quod de te in his litteris non male existimem: quod scribam tanquam ad ciuem, tanquam ad bonum virum, non tanquam ad sceleratum, & latronem. At ego tuas litteras, etiū lute poteram a te lacestitus, tamen non proferam: quibus petis, vt tibi per me liceat quendam de exsilio reducere: adiurasque, id te, inuito me, non esse facturum: idque a me impetas. quid enim me interponerem audaciae tuae, quam neque auctoritas huius ordinis, neque existimatio populi Romani, neque leges vlliae possent coercere? Verum tamen quid erat, quod me rogares, si erat is, de quo rogabas, Caesaris lege reductus? Sed videlicet meam gratiam voluit esse: in quo ne ipsius quidem vlla poterat esse, lege lata.

M 4

V. Sed

V. Sed cum mihi, patres conscripti, & pro me aliquid, & in M. Antonium multa dicenda sint, alterum peto a vobis, vt pro me dicentem benigne: alterum ipse efficiam, vt contra illum cum dicam, attente audiatis. simul illud oro: si meam cum in omni vita, tum in dicendo moderationem modestiamque cognoscitis, ne me hodie, cum isti, vt prouocauit, respondebo, oblitum esse putetis mei. Non tractabo vt consulem: ne ille quidem me vt consularem, et si ille nullo modo consul, vel quod ita viuit, vel quod ita rempublicam gerit, vel quod ita factus est consul: ego sine villa controueria consularis. Ut igitur intelligeretis, qualem ipse se consulem profiteretur, obiecit mihi consulatum meum. Qui consulatus, verbo meus, P. C. re vester fuit. Quid enim constitui, quid gessi, nisi ex huius ordinis consilio, auctoritate, sententia? Haec tu homo sapiens, non solum eloquens, apud eos, quorum consilio, sapientiaque gesta sunt, ausus es vituperare: Quis autem meum consulatum, praeter P. Clodium, qui vituperaret, inuentus est? cuius quidem te fatum, sicuti C. Curionem, manet, quoniam id domi tuae est, quod fuit illorum utriusque fatale. Non placet M. Antonio consulatus meus. At placuit P. Seruilio, vt eum primum nominem ex illius temporis consularibus, qui proxime mortuus est: placuit Q. Lutatio Catulo, cuius semper in hac republica viuet auctoritas: placuit duobus Lucullis, M. Crasso, Q. Hortensio, C. Curioni, M. Lepido, C. Pisoni, M. Glabroni, L. Folcatio, C. Figulo,

D. Si-

D. Silano, L. Murenae, qui tum erant consules designati: placuit idem, quod consularibus, M. Cattoni: qui cum multa, vita excedens, prouidit: tum quod te consulem non vidit. Maxime vero consulatum meum Cn. Pompeius probauit: qui vt me primum decedens ex Syria vidi, complexus & gratulans, meo beneficio patriam se visurum esse dixit. Sed quid singulos commemoro: frequen-
tissimo senatui sic placuit, vt esset nemo, qui mihi non, vt parenti gratias ageret: qui non mihi vitam suam, liberos, fortunas, reipublicam referret acceptam.

VI. Sed quoniam illis, quos nominaui, tot & talibus viris respublica orbata est: veniamus ad viuos, qui duo e consulari numero reliqui sunt. L. Cotta, vir summo ingenio, summaque prudentia, rebus iis gestis, quas tu reprehendis, supplicationem decreuit verbis amplissimis: eique illi ipsi, quos modo nominaui, consulares, senatusque cunctus assensus est: qui honos post conditam hanc urbem habitus est togato ante me nemini. L. Caesar, auunculus tuus, qua oratione, qua constantia, qua grauitate sententiam dixit in sororis suae virum, vitrium tuum? hunc tu cum auctorem & praeceptorem omnium consiliorum, totiusque vitae debuisses habere, vitrici te similem, quam auunculi esse maluisti, huius ego consiliis, alienus, consul vsus sum: tu sororis filius, ecquid ad eum vnquam de republica retulisti? ad quos refert? dii immortales! ad eos scilicet, quorum nobis etiam dies natales audiendi

M 5

sunt.

sunt. Hodie non descendit Antonius. Cur? dat natalitia in hortis. Cui? neminem nominabo. Putatote cum Phormioni alicui, tum Gnatoni, tum Ballioni. O foeditatem hominis flagitosam! O impudentiam, nequitiam, libidinem non ferendam! tu cum principem senatorem, ciuem singularem, tam propinquum habeas, ad eum de republica nihil refers: ad eos refers, qui domum suam nullam habent, tuam exauriunt: Tuus videlicet salutaris consulatus, perniciosus meus.

VII. Adeone pudorem cum pudicitia perdidisti, vt hoc in eo templo dicere ausus sis, in quo ego senatum illum, qui quondam florens orbi terrarum praefidebat, consulebam: tu homines perditissimos cum gladiis collocauisti? At etiam ausus es (quid autem est, quod tu non audeas?) Clivum Capitolinum dicere, me consule, plenum servorum armatrum fuisse. Ut illa, credo, nefaria senatus consulta fierent, vim afferebam senatui. O miserum, siue illa tibi nota non sunt (nihil enim boni nosti) siue sunt, qui apud tales viros tam impudenter loquare. Quis enim eques Romanus, quis, praeter te, adolescens nobilis, quis vlius ordinis, qui se ciuem meminisset, cum senatus in hoc templo esset, in Cliuo Capitolino non fuit? quis nomen non dedit? quamquam nec scribae sufficere, nec tabulae nomina illorum capere potuerunt. Etenim cum homines nefarii de patriae parricidio confiterentur, concitorum indiciis, sua manu, voce paene litterarum coacti, se urbem inflammare, ciues trucidare,

vaftare

vastare Italiam, delere rempublicam consensisse: quis esset, qui ad salutem communem defendendam non excitaretur? praesertim cum senatus, populusque Romanus haberet ducem, qualis si quidem nunc esset, tibi idem, quod illis accidit, contigisset. Ad sepulturam corpus vitrici sui negat a me datum. Hoc vero ne P. quidem Clodius dixit vñquam, quem, qui a iure ei fui inimicus, doleo a te iam omnibus vitiis esse superatum. Qui autem tibi venit in mentein, redigere in memoriam nostram, te domi P. Lentuli esse educatum? an verebare, ne non putaremus natura te potuisse tam improbum euadere, nisi accessisset etiam disciplina?

VIII. Tam autem eras excors, vt tota in oratione tecum ipse pugnares: vt non modo non cohaerentia inter se diceres, sed maxime disiuncta, atque contraria, vt non tanta mecum, quanta tecum tibi esset contentio. Vitricum tuum in tanto fuisse scelere fatebare, poena affectum querere. Ita, quod proprium meum est, laudasti: quod totum senatus est, reprehendisti. nam, cum comprehensio fontium mea, animaduersio senatus fuerit: homo disertus non intelligit, eum, quem contra dicit, laudari a se: eos, apud quos dicit, vitiuperari. Iam illud cuius est, non dico audaciae (cupid enim se audacem dici) sed, quod minime vult, stultitiae, qua vincit omnes, Cliui Capitolini mentionem facere, cum inter subfellia nostra versentur armati? cum in hac cella Concordiae, o dii immortales! in qua, me consule, salutares senten-

tiae dictae sunt, quibus ad hanc diem viximus, cum gladiis homines collocati stent? Accusa senatum: accusa equestrem ordinem, qui tum cum senatu copulatus fuit: accusa omnes ordines, omnes ciues, dum confiteare hunc ordinem, hoc ipso tempore, ab Ithyreis circumfederi. Haec tu non propter audaciam dicis tam impudenter, sed quia tantam rerum repugnantiam non vides, nihil profecto fas quis. Quid est enim dementius, quam, cum ipse reipublicae pernicioса arima ceperis, obiicere alteri salutaria? At etiam quodam loco facetus esse voluisti. Quam id (dii boni) non decebat! in quo est tua culpa nonnulla. aliquid enim salis ab vxore mima trahere potuisti. **CEDANT ARMA TOGAE.** Quid? tum nonne cesserunt? At postea tuis armis cessit toga. Quaeramus igitur, utrum melius fuerit: libertati populi Romani sceleratorum arma; an libertatem nostram armis tuis cedere? Nec vero tibi de versibus respondebo: tantum dicam breuiter: neque illos, neque vias te omnino litteras nosse: me nec reipublicae nec amicis vñquam defuisse, & tamen omni genere monumentorum meorum perfecisse operis subserviis, ut meae vigiliae, meaeque litterae & iuuentuti vtilitatis, & nomini Romano laudis aliquid afferrent. Sed haec non huius temporis, ad maiora veniamus.

IX. P. Clodium meo consilio imperfectum esse dixisti. Quidnam homines putarent, si tum occisus esset, cum tu illum in foro, inspectante populo Romano, gladio stricto insecurus es, negotium-

tiuumque transegisset, nisi ille se in scalas tabernae librariae conieccisset, hisque oppilatis impetum tuum compressisset? Sed quid? ego fauisse me tibi fator, suasisse ne tu quidem dicis. At Miloni ne fauere quidem potui. prius enim rem transegit, quam quisquam eum suspicaretur facturum esse. At ego suasi. Scilicet is animus erat Milonis, ut prodesse reipublicae sine suo sacerdote non posset. At laetus sum. Quid? ergo in tanta laetitia cunctae ciuitatis me vnum tristem esse oportebat? Quanquam de morte P. Clodii fuit quaestio non satis prudenter illa quidem constituta. Quid enim attinebat noua lege quaeri de eo, qui hominem occidisset, cum esset legibus quaestio constituta? quae situm est tamen. Quod ergo, cum res agebatur, nemo in me dixit: id tot annis post, tu es inuentus, qui dices? Quod vero dicere ausus es, idque multis verbis, opera mea Pompeium a Caesaris amicitia esse disiunctum, ob eamque caussam mea culpa ciuale bellum esse natum: in eo non tu quidem tota re, sed, quod maximum est, temporibus errasti.

X. Ego M. Bibulo, praestantissimo ciue, consule, nihil praetermis, quantum facere enitique potui, quin Pompeium a Caesaris coniunctione auocarem, in quo Caesar fuit felicior. Ipse enim Pompeium a mea familiaritate disiunxit. Postea vero, quam se totum Pompeius Caesari tradidit: quid ego illum ab eo distrahere conarer? stulti erat, sperare: suadere, impudentis. Duo tamen tempora inciderunt, quibus aliquid contra Caesarem

Pompeio suaserim, ea velim reprehendas, si potes: vnum, ne quinquennii imperium Caefari proroga-
retur: alterum, ne pateretur fieri, vt absentis eius
ratio haberetur. quorum si vtrumuis persuasissim:
in has miserias nunquam incidissemus. Atque idem
cum iam omnes opes & suas, & populi Romani
Pompeius ad Caesarem detulisset, seroque eadem
sentire coepisset, quae ego ante multo praeuideram:
inferrique patriae bellum nefarium viderem: pacis,
concordiae, compositionis auctor esse non destiti:
meaque illa vox est nota multis, VTINAM, CN.
POMPEI, CVN C. CAESARE SOCIETATEM
AVT NVNQVAM COISSES, AVT NVNQVAM
DIREMISSES. fuit alterum grauitatis, alterum
prudentiae tuae. Haec mea, M. Antoni, semper &
de Pompeio, & de republica consilia fuerunt, quae
si valuerint: respublica staret: tu tuis flagitiis,
egestate, infamia, concidisses.

XI. Sed haec vetera: illud vero recens, Cae-
sarem meo consilio interfectum. Iam ve-
reor, patres conscripti, ne quod turpisssimum est,
praeuaricatorem mihi apposuisse videar, qui me non
solum meis laudibus ornaret, sed etiam oneraret
alienis. Quis enim meum in istius gloriofissimi fa-
eti conscientia nomen audiuist? cuius autem, qui in
eo numero fuisset, nomen est occultatum? occultat-
um dico? cuius non statim diuulgatum? citius di-
xerim iactasse se aliquos, vt fuisse in ista societate vi-
derentur, qui socii non fuissent, quam vt quisquam
celare vellet. Quam verisimile porro est, in tot ho-
mi-

minibus, partim obscuris, partim adolescentibus, neminem occultantibus, meum nomen latere potuisse? Etenim si auctores ad liberandam patriam desiderarentur illis auctoribus, Brutos ego impellerem, quorum vterque **L.** Bruti imaginem quotidie videret, alter etiam Ahalae? His igitur maioribus orti ab alienis potius consilium peterent, quam a suis: & foris potius, quam domo? Quid? C. Cassius, in ea familia natus, quae non modo dominatum, sed ne potentiam quidem cuiusquam ferre potuit, me auctorem, credo, desiderauit: qui etiam sine his clarissimis viris, hanc rem in Cilicia ad ostium fluminis Cydni confecisset, si ille ad eam ripam, quam constituerat, non ad contrariam, nauis appulisset. Cn. Domitium non patris interitus, clarissimi viri, non auunculi mors, non ipolatio dignitatis, ad recuperandam libertatem, sed mea auctoritas excitavit? An C. Trebonio persuasi? cui ne suadere quidem ausus essem. Quo etiam maiorem ei res publica gratiam debet, qui libertatem populi Romani vnius amicitiae praeposuit: depulso que dominatus, quam particeps esse maluit. An L. Tillius Cimber me est auctorem secutus? quem ego magis fecisse illam rem sum admiratus, quam facturum putavi: admiratus sum autem ob eam causam, quod immemor benefiorum, menor patriae fuisset. Quid duos Seruilios? Cascas dicam, an Ahalas? & hos auctoritate mea censes excitatos potius, quam caritate reipublicae. Longum est persequi ceteros: idque reipublicae praeclarum, fuisse tam multos: ipsis glorio-

gloriosius est. At quemadmodum me coarguerit
homo acutus, recordamini.

XII. Caesare interfecto, inquit, statim cruen-
tum alte extollens M. Brutus pugionem,
Ciceronem nominatim exclamauit, atque ei récu-
péram libertatem est gratulatus. Cur mihi potis-
simum? quod sciebam; Vide ne illa caussa fuerit ap-
pellandi me, quod cum rem gessisset consimilem re-
bus iis, quas ipse gesseram, me potissimum testatus
est, se aenulum mearum laudum exstissee. Tu
autem, omnium stultissime, non intelligis, si id,
quod me arguis, voluisse interfici Caesarem, crimen
sit: etiam laetatum esse morte Caesaris, crimen es-
se? quid enim interest inter suasorem facti, & pro-
batorem, aut quid refert, vtrum voluerim fieri, an
gaudeam factum? ecquis est igitur, te excepto, &
iis, qui illum regnare gaudebant, qui illud aut fieri
noluerit, aut factum improbarit? omnes enim in
culpa. Etenim omnes boni, quantum in ipsis fuit,
Caesarem occiderunt, aliis consilium, aliis animus,
aliis occasio defuit: voluntas nemini. Sed stupo-
rem hominis, vel dicam pecudis, attendite: sic
enim dixit: M. BRVTVS, QVEM EGO HO-
NORIS CAVSSA NOMINO, CRVENTVM PV-
GIONEM TENENS, CICERONEM EXCLA-
MAVIT: EX QVO INTELLIGI DEBET, EVM
CONSCIVM FVISSE. Ergo ego sceleratus ap-
pellor a te, quem tu suspicatum aliquid suspica-
ris: ille, qui stillantem prae se pugionem tulit, a te
honoris caussa nominatur? Esto: sit in verbis tuis
hic

hic stupor, quanto in rebus sententiisque maior? Constitue hoc, consul, aliquando; Brutorum, C. Cassii, Cn. Domitii, C. Trebonii, reliquorum, quam velis esse caussam: edomi crapulam, inquam, & exhala. An faces admouendae sunt, quae te excitent, tantae caussae indormientem? nunquamne intelliges, statuendum tibi esse, vtrum illi, qui istam rem gesserunt, homicidae sint, an vindices libertatis?

XIII. Attende enim paullisper, cognitionemque sobrii hominis punctum temporis suscipe. Etenim ego, qui sum illorum, vt ipse fateor, familiaris; vt a te arguor, socius, nego quidquam esse medium: confiteor eos, nisi liberatores populi Romanii conseruatoresque reipublicae sint, plus quam sicarios, plus quam homicidas, plus etiam, quam parricidas esse: siquidem maior est atrocitas patriae parentem, quam suum occidere. Tu homo sapiens & considerate, quid dicens? si parricidae: cur honoris caussa a te sunt & in hoc ordine, & apud populum Romanum semper appellati? cur M. Brutus, te referente, legibus est solitus, si ab urbe plus, quam decem dies absuisset? cur ludi Apollinares incredibili M. Brutii honore celebrati? cur prouinciae Cassio, & Bruto datae? cur quaestores additi? cur legatorum numerus auctus? Atque haec acta per te, non igitur homicidae: sequitur, vt liberatores tuo iudicio sint; quandoquidem tertium nihil potest esse. Quid est? num conturbo te? non enim fortasse satis, quae distinctius dicuntur, intelligis;

sed

sed tamen haec est summa conclusionis meae: quoniam scelere a te liberati sunt, ab eodem te amplissimis praemiis dignissimi iudicati sunt. Itaque iam retexo orationem meam, scribam ad illos, ut, si qui forte, quod a te mihi obiectum est, quaerent, sitne verum: ne cui negent. Etenim vereor, ne aut celatum me ab ipsis, illis non honestum; aut inuitatum refugisse, mihi sit turpissimum. Quae enim res vñquam, proh sancte Iupiter! non modo in hac vrbe, sed in omnibus terris est gesta maior? quae gloriosior? quae commendatior erit hominum memoriae sempiternae? In huius me consilii societatem, tanquam in equum Troianum, cum principibus includis? non recuso. Ago etiam gratias, quoquo animo facis. Tanta enim res est, ut inuidiam istam, quam tu in me vis concitare, cum laude non comparem. Quid enim beatius illis, quos tu expulsos a te praedicas, & relegatos? qui locus est aut tam desertus, aut tam inhumanus, qui illos, quo accederint, non affari, atque appetere videatur? qui homines tam agrestes, qui se, cum eos aspexerint, non maximum cepisse vitae fructum putant? quae vero tam immemor posteritas, quae tam ingratae litterae reperientur, quae eorum gloriam non immortalitatis memoria prosequantur?

XIV. Tu vero adscribe me talem in numerum.
Sed vnam rem, vereor, ne non probes.
Si enim fuisset, non solum regem, sed regnum etiam de republica fustulisset: & si meus stilus ille fuisset,

vt

vt dicitur; mihi crede, non solum vnum actum,
sed totam fabulam confecissem. Quanquam si in-
terfici Caesarem voluisse, crimen est, vide quaeso,
Antoni, quid tibi futurum sit, quem & Narbone
hoc consilium cum C. Trebonio cepisse notissimum
est, & ob eius consilii societatem, cum interficeret
Caesar, tum te a Trebonio vidimus seuocari.
Ego autem (vide quam tecum agam non inimice)
quod bene cogitasti aliquando, laudo: quod non
indicasti, gratias ago: quod non fecisti, ignosco.
virum res illa quaerebat. Quod si te in iudicium
quis adducat, usurpetque illud Cassianum, **C VI**
BONO FVERIT: vide, quaeso, ne haereas,
quanquam illud quidem fuit, vt tu dicebas, omni-
bus bono, qui seruire nolebant: tibi tamen praeci-
pue, qui non modo non seruis, sed etiam regnas:
qui maximo te acre alieno ad aedem Opis liberasti:
qui per easdem tabulas innumerabilem pecuniam
disipauisti: ad quem e domo Caesaris tam multa
delata sunt: cuius domus quaestuosissima est falso-
rum commentariorum & chirographorum offici-
na: agrorum, oppidorum, immunitatum, vestigia-
lium, flagitiosissimae nundinae. Etenim quae res
egestati, & aeri alieno tuo, praeter mortem Caesaris,
subuenire potuisset? Nescio, quid conturbatus
mihi esse videris. num quid subtimes, ne ad te hoc
crimen pertinere videatur? libero te metu: nemo
credet inquam: non est tuum de republica bene me-
reri: habet istius pulcherrimi facti clarissimos viros
res publica auctores. Ego te tantum gaudere dico,
secif-

fecisse, non arguo. Respondi maximis criminibus,
nunc etiam reliquis respondendum est.

XV. Castra mihi Pompeii, atque illud omne
tempus obiecisti. Quo quidem tempore
si, vt dixi, meum consilium, auctoritasque valuisse-
set: tu hodie egeres, nos liberi essemus, respublica
non tot duces, & exercitus amisisset. Fateor enim,
me, cum ea, quae acciderunt, prouiderem futura,
tanta in moestitia fuisse, quanta ceteri optimi ciues,
si idem prouidissent, fuissent. Dolebam, dolebam,
P. C. rempublicam vestris quondam, meisque consi-
liis conseruatam, breui tempore esse peritaram.
Neque vero eram tam indoctus, ignarusque rerum,
vt frangerer animo propter vitae cupiditatem, quae
me inanens conficeret angoribus, dimissa molestiis
omnibus liberasset: illos ego praestantissimos viros,
lumina reipublicae, viuere volebam, tot consulares,
tot praetorios, tot honestissimos senatores, omnem
praeterea florem nobilitatis ac iuuentutis, tum opti-
morum ciuium exercitus: qui si vitierent, quamvis
iniqua conditione pacis (mihi enim omnis pax cum
ciuibus bello ciuili vtilior videbatur) rempublicam
hodie teneremus. Quae sententia si valuisse-
set, ac non ii maxime mihi, quorum ego vitae consulebam,
spe victoriae elati, obstituissent; vt alia omittam: tu
certe nunquam in hoc ordine, vel potius nunquam
in hac vrbe mansisses. At vero Cn. Pompeii volun-
tatem a me abalienabat oratio mea. An ille quem-
quam plus dilexit? cum illo aut sermones, aut con-
filia contulit saepius? quod quidem erat magnum,

de

de summa re dissentientes, in eadem consuetudine amicitiae permanere. Sed & ego, quid ille, & contra ille, quod ego sentirem, & spectarem, videbat. Ego incolumentati ciuium primum, & postea dignitati: ille praesenti dignitati potius consulebat. Quod autem habebat vterque, quod sequeretur, idcirco tolerabilius erat nostra dissensio. Quid vero ille consularis vir, ac paene diuinus de me senserit, sciunt, qui eum Pharsalica fuga Paphum prosecuti sunt. Nunquam ab eo mentio de me, nisi honorifica, nisi plena amicissimi desiderii: cum me vidisse plus fateretur, se sperauisse meliora. Et eius viri nomine me insectari audes, cuius me amicum, testorem esse fateare?

XVI. Sed omittatur bellum illud, in quo tu nimirum felix fuisti. Ne iocis quidem respondebo, quibus me in castris usum esse dixisti. Erant illa quidem castra plena curae: verum tamen homines, quamvis in turbidis rebus sint, tamen, si modo homines sunt, interdum animis relaxantur. Quod autem idem moestitiam meam reprehendit, idem iocum: magno argumento est, me in utroque fuisse moderatum. Hereditates mihi negasti venire. Utinam hoc tuum verum crimen esset: plures amici mei, & necessarii viuerent. Sed qui istuc venit tibi in mentem? ego enim amplius HS. ducenties acceptum hereditatibus retuli. Quanquam in hoc genere fateor feliciorum esse te. me nemo, nisi amicus, fecit heredem, ut cum illo commodo, si quod erat, animi quidam dolor iungere tur:

tur: te is, quem tu vidisti nunquam, L. Rubrius Cassinas, fecit heredem. Et quidem vide, quam te amarit is, qui, albus aterve fueris, ignorans, fratris filium praeteriit: Q. Furii honestissimi equitis Romani, suique amicissimi, quem palam heredem semper factitarat, ne nomen quidem perscrispit: te, quem nunquam viderat, ac nunquam salutauerat, fecit heredem. Velim mihi dicas, nisi molestum est, L. Turselius, qua facile fuerit, qua statura, quo municipio, qua tribu. nihil scio, inquies, nisi quae praedia habuerit. Igitur fratrem exhertans te faciebat heredem. In multas praeterea pecunias alienissimorum hominum, electis veris hereditibus tanquam heres esset, inuasit. Quanquam hoc maxime admiratus sum, mentionem te hereditatum ausum esse facere, cum ipse hereditatem patris non adisset.

XVII. Haec vt colligeres, homo amentissimus, tot dies in aliena villa, declamaſti? quamquam tu quidem (vt tui familiarissimi dictitant) vi ni exhalandi, non ingenii acuendi cauſa declinatas. Et vero adhibes ioci cauſa magistrum, suffragio tuo, & compotorum tuorum, rhetorem: cui concessisti, vt in te, quae vellet, diceret. Salsum omnino hominem: ſeu materia facilis, in te, & in tuos dicta dicere. Vide autem, inter te, & auum tuum, quid interſit. Ille ſenſim dicebat, quod cauſae prodeſſet; tu cursim dicens aliena. At quanta merces rhetori data eſt? Audite, audite, P. C. & cognoscite reipublicae vulnera. duo millia iugerum
cam-

campi Leontini Sex. Cludio rhetori assignasti, & quidem immunia, ut pro tanta mercede nihil sape-re disceres. Num etiam hoc, homo audacissime, ex Caesaris commentariis? Sed dicam alio loco & de Leontino agro, & de Campano: quos iste agros ereptos reipublicae turpissimis possessoribus inqui-nauit. Iam enim, quoniam criminibus eius fatis respondi, de ipso emendatore, & correctore nostro quaedam dicenda sunt: nec enim omnia effundam, ut, si saepius decertandum sit, ut erit, semper nouus veniam: quam facultatem mihi multitudo istius vi-tiorum, peccatorumque largitur.

XVIII. Visne igitur te inspiciamus a puero? sic opinor: a principio ordiamur. Tenes-ne memoria, praetextatum te decoxisse? Patris, in-quies, ista culpa est. Concedo, etenim est pietatis plena defensio. Illud tamen audaciae tuae, quod sedisti in quatuordecim ordinibus, cum esset lege Roscia decoctoribus certus locus constitutus, quam-vis quis fortunae vitio, non suo decoxisset. Sum-fisti virilem togam, quam statim muliebreim stolam reddidisti. Primo vulgare scortum: certa flagitii merces, nec ea parua: sed cito Curio interuenit, qui te a meretricio quaestu abduxit, & tanquam stolam dedisset, in matrimonio stabili, & certo lo-cauit. Nemo vñquam puer eintus libidinis cauſa, tam fuit in domini potestate, quam tu in Curionis. Quoties te pater eius domo sua eiecit? quoties custo-des posuit, ne limen intrares? cum tamen tu, no-ete socia, hortante libidine, cogente mercede, per-tegu-

tegulas demitterere, quae flagitia domus illa diutius ferre non potuit. Scisne me de rebus mihi notissimis dicere? Recordare tempus illud, cum pater Curio moerens iacebat in lecto: filius se ad pedes meos prosterrens, lacrymans, te mihi commendabat: orabat, vt te contra suum patrem, si festertium sexages peteret, defendarem, tantum enim se pro te intercessisse. Ipse autem amore ardens confirmabat, quod desiderium tui disfidii ferre non posset, se in exsilio esse iturum. Quo ego tempore tanta mala florentissimae familiae sedauit, vel potius susstuli. Patri persuasi, vt aes alienum filii dissolueret: redimeret adolescentem, summa spe & animi & ingenii praeditum, rei familiaris facultatibus: eumque a tua non modo familiaritate, sed etiam congressione, patrio iure & potestate prohiberet. Haec tu, cum per me acta meminisses: nisi illis, quos videmus, gladiis consideres, maledictis me prouocare ausus essem?

XIX. Sed iam stupra, & flagitia omittam, sunt quaedam, quae honeste non possum dicere: tu autem eo liberior, quod ea in te admisisti, quae a verecundo inimico audire non posses. Sed reliquum vitae cursum videte: quem quidem celeriter perstringam. ad haec enim, quae in ciuili bello, in maximis reipublicae miseriis fecit, & ea, quae quotidie facit, festinat animus. quae peto, vt quantum multo notiora vobis, quam mihi sunt, tamen, vt facitis, attente audiatis. Debet enim talibus in rebus excitare animos non cognitio solum rerum,

sed

sed etiam recordatio. Tametsi incidamus oportet media, ne nimis sero ad extrema veniamus. Intimus erat in tribunatu Clodio: qui sua erga me beneficia coimmemorat. eius omnium incendiorum fax, cuius etiam domi quiddam iam tum molitus est. quid dicam, ipse optime intelligit. Inde itum Alexandriam contra senatus auctoritatem, contra religionem. Sed habebat ducem Gabinium, qui cum quidvis rectissime facere posset. Qui tum inde reditus, aut qualis? prius in ultimam Galliam ex Aegypto, quam domum. Quae autem erat domus, suam enim quisque domum tum obtinebat; neque erat vsquam tua. domum dico? quid erat in terris, vbi in tuo pedem poneres, praeter unum Misenum, quod cum sociis, tanquam Sisaponent tenebas?

XX. Venisti e Gallia ad quaesturam petendam. aude dicere, te prius ad patrem tuum venisse, quam ad me. acceperam enim iam ante Caesaris litteras, vt mihi satis fieri paterer a te. itaque ae loqui quidem sum te passus de gratia. Postea custoditus sum a te, tu a me obseruatus in petitione quaesturae, quo quidem tempore P. Clodium, approbante populo Romano in foro es conatus occidere: cuinque eam rem tua sponte conarere, non impulsu meo: tamen ita praedicabas, te non existimare, nisi illum interfecisses, unquam mihi pro tuis in me iniuriis satis esse facturum. In quo demiror, cur Milonem impulsu meo rem illam egisse dicas, cum te vltro mihi idem illud deferente in nunquam

Orat. Cic. Sel.

N

fin

sim adhortatus, quanquam, si in eo perseuerares, ad tuam gloriam rem illam referri malebam, quam ad meam gratiam. Quaestor es factus. deinde continuo sine senatusconsulto, sine sorte, sine lege ad Caesarem concurristi. id enim vnum in terris, egestatis, aeris alieni, nequitiae, perditis vitae rationibus perfugium esse ducebas. Ibi te cum & illius largitionibus, & tuis rapinis expleuisses, (si hoc est explere, quod statim effundas) aduolas egens ad tribunatum, vt in eo magistratu, si posses, vir tui similis essem.

XXI. Accipite nunc quaeſo, non ea, quae ipſe in ſe, atque in domesticum dedecus impure, atque intemperanter, ſed quae in nos fortunasque noſtras, id eſt, in vniuersam rem publicam impie ac nefarie fecerit. ab huius enim ſcelere omnium malorum principium natum reperietis. Nam, cum L. Lentulo, C. Marcello, consulibus, Kalendis Ianuar. labentem, & prope cadiem rem publicam fulcire cuperetis, ipſique C. Caefari, ſi ſana mente eſſet, consulere velletis: tum iſte venditum atque emancipatum tribunatum confiliis vestris oposuit, ceruicesque suas ei subiecit ſecuri, qua multi minoribus in peccatis occiderunt. In te autem, M. Antoni, id decreuit ſenatus, & quidem incolumis, nondum tot luminibus extinctis, quod in hostem togatum decerni eſt ſolitum more maiorum. Et tu apud patres conſcriptos contra me dicere aufus eſt, cum ab hoc ordine ego conſervator eſſem, tu hostis reipublicae iudicatus? Commemoratio illius tui ſcœle-

sceleris intermissa est, non memoria deleta, dum genus hominum, dum populi Romani nomen exstabit (quod quidem erit, si per te licuerit, sempiternum) tua illa pestifera intercessio nominabitur. Quid cupide a senatu, quid temere fiebat, cum tu, vnum adolescens, vniuersum ordinem decernere de salute reipublicae prohibuisti? neque id semel, sed saepius? neque tu tecum de senatus auctoritate agi passus es? quid autem agebatur, nisi ne delere & euertere rem publicam funditus velles, cum te neque principes ciuitatis rogando, neque maiores natu monendo, neque frequens senatus agendo, de vendita, atque adicta sententia mouere potuit? Tum illud, multis rebus ante tentatis, necessario tibi vulnus inflictum, quod paucis ante te, quorum incolmis fuit nemo. Tum contra te dedit arma hic ordo consulibus, reliisque imperiis & potestatibus: quae non effugisses, nisi te ad arma Caesaris contulisses.

XXII. Tu, tu, inquam, M. Antoni, princeps

C. Caesari, omnia perturbare cupienti, caussam belli contra patriam inferendi dedisti. Quid enim aliud ille dicebat? quam caussam dementissimi sui consilii & facti afferebat, nisi quod intercessio neglecta, ius tribunitium sublatum, circumscriptus a senatu esset Antonius? omitto, quam haec falsa, quam leuia: praesertim cum omnino nulla caussa iusta cuiquam esse possit contra patriam arma capiendi. Sed nihil Caesari? tibi certe confidendum est, caussam perniciosissimi belli in persona tua constitisse. O miserum te, si intelligis: miserio-

rem, si non intelligis: hoc litteris mandari, hoc memoriae prodi, huius rei ne posteritatem quidem omnium seculorum vñquam immemorem fore; consules ex Italia excusos, cumque his Cn. Pompeium, qui imperii populi Romani decus ac lumen fuit: omnes consulares, qui per valetudinem exse- qui fugam illam, clademque potuissent: praetores, praetorios, tribunos plebis, magnam partem senatus, omnem sobolem iuuentutis, vnoque verbo rempublicam expulsam, atque exterminatam suis sedibus. Ut igitur in seminibus est causa arborum, & stirpium: sic huius luctuosissimi belli semen tu fecisti. Doletis, tres exercitus populi Romani imperfectos: interfecit Antonius. Desideratis clarissimos ciues; eos quoque eripuit vobis Antonius. Auctoritas huius ordinis adflicta est: adfixit Antonius, omnia denique, quae postea vidimus (quid autem mali non vidiimus?) si recte ratiocinabimur, yni accepta referemus Antonio. Ut Helena Troianis, sic iste huic reipublicae causa belli, causa pestis, atque exitii fuit. Reliquae partes tribunatus principio similes. Omnia perfecit, quae senatus, salua republica ne fieri possent, perfecerat, cuius tamen scelus in scelere cognoscite.

XXIII. Restituebat multos calamitosos: in his patrui nulla mentio. si seuerus; cur non in omnes? si misericors; cur non in suos? sed omitto ceteros. Licinium Denticulam, de alea condemnatum, collusorem suum, restituit: quasi vero ludere cum condemnato non liceret: sed vt, quod

quod ille in alea perdiderat, beneficio legis dissolueret. Quam attulisti rationem populo Romano, cur eum restitui oporteret? Absentem credo in reos relatum, rem indicta causa iudicatam: nullum fuisse de alea lege iudicium: vi oppressum & armis: postremo, quod de patruo dicebatur, pecunia iudicium esse corruptum. Nihil, horum. At vir bonus, & republica dignus. Nihil id quidem ad rem: ego tamen, quoniam condemnatum esse, pro nihilo est, si ita esset, ignoscere. Hominem vero omnium nequissimum, qui non dubitaret vel in foro alea ludere, lege, quae est de alea, condemnatum qui in integrum restituit, is non apertissime studium suum ipse profitetur? in eodem vero tribunatu, cum Caesar in Hispaniam proficiscens, huic conculcandam Italiam tradidisset: quae fuit eius peragratio itinerum? Iustratio municipiorum? Scio me in rebus celebratissimis sermone omnium versari, eaque, quae dico, dicturusque sum, notiora omnibus esse, qui in Italia tum fuere, quam mihi, qui non fui. notabo tamen singulas res: et si nullo modo poterit oratio mea satisfacere vestræ scientiae. Etenim quod vñquam in terris tantum flagitium existisse auditum est? tantam turpitudinem? tantum dedecus?

XXIV. Vehebatur in effedo tribunus plebis, litteratores laureati antecedebant: inter quos, aperta lectica, mima portabatur: quam ex oppidis municipales, homines honesti, obuiam necessario prodeentes, non noto illo & mimico nomine, sed

Volumniam consalutabant. Sequebatur rheda cum lenonibus, comites nequissimi: reiecta mater amicam impuri filii, tanquam nurum, sequebatur. O miserae mulieris faecunditatem calamitosam! Horum flagitorum iste vestigiis omnia municipia, praefecturas, colonias, totam denique Italiam impressit. Reliquorum factorum eius, P. C. difficilis est sane reprehensio, & lubrica. versatus in bello est: saturauit se sanguine dissimillorum sui ci-vium. fuit felix, si potest illa esse in scelere felicitas. Sed, quoniam veteranis cautum esse volu-mus, quanquam dissimilis est militum causa, & tua: illi secuti sunt: tu quaesisti ducem: tamen, ne apud illos me in inuidiam voces, nihil de bellī genere dicam. Viator e Thessalia Brundisium cum legionibus reuertisti: ibi me non occidisti: magnum beneficium. Potuisse enim fateor. quan-quam nemo erat eorum, qui tunc tecum fuerunt, qui mihi non censeret parcī oportere. Tanta enim est caritas patriae, vt vestris etiam legionibus sanctus essem, quod eam a me seruatam esse meminif-sent. Sed fac, id te dedisse mihi, quod non ade-misti: meque a te habere vitam, quia a te non sit erepta: liceatne mihi per tuas contumelias hoc be-neficium tueri, vt tuebar, praesertim cum te haec auditurum videres?

XXV. Venisti Brundisium, in sinum quidem, & in complexum tuae mimulae. Quid est? num mentior, quam miserum est id negare non posse, quod sit turpissimum confiteri? Si te munici-pio-

piorum non pudebat: ne veterani quidem exercitus? quis enim miles fuit, qui Brundisii illam non videbit? quis, qui nescierit, venisse eam tibi tot dierum viam gratulatum? quis, qui non indoluerit, tam sero se, quem hominem secutus esset, cognoscere? Italiae rufus percursatio eadem comite mima: in oppida militum crudelis & misera deductio: in urbe auri, & argentii, maximeque vini foeda direptio. Accessit, vt, Caesare ignaro, cum ille esset Alexandriae, beneficio amicorum eius magister equitum constitueretur. Tum existimauit se suo iure cum Hippia viuere, & equos vestigales Sergio mimo tradere. Quid ego istius decreta, quid rapinas, quid hereditatum possessiones datas, quid ereptas profravam? cogebat egestas: quo se verteret non habebat: nondum ei tanta a L. Rubrio, non a L. Turfello hereditas venerat: nondum in Cn. Pompeii locum, multorumque aliorum, qui aberant, repentinus heres successerat. erat ei viuendum latronum ritu, vt tantum haberet, quantum rapere potuisset. Sed haec, quae robustioris improbitatis sunt, omittamus: loquamur potius de nequissimo genere leuitatis. Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate, tantum vini in Hippiae nuptiis exhauseras, vt tibi necesse esset in populi Romani conspectu vomere postridie. O rem non modo visu foedam, sed etiam auditu! Si inter coenam, in ipsis tuis immanibus illis poculis, hoc tibi accidisset, quis non turpe duceret? in coetu vero populi Romani negotium publicum gerens, imagi-

ster equitum', cui ruetare turpe esset, is vemens,
frustis esculentis, vinum redolentibus, gremium
suum, & totum tribunal impleuit. Sed hoc ipse
fatetur esse in suis fordibus: veniamus ad splen-
dida.

XXVI. Caesar Alexandria se recepit, felix, vt
sibi quidem videbatur: mea autem sen-
tentia, si quis reipublicae sit infelix, felix esse non
potest, hasta posita pro aede Iouis Statoris, bona,
(miserum me: consumptis enim lacrymis, tamen in-
fixus animo haeret dolor) bona, inquam, Cn. Pompeii Magni, voci acerbissimae subiecta paeconis.
Vna in illa re feruitutis obliterata ciuitas ingemuit,
seruientibusque animis, gemitus tamen populi Ro-
mani liber fuit. Exspectantibus omnibus, quis-
nam esset tam inipius, tam demens, tam diis homi-
nibusque hostis, qui ad illud scelus fectionis aude-
ret accedere. inuentus est nemo, praeter Antoniu-
m, praesertim cum tot essent circa hastam illam,
qui alia omnia auderent. unus inuentus est, qui id
auderet, quod omnium fugisset & reformidasset
audacia. Tantus igitur te stupor oppressit, vel, vt
verius dicam, tantus furor, vt primum, cum sector
sis isto loco natus, deinde cum Pompeii sector, non
te exsecrandum populo Romano, non detestabilem,
non omnes tibi deos, omnes homines, & esse ini-
micos, & futuros scias? At quam insolenter statim
helluo inuasit in eius viri fortunas, cuius virtute
terribilior erat populus Romanus exteris gentibus,
iustitia carior?

XXVII.

XXVII. In eius igitur copias cum se subito ingurgitauisset, exsultabat gudio persona de mimo, modo egens, repente diues. Sed, ut est apud poetam, nescio quem, male parta, male dilabuntur. Incredibile, ac simile portentum est, quoniam modo illa tam multa, quam patricis non dico mensibus, sed diebus effuderit. Maximus vini numerus fuit, permagnum optimi pondus argenti, pretiosa vestis, multa & lauta suppellex, & magnifica multis locis, non illa quidem luxuriosi hominis, sed tamen abundantis. Horum paucis diebus nihil erat. Quae Charybdis tam vorax? Charybdin dico? quae si fuit, fuit animal unum: Oceanus, medius fidius, vix videtur tot res, tam dissipatas, tam distantibus in locis positas, tam cito absorbere potuisse. Nihil erat clausum, nihil obsignatum, nihil scriptum: apothecae totae nequissimis hominibus condonabantur: alia mimi rapiebant, alia mimae; domus erat aleatoribus referta, plena ebriorum: totos dies potabatur, atque id locis pluribus: suggerabantur etiam saepe (non enim semper iste felix) damna aleatoria. conchyliatis Cn. Pompeii peristomatis, seruorum in cellis, lectos stratos videres. Quamobrem definite mirari, haec tam celeriter esse consumta. non modo vinis patrimonium, quamvis amplum, ut illud fuit, sed vrbes, & regna celeriter tanta nequitia deuorare potuisse. At eiusdem aedes etiam & hortos. O audaciam immanem! tu ingredi illam domum ausus es? tu illud sanctissimum limen intrare? tu illarum aedium diis penati-

N 5 bus

bus os importunissimum ostendere? quam domum aliquamdiu nemo aspicere poterat, nemo sine lacrymis praeterire, hac te in domo tamdiu diuerſari non pudet? in qua, quamuis nihil sapias, tamen nihil tibi potest esse iucundum.

XXVIII. An tu illa vestibula, rostra, spolia, cum adspexisti, domum tuam te introire putas? fieri non potest. quamuis enim sine mente, sine sensu sis, vt es: tamen & te & tua, & tuos nosti, nec vero te vñquam neque vigilantem, neque in somnis credo mente posse consistere. necesse est, quamuis sis, vt es, vinolentus, & furens, cum tibi obiecta sit species singularis viri, perterritum te de somno excitari, furere etiam saepe vigilantem. Me quidem miseret parietum ipsumrum, atque teſtorum. Quid enim vñquam dominus illa viderat, niſi pudicum, niſi ex optimo more, & sanctissima disciplina? fuit enim ille vir, P. C. ſicut ſcitis, cum foris clarus, tum domi admiriandus: neque rebus externis magis laudandus, quam institutis domesticis. Huius in ſedibus pro cubiculis ſtabula, pro tricliniis popinae ſunt. Et fi iam negat, nolite, nolite quaerere: frugi factus est: illam fuam suas res ſibi habere iuſſit ex duodecim tabulis: claves ademit, forasque exegit, quam porro ſpectatus ciuis, quam probatus: cuius ex omni vita nihil eſt honeſtius, quam quod cum mima fecit diuortium? At quam crebro vſurpat, ET CONSVL, ET ANTONIVS? hoc eſt dicere, & consul, & impudiciflmmus: & consul,

&

& homo nequissimus. quid enim est aliud Antonius? Nam si dignitas significaretur in nomine, dixisset, credo, aliquando aius tuus. Et consul & Antonius. nunquam dixit. Dixisset etiam collega meus, patruus tuus. nisi tu solus es Antonius. Sed omitto ea peccata, quae non sunt earum partium propria, quibus tu reimplicatam vexauisti: ad ipsas tuas partes redeo, id est, ad ciuile bellum: quod natum, conflatum, suscepsum opera tua est.

XXIX. Cur ei bello tum propter timiditatem tuam, tum propter libidines defuisti? gustaras ciuilem sanguinem, vel potius exsorberas: fueras in acie Pharsalica antesignanus: L. Domitium, nobilissimum & clarissimum virum, occideras: multos, qui de proelio effugerant, quos Caesar, vt nonnullos, fortasse seruasset, crudelissime persecutus trucidaras. Quibus rebus tantis, talibus gestis, quid fuit caussae, cur in Africam Caesarem non sequerere, cum praesertim belli pars tanta restaret? Itaque quem locum apud ipsum Caesarem post eius ex Africa redditum obtinuisti? quo numero fuisti? cuius tu imperatoris quaestor fueras, dictatoris magister equitum, belli princeps, crudelitatis auctor, praedae socius, testamenti, vt dicebas ipse, filius, appellatus es de pecunia, quam pro domo, pro hortis, pro sectione debebas. Primo respondisti plane ferociter, &, omnia videar contra te, propemodum aequa & iusta dicebas. A me C. Caesar pecuniam? cur potius, quam ego ab illo?

an ille sine me vicit? at ne potuit quidem. Ego ad illum belli ciuilis caussam attuli: ego leges pernicioſas rogaui: ego arma contra consules, imperatoresque populi Romani, contra senatum, populumque Romanum, contra deos patrios, arasque & focos, contra patriam tuli. Num sibi soli vicit? quorum facinus est commune, cur non fit eorum praeda communis? Ius postulabas, sed quid ad rem? plus ille poterat. Itaque, excussis tuis vocibus, & ad te, & ad praedas tuas, milites misit: cum repente, a te paeclarilla illa tabula prolatā, qui risus hominum de te erat? tantam esse tabulam, tam varias, tam multas possessiones, ex quibus, praeter partem Miseni, nihil erat, quod is, qui auctionaretur, posset suum dicere. Auctionis vero miserabilis aspectus: vestis Pompeii non multa, eaque maculosa: eiusdem quaedam argentea vasa collisa: fordinata mancipia: ut doleremus quidquam esse ex illis reliquiis, quod videre possemus. Hanc tamen auctionem heredes L. Rubrii decreto Caesaris prohibuerunt. Haerebat nebulo: quo se verteret, non habebat, quippe in his ipsis temporibus domi Caesaris percussor ab isto missus, deprehensus dicebatur esse cum sica. De quo Caesar in senatu, aperte in te inuehens, questus est. Proficiscitur in Hispaniam Caesar, paucis tibi ad soluendum, propter inopiam tuam, prorogatis diebus. Ne tum quidem sequeris. Tam bonus gladiator rudem tam cito accepisti?

XXX.

XXX. Hunc igitur quisquam, qui in suis partibus, id est, in suis fortunis tam timidus fuerit, pertimescat? Profectus est tandem aliquando in Hispaniam: sed tuto, ut ait, peruenire non potuit. Quonam modo igitur Dolabella peruenit? aut non suscipienda fuit ista caussa, Antoni: aut, cum suscepisset, defendenda usque ad extremum. Ter depugnauit Caesar cum ciuibus, in Thessalia, Africa, Hispania: omnibus adfuit his pugnis Dolabella: in Hispanensi etiam vulnus accepit. Si de meo iudicio quaeris: nolle, sed tamen consilium a primo reprehendendum, laudanda constantia. Tu vero quis es? Cn. Pompeii liberi primum patriam repetebant. Esto: fuerit partium haec causa communis. Repetebant praeterea deos, penates patrios, aras, focos, larem suum familiarem, in quae tu inuaseras. Haec cum repeterent armis ii, quorum erant legibus: et si in rebus iniquissimis quid potest esse aequi? tamen erat aequissimum contra Cn. Pompeii liberos Cn. Pompeii pugnare sectorem. An tu Narbone mensas hospitum conuomes, Dolabella pro te in Hispania dimicaret? qui vero Narbone reditus? & tamen quaerebat, cur ego ex ipso cursu tam subito reuertissem. Exposui nuper, P. C. caussam reditus mei. Volui, si possem, etiam ante Kalendas Ian. prodesse reipublicae. Nam quod quaerebas, quomodo redissem: primum luce, non tenebris: deinde cum ealceis, & toga, nullis nec Gallicis, nec lacerna. At etiam aspicis me, & quidem, ut videris, iratus. Nae tu iam mecum

in gratiam redeas, si scias, quam me pudeat nequitiae tuae, cuius te ipsum non pudet. Ex omnibus omnium flagitiis nullum turpius vidi, nullum audiui: qui magister equitum fuisse tibi viderere, in proximum annum consulatum peteres vel potius rogar es; is per municipia, coloniasque Galliae, a qua nos tum, cum consulatus petebatur, non rogabatur, petere consulatum solebamus, cum Gallicis & lacerna cucurriti.

XXXI. At videte leuitatem. Cum hora diei decima fere ad Saxa rubra venisset, delituit in quadam cauponula, atque ibi se occultans, perpotauit ad vesperum: inde cilio celeriter ad urbem aduectus, domum venit capite inuoluto. Ianitor, Quis tu? A Marco tabellarius. Confestim ad eam, cuius causa venerat, deducitur: eique epistolam tradit, quam cum illa legeret flens (erat enim amatorie scripta: caput autem litterarum, sibi cum illa mima posthac nihil futurum: omnem se amorem abiecisse illinc, atque in hanc transfusisse) cum mulier fleret uberius, homo misericors ferre non potuit: caput aperuit: in collum inuasit. O hominem nequam! (quid enim aliud dicam? magis proprie nihil possum dicere.) ergo, ut te catatum, nec opinato cum ostendisses, praeter spem mulier aspiceret, idcirco urbem terrore nocturno, Italiam multorum dierum metu perturbasti? Et domi quidem cauissam amoris habuit, foris etiam turpiorem, ne L. Plancus praedes tuos venderet. Productus autem in concionem a tribuno plebis,

cum

cum respondisses, te rei tuae caussa venisse: populum etiam in te dicacem reddidisti.

XXXII. Sed nimis multa de nugis: ad maiora veniamus. Caesari ex Hispania redeundi obuiam longissime processisti. celeriter isti, & redisti, vt cognosceret te, si minus fortem, attamen strenuum. factus es ei rursus, nescio quomodo, familiaris, habebat hoc omnino Caesar: quem plane perditum aere alieno, egentemque, si eundem nequam hominem audacemque cognouerat, hunc in familiaritatem libentissime recipiebat. His igitur rebus praecclare commendatus, iuslus es renunciari consul, & quidem cum ipso. Nihil queror de Dolabella, qui tum est impulsus, inductus, elusus. Qua in re quanta fuerit vtriusque vestrum perfidia in Dolbellam, quis ignorat? Ille induxit, vt petret: promissum, & receptum interuertit, ad seque transtulit: tu eius persidiae voluntatem tuam adscriptisti. Veniunt Kalendae Ian. cogimur in senatum: inuectus est copiosius multo in istum, & paratus Dolabella, quam nunc ego. Hic autem iratus, quae dixit, dii boni? primum cum Caesar ostendisset, se prius, quam proficeretur, Dolbellam consulem esse iussurum: quem negant regem, qui & faceret semper eiusmodi aliquid, & diceret: sed cum Caesar ita dixisset: tum hic bonus augur, eo se sacerdotio praeditum esse dixit, vt comitia auspicis vel impedire, vel vitiare posset, idque se facturum esse adseuerauit. In quo primum incredibilem stupiditatem hominis cognoscite. Quid enim? istuc, quod

quod te sacerdotii iure facere posse dixisti, si augur non essem, & consul essem, minus facere potuisses? Vide ne etiam facilius. nos enim nunciationem solum habemus: consules, & reliqui magistratus etiam inspectionem. Esto: hoc imperite: (nec enim est ab homine nunquam sobrio postulanda prudentia) sed videte impudentiam. multis ante mensibus in senatu dixit, se Dolabellae comitia aut prohibitum auspicis, aut id facturum esse, quod fecit. quisquamne diuinare potest, quid vitii in auspicis futurum sit, nisi qui de caelo seruare constituit? quod neque licet comitiis per leges, &, si quis seruavit: non habitis comitiis, sed prius, quam habeantur, debet nunciare. Verum implicata infirmitas, impudentia est, si nec scit, quod augurem, nec facit, quod prudentem decet. Atque ex illo die recordamini eius vsque ad Idus Martias consulatum. Quis vnumquam apparitor tam humilis, tam abiectus? nihil ipse poterat: omnia rogabat: caput in aduersam lecticam inferens, beneficia, quae venderet, a collega petebat.

XXXIII. Ecce Dolabellae comitiorum dies, sortitio praerogatiuae; quiescit: renunciatur; tacet. prima classis vocatur: renunciatur: deinde, ut assolet, suffragia. tum secunda classis: quae omnia citius sunt facta, quam dixi. Confecto negotio borrus augur (Laelium dices) ALIO DIE, inquit. O impudentiam singularem! quid videras? quid senseras? quid audieras? nec enim te de caelo seruasse dixisti, neque hodie dicis. Id igitur ob-

obuenit vitium, quod tu iam Kalendis Ianuar. futurum esse prouideras, & tanto ante praedixeras. Ergo, hercule, magna, vt spero, tua potius, quam reipublicae calamitate ementitus es auspicio: obstrinxisti populum Romanum religione. Augur auguri consul consuli obnunciauisti. Nolo plura, ne acta Dolabellae videar conuellere: quae necesse est aliquando ad nostrum collegium deferantur. Sed arrogantiā hominis, insolentiamque cognoscite. quamdiu tu voles, vitiosus consul Dolabella: rursus, cum voles, saluis auspiciis creatus. Si nihil est, cum augur iis verbis nunciat, quibus nunciasti: confitere te, cum ALIO DIE dixeris, sobrium non fuisse. Sin est aliqua vis in istis verbis ea quae sit, augur a collega requiro.

XXXIV. Sed, ne forte ex multis rebus gestis

M. Antoni, rem vnam pulcherrimam transiliat oratio, ad Lupercalia veniamus. Non dissimulat, P.C. appetet esse commotum, sudat, pallet, quidlibet, modo ne nauget, faciat, quod in porticu Minutia fecit. Quae potest esse turpitudinis tantae defensio? cupio audire: vt videam, vbi rhetoris tanta merces, vbi campus Leontinus apparet. Sedebat in Rostris collega tuus. amictus toga purpurea, in sella aurea coronatus. Ascendis: accedis in sellam: (ita eras Lupercus, vt te consulem esse meminisse deberes) diadema ostendis: gerimus toto foro. Vnde diadema? non enim abiecerum sustuleras, sed attuleras domo meditatum, & cogitatum scelus. Tu diadema imponebas cum plan-

plangore populi: ille cum plausu reiiciebat. Tu ergo vrus scelerate inuentus es, qui cum auctor regni esses, eum, quem collegam regni habebas, dominum habere velles: & idem tentares, quid populus Romanus ferre & pati posset. At etiam misericordiam captabas: supplex te ad pedes abiiciebas: quid petens? vt seruires? tibi vni peteres: qui ita a puero vixeras, vt omnia paterere, vt facile seruies: a nobis populoque Romano mandatum id certe non habebas. O praeclaram illam eloquentiam tuam, cum es nudus concionatus! Quid hoc turpius? quid foedius? quid suppliciis omnibus dignius? num exspectas, dum te stimulis fodiam? haec te, si ullam partem habes sensus, lacerat, haec cruentat oratio. Vereor, ne imminuam virorum summorum gloriam. dicam tamen dolore commotus. Quid indignius, quam viuere eum, quia imposuerit diadema, cum omnes fateantur iure interfectum esse, qui abiecerit? At etiam adscribi iussit in fastis. Ad Lupercalia C. Caesari, dictatori perpetuo, M. Antonium consulem populi iussu regnum detulisse, Caesarem vti noluisse. Iam iam minime miror, te otium perturbare, non modo urbem odifice, sed etiam lucem: cum perditissimis latronibus non solum de die, sed etiam in diem viuere. Vbi enim tu in pace consistes? qui locus tibi in legibus & iudiciis esse potest, quae tu, quantum in te fuit, dominatu regio sustulisti? Ideone L. Tarquinius exactus: Sp. Cassius, Melius, M. Manlius, necati, ut multis post seculis, a M. Antonio, quod fas non est,

eft, rex Romae constitueretur? Sed ad auspicia redeaimus.

XXXV. De quibus rebus idibus Martiis fuit
in senatu Caesar aeturus, quaero tum
tu quid egisses. Audiebam quidem te paratum
venisse, quod me de ementitis auspiciis, quibus
tamen parere necesse erat, putares esse dicturum.
Sustulit illum diem fortuna populi Romani: num
etiam tuum de auspiciis iudicium interitus Caesa-
ris sustulit? Sed incidi in id tempus, quod iis
rebus, in quas ingressa erat oratio, praetereun-
dum non sit. Quae tua fuga? quae formido illo
die? quae propter conscientiam scelerum despera-
tio vitae? cum ex illa fuga, beneficio eorum, qui
te, si sanus essem, saluum esse voluerunt, clam te
domum recepisti? O mea frustra semper verissima
auguria rerum futurarum! dicebam illis in Capi-
tolio liberatoribus nostris, cum me ad te ire vel-
lent, ut ad defendendam rem publicam te adhorta-
rer: quoad metueres, omnia te promissurum: si-
mul ac timere desiisses, similem te futurum tui.
Itaque cum ceteri consulares irent, redirent; in
sententia mansi: neque te illo die, neque postero
vidi: neque illam societatem optimis ciuibus cum
importunissimo hoste foedere vlo confirmari posse
creddi. Post diem tertium veni in aedem Telluris
& quidem inuitus, cum omnes aditus armati obsi-
derent. Qui tibi ille dies, M. Antoni, fuit? quan-
quam mihi subito inimicus extitisti, tamen me tui
miseret, quod tibi inuideris.

XXXVI.

Tu
r re-
do-
pu-
seri-
bas;
i ita
erui-
cer-
tiam
tur-
ibus
am?
haec
rum
omo-
im-
ter-
ussit
per-
num
ime
odif-
ibus
Vbi
ibus
fuit,
nius
cati,
non
est,

XXXVI. Qui tu vir, dii immortales, & quantus fuisses, si illius diei mentem seruare potuisses! pacem habereimus, quae erat facta per obsidem puerum, nobilem, M. Antonii filium, M. Bambalionis nepotem. Quanquam te bonum timor faciebat, non diuturnus magister officii: improbum fecit ea, quae, dum timor abest, a te non discedit, audacia. Etsi tum, cum optimum te putabant, me quidem dissentiente, fareri tyranni illius sceleratissimi praefuisti. Tua illa pulchra laudatio, tua miseratio, tua cohortatio. Tu, tu illas faces incendisti, & eas, quibus semiustulatus ille est, & eas, quibus incensa L. Bellieni domus deflagravit. tu illos impetus perditorum hominum, &, ex maxima parte, seruorum, quos nos vi manuque repulimus, in nostras domos immisisti. Idem tamen, quasi fuligine abstersa, reliquis diebus in Capitolio praeclara senatus consulta fecisti, ne qua post idus Martias immunitatis tabula, neque cuiusquam beneficii figeretur. meministi ipse de exsulibus: scis, de immunitate quid dixeris. Optimum vero, quod dictatura nomen in perpetuum de republica sustulisti. quo quidem facto tantum te cepisse odium regni videbatur, ut eius omnem, propter proximum dictatorem, tolleres metum. Constituta respublica videbatur aliis, mihi vero nullo modo, qui omnia, te gubernante, naufragia metuebam. Num me igitur fecellit? aut num diutius sui potuit esse dissimilis? inspectantibus vobis, toto Capitolio tabulae fingeantur: neque solum singulis veniebant immunita-

nitates, sed etiam populis vniuersis, ciuitas non iam singillatim, sed prouinciis totis dabatur. Itaque si haec manent, quae stante republica manere non possunt, prouincias vniuersas, P. C. perdistis: neque vestigalia solum, sed etiam imperium populi Romani huius domesticis nundinis diminutum est.

XXXVII. Vbi est septies millies sestertium, quod in tabulis, quae sunt ad Opis, patet? funestae illius quidem pecuniae, sed tamen, si iis, quorum erat, non redderentur, quae nos a tributis posset vindicare. Tu autem quadrigenities H. S. quod idibus Martiis debuisti, quonam modo ante Kalendas April. debere desisti? Sunt ea quidem innumerabilia, quae a diuersis emebantur, non insciente te: sed vnum egregium de rege Deiotaro, populo Romano amicissimo, decretum in Capitolio fixum. quo proposito nemo erat, qui in ipso dolore risum posset continere. Quis enim cuiquam inimicior, quam Deiotaro Caesar? aequem, atque huic ordini, ut equestri, ut Massiliensibus, ut omnibus, quibus rempublicam populi Romani cararam esse sentiebat. Is igitur, a quo viuo, nec praesens, nec absens quidquam aequi boni impetravit, apud mortuum factus est gratiosus. Compellarat hospitem praefens, computarat, pecuniam imperarat, in eius tetrarchiam ex Graecis comitibus suis collocarat: Armeniam abstulerat a senatu datam: Haec viuus eripuit, reddidit mortuus. At quibus verbis? modo aequum sibi videri, modo non ini-
quum

quum. mira verborum complexio. At ille nunquam (semper enim absenti adfui Deiotaro) quidquam sibi, quod nos pro illo postularemus, aequum dixit videri. Sygrapha H. S. centies per legatos, viros bonos, sed timidos & imperitos, sine sua, sine reliquorum hospitum regis sententia, facta in gynaeceo: quo in loco plurimae res veniere, & veneunt. Qua ex sygrapha quid sis acturus, meditere censeo. Rex enim ipse sua sponte, nullis commentariis Caesaris, simulatque audiuit eius interitum, suo Marte res suas recuperavit. Sciebat homo sapiens, ius semper hoc fuisse, ut, quae tyranni eripuissent, ea, tyrannis interfectis, ii, quibus erepta essent, recuperarent. Nemo igitur iureconsultus, ne iste quidem, qui tibi vni est iureconsultus, per quem haec agis, ex ista sygrapha deberi dicit pro iis rebus, quae erant ante sygrapham recuperatae. Non enim a te emit: sed prius, quam tu suum sibi renderes, ipse possedit. Ille vir fuit: nos quidem conteinnendi, qui auctorem odimus, acta defendimus.

XXXVIII. Quid ergo de commentariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar? quorum etiam imitatores sunt, quiae, tanquam gladiatorum libellos, palam venditent. Itaque tanti acerui numinorum apud istum construuntur, ut iam appendantur, non numerentur pecuniae. At quam coeca auaritia est? numer fixa tabula est, qua ciuitates locupletissimae Cretensium vestigibus liberantur: statuiturque,

ne

ne post M. Brutum proconsulem sit Creta prouincia. Tu mentis es compos? tu non constringendus? an Caesaris decreto Creta post M. Brutum decesum potuit liberari, cum Creta nihil ad Brutum, Caesare viuo, pertineret? At huius venditione decreti (ne nihil auctum putetis) prouinciam Cretam perdidistis. Omnino nemo ullius rei fuit emtor, cui defuerit hic venditor. Et de exsulibus legem, quam fixisti, Caesar tulit? Nullius insecto^r calamitatē: tan-tum queror, primū eorum redditus inquinatos, quorum causam dissimilem Caesar iudicauerit: deinde nescio, cur reliquis idem non tribuas. Ne-que enim plus, quam tres, aut quatuor reliqui sunt, qui simili calamitate fuerint. cur tua misericordia simili non fruuntur? Cur eos habes in loco pa-trui? de quo ferre, cum de reliquis ferres, noluisti: quem etiam ad censuram petendam impulisti, eam-que petitionem comparasti, quae & risus hominum, & querelas moueret. Cur autem ea comitia non habuisti? an quia tribunus plebis sinistrum fulmen nunciabat? cum tua quid interest, nulla auspicia sint: cum tuorum, sis religiosus. Quid eundem in septemviratu nonne destituisti? interuenit enim. quid metuisti? credo, ne saluo capite negare non posses. Omnibus eum contumeliis onerasti, quem patris loco, si vlla pietas in te esset, colere debebas. filiam eius, sororem tuam, eiecisti, alia conditione quaesita, & ante perspecta. Non est satis, probri insimulasti pudicissimam feminam. Quid est, quod addi possit? contentus eo non fuisti. fre-

quen-

quentissimo senatu Kalendis Ianuar. sedente patruo,
hanc tibi esse cum Dolabella caussam odii dicere au-
sus es, quod ab eo sorori, & vxori tuae stuprum
oblatum esse comperisses. Quis enim interpretari
potest, impudentiorne, qui in senatu: an impro-
bior, qui in Dolabellam: an impurior, qui patre
audiente: an crudelior, qui in illam miseram tam
spurce, tam impie dixeris?

XXXIX. Sed ad chirographa redeamus: quae fuit
tua cognitio? acta enim Caesaris pacis
caussa confirmata sunt a senatu: quae quidem Ca-
esar egisset, non ea, quae Caesarem egisse dixisset
Antonius. Vnde ista erumpunt? quo auctore pro-
feruntur? si sunt falsa, cur probantur? si vera, cur
veneunt? At sic placuerat, vt ex Kalendis Iunii de
Caesaris actis cum consilio cognosceretis. Quod
fuit consilium? quem vñquam aduocasti? quas
Kalendas Iunias exspectasti? an eas, ad quas te,
peragratis veteranorum coloniis, stipatum armis
retulisti? o praeclaram illam percusationem tuam
mense Aprili atque Maio, tum, cum etiam Capuam
coloniam deducere conatus es. Quemadmodum
iliinc abieris, vel potius paene non abieris, scimus,
cui tu vrbi minitaris. Utinam conere, vt aliquando
illud PAENE tollatur, at quam nobilitata sit tua
illa peregrinatio, quid prandiorum apparatus, quid
furiosam vinolentiam tuam proferam? tua ista de-
trimenta sunt: illa nostra. Agrum Campanum, qui
cum de vestigalibus eximebatur, vt militibus dare-
tur, tamen infligi magnum reipublicae vulnus puta-
bamus:

bamus: hunc tu compransoribus tuis, & collusoribus diuidebas. mimos dico, & mimas, P. C. in agro Campano collocatos. Quid iam querar de agro Leontino? quandoquidem hae quondam aratores Campani & Leontini, in populi Romani patrimonio grandi foenore & fructuosa ferebantur. Medico tria millia iugerum, quasi te sanum fecisset: rhetori duo, quasi disertum facere potuisset. Sed ad iter, Italianaque redeamus.

XL. Deduxisti coloniam Casilinum, quo Caesar ante deduxerat. Consulisti me per litteras de Capua tu quidem: sed idem de Casilino respondissem: possesne, vbi colonia esset, eo coloniam nouam iure deducere. Negauit in eam coloniam, quae esset auspicato deducta, dum esset in columnis, coloniam nouam iure deduci: colonos nouos adscribi posse rescripsi. Tu autem insolentia elatus, omni auspiciorum iure turbato, Casilinum coloniam deduxisti, quo erat paucis annis ante deducta, ut vexillum videres, & aratum circumduceres: cuius quidem vomere portam Capuae pacie perstrinxisti; ut florentis coloniae territorium minueretur. Ab hac religionum perturbatione aduolas in M. Varronis, sanctissimi atque integerissimi viri, fundum Cassinatem. Quo iure? quo ore? eodem, inquires, quo in heredum L. Turselii praedia, quo in reliquas innumerabiles possessiones. Et si ab hasta valeant tabulae, modo Caesaris, non tuae: quibus debuisti, non quibus tu te liberauisti. Varronis quidem Cassinatem fundum quis veniisse

Orat. Cie. Sel.

O

dicit?

dicit? quis hastam istius venditionis vidit? quis vocem praeconis audiuit? Misisse te dicis Alexandriam, qui emeret a Caesare. Ipsum enim exspectare, magnum fuit. Quis vero audiuit unquam (nullius autem salus curae pluribus fuit) de fortunis Varronis rem villam esse detraetam? Quod si etiam scripsit ad te Caesar, ut redderes: quid satis potest dici de tanta impudentia? Remoue gladios parumper illos, quos videmus. Iam intelliges, aliam causam esse hastae Caesaris, aliam confidentiae & temeritatis tuae: non enim te dominus modo illis sedibus, sed quivis amicus, vicinus, hospes, procurator arcebit.

XLI. At quam multos dies in ea villa turpissime es perbacchatus? ab hora tertia bibebar, ludebatur, vomebatur. O tecta ipsa misera, quam dispari domino! quanquam quomodo iste dominus? sed tamen quam a dispati tenebantur! studiorum enim suorum M. Varro voluit esse illud, non libidinum diuersorum. Quae in illa villa ante dicebantur? quae cogitabantur? quae litteris mandabantur? iura populi Romani, monumenta maiorum, omnis sapientiae ratio, omnisque doctrina. At vero, te inquilino, (non enim domino) personabant omnia vocibus ebriorum: natabant pauimenta vino: madebant parietes: ingenui pueri cum meritoriis: scorta inter matresfamilias versabantur. Cassino salutatum veniebant, Aquino, Interamna, admissus est nemo. Iure id quidem, in homine enim turpissimo obsolebant dignitatis insignia.

Cum

Cum inde Rōmam proficiscens ad Aquinum accederet: obuiam ei processit (vt est frequens municipium) magna sane multitudo, at iste opera lectica latus est per oppidum, vt mortuus. Stulte Aquinates: sed tamen in via habitabant. Quid Anagnini? qui cum essent deuīi, obuiam ei descenderunt, vt istum, tanquam si esset consul, salutarent. Incredibile dictu, tamen inter omnes constabat, neminem esse resalutatum: praeſertim cum duos fecum Anagninos haberet, Mustelam & Laconem: quorum alter gladiatorum est princeps, alter poculorum. Quid ego illas istius minas, contumeliasque commemorem, quibus inuectus est in Sidicinos? vexavit Puteolanos, quod C. Cassium, quod Brutos patronos adoptassent, magno quidem iudicio, studio, benevolentia, caritate, non vt te, vt Basiliū, vi & armis, & alios vestri similes, quos clientes nemo habere velit, non modo esse illorum cliens.

XLII. Interea dum tu abes, qui dies ille collegae tui, cum illud, quod tu venerari solebas, bustum in foro euertit? qua re tibi nunciata, vt constabat inter eos, qui vna fuerunt, concidisti. Quid euenerit postea, nescio, metum credo valuisse, & arma. Collegam quidem de caelo detraxisti: effecisti que non tu quidem etiam nunc, vt sit similis tui, sed certe, vt disimilis esset sui. Qui vero reditus inde Rōmam? quae perturbatio totius vrbis? memineramus Cinnam nimis potenteim, Syllam postea dominantem, modo regnanteim Caesareim videramus, erant fortasse gladii, sed ii absconditi,

O 2

nec

nec ita multi. ista vero quae, & quanta barbaria est? agmine quadrato cum gladiis sequuntur milites: scutorum lecticas portari videmus. Atque his quidem iam inueteratis, P. C. consuetudine obduruimus? Kalendis Iuniis cuin in senatum, vt erat constitutum, venire vellemus, metu perterriti repente diffugimus. At iste, qui senatu non egeret, neque desiderauit quemquam, & potius discessu nostro laetus est, statim illa mirabilia facinora effecit. qui chirographa Caesaris defendisset lucri sui cauſa: is leges Caesaris, easque paeclaras, vt rem publicam concutere posset, euertit. numerum annorum prouinciis prorogauit: idemque, cum auctorum Caesaris defensor esse deberet, & in publicis & in priuatis rebus acta Caesaris rescidit. In publicis actis nihil est lege grauius: in priuatis firmissimum est testamentum. Leges alias sine promulgatione sustulit: alias, vt tolleret promulgatas, promulgauit. Testamentum irritum fecit: quod etiam infimis ciuibus semper obtentum est. Signa, tabulas, quas populo Caesar vnc cum hortis legauit, eas hic partim in hortos Pompeii deportauit, partim in villam Scipionis.

XLIII. Et tu in Caesaris memoria diligens? tu illum amas mortuum? quem is maiorem honorem consecutus erat, quam vt haberet puluinar, simulacrum, fastigium, flaminem? est ergo flamen, vt Ioui, vt Marti, vt Quirino, sic diuino Julio M. Antonius? Quid igitur cessas? cur non inaugurate? sume diem: vide, qui te inauguret, collegae

legae sumus: nemo negabit. O detestabilem hominem, siue quod tyranni sacerdos es, siue quod mortui. Quaero deinceps, num, hodiernus dies qui sit, ignores? nescis, heri quartum in Circo diem ludorum Romanorum fuisse? te ipsum autem ad populum tulisse, ut quintus praeterea dies Caesari tribueretur? cur non sumus praetextati? cur honorem Caesari tua lege datum, deferi patimur? an supplicationes addendo diem contaminari passus es? puluinaria noluisti; aut vndique religionem tolle, aut vsquequaque conserua. Quaeres, placatne mihi puluinari esse, fastigium, flaminem: mihi vero nihil istorum placet. sed tu, qui acta Caesaris defendis, qui potes dicere, cur alia defendas, alia non cures? nisi forte vis fatori, te omnia quaestu tuo, non illius dignitate metiri. Quid ad haec tandem? exspecto enim eloquentiam tuam, disertissimum cognoui auum tuum: at te etiam apertiores in dicendo, ille nunquam nudus est concionatus: tuum hominis simplicis pectus vidimus. Respondebisne ad haec? aut omnino hiscere audebis? ecquid reperies ex tam longa oratione mea, cui te respondere posse confidas?

XLIV. Sed praeterita omittamus. hunc vnum diem, hunc vnum, inquam, hodiernum diem, hoc punctum temporis, quo loquor, defende, si potes, cur armatorum corona senatus septus est? cur me tui satellites cum gladiis audiunt? cur valuae Concordiae non patent? cur homines omnium gentium maxime barbaros, Ithyreos, cum sa-

gittis deducis in forum? Praefidii sui caussa se facere dicit. Nonne igitur millies perire est melius, quam in sua ciuitate sine armatorum praefidio non posse viuere? Sed nullum est istuc, mihi crede, praefidium. Caritate, & benevolentia ciuium septum oportet esse, non armis. Eripiet, extorquebit tibi ista populus Romanus, vtinam saluis nobis: sed quo modo nobiscum egeris, dum ictis consiliis veteris, non potes esse, mihi crede, diuturnus. Etenim ista tua minime auara coniux, quam ego sine contumelia describo, nimium debet diu populo Romano, pensionem tertiam. Habet populus Romanus ad quos gubernacula reipublicae deferat: qui vbiunque terrarum sunt, ibi est omne reipublicae praefidium, vel potius ipsa res publica, quae se adhuc tantummodo vta est, nondum recuperavit. Habet quidem certe res publica adolescentes nobilissimos, paratos defensores. Quam volent, illi cedant, otio consulentes: tamen a republica reuocabuntur. Et nomen pacis dulce est, & ipsa res salutaris: sed inter pacem & seruitutem pluriimum interest. Pax est tranquilla libertas: seruitus, malorum omnium postremum, non modo bello, sed morte etiam repellendum. Quod si se ipsos illi nostri liberatores e conspectu nostro abstulerunt: at exemplum facti reliquerunt. illi, quod nemo fecerat, fecerunt. Tarquinium Brutus bello est persecutus: qui tamen rex fuit, cum esse Romae regem liceret. Sp. Cassius, Sp. Melius, M. Manlius propter suspicionem regni appetendi sunt necati: hi primi cum gladiis, non in regnum

regnum appetentem, sed in regnantem impetum fecerunt. Quod cum ipsum factum per se praeclarum atque diuinum est, tum expositum ad imitandum, praesertim cum illi eam gloriam consecuti sint, quae vix caelo capi posse videatur. Etsi enim satis in ipsa conscientia pulcherrimi facti fructus erat, tamen mortali immortalitatem non arbitror conteinnendam.

XLV. Recordare igitur illum, M. Antoni, diem, quo diestaturam sustulisti: pone ante oculos laetitiam senatus, populique Romani: confer cum nundinatione tua tuorumque: tum intelliges, quantum inter laudem & lucrum intersit. Sed nimur, ut quidam morbo aliquo, & sensus stupore suavitatem cibi non sentiunt: sic libidinosi, auari, facinorosi, verae laudis gustum non habent. Sed si te laus allicere ad recte faciendum non potest, ne metus quidem a foedissimis factis potest auocare. Iudicia non metuis? si propter innocentiam, laudo: si propter vim, non intelligis, ei, qui isto modo iudicia non timeat, quid timendum sit. Quod si non metuis viros fortes, egregiosque ciues, quod a corpore tuo prohibentur armis: tui te, mihi crede, diutius non ferent. Quae est autem vita, dies & noctes timere a suis? nisi vero aut maioribus habes beneficiis obligatos, quam ille quosdam habuit ex iis, a quibus est imperfectus: aut tu es vlla re cum eo comparandus. fuit in illo ingenium, ratio, memoria, litteratura, cogitatio, diligentia: res bello gesserat, quamvis reipublicae calamitosas, attamen magnas. multos annos regnare est meditatus;

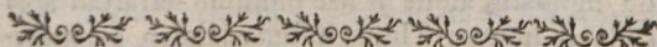
O 4

gno

gno labore: magnis periculis, quod cogitarat, effe-
cerat: muneribus, monumentis, congiariis, epulis
multitudinem imperitam tenierat: suos praemiis,
aduersarios clementiae specie deuinxerat. Quid
multa? attulerat iam liberae ciuitati partim metu,
partim patientia, consuetudinem seruendi.

XLVI. Cum illo ego te dominandi cupiditate
conferre possum, ceteris vero rebus nul-
lo modo es comparandus. Sed ex plurimis malis,
quae ab illo reipublicae sunt inusta, hoc tamen boni
est, quod didicit iam populus Romanus, quantum
cuique crederet, quibus se committeret, a quibus
caueret. Haec igitur non cogitas? nec intelligis
satis esse viris fortibus didicisse, quam sit pulcrum,
beneficio gratum, fama gloriosum, tyrannum occi-
dere? an, cum illum homines non tulerint, te fe-
rent? Certatim posthac, mihi crede, ad hoc opus
curretur, nec occasionis tarditas exspectabitur.
Respice, quaeſo, aliquando rempublicam, M. Anto-
ni: quibus ortus sis, non quibuscum viuas, conſi-
dera: mecum, vt voles: cum republi-
ca redi in gra-
tiam. Sed de te tu ipse videris: ego de me ipso
profitebor, defendi rempublicam adolescens, non
deseram senex: contemsi Catilinae gladios, non
pertimescam tuos. Quin etiam corpus libenter ob-
tulerim, si repreſentari morte mea libertas ciuitatis
potest; vt aliquando dolor populi Romani pariat,
quod iamdiu parturit. Etenim, si abhinc annos
prope viginti hoc ipso in templo negauit posse mor-
tem immaturam esse consulari: quanto verius nunc
negabo

negabo seni? Mihi vero, P. C. iam etiam optanda mors est, perfuncto rebus iis, quas adeptus sum, quasque gessi. Duo modo haec opto: vnuin, vt moriens populum Romanum liberum relinquam: hoc mihi maius a diis immortalibus dari nihil potest: alterum, vt ita cuique eueniat, vt de republica quisque mercatur.

ORATIO POST REDITVM IN SENATV.

SI, PATRES CONSCRIPTI, pro vestris immortalibus in me, fratremque meum, liberosque nostros meritis parum vobis cumulate gratias agero, quaeso obtestorque, ne meae naturae potius, quam magnitudini vestrorum beneficiorum, id tribuendum putetis. Quae enim tanta potest existere libertas ingenii, quae tanta dicendi copia, quod tam diuinum, atque incredibile genus orationis, quo quisquam possit vestra in nos universa promerita, non dicam complecti orando, sed percensere numerando? qui mihi fratrem optatissimum, me fratri amantissimo, liberis nostris parentes, nobis liberos: qui dignitatem, qui ordinem, qui fortunas, qui amplissimam rem publicam, qui patriam,

O s qua

qua nihil potest esse iucundius, qui denique nosmet-
ipsos nobis reddidistis. Quod si parentes carissimos
habere debemus, quod ab iis nobis vita, patrimo-
nium, libertas, ciuitas tradita est: si deos immorta-
les, quorum beneficio & haec tenuimus, & ceteris
rebus aucti sumus: si populum Romanum, cuius
honoribus in amplissimo consilio, & in altissimo gra-
du dignitatis, atque in hac omnium terrarum arce
collocati sumus: si hunc ipsum ordinem, a quo sae-
pe magnificentissimis decretis sumus honestati: im-
mensum quiddam & infinitum est, quod vobis de-
beamus, qui vestro singulari studio, atque consen-
su, parentum beneficia, Deorum immortalium mu-
nera, populi Romani honores, vestra de me multa
iudicia, nobis omnia uno tempore reddidistis: vt,
cum multa vobis, magna populo Romano innume-
rabilia parentibus, omnia Diis immortalibus debea-
mus, quod haec antea singula per illos habuerimus,
nunc vniuersa per vos recuperauerimus.

H. Itaque P. C. quod ne optandum quidem est
homini, immortalitatem quandam per vos
adepti videmur. Quod enim tempus erit vnuquam,
quo vestrorum in nos beneficiorum memoria ac fa-
ma moriatur, qui illo ipso tempore, cum vi, ferro,
metu, minus obfessi teneremini, non multo post
discessum meum vniuersi me reuocauistis, referente
L. Mummio, fortissimo, atque optimo viro? quem
habuit ille pestifer annus & maxime fidelem, & mi-
nime timidum, si dimicare placuisset, defensorem
salutis meae. Posteaquam vobis potestas decernen-
di

POST REDITVM IN SENATV. 323

di non est permissa per eum tribunum plebis, qui, cum per se rempublicam lacerare non posset, sub alieno scelere deleuit; nunquam de me siluistis, nunquam meam salutem non ab his consulibus, qui vendiderant, flagitauistis. Itaque vestro studio, atque auctoritate perfectum est, vt ille ipse annus, quem ego mihi, quam patriae, malueram esse fatalem, hos tribunos haberet, qui promulgarent de salute mea, & ad vos saepenumero referrent. Nam consules modesti, legumque metuentes, impediebantur lege, non ea, quae de me, sed ea, quae de ipsis late erat, cum meus inimicus promulgauit, vt, si revixissent ii, qui haec paene delerunt, tunc ego redire, quo facto vtrumque confessus est, & se illorum vitam desiderare, & magno in periculo rempublicam futuram, si aut hostes atque interfectores reipublicae reuixissent, aut ego non reuertissem. Itaque illo ipso anno, cum ego cessissem, princeps autem ciuitatis, non legum praefidio, sed parietum, vitam suam tueretur, respublica sine consulibus esset, neque solum parentibus perpetuis, verum etiam tutoribus annuis esset orbata: sententias dicere prohiberemini, caput meae proscriptioñis recitaretur: nunquam dubitastis meam salutem cum communione salute coniungere. Postea vero quam singulati, & praestantissima virtute P. Lentuli consulis, ex superioris anni caligine, & tenebris lucem in republica Kalendis Ianuariis respicere coepistis: cum Q. Metelli, nobilissimi hominis, atque optimi viri, summa dignitas, cum praetorum, & tribunorum plebis

O 6

paene

paene omnium virtus & fides, reipublicae subuenis-
set: cum virtute, gloria, rebus gestis Cn. Pompeius,
omnium gentium, omnium seculorum, omnis me-
moriae facile princeps, tuto se in senatum venire
arbitraretur: tantus vester consensus de salute mea
fuit, ut, licet corpus abesset meum, dignitas iam in
patriam reuertisset.

III. Quo quidem mense, quid inter me, & meos
inimicos interesset, existimare potuistis.
Ego meam salutem deferni, ne propter me ciuium
vulneribus respublica cruentaretur: illi meum redi-
tum non populi Romani suffragiis, sed flumine san-
guinis intercludendum putauerunt. Itaque postea
nihil vos ciuibus, nihil sociis, nihil regibus respon-
distis: nihil iudices sententiis, nihil populus suffra-
giis, nihil hic ordo auctoritate declarauit: mutum
forum, elinguem curiam, tacitam & fractam ciui-
tatem videbatis. Quo quidem tempore, cum is ex-
cessisset, qui caedi & flammae vobis auctoribus resti-
terat: cum ferro & facibus homines tota vrbe voli-
tantes Magistratum testa oppugnata, deorum tem-
pla inflammata, summi viri & clarissimi consulis
fasces fractos, fortissimi atque optimi viri, tribuni
plebis sanctissimum corpus non solum tactum ac
violatum manu, sed vulneratum ferro, confectum
que vidistis. Qua strage nonnulli permoti magi-
stratus, partim metu mortis, partim desperatione rei-
publicae, paullum a mea caussa recesserunt. Reliqui
fuerunt, quos neque terror, neque vis, nec spes, nec
metus, nec promissa, nec minae, nec tela, nec faces a
yestra

vestra auctoritate, a populi Romani dignitate, a mea salute depellerent. Princeps P. Lentulus, parens ac Deus nostrae vitae, fortunae, memoriae, nominis, hoc specimen virtutis, hoc indicium animi, hoc lumen consulatus sui fore putauit, si me mihi, si meis, si vobis, si reipublicae reddidisset. Qui vt est designatus, nunquam dubitauit sententiam de salute mea, se & republica dignam dicere. Cum a tribuno plebis vetaretur, cum praeclarum caput recitaretur, ne quis ad vos referret, ne quis decerneret, ne disputaret, ne loqueretur, ne pedibus iret, ne scribendo adesset: totam illam caussam, vt ante dixi, proscriptionem, non legem putauit, qua ciuis optime de republica meritus, nominatim sine iudicio, vna cum senatu, reipublicae esset erexitus. Ut vero iniit magistratum, non dicain quid egerit prius, sed quid omnino egit aliud, nisi, vt, me conservato, vestram in posterum dignitatem, auctoritatemque sanciret?

IV. Dii immortales, quantum mihi beneficium dedisse videmini, quod hoc anno P. Lentulus consul fuit? Quanto maius dedissetis, si superiore anno fuisset? nec enim equissimum medicina consulari, nisi consulari vulnere concidisset. Audieram ex sapientissimo homine atque optimo ciue & viro, Q. Catulo, non saepe vnum consulem improbum, duos vero nunquam, excepto illo Cinnano tempore fuisse. Quare meam caussam semper fore firmissimam dicere solebat, dum vel vnuis in republica esset consul. Quod vere dixerat, si illud de duabus consulibus, quod ante in republica non fuerat,

perenne, ac proprium manere potuisset. Quod si Q. Metellus illo tempore consul fuisset vnicus, dubitatis, quo animo fuerit in me conseruando futurus, cum in restituendo auctorem fuisse adscriptoremque videatis? Sed fuerunt duo consules, quorum mentes angustae, humiles, prauae, opplerae tenebris ac folidibus, nomen ipsum consulatus, splendorem illius honoris, magnitudinem tanti imperii nec intueri, nec sustinere, nec capere potuerunt: non consules, sed mercatores prouinciarum, ac venditores vestrae dignitatis, quorum alter a me Catilinam, amatorem suum, multis audientibus: alter Cetheguin, consobrinum suum, reposcebat; qui me duo sceleratissimi post hominum memoriam non consules, sed latrones, non modo deseruerunt, in caussa praesertim publica & consulari, sed prodiderunt, oppugnarunt, omni auxilio non solum suo, sed etiam vestro, ceterorumque ordinum, spoliatum esse voluerunt: quorum alter tamen neque me, neque quemquam fecellit.

V. Quis enim vilam vlliū boni spem haberet in eo, cuius primum tempus aetatis palam fuisset ad omnes libidines diuulgatum? qui ne a sanctissima quidem parte corporis potuisset hominum impuram intemperantiam: propulsare? qui cum suam rem non minus strenue, quam postea publicam confecisset, neque vim praetoris, nec multitudinem creditorum, nec honorum proscriptiōnem effugere potuisset; qui in magistratu nisi rogationem de piratico bello tulisset, profecto & egestate

&

& improbitate coactus, piraticam ipse fecisset: ac minore quidem cum reipublicae detimento, quam quod intra moenia nefarius hostis praedoque versatus est: quo inspectante ac sedente legem tribunus plebis tulit, ne auspiciis obtemperaretur, ne omnium consilio, aut comitiis, ne legi intercedere liceret: ut lex Aelia & Fusia ne valerent: quae nostri maiores certissima subsidia reipublicae contra tribunitios furores esse voluerant. Idemque postea, cum innumerabilis multitudo bonorum de Capitolo supplex ad eum sordida venisset, cumque adolescentes nobilissimi, cunctique equites Romani se ad lenonis impurissimi pedes abiecissent: quo vultu cincinnatus ganeo non solum ciuium lacrimas, verum etiam patriae preces repudiauit? Neque eo contentus fuit, sed etiam in concionem adscendit: eaque dixit, quae, si eius vir Catilina reuixisset, dicere non esset ausus: se nonarum Decembr. quae, me consule, fuissent, clivique Capitolini poenas ab equitibus Romanis esse repetiturum: neque solum id dixit, sed quos ei commodum fuit, compellavit: L. vero Lamiam equitem Romanum, praestanti dignitate hominem, & saluti meae, pro familiaritate reipublicae, pro fortunis suis amicissimum, consul imperiosus exire vrbe iussit: & cum vos vestem mutandam censuissetis, cunctique mutassetis, atque idem omnes boni iam ante fecissent: ille vnguentis oblitus cum toga prætexta, quam omnes praetores, aedilesque tum abiecerant, irrisit squalorem vestrum, & luctum grauissimae ciuitatis:

tatis: fecitque, quod nemo vñquam tyrannus, vt, quo minus occulte vestrum malum gemeretis, nihil diceret: ne aperte incommoda patriae lugeretis, ediceret. Cum vero in Circo Flaminio, non a tribuno plebis consul in concionem, sed a latrone, archipirata, productus esset, primum processit, qua auctoritate vir? vini, somni, stupri plenus, madenti coma, composito capillo, grauiibus oculis, fluentibus buccis, pressa voce, & temulenta: quod in ciues indemnatos esset animaduersum, id sibi dixit grauis auctor, vehementissime displicere.

VI. Vbi nobis haec auctoritas tamdiu tanta latuit? cur in lustris, & helluationibus hu-
ius calamistrati saltatoris tam eximia virtus tamdiu cessauit? nam alter, Cesonius Caluentius, ab adole-
lescentia versatus est in foro, cum eum, praeter si-
mulatam versutamque tristitiam, nulla res commen-
daret: non consulis studium, non discendi initia
rei militaris, non cognoscendorum hominum, non
liberalitas, quem praeteriens cum incultum, horri-
dum maestumque vidisses, etiamsi agrestem & in-
humanum existimares, tamen libidinosum, & perdi-
tum non dubitares. Cum hoc homine, an cum
stipite Aethiope, si in foro constitisses, nihil crederes
interesse, sine sensu, sine sapore, elinguem, tardum,
inhumanum, neglectum, Cappadocem modo ab-
reptum de grege venalium dices. Idem domi
quam libidinosus? quam impurus? quam intem-
perans, non ianua receptis, sed pseudothyro intro-
missis

missis voluptatibus? cum vero etiam litteras stude-
re incipit, & helluo immanis cum Graeculis phi-
losophari, tum est Epicureus, non penitus discipli-
nae, quaecunque est, deditus, sed captus vno ver-
bo voluptatis. Habet autem magistros non ex istis
ineptis, qui dies totos de officio, ac de virtute dis-
serunt: quid ad laborem, ad industriam, ad pericu-
la pro patria subeunda adhortantur: sed eos, qui
disputant, horam nullam vacuam voluptate esse de-
bere; in omni parte corporis semper oportere ali-
quod gaudium, delectationemque versari. His
vtitur quasi praefectis libidinum suarum: hi volu-
ptates omnes vestigant, atque odorantur; hi sunt
conditores instructoresque conuiuii: iidem expen-
dunt atque aestimant voluptates, sententiamque di-
cunt & iudicant, quantum cuique libidini tribuen-
dum esse videatur. Horum ille artibus eruditus,
ita contempsit hanc prudentissimam ciuitatem, ut
omnes suas libidines, omnia flagitia latere posse ar-
bitraretur, si modo vultum importunum in forum
detulisset.

VII. Is non me (quamquam equidem non co-
gnoram eum, propter Pisonum affinitatem,
quam longe hunc ab hoc genere cognatio materna
Transalpini sanguinis abstulisset) sed vos, popu-
lumque Romanum non consilio, neque eloquentia,
quod in multis saepe accidit, sed rugis superciliosoque
decepit. L. Piso, tunc ausus est isto oculo, non
dicam, isto animo; ista fronte, non vita; tanto su-
percilio, non enim possim dicere, tantis rebus gestis,

cum

cum A. Gabinio confociare consilia pestis meae? non te illius vnguentorum odor, non vis anhelitus non frons calamistri notata vestigiis, in eam cogitationem adduebat, vt, cum illius re similis fuisset, frontis tibi integumento ad occultanda tanta flagitia diutius vti non liceret? cum hoc coire ausus es, vt consularem dignitatem, vt reipublicae statum, vt senatus auctoritatem, vt ciuiis optime meriti fortunas, prouinciarum foedere, addiceres? te consule, tuis edictis, & imperiis, senatui populoque Romano non est licitum, non modo sententiis, neque auctoritate sua, sed ne luctu quidem, ac vestitu reipublicae subvenire. Capuaene te putabas, in qua vrbe domicilium quondam superbiae fuit, consulem esse, sicut eras eo tempore; an Romae, in qua ciuitate omnes ante vos consules senatui paruerunt? tu es ausus in Circo Flaminio productus cum tuo illo pari dicere, te semper misericordem fuisse? quo verbo senatum atque omnes bonos tam, cum a patria pestem expellerent, crudeles demonstras fuisse. Tu misericors me affinem tuum, quem coinitiis praerogatiuae primum custodeim praefeceras, quem Kalendis Ian. tertio loco sententiam rogaras, constrictum inimicis reipublicae tradidisti: tu meum generum, propinquum tuum: tu affinem tuam, meam filiam, superbissimis, & crudelissimis verbis a genibus tuis repulisti: idemque tu clementia, ac misericordia singulari, cum ego vna cum republica, non tribunitio, sed consulari iectu coneidisse: tanto scelere, tantaque intemperantia fuisti, vt ne vnam quidem horam in- ter-

teresse paterere inter meam pestem, & tuam prae-dam, saltem dum conticesceret illa lamentatio, & genitus vrbis. Nondum palam factum erat, concidisse rempublicam, cum tibi arbitria funeris solue-bantur, vno eodemque tempore domus mea diripie-batur, ardebat: bona ad vicinum consulem de Pala-tio: de Tusculano ad item vicinum alterum consu-lem deferebantur: cum, iisdem operis suffragium ferentibus, eodem gladiatore latore, vacuo non modo a bonis (sed etiam a liberis) atque inani foro, ignaro populo Romano quid ageretur, senatu vero op-presso & afflito, duobus impiis, nefariisque consu-libus, aerarium, prouinciae, legiones, imperia dona-bantur. Horum consulium ruinas vos consules ve-stra virtute fulsistis, summa tribunorum plebis praetoriumque fide, & diligentia subleuastis.

VIII. Quid ego de praestantissimo viro, T. An-nio, dicam? aut quis de tali ciue satis digne vnquam loquetur? qui cum videret, sceleratum ciuem, aut domesticum potius hostem, si le-gibus vti liceret, iudicio esse frangendum: sin ipsa iudicia vis impediret ac toileret, audaciam virtute, furorem fortitudine, temeritatem consilio, manum manu, vim vi esse superandam: primo de vi postu-lauit, posteaquam ab eodem iudicia sublata esse vi-dit; ne ille omnia vi posset efficere, curauit: qui docuit, neque tecta, neque templa, neque forum, neque curiam, sine summa virtute, ac maximis opibus & copiis ab intestino latrocínio posse defendi: qui primus, post meum discessum, metum a bonis,

timon-

timorēm huic ordini, seruitutem depulit ciuitati: Quam rationem pari virtute, animo, fide P. Sextius fecutus, pro mea salute, pro vestra auctoritate, pro statu ciuitatis nullas sibi inimicitias, nullam vim, nullos impetus, nullum vitae discrimen vitandum vñquam putauit: qui caussam senatus, exagitatam concionibus improborum, sic sua diligentia multitudini commendauit, vt nihil tam populare, quam vestrum nomen, nihil tam omnibus carum aliquando, quam vestra auctoritas videretur: qui me cum omnibus rebus, quibus tribunis plebis potuit, defendit, tum reliquis officiis, iuxta ac si meus frater esset, sustentauit: cuius ego clientibus, libertis, familia, copiis, litteris ita sum sustentatus, vt meae calamitatis non adiutor solum, verum etiam socius videretur.

IX. Iam ceterorum officia, studiaque vidisti: quam cupidus mei C. Sestilius, quam studiosus vestri, quam non varius fuerit in caussa. Quid Mosopius? cui ego ipsi parenti, fratrique eius sentio quantum debeam: qui, cum a me voluntas eorum in priuato iudicio esset offensa, publici mei beneficii memoria priuatam offenditionem obliterauerant. Iam T. Fadius, qui mihi quaestor fuit, M. Curtius, cuius ego patri quaestor fui, studio, amore, animo, huic necessitudini non defuerunt. Multa de me C. Messinus, & amicitiae & reipublicae caussa dixit: legem separatim initio de salute mea promulgavit. Q. Fabricius, si, quae de me agere conatus est, ea contra vim & ferrum perficere potuisset, men-
se

se Ianuario nostrum statum recuperassemus, quem ad salutem meam voluntas impulit, vis retardauit, auctoritas vestra reuocauit. Iam vero praetores quo animo in me fuerint, vos existimare potuistis, cum L. Coecilius priuatim me suis omnibus copiis studuerit sustentare, publice promulgarit de salute mea cum collegis paene omnibus. Dilectoribus autem meorum bonorum in ius adeundi potestatem non fecerit. M. audem Calidius, statim designatus, sententia sua, quam esset cara sibi mea salus declarauit. Omnia officia C. Septimii, Q. Valerii, P. Crassi, Sex. Quintilii, C. Cornuti, summa & in me, & reipublicam constituerunt. Quae cum libenter commemoro, tum non inuitus nonnullorum in me nefarie commissa praetereo. Non est mei temporis iniurias meminisse: quas ego etiam si vlcisci possem, tamen obliuisci mallem. Alio transferenda mea tota vita est, ut bene de me meritis referam gratiam: cum apertis hostibus bellum geram: timidis amicis ignoscam: proditoribus meis non indicem dolorem profectionis meae: defensores redditus dignitate consoler.

X. Quod si mihi nullum aliud esset officium in omni vita reliquum, nisi ut erga duces ipsos & principes, atque auctores salutis meae satis gratius iudicarer: tamen exiguum reliquae vitae tempus non modo ad referendum, verum etiam ad commemorandam gratiam mihi relictum putarem. Quando enim ego huic homini, ac liberis eius, quando omnes mei gratiam referent? quae memo-

ria,

ria, quae vis ingenii, quae magnitudo obseruan-
tiae, tot, tantisque beneficiis responderet poterit? qui mihi primus afflito & iacenti consularem fidem,
dexteramque porrexit: qui me a morte ad vitam,
a desperatione ad spem, ab exitio ad salutem reuo-
cauit, qui tanto amore in me, studio in rempublicam
fuit, ut excogitaret, quemadmodum calamitatem
meam non modo leuaret, sed etiam honestaret. quid
enim magnificentius, quid praeclarius mihi accidere
potuit, quam quod, illo petente, vos decretistis, ut
cuncti ex omni Italia, qui rempublicam saluam vel-
lent, ad me vnum, hominem fractum, & prope dis-
sipatum, restituendum, & defendendum venirent?
ut qua voce a te, Romule, post Romanam conditam,
consul vsus esset pro vniuersitate republica apud eos so-
lum, qui eius vocem exaudire possent: eadem voce
senatus omnibus agris, vicis atque oppidis ciues to-
tamque Italiam, ad vnius salutem defendendam ex-
citaret. Quid ego gloriosius meis posteris potui
relinquere, quam hoc senatum iudicasse, qui ciuis
me non defendisset, eum rempublicam saluam no-
luisse? Itaque tantum vestra auctoritas, tantum exi-
mia consulis dignitas valuit, ut omne is flagitium se
committere putaret, si quis non veniret. Idemque
consul, cum illa incredibilis multitudo Romanam, &
paene Italia ipsa venisset, vos frequentissimos in Ca-
pitolum conuocauit: quo tempore quantam vim
naturae bonitas haberet, aut vera nobilitas, intelli-
gere potuistis. Nam Q. Metellus, & inimicus, &
frater inimici, perspecta vestra voluntate, omnia
pri-

priuata odia deposuit: quem P. Seruilius, vir cum clarissimus, tum vero optimus, mihique amicissimus, & auctoritatis & orationis suae diuina quadam grauitate, ad sui generis communisque sanguinis facta virtutesque reuocauit, vt haberet in consilio & fratrem ab inferis, socium rerum mearum, & omnes Metellos, praestantissimos ciues, paene ex Acheronte excitatos: in quibus Numidicum illum, cuius quondam de patria discessus, honestus ipsi, omnibus luctuosus tandem visus est. Itaque fuit is non modo salutis defensor, qui ante hoc vnum beneficium fuerat inimicus, verum etiam adscriptor dignitatis meae.

XI. Quo quidem die cum CCCCX. senatores essentis, magistratusque omnes adessent: dissensit unus, is, qui sua lege coniuratos etiam ab inferis excitandos putarat. Atque illo die, quo rem publicam meis consiliis conseruatam grauissimis verbis & plurimis iudicassetis, idem consul curauit, vt eadem a principibus ciuitatis in concione postero die dicerentur: cum quidem ipse egit ornatissime caussam meam, perfecitque, adstante atque audiiente Italia tota, vt nemo cuiusquam conducti aut perdit vocem acerbam atque iniinicam bonis, posset audire. Ad haec non modo adiumenta salutis, sed etiam ornamenta dignitatis meae reliqua vos iisdem addidistis: decreuistis, ne quis vlla ratione rem impeditret: qui id impedisset, grauiter molesteque laturos: illum contra rem publicam salutemque bonorum, concordiamque ciuium facturum: & vt ad

vos

vos ea statim referrentur: meque, etiamsi diutius calumniarentur, redire iussistis. Quid, vt agerentur gratiae, qui e municipiis venissent? quid? vt ad illam diem, & cum redissent, rogarentur, vt pari studio conuenirent? Quid denique illo die, quem P. Lentulus mihi, fratrique meo, liberisque nostris natalem constituit, non modo ad nostram, verum etiam ad sempiterni memoriam temporis? quo die nos comitiis centuriatis, quae maxime maiores iusta dici haberique voluerunt, arcessiuit in patriam: vt eadem centuriae, quae me consulem fecerant, consulatum meum comprobarent. Quo die quis cias fuit, qui fas esse putaret, quacunque aut aetate aut valetudine esset, non se de salute mea sententiam ferre? quando tantam frequentiam in campo, tantum splendorem Italiae totius, ordinumque omnium: quando illa dignitate rogatores, diribitores, custodesque vidistis? Itaque P. Lentuli beneficio excellenti atque diuino, non solum reducti sumus in patriam, sicut nonnulli clarissimi viri, sed equis insignibus, & curru aurato reportati.

XII. Possum ego satis in Cn. Pompeium unquam gratus videri, qui non solum apud vos, qui oinnes idem sentiebatis, sed etiam apud vniuersum populum Romanum, salutem reipublicae & conseruataim per me, & coniunctam esse cum mea dixerit? qui caussam meam prudentibus commendarit, imperitos edocuerit, eodemque tempore improbos auctoritate sua compresserit, bonos excitarit? qui populum Romanum pro me, tanquam pro

pro fratre, aut pro parente, non solum hortatus sit, verum etiam obsecrarit, qui ipse, cum propter metum dimicationis & sanguinis domi se teneret, etiam a superioribus tribunis petierit, ut de salute mea & promulgarent, & referrent? qui in colonia nuper constituta, cum ipse gereret magistratum, in qua nemo erat emtus intercessorum, vim & crudelitatem priuilegii, auctoritate honestissimorum hominum, & publicis litteris consignarit, princepsque, Italiae totius praefidium ad nostram salutem implorandum putarit? qui, cum ipse mihi semper amicissimus fuisset, etiam, ut suos necessarios mihi amicos redderet, elaborarit? quibus autem officiis T. Annii beneficia remunerabor? cuius omnis actio, ratio, cogitatio, totus denique tribunatus, nihil aliud fuit, nisi constans, perpetua, fortis, inuicta defensio salutis meae? quid de P. Sextio loquar? qui suam erga me benevolentiam & fidem non solum animi dolore, sed etiam corporis vulneribus ostendit?

XIII. Vobis vero, P. C. singulis & egi & agam gratias, vniuersis egi initio, quantum potui: satis ornate agere nullo modo possum. Et quanquam sunt in me praecipua merita multorum, quae sileri nullo modo possunt, tamen huius temporis ac timoris mei non est, conari commemorare beneficia in me singulorum. Nam difficile est non aliquem, nefas quemquam praeterire. Ego vos vniuersos, patres conscripti,

Orat. Cic. Sel.

P

Deo-

Deorum numero colere deboeo. Sed, vt in ipsis
 Diis immortalibus non semper eosdem, atque
 alias alios solemus & venerari & precari: sic in
 hominibus de me diuinitus meritis omnis erit
 aetas mihi ad eorum erga me merita praedicanda
 atque recolenda. Hodierno autem die nominatim
 a me magistratibus statui gratias esse agendas,
 & de priuatis vni, qui pro salute mea municipia
 coloniasque adisset, populum Romanum supplex
 obsecrasset, sententiam dixisset eam, quam vos
 secuti, mihi dignitatem meam reddidistis, vos
 me florentem semper ornastis: laborantem, mu-
 tatione vestis, & prope luctu vestro, quoad licuit,
 defendistis. Nostra memoria senatores ne in suis
 quidem periculis mutare vestem solebant: in meo
 periculo senatus veste mutata fuit, quoad licuit
 per eorum edicta, qui mea pericula non modo
 suo praesidio, sed etiam vestra deprecatione nu-
 darunt. Quibus ego rebus obiectis, cum mihi
 priuato configendum viderem cum eodem exercitu,
 quem consul non armis, sed vestra auctoritate
 superaram: multa mecum ipse reputauit. Di-
 xerat in concione consul, se cliui Capitolini poe-
 nas ab equitibus Romanis repetiturum, nomina-
 tim ali compellabantur, ali citabantur, ali rele-
 gabantur: aditus templorum erant non solum
 praesidiis & manu, verum etiam demolitione sub-
 lati. Alter consul, vt me & rempublicam non
 modo desererent, sed etiam hostibus reipublicae
 proderent, pactionibus eos suorum praemiorum
 obli-

obligarat. Erat alius ad portas cum imperio in multos annos magnoque exercitu: quem ego inimicum mihi fuisse non dico: tacuisse, cum dicatur esse inimicus, scio. Dueae partes esse in republica cum putarentur: altera me deposcere propter inimicitias, altera timide defendere, propter suspicionem caedis putabatur. Qui autem me deposcere videbantur, in hoc auxerunt dimications metum, quod nunquam inficiando suspicionem hominum curamque minuerunt.

XIV. Quare cum viderem senatum ducibus orbatum, me a magistratibus partim oppugnatum, partim proditum, partim derelictum: seruos simulatione collegiorum nominatim esse conscriptos, copias omnes Catilinae paene iisdem ducibus ad spem caedis & incendiorum esse reuocatas: Equites Romanos proscriptionis, municipia vastitatis, oinnes caedis metu esse permotos: potui, potui, P. C. multis auctoribus fortissimis viris, me vi armisque defendere: nec mihi ille ipse animus idein meus, vobis non incognitus defuit. Sed videbam, si vicissem praesentem aduersarium, nimium multos mihi alias esse vincendos. Si vixsus essem, multis bonis & pro me, & tecum, etiam post me esse pereundum: tribunitiique sanguinis vtores esse praesentes, inae mortis poenas iudicio & posteritati reseruari. Nolui, cum consul communem salutem sine ferro defendissem, meam priuatus armis defendere: bonosque viros lugere malui meas fortunas, quamvis

suis desperare, ac, si solus essem interfactus, nihil turpe: si cum multis, reipublicae funestum fore videbatur. Quod si mihi aeternam esse propositam aerumnam arbitrarer, morte me ipse potius, quam sempiterno dolore multassiem. Sed cum viderem, me non diutius, quam ipsam rempublicam ex hac vrbe absfuturum, neque ego, illa exterminata, mihi remanendum putavi: & illa, simul atque reuocata est, me secum pariter reportauit. Mecum leges, mecum quaestiones, mecum iura magistratum, mecum senatus auctoritas, mecum libertas, mecum etiam frugum libertas, mecum Deorum & hominum sanctitates omnes, & religiones abfuerunt. Quae si semper abessent, magis vestras fortunas lugerem, quam desiderarem meas: fin aliquando reuocarentur, intelligebam, mihi cum illis vna esse redeundum. Cuius mei sensus certissimus testis est hic idem, qui custos capit is fuit, Cn. Plancius, qui, omnibus prouincialibus ornamentiis commodisque depositis, totam suam quaesturam in me sustentando & conseruando collocauit. Qui si mihi quaestor imperatori fuisset, in filii loco fuisset. Nunc certe erit in parentis, cum fuerit quaestor non imperii, sed doloris mei.

XV. Quapropter, patres conscripti, quoniam in rempublicam sum pariter cum republica restitutus, non modo in ea defendenda nihil minuam de libertate mea pristina, sed etiam adaugebo. Etenim, si eam tum defendebam, cum

cum aliquid mihi illa debebat: quid nunc me fa-
 cere oportet, cum ego illi plurimum debo? nam
 quid est, quod animum meum frangere aut de-
 bilitare possit, cuius ipsam calamitatem non mo-
 do nullius delicti, sed etiam diuinorum in rem-
 publicam beneficiorum testem esse videatis? nam
 & importata est, quia defenderam ciuitatem, &
 mea voluntate suscepta est, ne a me defensa res-
 publica per eundem me extreum in discrimen
 vocaretur. Pro me non, vt pro P. Popilio, no-
 bilissimo homine, adolescentes filii, non propin-
 quorum multitudo populum Romanum est depre-
 cata: non, vt pro Q. Metello, summo & claris-
 simo viro, spectata iam adolescentia filius: non
 L. & C. Metelli consulares, non eorum liberi,
 non Qu. Metellos Nepos, qui tuin consulatum
 petebat, non Luculli, Seruili, Scipiones, Metel-
 lorum filii, fentes ac sordidati, populo Romano
 supplicauerunt: sed vnum frater, qui in me pietate
 filius, consiliis parens, amore, (vt erat) frater
 inuentus est: squalore, & lacrymis, & quotidia-
 nis precibus, desiderium mei noiminis renouari,
 & rerum gestarum memoriam usurpari coegit.
 Qui cum statuisset, nisi per vos me recuperasset,
 eandem subire fortunam, atque idem sibi domi-
 cilium & vitae & mortis deposceret: tamen nun-
 quam nec magnitudinem negotii, nec solitudinem
 suam, nec vim inimicorum, ac tela pertinuit.
 Alter fuit propugnator mearum fortunarum, & de-
 fensor assiduus, summa virtute & pietate C. Piso,

gener: qui minas inimicorum meorum, qui ini-
micitias affinis mei, propinqui sui, consulis: qui
Pontum, & Bithyniam quæstor pro mea salute né-
glexit. Nihil vñquam senatus de P. Popilio de-
creuit, nunquam in hoc ordine Q. Metelli mentio
facta est. Tribunitiis sunt illi rogationibus, inter-
fectis inimicis, denique nulla auctoritate senatus,
restituti, cum alter eorum senatui páruiisset, alter
vim caedemque fugisset. Nam C. quidem Ma-
rius: qui hac hominum memoria tertius ante me
consularis, tempestate ciuili expulsus est, non mo-
do a senatu non est restitutus: sed reditu suo sena-
tum cunctum paene deleuit. Nulla de illis magi-
stratum consensio, nulla ad rem publicam defen-
dendam populi Romani conuocatio, nullus Italiae
motus, nulla decreta municipiorum & colonia-
rum exstiterunt. Quare, cum me Iyestra auctori-
tes arcessierit, populus Romanus reuocarit, respu-
blica implorarit, Italia cuncta paene suis humeris
reportarit: non committam, P. C. vt, cum ea mi-
hi sint restitura, que in potestate mea non fue-
runt, ea non habeam, quae ipse praestare possim,
praesertim cum illa amissa recuperarim,

virtutem & fidem nunquam

aniserim.

ORA-

❧ ❧ ❧ ❧ ❧ ❧

ORATIO

PRO REGE DEIOTARO.

Cum in omnibus caussis grauioribus, C. Caesar, initio dicendi cominoueri soleam vehementius, quam videtur vel vsus, vel aetas mea postulare: tum hac in caussa ita me multa perturbant, vt, quantum mea fides studii mihi afferat ad salutem Regis Deiotari defendendam, tantum facultatis timor detrahatur. Primum dico pro capite fortunisque Regis: quod ipsum et si non iniquum est, in tuo dunitaxat periculo: tamen est ita inusitatum, Regem capitum reum esse, vt ante hoc tempus non sit auditum. Deinde eum Regem, quem ornare antea cuncto cum senatu solebamus pro perpetuis eius in nostram reipublicam meritis, nunc contra atrocissimum crimen cogor defendere. Accedit, vt accusatorum alterius crudelitate, alterius indignitate perturber. Crudelem Castorem, ne dicam sceleratum & impium, qui nepos auum in discriumen capitum adduxerit, adolescentiaeque suaे terrorem intulerit ei, cuius senectutem tueri & tegere dehebat: commendationem in eundem aetatis ab impietate & scelere duxerit: tali feruum corruptum praemiis, ad accusandum dominum impulerit, & a legato-

rum pedibus abduxerit. Fugitiui autem dominum accusantis, & dominum absentein, & dominum ainicissimum nostrae reipublicae, cum os videbam, cum verba audiebam: non tam afflictam regiam conditionem dolebam, quam de fortunis communibus extimescebam. Nam, cum more maiorum de seruo in dominum, ne tormentis quidem, quaeri liceat, in qua quaestione dolor veram vocem elicere possit etiam ab invito: exortus est seruus, qui quem in eculeo appellare non posset, eum accuseret solutus.

H. Perturbat me, C. Caesar, etiam illud interdum, quod tamen, cum te penitus recognoui, timere defino: re enim iniquum est, sed tua sapientia sit aequissimum. Nam dicere apud eum de facinore, contra cuius vitam confitum facinoris inisse arguare, si per seipsum consideres, graue est. Nemo enim fere est, qui sui periculi iudex non sibi se aequiorem quam reo praebeat. Sed tua, C. Caesar, praestans singulare risque natura hunc mihi metum minuit. Non enim tam timeo, quid tu de Rege Deiotaro, quam intelligo, quid de te ceteros velis indicare. Moreor etiam loci iphus insolentia, quod tantam caussam, quanta nulla vñquam in disceptatione versata est, dieo intra domesticos parietes, dico extra conuentum, & eam frequentiam, in qua oratorum studia nisi solent: In tuis oculis, in tuo ore vultuque acquiesco: te vnum intueor: ad-

ad te vnum omnis mea spectat oratio: quae mihi ad spem obtainendae veritatis grauissima sunt, ad motum animi & omnem impetum dicendi contentionemque leuiora. Hanc enim, C. Caesar, caussam si in foro dicerem, eodem audiente & disceptante te, quantam mihi alacritatem populi Romani concursus afferret? quis enim ciuis ei Regi non faueret? cuius omnem aetatem in populi Romani bellis consumtam esse meminisset? Spectarem curiam, intuerer forum, caelum denique testarer ipsum. Sic, cum & Deorum immortalium, & populi Romani & senatus beneficia in Regem Deiotarum recordarer, nullo modo mihi deesse posset oratio. Quae quoniam angustiora parietes faciunt, actioque caussae maxime debilitatur loco: Tuum est Caesar, qui pro multis saepe dixisti, quid nunc mihi animi sit, ad te ipsum referre, quo facilius tum aequitas tua, tum audiendi diligentia minuat hanc perturbationem meam. Sed antequam de accusatione ipsa dico, de accusatorum spe pauca dicam. Qui, cum videantur neque ingenio neque vsu atque exercitatione rerum valere, tamen ad hanc caussam non sine aliqua spe & cogitatione venerunt.

III. Iratum te Regi Deiotaro fuisse non erant nescii: affectum illum quibusdam incommidis, & detrimentis, propter offenditionem animi tui, meminerant: teque cuin huic iratum, tum sibi amicum cognouerant, cumque apud

ipsum te de tuo periculo dicerent, fore putabant,
ut in exulcerato animo facile factum crimen inside-
ret. Quamobrem hoc nos primum metu, C. Cae-
sar, per fidem & constantiam & clementiam tuam,
libera, ne residere in te ullam partem iracundiae
suspiciemur. Per dexteram te istam oro, quam Re-
gi Deiotaro hospes hospiti porrexiisti: istam, in-
quam, dexteram non tam in bellis & in proeliis,
quam in promissis & fide firmorem. Tu illius
domum inire, tu vetus hospitium renouare volui-
sti: te eius dii penates acceperunt: te amicum &
placatam Deiotari Regis arae focique viderunt.
Cum facile exorari Caesar, tum semel exorari so-
les. Nemo unquam te plaeauit inimicus, qui vil-
las refedisse in te similitatis reliquias sentierit.
Quanquam cui sunt inaudita cum Deiotero que-
relae tuae? numquam tu illum accusauisti ut ho-
stis, sed ut amici officio parum functum, quod
propensior in Cn. Pompeii amicitiam fuisset, quam
in tuam, cui tamen ipsi Regi veniam te daturum
fuisse dicebas, si tantum auxilia Pompeio, vel si
etiam filium misisset, ipse tamen excusatione aeta-
tis usus esset. Itaque cum maximis eum rebus li-
berares, perpetuam amicitiae culpam relinquebas.
Itaque non solum in eum non animaduertisti, sed
omni metu liberasti, hospitem agnouisti, Regem
reliquisti. Neque enim ille odio tui progressus,
sed errore communis lapsus est. Is rex, quem Se-
natus hoc nomine saepè honorificentissimis decre-
tis appellauisset, quippe illum ordinem ab ade-
scentia

scentia grauissimum, sanctissimumque deduxisset,
iisdem rebus est perturbatus, homo longinquus,
& alienigena, quibus nos in media republica nati,
semperque versati.

IV. Cum audiisset, Senatus consentientis
auctoritate arima suita; Consulibus,
praetoribus, tribunis plebis nouis, imperatoribus
republicam defendendam datam: mouebatur
animo, & vir huic imperio amicissimus, de salute
populi Romani extimescebat, in qua etiam suam
inclusam esse videbat: summo tamen timore quie-
scendum fibi esse arbitrabatur. Maxime vero per-
turbatus est, ut audiret, Consules ex Italia profu-
gisse omnesque consulares, (sic enim nunciabat-
tur) cunctum Senatum, totam Italiam esse effu-
sam. Talibus enim nunciis & rumoribus pate-
bat ad Orientem via, nec ulli veri subsequeban-
tur. Nihil ille de conditionibus tuis, nihil de
studio concordiae & pacis, nihil de conspiratione
audiebat certorum hominum contra dignitatem
tuam. Quae cum ita essent, tamen usque eo se
tenuit, quoad a Cn. Pompeio ad eum legati lit-
teraeque venerunt. Ignosce, ignosce, Caesar, si
eius viri auctoritati Rex Deiotarus cessit, quem
nos omnes fecuti sumus. In quem cum Dii at-
que homines omnia ornamenta congesissent, tum
tu ipse plurima & maxima. Neque enim si tuae
res gestae ceterorum laudibus obscuritatem attrule-
runt, idcirco Cn. Pompeii memoriam amisisti.
Quantum nomen eius fuerit, quantae opes, quanta

in omni genere bellorum gloria, quanti honores populi Romani, quanti Senatus; quanti tui, quis ignorat? tanto ille superiores vicerat gloria, quanto tu omnibus praestitisti. Itaque Cn. Pompeii bella, victorias, triumphos, consulatus admirantes numerabamus: tuos enumerare non possumus.

V. Ad eum igitur rex Deiotarus venit hoc misero fatalique bello, quem ante te iustis, hostilibusque bellis adiauerat, quo cum erat non hospitio solum, verum etiam familiaritate coniunctus: & venit vel rogatus ut amicus, vel arcessitus ut socius: vel euocatus, ut is, qui Senatui parere didicisset: postremo venit, ut ad fugientem, non ut ad insequentem, id est, ad periculi, non ad victoriae societatem. Itaque Pharsalico praelio facto, a Pompeio discessit: spem infinitam persequi noluit: vel officio, si quid debuerat: vel errori, si quid nescierat, satisfactum esse duxit, domum se contulit: teque Alexandrinum bellum gerente, utilitatibus tuis paruit. Ille exercitum Cn. Domitii, amplissimi viri, suis tactis & copiis sustentauit: ille Ephesum ad eum, quem tu ex tuis fidelissimum & probatissimum omnibus delegisti, pecuniam misit: ille iterum, ille tertio, auctionibus factis pecuniam dedit, qua ad bellum vtereris: ille corpus suum periculo obiecit, tecumque in acie contra Pharnacem fuit, tuumque hostem esse duxit suum. Quae quidem a te in eam partem accepta sunt, C. Caesar, ut eum
am:

amplissimo Regis honore & nomine affeceris. Is igitur non modo a te periculo liberatus, sed etiam honore amplissimo ornatus, arguitur domini te suae interficere voluisse, quod tu, nisi eum furiosissimum iudicas, suspicari profecto non potes. Ut enim omittam, cuius tanti sceleris fuerit, in conspectu deorum penatum necare hospitem: cuius tantae importunitatis, omnium gentium atque omnis memoriae clarissimum lumen extinguere; cuius tantae ferocitatis, vietorem orbis terrarum non extimescere: cuius iam inhumani & ingratiani, a quo Rex appellatus esset, in eum tyrannum inueniri? ut haec omittam, cuius tanti furoris fuit, omnes Reges, quorum multi erant finiti, omnes liberos populos, omnes socios, omnes prouincias, omnia denique omnium arina contra se vnum excitare? quoniam ille modo cum regno, cum domo, cum coniuge, cum carissimo filio distractus esset, tanto scelere non modo perfecto, sed etiam cogitato?

VI. At credo, haec homo inconsultus & temerarius non videbat. Quis consideratior illo? quis tectior? quis prudentior? quamquam hoc loco Deiotarum non tam ingenio & prudentia, quam fide & religione vitae defendendum puto. Nota tibi est, C. Caesar, hominis probitas, nosi mores, nota constantia. Cui porro, qui modo populi Romani nomen audiuit, Deiotari probitas, integritas, grauitas, virtus, fides non sit audita? quod igitur

igitur facinus nec in hominem imprudentem cadere posset, propter metum praesentis exitii, nec in facinorosum, nisi esset idem amentissimus: id vos & a viro optimo, & ab homine minime stulto cogitatum esse configritis. At quam non modo non credibiliter, sed ne suspiciose quidem! cum, inquit, in castellum Luceum venisses, & domum Regis, hospitis tui, diuertisses, locus erat quidam, in quo erant ea composita, quibus Rex te munerare constituerat. Huc te e balneo, prius quam accumberes, ducere volebat. Ibi enim erant armati, qui te interficerent, in eo ipso loco collocati. En crimen, en caussa, cur Regem fugitius, dominum seruus, acuset. Ego mehercule, C. Caesar, initio, cum est ad me ista caussa delata, Philippum medicum seruum regium, qui cum legatis missus esset, ab isto adolescente existimauit esse corruptum: hac suspicione sum perculsus: medicum indicem subornabite: finget videlicet aliquod crimen veneni. Etsi a veritate longe tamen a consuetudine criminandi non multum res abhorrebat. Quid ait medicus? nihil de veneno: At id fieri potuit: primo occultius in potionē vel in cibo: deinde etiam impunius fit, quod, cum est factum, negari potest. Si palam te interemisset, omnium in se gentium non solum odio, sed etiam arma conuertisset: si veneno; Iovis illius quidem hospitalis numen nunquam celare potuisset, homines vero fortasse celauisset. Quod igitur & occultius conari, & efficere cautius potuit:

tuit: id tibi & medico callido, & seruo, vt putabat, fidieli, non credidit: de armis, de ferro, de insidiis celare te noluit.

VII. At quain festiuue crimen contexitur!
tua te, inquit, eadem, quae semper, fortuna seruauit. Negauisti tum te inspicere velle. Quid postea? an Deiotarus, re illo tempore non perfecta, continuo dimisit exercitum? nullus erat alius insidiandi locus? at eodem te, cum coenauisses, redditum dixeras: itaque fecisti. Horam vnam, aut duas eodem loco armatos, vt collocati fuerant, retinere magnum fuit? cum in conuiuio comiter & iucunde fuisses, tum illuc iuisti, vt dixeras, quo in loco Deiotarum talem erga te cognouisti, qualis Rex Attalus in P. Africanum fuit: cui magnificentissima dona, vt scriptum legimus, vsque ad Numantiam misit ex Asia: quae Africanus, inspectante exercitu, accepit. Quod cum praesens Deiotarus regio & animo & more fecisset, tu in cubiculum discessisti. Obscro, C. Caesar, repete temporis illius memoriam: pone illum ante oculos diem: vultus hominum, te intuentium atque admirantium, recordare. Nunquid trépidatio? num qui tumultus? num quid nisi moderate, nisi quiete, nisi ex hominis grauissimi & sanctissimi disciplina? quid igitur caussae excogitari potest, cur te lautum voluerit, coenatum noluerit occidere? in postrem, inquit, diem distulit, vt, cum in castellum

Luce-

Luceium ventum esset, ibi cogitata perficeret. Non video causam loci mutandi: sed tamen acta res criminose est. Cum, inquit, vomere post coenam velle te dixisses, in balneum te ducere cooperunt. Ibi enim erant insidiae; at te eadem tua fortuna seruauit: in cubiculum te ire malle dixisti. Dii te perdant, fugitive: ita non modo nequam & improbus, sed satius, & amens es. Quid? signa aenea in insidiis posuerat, quae e balneo in cubiculum transferri non possent? habes crimina insidiarum. Nihil enim dixit amplius. Horum, inquit, eram conscius. Quid tum? ita demens ille erat, ut eum, quem conscientiam tanti sceleris habebat, a se dimitteret? Romanum etiam mitteret, ubi & inimicissimum sciret esse, nepotem suum, & C. Caesarem, cui fecisset insidias; praefertim cum is unus esset, qui posset de absente se vindicare? & fratres meos, inquit, quod erant consciici, in vincula coniecit. Cum igitur eos vinciret, quos secum habebat, te solutum Romanum mittebat, qui eadem scires, quae illos scire dicis.

VIII. Reliqua pars accusationis duplex fuit: una, regem semper in speculis fuisse, cum a te animo esset alieno; altera, exercitum eum contra te magnum comparasse. De exercitu dicam breuiter, ut cetera. Nunquam eas copias Rex Deiotarus habuit, quibus inferre bellum populo Romano posset: sed quibus fines suos ab in-

incursionibus hostium, & latrociniis tueretur, & imperatoribus nostris auxilia mitteret. Atque antea quidem maiores copias alere poterat: nunc exiguae vix tueri potest. At misit ad Coelium nescio quem. Sed eos, quos misit, quod ire noluerunt, in vincula coniecit. Non quaero, quam verisimile sit, aut non habuisse regem, quos mitteret: aut eos, quos misisset, non paruisse: aut, qui dicto audientes in tanta re non fuissent, eos vincitos porius, quam necatos fuisse. Sed tamen cum ad Coelium mittebat, utrum caussam illam victam esse nesciebat, an Coelium istum magnum hominem putabat? quem profecto is, qui optime nostros homines nouit, vel quia non nosset, vel si nosset, contemneret. Addidit etiam illud, equites non optimos misisse. Veteres, credo, Caesar: nihil ad tuum equitatum, sed misit ex iis, quos habuit, electos. Ait, nescio quem ex eo numero, seruum iudicatum. Non arbitror: non audiui: sed in eo etiam si accidisset, culpam regis nullam fuisse arbitrarer.

IX. Alieno autem a te animo fuit. Quomodo? sperauit; credo, difficiles tibi Alexandriae fore exitus, propter regionis naturam & fluminis. At eo ipso tempore pecuniam dedit, exercitum aluit: quem Asiae praefeceras, ei nulla in re defuit: tibi victori, non solum ad hospitium, sed ad periculum etiam atque ad aciem praesto fuit. Secutum est bellum Africanum. Graues de te ru-

more

mores sparsi: qui etiam furiosum illum Caelum
excitauerunt. Quo tum erga te Rex animo fuit,
qui auctionatus sit, seque & filium suum ex-
spoliare maluerit, quam tibi pecuniam non sub-
ministrare. At eo, inquit, tempore ipso Ni-
caeam Ephesumque mittebat, qui rumores Afri-
canos exciperent, & celeriter ad se referrent. Ita-
que cum esset ei nuntiatum, Domitium naufra-
gio periisse, te in castello circumfederi: de Do-
mitio dixit versum Graecum eadem sententia, qua
etiam nos habemus Latinum: *Pereant amici, dum
vna inimici intercidant:* Quod ille, si esset tibi
inimicissimus, numquam tamen dixisset. Ipse
enim mansuetus, versus immanis. Qui autem
Domitio poterat esse amicus, qui tibi esset inimi-
citus? tibi porro inimicus cur esset, a quo cum
vel interfici belli lege potuisset, regem & se &
filium suum constitutos esse meminisset? quid de-
inde? furcifer quo progreditur? ait, hac laetitia
Deiotarum elatum, vino se obruisse, in conuiuio-
que nudum saltauisse. Quae crux huic fugitiuo
potest satis supplicii afferre? Deiotarum saltantem
quisquam aut ebrium vidi? unquam? omnes sunt in
illo regiae virtutes, quod te, Caesar, ignorare non
arbitror: sed praecipue singularis & admiranda fru-
galitas: et si hoc verbo scio laudari reges non sole-
re. Frugi hominem dici non multum habet lau-
dis in rege: forte in, iustum, seuerum, grauem,
magnanimum, largum, beneficum, liberalem, haec
sunt regiae laudes: illa priuata est. Ut volet quis-
que

que accipiat: ego tamen frugalitatem, id est, modestiam & temperantiam, virtutem esse maximam iudico. Haec in illo est ab ineunte aetate, tum a cuncta Asia, tum a Magistratibus legatisque nostris, tum ab equitibus Romanis, qui in Asia negotiati sunt, perspecta & cognita. Multis ille quidem gradibus officiorum erga rempublicam nostram ad hoc regium nomen adscendit: sed tamen, quidquid a bellis populi Romani vacabat, cum hominibus nostris consuetudines, amicitias, res, rationesque iungebat: ut non solum Tetrarcha nobilis, sed optimus paterfamilias, & diligenterissimus agricola & pecuarius haberetur. Qui igitur adolescens, nondum tanta gloria praeditus, nihil unquam nisi seuerissime & grauissime fecerit, is ea existimatione eaque aetate saltauit?

X. Imitari potius, Castor, Aui tui mores disciplinamque debebas, quam optimo & clarissimo viro fugitiui ore maledicere. Quod si saltatorem auum habuisses, neque eum virum, unde pudoris pudicitiaeque exempla peterentur: tamen hoc maledictum minime in illam aetatem conueniret, quibus ille studiis ab ineunte aetate se imbuerat, non saltandi, sed bene ut armis, optime ut equis vteretur: ea tamen illum cuncta, iam aetate exacta, defecerant. Itaque Deiotarum cuius plures in equum sustulissent, quod haerere in eo senex posset, admirari solebamus. Hic vero adolescens, qui meus in Cilicia miles, in Graecia commilito fuit, cum in illo nostro exercitu equitaret

taret cum suis delectis equitibus, quos vna cum eo ad Pompeium pater miserat, quos concursus facere solebat? quam se iactare? quam se ostentare? quam nemini in illa caussa studio & cupiditate concedere? cum vero, exercitu amissio, ego qui pacis auctor semper fui, post Pharsalicum autem praelium suasor suissem armorum non depo-nendorum sed abiiciendorum, hunc ad meam auctoritatem non potui adducere, quod & ipse ardebat studio ipsius belli, & patri satisfaciendum esse arbitrabatur. Felix ista domus, quae non impunitatem solum adepta sit, sed habet etiam accusandi licentiam: calamitosus Deiotarus, qui & ab eo, qui in iisdem castris fuerit, non modo apud te, sed etiam a suis accusetur. Vos vestra secunda fortuna, Castor, non potestis sine propinquorum calamitate esse contenti.

XI. Sint sane inimicitiae, quae esse non debant. Rex enim Deiotarus vestram familiam abiectam & obscuram, e tenebris in lucem vocavit. Quis tuum patrem ante qui esset, quam cuius gener esset, audiuist? sed quamvis ingratii & impie necessitudinis nomen repudiaretis, tamen inimicitias hominum more gerere poteratis, non ficto crimine insectari, non expetere vitam, non capititis arcessere. Esto, concedatur haec quoque acerbitalis & odii magnitudo. Adeone, ut etiam omnia vitae, salutisque communis, atque etiam humanitatis iura violentur? seruum sollicitare verbis: spe, promissisque cor-ruim-

rumpere: adducere domum, contra dominum armare: hoc est, non vni propinquuo, sed omnibus familiis bellum nefarium indicere. Nam ista corruptela serui, si non modo impunita fuerit, sed etiam a tanta auctoritate approbata, nulli parietes nostram salutem, nullae leges, nulla iura custodient. Vbi enim id, quod intus est atque nostrum, impune euolare potest, contraque nos pugnare: sit in dominatu seruitus, in seruitute dominatus. O tempora, o mores! Cn. Domitius ille, quem nos pueri consulem, censorem, pontificem maximum vidimus, cum tribunus plebis M. Scaurum principem ciuitatis, in iudicium populi vocasset, Scaurique seruus ad eum clam dominum venisset, & crimina in dominum delaturum se esse dixisset, comprehendi hominem iussit, ad Scaurumque deduci. Vide quid intersit, et si iniuste Castorem cum Domitio comparo: sed tamen ille inimico seruum remisit: tu ab Auo abduxisti: ille incorruptum audire noluit, tu corrupisti: ille adiutorem seruum contra dominum repudiauit, tu etiam accusatorem adhibuisti. At semel iste est corruptus a vobis? nonne, cum esset productus testis, & cum tecum fuisset, refugit ad legatos? nonne etiam ad hunc Cn. Domitium venit? nonne audiente hoc Ser. Sulpicio, clarissimo viro, qui tum casu apud Domitium coenabat, & hoc T. Torquato optimo adolescenti, se a te corruptum, tuis promissis in fraudem impulsu[m] esse confessus est?

XII.

XII. Quae est ista tam impudens, tam crudelis,
tam immoderata inhumanitas? idcirco
in hanc urbem venisti, ut huius urbis iura, & exem-
pla corruperes, domesticaque tua inhumanitate
nostrae ciuitatis humanitatem, inquinares? at quam
acute collecta crimina? Blesamius, inquit, (eius
enim nomine, optimi hominis, nec tibi ignoti,
maledicebat tibi) ad regem scribere solebat, te in in-
vidia esse, tyrannum existimari: statua inter reges
posita, animos hominum vehementer offensos: plau-
di tibi non solere. Nonne intelligis, Caesar, ex ur-
banis maleuolorum sermunculis haec ab ipsis esse col-
lecta? Blesamius tyrannum Caesarem scribebat? mul-
torum enim ciuium capita viderat: multos iussu
Caesaris vexatos, verberatos, necatos: multas affli-
etas & eueratas domos: armatis militibus refertum fo-
rum; quae semper in ciuili victoria sensimus, ea, te
victore, non vidimus. Solus, inquam, es, C. Cae-
sar, cuius in victoria ceciderit nemo, nisi armatus.
Et quem nos liberi, in summa reipublicae libertate
nati, non modo non tyrannum, sed etiam clemen-
tissimum in victoria videmus ducem: Is Blesamio, qui
viuit in regno, tyrannus videri potest? nam de statua
quis queritur, vna praesertim, cum tam multis vi-
deat? valde enim inuidendum est eius statuae; cuius
tropaeis non inuidemus. Nam, si locus affert inui-
diam, nullus locus est ad statuam quidem rostris cla-
rior. De pleusu autem quid respondeam? qui nec
desideratus vniquam a te est, & nonnunquam obstu-
pefactis hominibus ipsa admiratione, compressus est:

&

& fortasse eo praetermissus, quia nihil vulgare te dignum videri potest.

XIII. Nihil a me arbitror praetermissum, sed aliquid ad extremam caussae partem reseruatum. Id autem aliquid est, te ut plane Deiotaro reconciliet oratio mea. Non enim iam mentio, ne tu illi succenseas; illud vereor, ne tibi illum succensere aliquid suspicere; quod abest longissime, mihi crede, Caesar. Quid enim retineat per te, meminit, non quid amiserit: neque se a te multatum arbitratur: sed cum existimaret, multis tibi multa esse tribuenda, quo minus a se, qui in altera parte fuisset, ea sumeres, non recusavit. Etenim, si Antiochus Magnus ille Rex Asiae, cum postea quam a Scipione deuictus, TAURO tenus regnare iussus esset, omnemque hanc Asiam, quae est nunc nostra prouincia, amisisset: dicere est solitus, benigne sibi a populo Romano esse factum, quod nimis magna procuratione liberatus, modicis regni terminis vteretur: potest multo facilius se Deiotarus consolari. Ille enim furoris multam sustinuerat, hic erroris. Omnia tu Deiotaro, Caesar, tribuisti, cum & ipsi & filio nomen regium concessisti. Hoc nomine retento atque conseruato, nullum beneficium populi Romani, nullum iudicium de se Senatus imminutum putat: magno animo & erecto est, nec vñquam succumbet inimicis, ne fortunae quidem. Multa se arbitratur & peperisse antea factis, & habere in animo atque virtute: quae nullo modo possit amittere.

Orat. Cic. Sel.

Q

Quae

is,
co
n-
te
m
us
ti,
n-
ges
au-
vr-
ol-
ul-
su-
Hi-
fo-
te
ae-
us.
ate
en-
qui-
tua
vi-
nus
ui-
cla-
nec
stu-
est:
&

Quae enim fortuna, aut quis casus, aut quae tan-
ta possit iniuria omnium Imperatorum de Deiotar-
o decreta delere? ab omnibus enim his est orna-
tus, qui postquam in castris esse potuit per aeta-
tem, in Asia, Cappadocia, Ponto, Cilicia, Syria
bella gesserunt. Senatus vero iudicia de illo tam
multa tamque honorifica, quae publicis populi
Romani litteris monumentisque consignata sunt,
quae vnumquam vetustas obruet, aut quae tanta de-
lebit obliuio? quid de virtute eius dicam? quid
de magnitudine animi, grauitate, constantia? quae
omnes docti atque sapientes summa, quidam etiam
sola bona esse dixerunt: hisque non modo ad be-
ne, sed etiam ad beatem viuendum contentam virtu-
tem esse. Haec ille reputans, & dies & noctes co-
gitans, non modo tibi non succenget, (esse enim
non solum ingratus, sed etiam amens) verum
omnem tranquillitatem, & quietem senectutis, ac-
ceptam refert clementiae tuae.

XIV. Quo quidem animo, cum antea fuerit,
tum non dubito, quin tuis litteris, qua-
rum exemplum legi, quas ad eum Tarracone huic
Blesamio dedisti, se magis etiam erexerit, ab omni-
que sollicitudine abstraxerit. Iubes enim eum be-
ne sperare, & bono esse animo: quod scio, te
non frustra scribere solere. Memini enim iisdem
fere verbis ad me te scribere, meque tuis litteris
bene sperare non frustra esse iussum. Laboro equi-
dem regis Deiotari causa; quo cum mihi amici-
tiam respública conciliauit, hospitium voluntas
vtrius-

vtriusque coniunxit, familiaritatem consuetudo attulit, sumمام vero necessitudinem magna eius officia in me & in exercitum meum effecerunt. Sed cum de illo labore, tum de multis amplissimis viris, quibus semel esse ignotum a te oportet, nec beneficium tuum in dubium vocari, nec haerere in animis hominum sollicitudinem sempiternam, nec accidere, ut quisquam te timere incipiat, eorum, qui semel a te sint liberati timore. Non debec, C. Caesar, quod fieri solet in tantis periculis, tentare, quonam modo dicendo misericordiam tuam commouere possim. Nihil opus est. Occurrere illa solet supplicibus, & calamitosis, nullius oratione euocata. Propone tibi duos reges: & id animo contemplare, quod oculis non potes. Dabis profecto misericordiae, quod iraeundiae negauisti. Multa sunt tuae clementiae monumenta: sed maxime eorum incolumitates, quibus sautem dedisti. Quae si in priuatis gloria sunt, multo magis commemorabuntur in regibus. Semper regium nomen in hac ciuitate sanctum fuit, socrorum vero reguin & amicorum sanctissimum.

XV. Quod nomen hi reges ne amitterent, te victore, timuerunt: retentum vero & a te confirmatum posteris etiam suis tradituros esse, confido. Corpora vero sua, pro salute regum suorum hi legati tibi regii tradunt, Hieras, & Blefamius, & Antigonus, tibi nobisque omnibus iamdiu noti, eademque fide & virtute praeditus Dorylaus, qui nuper cum Hiera legatus est ad te

362 ORATIO PRO REGE DEIOTARO.

nissus: tum regum amicissimi, tum tibi etiam, ut
spero, probati. Exquire de Blesamio, numquid
ad regem contra dignitatem tuam seripserit? Hier-
ras quidem caussam omnem fuscipit, & criminibus
illis pro rege se supponit reum, memoriam tuam
implorat, qua vales plurimum: negat vnuquam se
a te in Deiotari Tetrarchia pedem discessisse: in
primis finibus tibi se praesto fuisse dicit, vsque ad
vltimos prosecutum; cum e balneo exisset, tecum
se fuisse, cum illa munera inspexisset coenatus,
cum in cubiculo recubuisse: eandemque assidui-
tatem tibi se praebuisse postridie. Quamobrem,
si quid eorum, quae obiecta sunt, cogitatum sit,
non recusat, quin id facinus suum iudices. Quo-
circa; C. Caesar, velim existimes, hodierno die
sententiam tuam, aut cum summo dedecore miser-
rimam pestem importataram esse regibus, aut in-
columem famam cum salute; quorum alterum
optare illorum crudelitatis est: alterum
vonseruare clementiae tuae.

F I N I S.

126369

X 8464205

M. T. CICERONIS
 X I V
 SELECTARVM
 ORATIONVM
 LIBER.

EDITIO SECUNDA.

HALAE MAGDEBURGICAE,
 IMPENSIS ORPHANOTROPHEI,
 M DCC LXXI.